

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI**

**HEGEMONYA İLE SINIR GÜVENLİĞİ: AB KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN
AKDENİZ HAVZASI UYGULAMALARININ ELEŞTİREL TEORİNİN
HEGEMONYA KAVRAMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

DOKTORA TEZİ

Cemhan KOCABAŞ

**MAYIS 2016
TRABZON**

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI**

**HEGEMONYA İLE SINIR GÜVENLİĞİ: AB KOMŞULUK POLİTİKASI'NIN
AKDENİZ HAVZASI UYGULAMALARININ ELEŞTİREL TEORİNİN
HEGEMONYA KAVRAMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

DOKTORA TEZİ

Cemhan KOCABAŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hayati AKTAŞ

**MAYIS 2016
TRABZON**

ONAY

Cemhan KOCABAŞ tarafından hazırlanan “Hegemonya ile Sınır Güvenliği: AB Komşuluk Politikası’nın Akdeniz Havzası Uygulamalarının Eleştirel Teorinin Hegemonya Kavramı Açısından Değerlendirilmesi” adlı bu çalışma 03/06/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

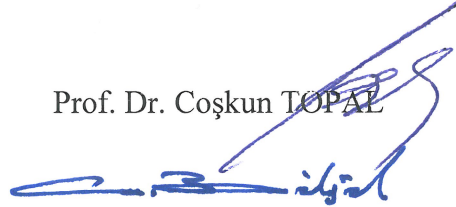

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ (Başkan/Danışman)

Prof. Dr. Nezahat ALTUNTAŞ

Prof. Dr. Coşkun TOPAL

Prof. Dr. Mert BİLGİN

Doç. Dr. R. Kutay KARACA

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım. .../.../.....

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Cemhan KOCABAŞ

03/06/2016

ÖNSÖZ

Herşeyden önce Yüksek Lisansımı bitirdikten sonra akademik çalışmalarına devam etmem için beni destekleyen ve Doktora Tezimi hazırlarken Tez Danışmanım olarak yol göstericim olan Prof. Dr. Hayati AKTAŞ'a sonsuz şükranlarımı sunmak isterim. Yıllar içerisinde kendisinin bir büyüğüm olarak hayat görüşüme, Hocam olarak akademik bilgime katkıları, hayatımın bundan sonraki döneminde her iki alanda da yol göstericilerimden olacaktır.

Tez çalışmam süresince Tez İzleme Komitemde yer alan Prof. Dr. Nezahat ALTUNTAŞ ve Prof. Dr. Coşkun TOPAL'a ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde üzerimde emeği olan çok değerli hocalarıma ve tezime katkılarından dolayı Doç. Dr. Işıl KAZAN ÇELİK'e teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmalarım süresince bana sabır gösteren kıymetli eşime ve kızıma da verdikleri destek ve gösterdikleri sabır için de ayrıca teşekkür ederim.

Trabzon, Haziran 2016

Cemhan KOCABAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ	X
ŞEKİLLER LİSTESİ	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
GİRİŞ.....	1-15

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SINIR GÜVENLİĞİ KAVRAMININ TARİHSEL BOYUTU.....	16-37
1.1. Sınır Tanımı	16
1.2. Roma İmparatorluğunda Sınırlar ve Sınır Güvenliği.....	19
1.3. Çin İmparatorluğunda Sınırlar ve Sınır Güvenliği	21
1.4. Tarihte Avrupa'da Sınırlar ve Sınır Güvenliği	25
1.5. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sınırlar ve Sınır Güvenliği	29
1.6. Günümüzde Sınır Güvenliğine Yönelik Çalışmalar: Entegre Sınır Yönetimi ve Avrupa Birliği Uygulamaları	32

İKİNCİ BÖLÜM

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ VE SINIR GÜVENLİĞİNE YAKLAŞIMLARI, ELEŞTİREL TEORİ, ANTONİO GRAMSCI, ROBERT COX VE HEGEMONYA KURAMI (NEDEN ULUSLARARASI ELEŞTİREL TEORİSİ).....	38-130
2.1. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Sınır Güvenliğine Yaklaşımları.....	38
2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Dönemde Teorilerin Sınır Güvenliğine Yaklaşımı	44
2.1.2. Soğuk Savaş Döneminde Teorilerin Sınır Güvenliğine Yaklaşımı	48

2.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Teorilerin Sınır Güvenliğine Yaklaşımı	57
2.1.4. Eleştirel Teori	90
2.2. Antonio Gramsci.....	92
2.2.1. Gramscici Yaklaşımın Temelleri	96
2.2.2. Yapı ve Üst Yapı	98
2.2.3. Tarihsel Blok	100
2.2.4. Hegemonya	101
2.3. Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori, Hegemonya Kavramı ve Robert Cox	110
2.3.1. Eleştirel Teori'nin Sınır Güvenliğine Yaklaşımı	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AB'NİN GÜVENLİK ALGISI VE KOMŞULUK POLİTİKASI.....	131-152
3.1. AB'nin Güvenlik Algısı.....	131
3.2. Komşuluk Politikası.....	135
3.2.1. Komşuluk Politikası'nın Tarihsel Gelişimi	135
3.2.2. Barcelona Süreci	139

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AVRUPA BİRLİĞİ KOMŞULUK POLİTİKASININ AKDENİZ HAVZASI UYGULAMALARININ ELEŞTİREL TEORİ VE HEGEMONYA KAVRAMI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ	153-227
4.1. İdeoloji	160
4.2. İdeolojinin Belirli Bir Sınıfça Ortaya Konulması	172
4.3. İdeolojinin Aydınlar ile Halka Anlatılması	178
4.4. Sivil Toplumun Desteklenmesi	183
4.5. İdeoloji ve Eğitim	186
4.6. Halkın Değişiminin Zamanlaması	190
4.7. Sistemin En Büyük Destekçisi Olan Orta Sınıfın İkna Edilerek Kazanılması	196
4.8. Kurulacak Kurumlar ile Başat Aktör ya da Sınıf Gücünü Kaybetse Dahi Sistemin Sürmesinin Sağlanması	217
4.9. Tüm Bunların Rıza ile Toplum ya da Devletlere Onlarında Çıkarına Olacağı Fikri ile Kabul Ettirilmesi	222

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	228
YARARLANILAN KAYNAKLAR	235
ÖZGEÇMİŞ	271

ÖZET

Uluslararası İlişkiler biliminin çalışma alanlarından bir tanesi olan güvenlik konusu küreselleşme ile birlikte büyük değişimler göstermiştir. Artık sistemi eski kelimelerle açıklamak zorlaşmıştır. Devletler gelişen olaylar karşısında güçlerini kaybetmiş, ortaya sadece askeri olmayan; küresel terörizm, kitlesel göç, etnik çatışmalar ve çevre sorunları gibi yeni tehditler çıkmıştır. Artık tehdit sınırlardan beklenen askeri bir harekât değildir. Tehditler hem sınır ötesinden hem de sınırların içinde sınır ötesinin yansıması ile oluşabilmektedir.

AB, 11 Eylül saldırıları sonrasında güvenli bir “Avrupa Kalesi” inşa etmek istemiştir. Bunun için Komşuluk Politikası’nı ortaya koyarak çevresindeki devletleri, onları ikna ederek, kendi sistemine yakınlaştırmayı, etrafında bir güvenlik kuşağı kurarak sınırlarına gelebilecek bu yeni tehditlerden kaçınmayı hedeflemiştir.

Birliğin, süreci rıza ile sürdürmek istemesi bir İtalyan düşünür olan ve “hegemonya” konusunda ciddi fikirleri bulunan Gramsci’yi ve onun fikirlerini uluslararası ilişkilere taşıyan Robert Cox’u çağrıştırmaktadır. Bu iki düşünürün fikirleri birbirlerini tamamlayıcı bir şekildedir. Bu tezde bu fikirlerin ortak noktaları belirlenmiştir. Sonra bu noktalar üzerinden AB’nin Komşuluk Politikası kapsamında Akdeniz Havzası üzerinde yaptıklarını incelenmiş, sınır güvenliği konusunda başarılı olup olmadığını, eğer olamadıysa bunun hegemonya kurmanın imkânsızlığından mı yoksa Birliğin hatasından mı kaynaklandığını açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın esas amacı Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisinin hegemonya kavramı kullanılarak, sınır güvenliğinin sağlanmasında yardımcı bir tedbir alınabilir mi? sorusuna cevap bulmaktır. Bu yolla bir Uluslararası İlişkiler teorisini pratiğe dökerek gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Teori, AB Komşuluk Politikası, Hegemonya, Kuzey Afrika, Sınır Güvenliği.

ABSTRACT

Security issues with one of the study areas of international relations has made great changes with globalization. Now it is difficult to explain the system with the old words. States have lost their power in the face of evolving events, it revealed new threats; global terrorism, mass migration, ethnic conflicts, environmental problems such as non-military. It is no longer a military action threat expected from border. The threat can be caused by both cross-border and a reflection of cross-border within the border.

EU has wanted to build a safe “Fortress Europe” after the September 11 attacks. EU has created the Neighbourhood Policy for this target. With Neighbourhood Policy, EU aims to establish a security zone around its borders and avoiding this new threats by convincing the states around the zone and make them closer to its systems.

The Union wants to continue through the process with consent, this is reminding an Italian philosopher Gramsci, who have serious ideas about “hegemony” and Robert Cox, removed his ideas to the International Relations. These two philosopher’s ideas are complementing each others thinks. In this thesis we have identified the common points of these ideas. Then examining the points out what EU did on the Mediterranean Basin under the Neighbourhood Policy. Trying to explain, whether EU, by using this method, was successful or not about border security issue and if it was not successful, is it dealing with the impossibility of establishing hegemony by critical theory or mistakes of the EU.

Main purpose of this thesis is finding an answer to the question of using the concept of hegemony of Critical Theory of International Relations, can be helpful in providing border security? In this way, believe that implementing an International Relations Theory by pouring it into practice.

Key Words: Critical Theory, EU, Neighbourhood Policy, Hegemony, Mediterranean Basin, Border Security.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	2005-2011 Yılları Arasında Uygulanan Twinning Projeleri	180
2	2007-2011 Yılları Arasında Yapılan TAIEX Çalışmaları	181
3	2008-Aralık 2011 Tarihleri Arasında Gerçekleştirilen SIGMA Programları	181
4	2011 Yılında İcra Edilen Tempus IV Çalışmaları	188
5	2005 ile 2012 Yıllarında Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksleri.....	194
6	Ülkelerin Genel ve Genç Nüfus İçerisindeki İşsizlik Oranları.....	199
7	Sektörlerin GSYH'dan Aldıkları Pay Oranları.....	202
8	Komşuluk Politikası Ülkelerinin Sektörel Bazda İstihdam Oranları.....	203
9	AB'nin 2007-2012 Yılları Arasında Yaptığı Yardımlar.....	206
10	2005-2013 Yılları Arasında Ülkelerin Çektikleri Yabancı Yatırımlar.....	208
11	2005-2014 Arasında Ülkelerin Avrupa Birliği ile Ticaret Dengeleri.....	210
12	Ülkelerin Enflasyon Oranları.....	211
13	Ülkelerin GSYH'ları.....	212
14	Kişi Başına Düşen GSYH.....	212
15	Ülkelerin 2005-2014 Yılları Arasındaki Nüfusları.....	213
16	Ülkelerin 2005-2012 Yılları Arasındaki Gelir Dağılımları	214

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil Nr.</u>	<u>Şekil Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Kuvvet Kategorileri Etkileşimi.....	119
2	Hegemonya ve Dünya Düzenleri.....	120

KISALTMALAR LİSTESİ

AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.e	: Adı Geçen Eser
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AIDS	: Acquired Immune Deficiency Syndrome
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKOA	: Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı
AKP	: Avrupa Komşuluk Politikası
AT	: Avrupa Topluluğu
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
CARDS	: Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation (İmar, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı),
Ed.	: Editör
EIDHR	: The European Instrument for Democracy and Human Rights (Demokrasi ve İnsan Hakları Avrupa İnisiyatifi),
ENPI	: European Neighbourhood and Partnership Instrument (Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı)
EU	: European Union (Avrupa Birliği)
EUROMED	: The Euro-Mediterranean Partnership (Avrupa-Akdeniz Ortaklığı)
ESY	: Entegre Sınır Yönetimi
ESYS	: Entegre Sınır Yönetimi Sistemi
FRONTEX	: Frontières Extérieures (Avrupa Sınır Örgütü)
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
MEDA	: Mediterranean Economic Development Area (Akdeniz Ekonomik Kalkınma Bölgesi)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
OTP	: Ortak Tarım Politikası
PCdI	: İtalya Komünist Partisi
PHARE	: Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies (Polonya ve Macaristan için Ekonomilerini Yeniden Yapılandırma Desteği)
PSI	: İtalyan Sosyalist Partisi
SIGMA	: Support for Improvement in Governance and Management (İdare ve Yönetim Geliştirme Desteği)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TACIS	: Technical Aid to the Commonwealth of Independent States (Bağımsız Devletler Topluluğu İçin Teknik Yardım),
TAIEX	: Technical Assistance and Information Exchange instrument (Teknik İşbirliği ve Bilgi Değişimi)
TEMPUS	: Trans-European Mobility Scheme for University Studies (Trans-Avrupa Üniversite Çalışmaları Hareketlilik Programı)
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
Vb.	: ve buna benzer

GİRİŞ

İlkçağlardan bu yana yaşam alanı olarak, önceleri “avlanma sahalarının”, sonrasında ise tarım kültürünün gelişmesi ile “ekilebilir arazinin” kime ya da kimlere ait olduğunu belirlemek bir zorunluluk halini almıştır. Bu sebeple insanoğlu yaşam alanlarının kendisine aitliğini göstermek için bir takım yöntemler geliştirmiştir.

İnsan topluluklarının kabilelere, kabilelerin küçük kent devletlerine, kent devletlerinin, krallık ve imparatorluklara, bunların da ulus devlete dönüştüğü geçmişte, sınırlar, aynı zamanda insan topluluklarının ortak bir kültür geliştirmesine de yardımcı olmuştur. Savunulması gereken ortak toprak parçasının vermiş olduğu aidiyetlik duygusu bu süreci desteklemiştir. Sonuçta özellikle Avrupa kıtasında başlayan “belirlenmiş sınırlar” ve sınırlar içinde “mutlak egemenlik” anlayışının başlangıcını olan Westphalian Konsepti ile sınırlar, yarattıkları kültürler ile modern “ulus devleti” şekillendirmişlerdir.

Sınırlar kesin çizgilerle belirlendikçe onları ve içlerindeki hükümlerlik alanlarını, kaynakları, sahip olunan maddi ve manevi değerleri korumak önem kazanmıştır. Bu kapsamda sınır savunma sistemleri de zaman içerisinde gelişim göstermiştir. Nehirler, dağ sıraları, çöller, sık ormanlar gibi doğal engeller, kaleler, setler, surlar, duvarlar, sınır garnizonları, içine asker yerleştirilmiş tüneller, mayınlı araziler, evlilikler ile kurulan dostluklar ve sayılamayan pek çok sınır güvenliği yöntemi uygulandıktan sonra bugünkü pek çok modern devlet tarafından kullanılan “entegre sınır yönetimi” ile gelişmiş bir gümrük ve sınır kontrol sistemine ulaşılmıştır. Ancak bu sınır koruma modellerinin hiçbirinin yeterli olmadığı ya da olamayacağı ilk olarak Soğuk Savaş döneminde; gelişen teknoloji ile elde edilen kıtalararası nükleer füzelerin varlığıyla, günümüz şartlarında ise uluslararası dengesizlikler sebebiyle yaşanan kitlesel göç hareketleri, küreselleşme ile artan yasaklı malların kaçakçılığı ve uluslararası terörizmle ortaya çıkmıştır.

Bu doğrultuda sınırlar, sadece devletin hükümranlık alanları olarak tanımlamaktan çıkartılıp, devleti de oluşturan milletin yaşam alanını belirlemekte kullanılırsa, günümüzde ulaşılan noktada askeri tehditlerin anlamının zayıfladığı görülecektir. Bu tanımsal dönüşümle sınırların güvenliği, artık, devletin bekası ile beraber anılmaktan uzaklaşarak, içerideki yaşam tarzını koruma ile de eş anlamlı olmaya başlayacaktır. Yaşam tarzına, yani kültüre sahip olanın halk ve halkı oluşturan tekilin birey olduğunun kabulü ise sınır güvenliğinin; devletin, toplumun ve bireyin güvenliğini de kapsayan, geniş bir yelpazede ele alınması gereken bir konu olacağını gösterecektir.

Güvenliği uluslararası ilişkiler disiplininde kavramsal açıdan ilk ele alan Arnold Wolfers'a göre güvenlik; "kazanılan mevcut değerlere yönelik bir tehdidin olmaması halidir" (Oktay,2005:108'den aktaran Sandıklı, 2012:166). Kazanılanların, bir devlet ve ulus için maddi ve manevi değerler olduğu değerlendirildiğinde, sınırlara yönelik tehditlerin sadece fiziksel olmak zorunda olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Tehditler, sınırı aşarak içeriye giren, içerideki güvenliği tehdit eden, gerek maddi gerekse başlangıçta manevi sonrasında ise maddi ve manevi olabilen tehditler olarak algılandığında, çeşitlendirilebilir. Tehditler dışarıdan başkaları tarafından direkt olarak uygulanabilirken, bir başka şekilde ise bir dış bir kaynaktan etkilenerken sınır içerisinde gelişen, güvenliği tehdit eden unsurların fiziki olan ya da olmayan faaliyetleri sonucunda da oluşabilir.

Bu çalışmada ise, dış kaynak, sınırların içindeki kültüre ters bir ideoloji ya da yapı olarak tanımlanarak değerlendirilmiştir. Böylelikle sınırlar içerisindeki kültüre ters ya da düşmanlık besleyen bir ideolojinin, sınır içerisindeki bireylerce benimsenmesi ile sınırlar içerisinde yapılacak bir saldırı da sınır güvenliğini tehdit edebilir. Burada bahsedilen tehdit terörizmdir.

Bir başka durumda ise tehditler sınır içindeki şartları ve sosyal yaşamı zorlayıcı olabilir. Bu durum da başlangıçta ve sonrasında manevi seviyede kalan tehditler olarak tanımlanabilir, sınırı aşan bir kitlesel göç hareketinin ekonomiye, kültüre ve sosyal hayata yapacağı tehdit bu konuda örnek olarak verilebilir.

Sınırlar, eğer devletin hükümler alanı ya da devletin halkına güvenlikte olacaklarını garanti ettiği alanı tanımlamakta kullanılan fiziki çizgiler ise, tehdit ister fiziki ister manevi anlamda olsun, sınırları geçmeyi başarmış, güvenliği tehdit etmiş ve içe yansımışsa devlet sözünü yerine getirememiş olacaktır. Bu durum devlette, yönetim erkinin sorgulanmasına ya da iktidarın değişebilmesine kadar uzayan ciddi problemler yaratabilir. Devlet işte bu yüzden sınırları, kendi hükümler alanı olmaktan ziyade varlık sebebi olarak görür ve onu korumak adına her şeyi yapma gayretini gösterir.

Kendi yarattığı sınırları, tehditlerden koruyabilmek için pek çok yöntem geliştiren insanoğlu, günümüzde ulaştığı maddi kapasiteye karşın, direkt sınır ötesinden gelen ya da dolaylı olarak sınır ötesinin içeri yansımından kaynaklı, günümüz dünyasındaki bazı tehditlere çaresizce boyun eğmek zorunda kalmaktadır.

Uygulanan tüm modern yöntemler, sınır güvenliği konusunda yukarıda anlatılan kitlesel göç ve uluslararası terörizm ile kaçakçılık gibi konularda yetersiz kaldığı için, bu çalışmada, konuya farklı bir yaklaşım sergilenmeye gayret edilmiştir. Bu farklı yaklaşım temelde “Sınırları güvenli kılmak için gösterilen ve tarihsel olarak başarısızlığı ispatlanmış, bunca yönetime karşın acaba farklı bir alanda ortaya atılmış ve denenmiş bir sistem ya da yöntem, sınır güvenliğine uyarlanabilir miydi?” sorusuna bir cevap arayışıdır.

Kısacası bu çalışmada uluslararası sistemi tanımlamak için kullanılan Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisinin, ana kavramı olan rızaya dayalı hegemonya tesis edilmesi ile konvansiyonel bir güce başvurmadan, karşılıklı olarak, sınır sahibi olsun ya da olmasın, her iki devlet ve milletin çıkarına hizmet eden bir anlayışla, sınır güvenliğinin mevcut yöntemlere yardımcı olarak sağlanıp sağlanamayacağı konusu araştırılmaya çalışılmıştır.

İncelenen bu konu ile **bir teorinin pratikteki uygulanabilirliğinin test edilmesi hedeflenirken**, sadece tanımladığı sistemde değil başka alanlarda ve durumlarda da geçerli olup olmadığının anlaşılması, bir anlamda teorinin düşünsellikten kurtarılarak, **somut bir hale indirgenmesi üzerine çalışılmıştır.**

Çalışmanın çıkış noktası eleştirel teori olduğu için **neden diğer teoriler değilde eleştirel teorinin seçildiğinin ilk etapta anlatılması** önem kazanmaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplini 1900'lü yılların başlarında gelişmeye başlamış ve bir bilim dalı halini almıştır. Uluslararası ilişkiler alanında çalışan bilim insanları zaman içerisinde yöneldikleri konulara istinaden kendilerine has teorileri ortaya koymuşlardır. Bu teorilerden en köklü olarak kabul edilen idealist, liberal, realist, eleştirel ve marksist yaklaşımları içeren teoriler ile bu teorilerin türevleri; uluslararası sistemi, savaş ve barışı, çıkar çatışmalarını ve güvenliğin sağlanması gibi konuları kendi bakış açılarından açıklamaya çalışmışlardır.

Teorilerin ilgilendikleri konulara yönelik geliştirdikleri perspektifler, ontolojik ve epistemolojik açılardan farklılıklar gösterirken, her birinin güçlü ve zayıf olduğu yönler ortaya çıkmakta ve bu durumda, uluslararası ilişkiler disiplinin, teoriler içinde ve arasında yaşanan tartışmalar ile gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Disiplindeki tartışmaların sürdüğü en ciddi alanlardan bir tanesi de güvenlik kavramıdır. Güvenliğin tanımı ve nasıl sağlanacağı üzerinden süren bu tartışmalar, disiplin dâhilindeki bilim adamları tarafından çok uzun bir süre devlet üzerinden yapılmıştır. Devlet üzerinden yapılan tüm bu tartışmalar, devletin bir başka devlet ile gireceği bir çatışma ya da savaş durumunda neler olacağını ya da bu çatışma ya da savaş durumuna girmek için neler yapılması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır.

Devleti, savaşa gücünü elinde bulunduran, uluslararası sistemin en büyük oyuncusu olarak tanımlayan tüm yaklaşımlarda, güvenlik, devletin şahsiyetinde özleşmiş bir yapıya bürünmektedir. Devleti var eden vatandaşların, devleti yıkmak adına asla yeterli güçleri olamayacağı için bu anlayışta, vatandaşa bağlı olan bir iç tehdidin varlığı polisiye olaylarla sınırlı kalmakta ve kayda değer bulunmamaktadır. Bu durumda devletin güvenlik algılaması iç tehditten ziyade olası dış tehditlere yönelik olmakta ve güvenlik, ağırlıklı olarak, devletin bekasına yönelik, dışarıdan gelebilecek, başka bir devletin saldırısı ya da bir savaş tehdidi ile özetlenmektedir.

Var olduğu sayılan dış tehdit de esasen, sınırlardan gelmesi öngörölen bir askeri müdahaledir. Çatışma ya da savaş durumları ise bu tehdidin gerçekleşme hali olacaktır. Çıkacak savaşların sonuçlarına göre devlet yıkılabilir ya da zayıflayabilir, bu durumda da sınırlar değişebilir. Bu sebeple devlet merkezli tüm anlayışlarda, güvenlik adı altında tartışılan tüm olasılıklar, sonuç itibarıyla, farkında olarak ya da olmayarak, sınır güvenliği üzerine yapılmaktadır.

Bu kapsamda “sınır güvenliği” açısından, disiplinin ilk yaklaşımı, esasında Birinci Dünya Savaşı’nın ardından gelişen idealizm ile olmuştur. İdealizm, destek aldığı liberalizmin de etkisi ile insanın özü itibarıyla barışıl olduğunu, bu nedenle de savaşların kaçınılmaz olmadığını ve yapılması gereken belirli uygulamaların hayata geçirildiği takdirde savaşların önlenebileceğini iddia etmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Woodrow Wilson tarafından ağırlıklı ortaya konan bu görüş; açık bir diyalog ortamıyla kurulacak uluslararası sistemde, oluşturulacak ortak bir anlayış ve örgütlenme aracılığı ile gelecekte devletler arasındaki anlaşmazlıkların çözümlenebileceğine, böylelikle savaşların çıkma sebeplerinin ortadan kalkacağına ve sonuç itibarı ile de konumuz açısından, sınırların değişmeyerek sınır güvenliğinin sağlanabileceğine dayanıyordu.

Bu ortamın dünya düzeyinde bu denli kolay yaratılamayacağı İkinci Dünya Savaşı ile anlaşılmıştır. Yıkıcı etkisi ilkinden daha da büyük olan bu savaş sonrasında ise dünya ABD ve Sovyetler Birliği arasında paylaşılan, iki kutuplu bir sisteme girmiştir. Bu sistemde askeri güvenlik algısı ön plan çıkmıştır. Taraflar karşılıklı örgütler kurarak kendi içlerinde kollektif bir savunma sistemleri kurmuş, sınırlarının güvenliğini kutupların liderlerine bırakmışlardır.

Bu dönemde realist bakış açısı önem kazanmaya başlamıştır. Realist yaklaşım devleti, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul ederken, devletlerin güvenliklerini sağlayacak bir merkezi otoritenin var olmamasından dolayı, uluslararası sistemin anarşik bir yapı arz ettiğini iddia etmektedir. Uluslararası ortam anarşik bir yapı özelliği taşıdığı için en önemli sorun devletin güvenliğinin sağlanmasıdır ve bu aşamada her devlet kendi güvenliğini sağlamakla yükümlüdür (Ateş, 2009: 17). Güvenliğin sağlanması için askeri

tedbirlerin alınmasının elzem olduğu varsayılan bu anlayışta uluslararası politikanın gündemini “ulusal güvenlik” konuları oluşturmaktadır (Sancak, 2013: 26).

Realizmin ortaya koyduğu bu düşünce yapısı, iki kutuplu sistemde uzunca bir süre başarılı olmuştur. Bu dönemde dünya çapında sınır güvenliği konusunda büyük sorunlar yaşanmamış, sınırlarda büyük değişimler olmamıştır. Karşılıklı her iki kutup lideri müttefiklerine gerekli desteği verirken, sistemin bozulmaması içinde her türlü uygun yaklaşımı sergilemişlerdir.

70’li yıllarda yaşanan ekonomik kriz dünyayı ciddi anlamda etkilemiş, realist düşünürler, ekonominin de önemli olduğunu, güvenlik anlayışının farklı parametrelere de bağlı olabileceğini savunmaya başlamışlardır. Soğuk Savaşın süren etkisi ile güvenliğine karşı bu yeni yaklaşım gene devletin güvenliği etrafında şekillenmeye devam etmiş ancak fiziksel anlamda, sınır güvenliği ile olan ilintisi biraz zayıflamıştır.

Dünya üzerindeki güvenlik anlayışı esasen 80’li yıllarda Sovyetlerin zayıflaması ile başlayan ve 90’lı yıllarda, Sovyetler Birliği’nin dağılması ile yükselen bir anlayışla değişmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrasında, Amerika’nın, kazandığı zafer ile sağladığı tek kutuplu düzen, birleşme yolundaki “Büyük Avrupa”, saflarını yeniden belirlemek zorunda kalan onlarca devlet, Avrupa’da birbirleri ile yıllarca neredeyse hiç temasta bulunmamış ancak aynı coğrafyayı paylaşmış, bir bütün olma yolundaki milletler ve onların arasındaki ilişkiler bu yıllardaki en önemli sorunlardır.

Sorunlar bu denli devlet dışı bir platformda var olmaya başladıkça, sistemin içerisindeki aktörlerde, hem sayıca bir artış hem de fonksiyonel anlamda bir değişim olmuştur. Sistemde devletin yanında yeni aktörlerin de yer alması ve sadece bir dış tehditle tehlikeye girebilecek, “en önemli mesele devletin bekasıdır” anlayışının, “vatandaşların güvenliği de önemli” anlayışına evrilmesi ve “kimin güvenliği?” sorusunun gündeme gelmesi ile güvenlik algılarının çeşitlenmesine yol açmıştır.

Bu süreçte nükleer caydırıcılıklarla yıllarca korunmaya çalışılmış, Avrupa’nın ortasından geçen sınırlar, büyük bir mutlulukla bir anda yerle bir edilmiştir. Batı Avrupa’da bulunan devletlerin sınırları ise, biliçli bir şekilde, belirsizleştirilme çabasıyla

karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde ortaya atılan bütün teori ve tezler, Avrupa'daki birleşme ve dünya üzerinde yaşanan Amerika merkezli bütünleşme çabalarını açıklamaya ya da ortaya çıkardığı sorunları anlamaya yöneliktir.

Dünya üzerindeki bu rahatlık çok uzun sürmemiş, 11 Eylül saldırıları dünya üzerindeki tüm güvenlik algısını bir kez daha, bu sefer tehditkâr olarak değiştirmiştir. Sınır güvenliği üzerine yapılan düşünsel ve pratikteki tüm olumlu uygulamalar adeta rafa kaldırılmıştır. Düşünsel alt yapıda birleşmenin, genişlemenin ya da küreselleşmenin üzerine yazılan methiye dolu metinlerin, bu saldırı ile tam anlamıyla doğruyu ifade etmedikleri ortaya çıkmıştır. Esasında bu yıllarda dünyadaki bazı devlet ya da çevreler küreselleşip zenginleşirken, bazı devlet ya da çevreler bu küreselleşmenin ya da zenginliğin dışında kalmakta, bu durumda karşı tarafa bir nefret beslenmesine yol açmaktadır.

Pratik açısından bakıldığında ise 11 Eylül'de, sınırları korumak için uygulanan; sıkılaştırılmış vize sistemi, kara ve deniz sınırı devriyeleri, uydu, radar ve diğer elektronik sistemler ile yapılan gözetlemeler, ülke içinde ve dışında yapılan istihbarat, okyanusta gezdirilen hava ve deniz gücü, deniz aşırı üsler ve diğer tüm önlemler bir anda teröristlerce yok sayılmış ve açık bir kapı bulunarak oradan giriş yapılmıştır.

Dünyanın en güçlü devletine yapılan böylesine ciddi bir saldırı, tüm dünyayı ama özellikle de Amerika'yı etkilemiştir. ABD artık iç güvenliğini sağlamak için sınırlarını, eski ve mevcut sistemde olduğu şekilde değil, sınırlarına yapılacak saldırıların kaynağı olacağını değerlendirdiği okyanus ötesinde icra edeceği harekâtlarla korumaya başlayacaktır.

Amerika, saldırılar karşısında güç temelli bir mücadeleyi benimserken, Avrupa Birliği hem gücünün eksikliğinden hem de felsefi anlamdaki farklılığından ötürü bu tip hadiselerle mücadelede farklı bir yol izlemiştir. Birlik coğrafik olarak, tehlikenin kaynağı olarak değerlendirilen Orta Doğu ve Kuzey Afrika gibi bölgelere çok yakın, hatta komşudur. Ayrıca Birlik üyesi devlet vatandaşlarından bu coğrafya kökenli milyonlarca yurttaş vardır. Bu yurttaşların büyük bir çoğunluğunun doğum yeri, ABD'dekinden farklı olarak, hali hazırda bahse konu coğrafyadır ve Avrupa'daki yaşam standartları da çok

yüksek seviyelerde değildir. Dolayısıyla Birliğe olan aidiyetlik duygularının çok güçlü olduğu iddia edilememektedir.

Avrupa Birliği tüm bu açmazlar içerisinde, 2003 yılında Avrupa Güvenlik Stratejisi'ni yayınlamıştır. Buna göre Birlik tarafından güvenlik tehdidi olarak algılanan unsurların (EU Council, 2003a:3-5);

- Sınırlar ötesi etki yaratma kapasitesine sahip olan terörizm,
- Kitle imha silahlarının yayılması,
- Bölgesel ihtilaflar ve devletlerin başarısızlığı,
- Organize suçlar olduğunu görmekteyiz.

AB sınırlarından kaynaklanan en önemli sorunlarından birini de “göç” olarak tanımlamıştır. Birlik tarafından göç faktörüne bağlı olan suç faaliyetleri, geleneksel olmayan bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. Avrupa'nın göç ile ilgili söylemleri dört ana başlık altında incelenmektedir (European Migration Network,2006):

- Ekonomik tehdit söylemi (iş kaybı ve göçün neden olduğu mali yük),
- Birlik söylemi (demokratik değerler ve insan hakları göz önünde bulundurulmaktadır),
- Güvenlik söylemi (suç oranlarının artışı),
- Sosyal güvenlik söylemi.

Bu noktada sınır güvenliğinin artık terör ve göç beklentisiyle; devletin, ülkenin ve milletin güvenliğine dönüştüğünü görmekteyiz. Hava, deniz ve kara gümrük kapılarındaki alınan tüm önlemler, uygulanan ortak vize sistemleri, oluşturulan ortak sınır kontrol kolluk güçleri tüm sınırları, her noktasında korumaya yeterli değildir. Sınırlarda mutlaka açık bir nokta vardır. Kaldı ki 11 Eylül saldırılarını yapan teröristler ABD vizesine sahip, yıllarca Almanya ya da diğer Avrupa ülkelerinde eğitim almış kişilerdir. Bunun da ötesinde son zamanlarda gerçekleşen Paris saldırılarında failler, aslen Fransız vatandaşıdır ancak kendilerini Irak ve Suriye topraklarında kurulan bir sözde devletin vatandaşı kabul etmektedirler.

Tüm bunlar sonuç olarak bize; devlet, ülke ve milletin güvenliğinde özdeşleşmiş olan sınır güvenliğinin, dış ya da dışın içe yansıdığı bir kaynaktan beslenen bir tehdide karşı artık eski konvansiyonel yöntemler ya da Uluslararası İlişkiler Biliminin güvenliği, salt devlet temelli algılayan teorileri ile sağlanamayacağını ortaya koymaktadır. Bu yeni tehditlerin, devletler için klasik güvenlik tehditleri arasında olmadıkları açıktır. Bu sebeple artık devletlerin güvenliklerini sağlamak için yeni bir yaklaşım benimsenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Vatandaşın güvenliğinin sağlanması esasında devletin teorideki varlık sebebidir. Devlet bu görevi ile yola çıkarken, zamanla görevini unutarak Soğuk Savaş döneminde daha çok tehditlere karşı kendini korumaya odaklanmıştır. Günümüzde ise yeni tehditlerin yönetilmesi; müdahale veya tepki vermeye odaklı askeri bir yaklaşımdan ziyade önleyici mekanizmalara dayalı yaklaşımların kabul edilmesini gerektirmekte, tam da bu noktada, Avrupa’da, 11 Eylül saldırılarından çok önceleri başlayan Barselona Süreci’nin yeniden canlandırılması çabaları ile ortaya çıkan “Komşuluk Politikası” devreye girmektedir.

Barselona Süreci’nin ana temasını, “Birlik güney sınırlarının, insan haklarına dayalı demokrasiler ile yönetilen, liberal ekonomiye inanmış, Avrupa Birliği ile ticaretini arttırmış, kültürel anlamda tam bir birleşme ile Avrupa medeniyetine bağlanmasa da en azından bazı konulara bakışta aynı perspektife sahip devletlerle çevrilerek bir güvenlik kuşağı yaratılması” düşüncesi oluşturmaktadır. Birliğin bu girişimi ilerleyen yıllarda “Komşuluk Politikasına” dönüşmüştür.

Birliğin etrafında bir güvenlik kuşağı sağlamak için attığı adımlar, ABD’nin kendisine tehdit olarak gördüğü yönetimlere savaş ilan etmesinin tam aksine, işbirliği ve karşılıklılık ilkelerine dayalı bir anlayışla sorunu ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı.

AB’nin kuruluş felsefesi liberalizme, serbest piyasa ekonomisine, bütünleşmeye ve bunların getirisi olarak da insan odaklı bir sisteme dayandığından bu argümaları ve uzantılarını Birlik, her fırsatta kullanmaktadır. Son yıllarda Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkeleriyle olan tüm ilişkilerinde de Birlik; insan hakları, liberalizm, açık pazar ekonomisi, sivil toplumun etkinliği, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim konularını özellikle ön plana çıkarmaktadır.

Birlik insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi konularda bu devletlerin gösterdiği ilerlemeleri mali yardımlarla desteklemekte, adeta devletleri ödüllendirmektedir. Sivil toplumun, bireyin ön plana çıkartılmasını her ortamda övmektedir. Bu sebeple Birlik tarafından ortaya konulan tüm bu değerler adeta AB'nin "İdeolojisi" ya da "Hegemon Argümanı" olmuştur.

Bu hegemon argümanını, Birlik, Akdeniz Havzası'nda bulunan devletlere de Komşuluk Politikası aracılığı ile rızaya dayalı bir şekilde kabul ettirmeye, onları kendi değerlerine yaklaştırmaya çalışmaktadır. Böylelikle bu ülkedeki insanların her anlamda yaşam standartlarının yükseleceğini ve ister fiziken "göç" ister düşünsel anlamda "nefret" üzerine kurulu bir tehditten uzak kalacağını değerlendirmektedir.

Ülkelerde her alanda yaşanacak bir zihinsel değişim ve refah seviyesinin artmasıyla da bu ülke vatandaşları kendi ülkelerinde çalışabilme, iyi eğitim alabilme imkânına kavuşacak ve yüksek olmasa da kabul edilebilir bir seviyede olan hayat standardına sahip olacaklardır. Sürecin sonunda olumlu olarak gelişen her koşul bu ülkelerde yaşayan insanlara geleceğe umutla bakma imkânı verecektir. Bu sayede Birlik, bu ülkelerde yaşayan vatandaşlar içerisinde ya da onların Avrupa içindeki göç etmiş uzantılarından, iç güvenliğine gelmesi muhtemel tehditleri bertaraf etmiş, bu noktada da esasen sınır güvenliğini korumuş olacaktır.

Hegemonya konusunda ilk akla gelen isim olan Antonio Gramsci dir. Gramsci'nin, İtalyan toplumunun kalbinin kazanılarak, nasıl sosyalist bir topluma dönüştürüleceğini anlattığı, neredeyse tüm hayatı boyunca yazdığı yazıların bir özeti olan "rıza dayalı hegemonya kurulması" üzerine olan fikirleri; 80'li yıllarda, Cox tarafından ortaya konulan, ABD'nin, II. Dünya Savaşı sonrasında kurduğu sistemin, rızaya dayalı hegemonya ile analizi sonucunda uluslararası ilişkiler literatürüne kazandırılmıştır.

Sonuçta yukarıda anlatılanlar ışığında devletler 21. yüzyılda sınırlarını korumak için alternatif yöntemler geliştirmek zorunda kalmış ya da kalacaklardır. Bu noktada **"Dışarıdan veya dışarının içe yansımından kaynaklı bir tehdide karşı sınırların güvenliğinin, günümüzde sadece askeri, teknolojik veya kolluk gücüne dayalı,**

konvansiyonel önlemler ile sağlanması imkânsızdır.” önermesi bu çalışmanın hipotezini oluşturmaktadır.

Her iki düşünüründe anlatmaya çalıştıkları sınır güvenliğinin tesis edilmesi ile direkt olarak alakalı değildir. Bu çalışmada ise hegemonya tesis edilmesinin güvenlik hatta daha da özelde sınır güvenliği ile olan ilişkisi değerlendirilmiştir.

Çalışmada, sınır güvenliği konusunda önemli bir tamamlayıcı yöntem olabileceği değerlendirilen; “**Sınır güvenliği**, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisinin **hegemonya kavramı ile sağlanabilir mi?**” sorusu, günümüz koşullarında “hearts and minds” politikalarının daha önemli hale geldiği vurgusu ile “hegemonya” kavramında irdelenerek, AB’nin Komşuluk Politika’sının Akdeniz Havzası uygulamalarının analiz ve test edilmesiyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu soruya tam olarak net bir cevap verebilmek adına çalışmanın **alt soru/problemleri** aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

- Tarihte sınırlar nasıl algılanmış ve korunmuştur?
- Uluslararası ilişkiler teorilerinin sınır güvenliğine yaklaşımları nelerdir?
- Bu yaklaşımlar sınır güvenliğinin tesis edilmesinde günümüz dünyasında yeterli midir/kullanılabilir mi?
- Gramsci ve Cox’un ortaya koyduğu hegemonya kavramı nedir?
- Bu iki düşünürün düşünceleri üzerine inşa edilen rızaya dayalı hegemonyanın oluşabilmesi için belirli kriterler var mıdır, bu düşünce yapısı modellenebilir mi?
- Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisi’nin rızaya dayalı hegemonya kavramı mevcut konvansiyonel sınır güvenliği yöntemlerine bir alternatif ya da destekleyici olacak şekilde kullanılarak “sınır güvenliği” tesis edebilir mi?
- Avrupa Birliği Komşuluk Politikası ile neyi amaçlamaktadır?
- Politika uygulamaları hegemonya kavramı kriterlerine/modeline uygunluk göstermekte midir?
- Uygulamaların sonuçları bu kriterlere göre analiz edildiğinde Politika başarıya ulaşmış ve sınır güvenliği sağlanmış mıdır?

- Eğer başarılı olunamadıysa bu duruma ne sebep olmuştur?
 - Politikaların temelde yanlış olması mı?
 - Uygulamalardaki yanlışlıklar mı?
 - Sınır güvenliğinin hegemonya ile sağlanmasının imkânsız olması mı?

Her iki düşünüründe ortaya koydukları fikirler, Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası ile Kuzey Afrika'da yapmaya çalıştığı uygulamalarla büyük ölçüde örtüşmektedir. Gramsci tarafından, bir milletin fikren birliğinin sağlanarak, alt yapı ile üst yapının oluşturacağı bir tarihsel blok aracılığı ile yönetimin ülke düzeyinde nasıl ele geçirileceği mikro bazda anlatılırken, Cox, bunun, küresel anlamda, ABD'nin uygulamalarını örnek vererek, nasıl yapılabileceğini göstermiştir. Birlik ise neredeyse aynı yöntemlerle bölgesel bazda rızaya dayalı bir hegemonyanın güvenlik sağlanması bağlamında nasıl kurulabileceğinin sınavını vermektedir.

Rızaya dayalı hegemonya kurulması konusunda fikirleri tüm literatürde neredeyse beraber anlatılan Gramsci ve Cox, temelde aynı değerlere sahip görünseler de hegemonyanın kurulacağı düzeyi farklı analiz ettiklerinden konuyu açıklama şekilleri farklılıklar göstermektedir. Bu sebeple çalışmada hegemonya kurulma süreci; her iki düşünüründe ortak olarak açıklamaya çalıştıkları ya da birbirlerinden farklı değerlendirdikleri, dokuz ana başlık üzerinden tanımlanmıştır. Sonrasında ise AB'nin Komşuluk Politikası kapsamında Akdeniz Havzasındaki uygulamaları, bu dokuz ana başlık üzerinden değerlendirmeye çalışılmıştır. Bu dokuz ana başlık aşağıda olduğu gibidir;

- İdeolojinin belirlenmesi,
- İdeolojinin belirli bir sınıfça ortaya konulması,
- İdeolojinin aydınlar ile halka anlatılması,
- Sivil toplumun desteklenmesi,
- İdeoloji'nin eğitimle gelecek nesiller üzerinde pekiştirilmesi,
- Halkın değişiminin zamanlaması,
- Sistemin en büyük destekçisi olan orta sınıfın ikna edilerek kazanılması,
- Kurulacak kurumlar ile başat aktör ya da sınıf gücünü kaybetse dahi sistemin sürmesinin sağlanması,

- Yapılanların rıza ile topluma ya da devletlere onların da çıkarına olacağı fikri ile kabul ettirilmesi.

Yukarıdaki maddeler ve AB'nin uygulamalarının bu maddeler üzerinden incelenmesi bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran en büyük özellik olurken aynı zamanda da çalışmanın ana sınırlarını teşkil etmiştir. Bunun yanı sıra Komşuluk Politikası'nın özellikle Akdeniz Havzasındaki uygulamalarının değerlendirilmesi, Birliğin doğu sınırlarında yer alan komşularının tam anlamıyla değerlendirmeye alınmaması ve sürecin devam ediyor oluşu çalışmanın diğer sınırlılıkları olmuştur.

Çalışma her ne kadar Komşuluk Politikası ile alakalı görünse de Politika'yı anlatmak ya da açıklamak hedefi güdülmektedir. Çalışmanın problemi daha çok Politika kapsamında yapılan uygulamaların neler olduğu, bu uygulamaların hegemonya tesis edilmesinde hangi amaca hizmet ettiği, Birliğin süreç boyunca uygulamalarda ilk başta koyduğu hedeflere ilişkin doğru tercihleri yapıp yapmadığı ve özellikle bu tercihlerin ve uygulamaların sonucunda sınır güvenliğinin sağlanıp sağlanamayacağı üzerine olacaktır.

Çalışmaya başlandığında Komşuluk Politikası üzerine Ulusal Tez Veri Bankası'nda konu ile paralellik arz eden üç adet yüksek lisans tezi (Erkan,2011; Berber,2009; Mazlum,2007), beş adet doktora tezi mevcuttur (Özkural, 2010; Özdilek, 2009; Yıldız, 2012; Yiğit, 2008; Şahbazov, 2009). Tezler içerikleri açısından incelendiğinde konularının AB Komşuluk Politikası ile dolaylı ya da direkt olarak ilgili oldukları görülse de konunun ele alış biçiminde, çalışmanın ortaya koymayı planladığı şekilde Gramscici bir bakış açısı ile hegemonyanın oluşturulmasının güvenlik kavramına etkisi bu tezlerden hiçbirinde irdelenmemiştir.

Aynı durum uluslararası literatür içinde geçerlidir. AB Komşuluk Politikası hakkında yüzlerce çalışma varken konunun hem hegemonya hem sınır güvenliği hem de Gramsci ve Cox'un fikirlerinin kesişimi olan ortak maddelerin ortaya koyduğu bakış açısıyla ele alındığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu kapsamda çalışmanın ulusal ve uluslararası literatürden en büyük farkı Gramsci ve Cox'un, hegemonya konusundaki fikirlerinin ortak ve kapsayıcı maddelerinin ortaya konulduğu hiçbir yayının olmamasıdır.

Bu ortak Avrupa Birliği Komşuluk Politikasına yansıtılması, maddelerin ışığında Politika'nın Akdeniz Havzası üzerinde uygulama ve sonuçlarının değerlendirilmesi ve sistemi tanımlamak için kullanılan bir teörinin bir güvenlik sağlama yöntemi olarak kullanılabilirliğinin testi, çalışmanın diğer çalışmalardan en önemli farklarıdır.

Çalışmanın ilk kısmında sınır kavramı ve güvenliği, tarihsel anlamda kısaca incelenmiştir. Bu bölümde Roma, Çin ve Osmanlı İmparatorlukları'nın sınırlarının nasıl geliştiği ve korunduğu, tarihsel süreçte Avrupa'da sınırların nasıl şekillendiği, günümüzde dünyada ve Avrupa'da uygulanan entegre sınır yönetimi modelleri anlatılmıştır.

İkinci Bölümde Uluslararası İlişkiler Teorilerinin sınır güvenliğine yaklaşımları, Antonio Gramsci'nin fikirleri ve Cox'un ele aldığı uluslararası ilişkilerde eleştirel teori kapsamında, hegemonya kavramının, uluslararası ilişkiler literatürüne ve sınır güvenliğine yansımalarına değinilmiştir.

Üçüncü Bölümde AB'nin güvenlik algısı ile Avrupa devletlerinin ve Birliğin tarihsel olarak komşuları ile kurduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin son hali olan Komşuluk Politikası anlatılmıştır. Dördüncü Bölümde Komşuluk Politikasının Akdeniz Havzası Uygulamalarının Eleştirel Teori ve Hegemonya Kavramı Üzerinden Değerlendirilmesi detaylı olarak yukarıda belirtilen dokuz madde üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. Son bölümde ise konunun değerlendirilmesi yapılacaktır.

Bu çalışmada özellikle Türkiye'de çok fazla bir çalışmanın olmadığı rızaya dayalı, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve kalkınma içerikli bir hegemonya kurulmasıyla, dışarıdan içeriye yönelik ya da dışarının içeriye yansması ile oluşması beklenen tehditlerin minimize edilerek sınır güvenliğinin sağlanıp sağlanamayacağına yönelik ilişki detaylı olarak incelenerek, ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Sonuç olarak AB sınırlarını koruma konusunda Komşuluk Politikası kapsamında yaptığı uygulamaların bazılarında başarılı olurken pek çoğunda başarısız olmuştur. Tüm bunlara karşın Politika'dan vazgeçmemiş hatta onu daha da genişletmeyi hedeflemiştir. Birlik Komşuluk Politikasına "Komşuların Komşularını" da dahil ederek sürdürme, bölge üzerinde hegemonyasını kurarak ile bir güvenlik kuşağı yaratma fikrinden taviz

vermeyerek yaşanan Arap Baharı sürecinden çıkarttığı derslerle, aynı değerler üzerinden yoluna devam etme kararı almıştır.

Bu süreç çalışma yapılırken gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, Birliğin başarısız olduğu noktaları çalışmada belirtildiği şekilde düzelterek yoluna devam etme isteği çalışmada ortaya konulan fikirlerin gerçeklenme durumunu ileride ortaya koyacağı için sürecin, çalışma açısından son derece faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SINIR GÜVENLİĞİ KAVRAMININ TARİHSEL BOYUTU

1.1. Sınır Tanımı

Yunanca “sinoron” kelimesinden gelen (Gümüşçü, 2010: 79) sınır kelimesi, Türk Dil Kurumunun Büyük Türkçe Sözlüğünde “İki komşu devletin topraklarını birbirinden ayıran çizgi, hudut. 2. Komşu il, ilçe, köy veya kişilerin topraklarını birbirinden ayıran çizgi. 3. Bir şeyin yayılabileceği veya genişleyebileceği son çizgi, uç: Bataklığın sınırı. Ormanın sınırı. 4. Bir şeyin nicelik bakımından inebileceği veya çıkabileceği en alt ve en üst sınır” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5235ac80e8ce05.65318533).

Sınır için kullanılan diğer bir ifade de serhattir. Serhat, Osmanlı devletinin, komşu ülkelerle arasındaki sınır boyuna verilen addır (Gümüşçü, 2010: 82). Farsça olan bu tabirin Arapçası “sugur” dur (Pakalın,1993’den aktaran Gümüşçü, 2010: 83). Sınır, hududun uzandığı geçiş bölgesidir.

İlk çağlarda topluluklar ya da organize olmaya yeni başlamış irili ufaklı devletler arasında sınırların oluşumu daha çok egemenliğin ve kaynakların kullanımının nerede başlayıp nerede bittiğinin bir göstergesi olarak düşünülmüştür. Sınırların belirlenmesinde kesin çizgiler bulunmazken daha çok tabiatın sunduğu, savunma hatları olarak görülen akarsu veya nehirler, dağ ya da tepe sıraları, çöl ya da kurak toprakların başlangıç noktaları, ormanlar, bataklıklar ya da denizler sınırları belirlemede kullanılmaktaydı. Dağ sıraları veya akarsuların olmadığı yerlerde ise sınırları belirlemek için belli belirsiz, oldukça geniş alanlar kullanılıyordu.

Zaman içerisinde sınırların belirlenmesinde coğrafik şekillerin yanı sıra insan yapımı setler, kalelerin korumasındaki bölgeler ve teknolojinin gelişimi ile de coğrafik koordinat sistemleri kullanılmıştır.

Bazı durumlarda ise sınırlar bir siyasi tercihle şekillenmiştir. Bizans İmparatoru Herakleios, İslam ordularının çok kısa bir süre içerisinde bütün Suriye'yi ele geçirerek Antakya'ya ulaşmaları ve Antakya'nın savaşmadan teslim olması üzerine İslam ordularının ilerleyişini değişik bir yöntemle durdurmuştur. Herakleios'un emri ile hem halk hem de askerler, Antakya'nın kuzeyindeki neredeyse Erzurum-Hatay arasında kalan tüm kalelerden çekilmişlerdir¹(Bahadır, 2009:163-179). Böylece geniş bir bölge boş bırakılmış, 638 yılında Bizans-Arap Sugur el-Şamiye (Şam sınırı) oluşmuştur (Belâzurî,2002'den aktaran Bahadır, 2009:165). Anadolu'da Bizans-Arap sınırı bu şekilde oluşturulurken, bu sınır Emevi ve Abbasi Devletleri döneminde de varlığını devam ettirmiştir.

Sınırlardaki oluşum şekilleri de onların savunulmasında kendini hissettirmiştir. Düzgün bir hatla oluşmamış sınırların güvenliği uç noktalarındaki kalelerle, gözetleme kuleleriyle ya da güçlendirilmiş askeri birliklerle sağlanıyordu.

Aslında geçmişte sınırların bu şekilde gevşek ve belirsiz hatlarla oluşturulması çok şaşırtıcı olmaması gereken bir durumdur. Siyasal yaşamın günümüzdeki kadar gelişmediği, özellikle milliyetçilik kavramının, etnisitenin bu denli vurgulanmadığı geçmişte, sınırların keskinliği de o kadar önem taşııyordu.

Batıda özellikle Roma İmparatorluğu'ndan başlayarak kanunların uygulanmasında tüm ülkede yeknesaklığa gidilmesi sınırların önemini arttırdı. Sınırlar artık sadece toprağın, yiyecek ve içecek kaynaklarının, egemenliğin korunması için değil, aynı zamanda var olan kültürün ya da değerlerin de korunması adına önem kazandı. Bu belki de insanoğlunun medeniyete geçişindeki en önemli aşamaydı.

Kültürün ya da başka bir deyişle yaşam tarzının yiyecek kaynakları ile aynı seviyede değerli görülmesi ciddi bir gelişmedir. Roma İmparatorluğu'nun kendi dilini

¹ Herakleios, Antakya, Tarsus, Malatya, Erzurum, şehirlerini İslâm ordusuna bırakarak bir çeşit kalesiz, sınır bölgesi haline gelmiş ve bilinçli olarak harap edilmiş tampon bir bölge oluşturdu.

konuşmayan her ırka barbar demesi, doğuda Çinlilerin kendilerini diğer medeniyetlerden ayıran bir duvar örmeleri, Perslilerin verimli Anadolu'yu almalarına karşın hala Trakya üzerinden kendilerine rakip gördükleri küçük Yunan devletlerini ele geçirmek istemeleri, ya da Büyük İskender'in bilinen-bilinmeyen tüm insanlığı birleştirerek tek bir medeniyet haline getirme isteği... Bunların her birinin altında toprak ele geçirip ülkesini büyütme, ticaret yollarına hâkim olma gibi pek çok materyalist sebepler yatsa da tüm bu yapılanlarda birincil gaye üstün olduğu düşünülen kültür yapısı ile insanlığa hükmetme isteğidir.

Skolastik düşüncenin unuttuğu Roma Medeniyeti ve onun hukuk sistemi hafızalardan silindikçe sınırın içindeki kültürü koruma içgüdüğü azaldı. Onun yerini, ondan fayda sağlama güdüsü feodal yapıda giderek önem kazandı. Köylü ile efendinin anlaşmaları güvenlik sağlama ve buna karşılık çalışma üzerine kurulduca, Ortaçağda, coğrafi olarak pek de büyük olmayan Avrupa'da, özellikle Kuzey Avrupa'da, binlerce prenslik, krallık ve onların küçük ülkeleri ortaya çıkmaya başladı. Zamanla Hristiyanlık birleştirici bir rolle, kültürü tekrar ön plana çıkarsa da bunun oluşması çok uzun bir süre almıştır. Devletin sorgulanmaya başlandığı çağlarda ise artan milliyetçilik kavramı ile sınırlar ait olmayı belirtme adına daha da önemli bir hal almıştır (Diener ve Hagen, 2010:4).

Sınırlar devletin diğer devletlerin ülkesine temas ettiği noktalardır o halde bu temas sonucunda oluşan etkileşimler sınırlarda yaşayan insanlarda hat safhadadır. (Stein 2007: 13-15'den aktaran Gümüüşü, 2010: 83).

Sınırlarını korumaya çalışan devletler tarih boyunca ve günümüzde birbirinden farklı pek çok yonteme başvurmuşlardır. Bunları arasında ilk akla gelenler; surlar, kaleler, dikenli teller, mayınlı sahalara, içi asker ve mühimmat dolu tüneller, askeri garnizonlar, insansız araçlar, devriyeler ve duvarlardır. Ancak gerçekte bunların hiçbirisi hem tarihte hem de günümüzde toplumların sınır boyunca etkileşimini, sınırlarda yaşanan ticareti (kaçakçılığı), göçleri ya da diğer zafiyetleri tam anlamıyla devletin lehine engelleyememiştir.

İnsanoğlu tarih içerisinde özellikle Fransız Devrimi'nden sonra "ulus devlet" kavramına ulaşınca aynı dil ya da kültüre sahip toplulukların millet olarak adlandırılmaya

başlanmasıyla birlikte sınır kavramı daha da önemli bir hale gelmiştir. Devlet artık ülkesi üzerindeki milleti ile bütünleşmek zorundaydı ve bu bütünleşme ancak sınırlar ciddi anlamda çizildiğinde mümkün olacaktı. Bilimin de gelişmesi bu noktada devlete yardımcı olmuş ve sınırlar daha matematiksel olarak keskin bir şekilde belirlenmeye başlamıştır.

Emperyalist imparatorluk ve devletlerin varlıklarını en ciddi şekilde sürdürdükleri 18. ve 19. yüzyıllarda ise dünyanın kâğıt üzerindeki paylaşımı tamamen bu devletlerin çıkarları doğrultusunda olmuştur. Boş ve verimsiz arazilerden geçen düz çizgiler bu alanlarda yaşayan ve batının gözünde değersiz olan insanların hayatlarında son derece etkili olabilmiş, bazen aileleri bazense köyleri ve kasabaları parçalamıştır.

1.2. Roma İmparatorluğunda Sınırlar ve Sınır Güvenliği

Roma İmparatorluğu devlet yapılanmasında “eyalet sistemini” benimsemiş bir İmparatorluk olmasına karşın İtalya anakarasında eyalet sistemini uygulamamıştır. İlk iki Roma eyaleti İ.Ö. 227’de kurulan Sicilia ve Corsica-Sardunia’dır (Kaya, 2005: 12).

Romalıların kullandığı eyalet sistemi bugünkü anlamda sınırları belli olan bir coğrafyayı içermiyordu. Romalılar eyaletlerini “provincia” diye adlandırıyor ve Cumhuriyet’in erken dönemlerinde bu sözcükle Romalılar, özellikle yönetim bakımından bağımsız, sınırları belli bir coğrafik alanı değil “magistratus”² denilen yüksek kamu görevlilerinin görev-eylem alanını, özellikle praetor ve consullerin savaş hareket alanını kastediyorlardı (Kaya,2005: 12). Eyaletler eylem ve alan bakımından geniş belirleniyordu. Bunun en güzel örneği üçüncü Pön Savaşı’nda Roma ordusuna komuta eden P. Cornelius Scipio Aemilianus’un provinciasının Kartaca değil, Afrika olmasıdır. (Livius’den aktaran Kaya, 2005: 13)

Roma’nın Anadolu’da kurduğu ilk eyalet, Asia Eyaleti’dir ancak Roma bu eyaleti bir fetih politikası sonucu kurmamıştır. İ.Ö. 133 yılında ölen Pergamon kralı III. Attalos çocuğu olmadığı için, ölmeden önce hazırlamış olduğu bir vasiyetname ile krallık topraklarının ve hazinesinin varisi olarak Roma halkını tayin etmiştir (Kaya, 2005: 14). Aynı şekilde İ.Ö. 75 (ya da 74) yılında ölen Bithynia kralı LV. Nikomedes de krallığının

² magistrat

varisi olarak Roma'yı tayin etmesi üzerine Bithynia Eyaleti kurulmuştur (Livius XCIII'den aktaran Kaya, 2005: 14).

Kurulan tüm eyaletler yıllar içerisinde ihtiyaçlara ve ortaya çıkan değişimlere göre büyütülmüş, küçültülmüş, lav edilmiş, birleştirilmiş ya da yönetim şekli değiştirilmiştir. Sonuç olarak Romalıların devletin iç yapılanması ve dış sınırları konusunda çok katı kuralları olmayan, şartların gereğini yerine getirecek, ihtiyaçları karşılayacak şekilde, tüm Roma sisteminde olduğu gibi pragmatik bir davranış sergilediklerini söyleyebiliriz.

Romalıların, ilk yıllarda, sınırların oluşturulması ve korunması konusunda çok keskin çizgiler gözetmemişlerdir. Daha çok hükümlerlik ve yetki ile alakalı olmuşlardır. Romalıların eyaletlerini ve sınırlarını keskin çizgilerle belirlememekteki en büyük sebepleri güçlerine olan inançlarıydı. Roma'nın ilerleyişi hiçbir şekilde engellenemezdi. Bu engel senatodan gelen sınırların belirlenmesi şeklinde olsa bile kabul edilemezdi. Roma'nın yetkisi altında olan bölgeler kısıtlanabilirdi ancak Roma'nın diğer bölgeler üzerindeki gücünün sınırları olamaz ve hatta bu güç genişletilebilirdi (Martinez, 2006: 43).

Romalılar sınırlarını keskin sınırlarla çizmedikleri için sınırlarındaki güvenliği lejyonları ile sağlıyorlardı. Romalılar doğu sınırlarında geçilmesi zor olan Fırat Nehrini, savaş alanında defalarca denemelerine karşın yenemedikleri Partlılara karşı sınır olarak belirlemiştir. Fırat Nehri yüzyıllarca Roma ile Part Devleti arasında sınır olmuştur (Yıldırım,2013:167-182).

Romalılar Fırat Nehrini geçiş noktalarının batısına lejyonlarını yerleştirmişlerdir. Bu lejyonlarla bugünkü Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'nin güvenliği sağlanmaktaydı ((Webster, 1998: 57–58; Erdkamp, 2007:250–251; Millar, 1993:103; Levick, 1999: 165)'den aktaran Yıldırım, 2013:173).

Romalılar devletin genişleme devrinde güçlerinin sonsuzluğuna inanırlarken, İ.S. 117 yılında imparator olan Hadrian (Hadrianus) İmparatorluğun genişlemesinin sonuna geldiğini düşünmeye başlayarak çıktığı gezilerde gördüğü sınır güvenliği zafiyetlerini gidermek için bir takım tedbirler almıştır. Bu tedbirlerin en çok bilineni ve günümüze kadar ulaşmış olanı; İngiltere'deki Roma topraklarını kuzeyden, İskoçya'dan gelen

akınlara karşı korumak için inşa edilen Hadrian Duvarı'dır. Bu duvarın benzerleri gene Hadrianus zamanında bugünkü Almanya'da ve Kuzey Afrika'da da inşa edilmişse de Hadrian Duvarı'nın bunların en meşhuru ve günümüze kadar en iyi korunmuş olduğunu söyleyebiliriz. Duvar ayrıca 1987 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Alanı ilan edilmiştir. Bu duvarın sınırları savunmak için inşa edilmesinin yanı sıra gümrük ve vergilendirme kapısı işlevlerinin olması da son derece önemlidir.

İmparatorluk tarafından yükselme devrinde sınırlardaki stratejik noktalara lejyonların yerleştirilmesi ya da valilere geniş hareket alanları verilmesi ile gevşek bir sınır politikası izlenmesinden bu denli kesin bir dönüşle, keskin hatlı bir sınır kontrolü ve güvenliği metoduna geçilmesi düşündürücüdür.

Sınırların duvarlarla örülmesi ile ortaya çıkan İmparatorluk Sınırları, iki devletin yaptığı bir savaş sonucunda belirlenen bir sınır değildir. Tam tersine Roma'nın aldığı bu karar sınırlarını yükseliş döneminde olduğu gibi genişletmekten vazgeçtiğinin bir göstergesi ve sınırlarını belirlemek için değil koruyabilmek için aldığı bir karardır. Roma artık sınırlarını genişletmekten vazgeçmiş, sınırları içindeki refahı ve kültürü koruma yoluna girmiştir.

1.3. Çin İmparatorluğunda Sınırlar ve Sınır Güvenliği

Çin İmparatorluğu'nun sınırlarından bahsedilecekse, Çin Seddi'nden başlanması yanlış olmayacaktır. Çin Seddi'nin UNESCO'nun resmi sitesinde (UNESCO, The Great Wall, <http://whc.unesco.org/en/list/438>) İ.Ö. 220 senesinde kuzeyden gelen saldırılara karşı Qin Shi Huang zamanında, önceden yapılmış bölümlerin birleştirilmesi ile birleşik bir savunma sistemi oluşturmak için inşa edildiği yazmaktadır. Yapımı Ming Hanedanlığı zamanına dek (1368–1644) sürmüş olan duvardan, dünyadaki en büyük askeri yapı olarak bahsedilmektedir.

Sitede, Çin Seddi'nin kadim Çin'deki tarım medeniyeti ile göçebe medeniyeti arasındaki çatışmayı ve değişimi yansıttığından, ileri görüşlü stratejik bir siyasi görüşün ürünü, merkezi imparatorlukların ulusal savunmalarının kuvvetine önemli bir kanıt, antik Çin'deki askeri mimari, teknoloji ve sanata bir örnek olduğundan ve Çin Halkı'nın

güvenliğini korumak için ulusal bir sembol olarak eşsiz bir önem taşıdığından bahsedilmektedir.

Çin Seddi'nin yapım sebebi, Türk Tarih Tezi içerisinde de, kuzeyde yaşayan Türk kavimlerinin, devletlerinin ya da boylarının zaman içerisinde Çin ülkesine düzenledikleri akın, yağma ya da seferleri önlemek olduğu kabul edilmiştir. İncelenen pek çok kaynakta bu kabulü görmek hatta Türkiye'deki orta öğretim seviyesindeki tarih kitaplarında dahi bu anlayışa rastlamak mümkündür ” ...ve Türklerden korkan Çinliler Çin Seddi'ni inşa ettiler”. Bu kabulü destekleyen en büyük sebep batı kaynaklarıdır. Türkleri göçebe, yağma ve zorbalıktan başka hiçbir kültürü olmayan bir ırk olarak göstermekten büyük bir keyif alan bu zihniyet elde ettiği bu fırsatı iyi değerlendirmiştir.

Çin Seddinin yapılışına başlanması konusunda çeşitli kaynaklarda farklı yaklaşımlar vardır. Örneğin Çin Seddi, UNESCO'nun resmi sitesindeki beyanına göre, İ.Ö. 408 yılında Kral Wei tarafından Krallığını Qin Krallığına karşı korumak amacıyla inşaa edilmeye başlamıştır. Lu Rucui tarafından, 2008 yılında, China Today için kaleme alınan bir makalede (Lu Rucui,2008: <http://china.org.cn/english/culture/238548.htm>) ise İ.Ö. 7. yüzyılda güneydeki Chu devleti tarafından, Çindeki iç karışıklıktan ülkelerini koruyabilmek için inşa edildiği yer almaktadır. Benzer bir düşünce Bülent Okay tarafından da savunulmaktadır (1993: 27-39).

Pek çok kaynakta duvarın yapımı Qin Shi Huang tarafından kurulan Ch'in Hanedanlığı'na (İ.Ö. 221) atfedilmektedir³. Qin Shi Huang gerçekten de Çin tarihinde oldukça önemli yer tutan bir hükümdardır. Ülkesindeki siyasi karışıklığı giderdikten sonra Çin Tarihi'ndeki ünlü bir general olan Meng T'ien'i 300.000 kişilik bir ordu ile İ.Ö. 215 yılında Hunların üzerine yollamıştır. Yapılan savaşlar sonucunda kuzeye çekilmek zorunda kalan Hunlar, Sarı Irmağın kuzeye doğru kıvrımının içinde kalan He Nan bölgesini Çinlilere bırakmışlar ve Çinlilerde bu bölgeye “Ch'in Devletinin Yeni Toprağı” anlamına gelen Hsin Ch'in Chung demişlerdir.

Bülent Okay ayrıca makalesinde Hunlar kuzeye sürüldükten sonra Yen, Chao, Ch'in, Wei ve Han derebeylikleri arasında yapılmış duvarların birleştirilmeye

³ Yıl olarak kaynaklarda İ.Ö.220 ila İ.Ö. 224 arasında pek çok değişik yorum yer almaktadır.

başlandığından ve Ch'i Derebeyliği'nin düşmanı olan 6 derebeyliğine mensup 30.000 ailenin Hunlardan alınan bölgeye yerleştirildiğinden ve bu ailelerin Meng T'ien komutasındaki askerlerle Çin Seddi'nin yapımında çalıştırıldıklarından bahsetmektedir. Bülen Okay'ın bu "çalıştırma" tezi esasen Çin Tarihindeki çok eski bir uygulamanın Qin Shi Huang tarafından yeniden canlandırılmasından ibarettir. Uygulama kısaca vergilerini ödemekte yetersiz kalan çiftçilerin, derebeylerine olan borçlarını çalışarak ödemelerinden ibaretti (Twitchett ve Fairbank, 2008: 15). Ayrıca ailedeki herhangi bir bireyin yaptığı bir suçtan tüm aile fertleri sorumlu tutuluyor ve cezalandırılıyordu (Twitchett ve Fairbank, 2008: 16).

Çin Seddi'nin yapımı Qin Shi Huang'ın ölümüne kadar (İ.Ö. 210) aralıksız sürer. İ.Ö. 206 yılında Ch'in Hanedanlığı sona erince Han Hanedanlığı kurulur. Han Hanedanlığı Ch'in Hanedanlığı kadar güçlü bir hanedanlık değildir. Han Hanedanlığı bu sebeple Hunlar ile dostluk anlaşmaları yaparak Çin Seddi'ni sınır olarak kabul etmiştir.

Qin Shi Huang, Çin'de birliğin kurulması için önce ülkedeki tüm şehirleri yollarla birbirine bağlayarak ticareti arttırmak istemiştir. Çin birliğini kurarken aynı zamanda Çin ülkesine standartlar getirerek ülke içinde yeknesaklığı sağlamaya ve ortak bir kültür oluşturmaya çalışmıştır. Bu standartların bazıları ölçüm birimlerinin (ağırlık ve uzunluk), paraların şekil ve büyüklüklerinin (Twitchett ve Fairbank, 2008: 23), yolların genişliğinin, kullanılan kağıtları teker çaplarının belirlenmesidir (Okay,1993:148). Yolların, yazlık konağın, Çin Seddi'nin ya da ilk imparatorun mezar anıtının inşası için yaklaşık 160.000 ailenin göç ettirilerek çalıştırıldığı söylenebilir (Okay,1993:148).

Sonuç olarak çok ağır cezaları olan yasalar; bir aile ferdinin yaptığı hata yüzünden tüm ailenin idama ya da çalışmaya mahkûm edilmesi ya da yüksek vergiler gibi yaptırımlar halkı canından bezdirmiş ve yasaların pek de güçlü olmadığı kuzeydeki Hun diyarına giderek yeni bir yaşam kurmak düşünceleri tek kurtuluşları olmaya başlamıştır. Tam da bu noktada Bülent Okay Çin Seddi'nin yapılış amacının bu kaçışları önlemek olduğunun üzerini ısrarla çizmektedir.

Okay bu tezini Hunların güçlü olduğu dönemlerde Çin Seddinin onları durdurmaya yetmediğini, zayıf olduklarında ise zaten Çin için bir tehlike oluşturmaktan uzak olduklarını söyleyerek desteklemektedir.

Tülay Çakmak (2003:209) makalesinde Pan Ku'dan aktardığına göre Çinliler Hunlara güçlenmelerini önlemek amacıyla zaman zaman barış ve dostluk anlaşmalarıyla, bazen de askeri güç ile boyun eğdirerek yaklaşmışlardır (Ku ve Shu,1973:3830'dan aktaran Çakmak,2013).

Çinlilerin, Hunları kontrol altında tutabilmek için uyguladıkları başka bir yöntem ise Nurcan Türker açıklık getirmiştir. Nurcan Türker makalesinde (2013) Qin Shi Huang'ın kurduğu Ch'in Hanedanlığı sona erince ilki Han Hanedanlığı zamanında başlayan, Çinlilerin asil ve güzel Çinli kızları tehlikeli olarak gördükleri Hun Beyleri ile evlendirerek, onlara unvan verdiklerini böylelikle sınırlarında sükûneti sağladıklarını anlatmaktadır. "He Qin Politikası"⁴ olarak adlandırdığı bu durumun Hunlarla ilk kez Çin'in ekonomik, sosyal ve siyasi alanda güçsüz durumda olduğu dönemde, Han Hanedanlığı'nın isteğiyle uygulandığından bahseden Türker'e göre ilerleyen dönemlerde ise Hunlardan gelen taleplerle bu uygulamaya devam edilmiştir. Evlilik anlaşması iki boyutludur. Buna göre Çin Hanedanı Hun liderine beraberinde değerli hediyelerle bir eş gönderir, Hun lideri de buna karşılık Çin'in kuzey sınırlarını koruyacağına söz verirdi.

Türker makalesinde bu politikanın İ.Ö. 200 yılında başladığını ve hemen her hanedanlık döneminde uygulandığını söylerken, tarihçi Cui Ming De'den, İ.Ö.200 - İ.S. 1906 yılına kadar gerçekleştirilen evliliklerin toplamının 428 olduğunu aktarmıştır.

Hunlara ya da diğer devletlere gönderilen eşler her zaman hanedan soyundan olmamış, bazen saraydaki cariyeler arasından seçilmişler ve prenses ünvanı verilerek İmparator soyundanmış gibi gösterilmişlerdir.

Çin'in ya da Hunların zaman içerisinde güçlü ya da zayıf olmalarına göre iki toplum arasında ilişkiler değişse de evlilik olayına yaklaşım aynı kalmış, özellikle Çin

⁴ Eş verme politikası

tarafı bu yöntemin sınır güvenliğini sağlamak adına çok ucuz ve kolay bir yöntem olduğunu düşünmüştür.

Sonuç olarak Çinliler sedlerini inşa ederlerken aynı zamanda kendi kimliklerini de bularak medeniyetlerini binlerce sene sürecek bir şekillendirmeye tabi tumuşlardır. Bu sayede günümüze kadar aile yapısı, dünya görüşü pek değişmeyen bir millet olarak kalabilmişlerdir. Bu da bize sınırların hangi yöntemle olursa olsun korunmasının bir kez daha sadece yiyecek için değil, kültür ve refah içinde son derece önemli olduğunu göstermektedir.

1.4. Tarihte Avrupa’da Sınırlar ve Sınır Güvenliği

Avrupa tarihinde devlet kavramının doğuşunu her ne kadar Yunan kent devletlerine yükleysek de Yunanların kent-devletin ötesinde daha geniş bir siyasal örgütlenme ufkuna sahip olmamaları (Sander, 2011: 41) bu devletlerin bizim için incelemeye değer bir sınır kavramına sahip olmadıkları anlamına gelmektedir. Aynı ırktan gelen, aynı coğrafyada ancak farklı bölgelerde konuşlanmış bu kent devletleri, esasında yönetim şekilleri ile sadece hür insanların sahip olduğu oy kullanma hakkı esasına dayanan büyükçe bir kabile yaşamı görünümündedir. Kent devletlerinin sınırları ise ülkelerinin mikro seviyelerde kalmasından ötürü diğer medeniyetlerle son derece kısıtlı etkileşim içerisindedir. Ticaret ise bu devletçiklerin hemen hepsinin denize kıyısı olması sebebiyle onları dünyaya bağlayan tek kapıydı.

Güçlenip Anadolu’ya doğru ilerleyen Persler bu küçük devletleri tehdit etmeye başlamışlardır. Perslere karşı birleşip siyasi bir birlik kuramayan bu kent devletlerinin bir kısmını Makedonya Kralı Philip bir araya getirdi. Onun oğlu İskender ise babasından devir aldığı Krallığı, genişleterek “Helen Dünyasını” yarattı (Sander, 2011: 42). İskender artık çeşitli ırklardan oluşan ve üç kıtada yer alan bir imparatorluk kurmuştur ve tarihte Büyük İskender olarak anılacaktır.

Bu denli büyük bir coğrafyada bu kadar çok kavmi, dili, inancı, yaşam tarzını, ırkı ve daha nicesini bir araya getiren İskender, gerçekten “Büyük” lakabını o genç yaşında hak etmiştir. Küreselleşmenin belki de ilk tohumunu atmış olan İskender’in İmparatorluğu, ne

yazık ki çağının imkânsızlıkları, dünya insanının ya da kurucularının buna olan hazırlıksızlığı nedenleriyle çok uzun ömürlü olamamıştır.

İskender ve onun hayallerinden elde edilen tecrübe, takipçisi olan başka bir küçük kent-devletinin bilinen dünyayı yüzyıllarca yönetmesine yardımcı olacaktır. Çağlar boyunca üç kıtada hükümlanlık kuran bu imparatorluğu, dünya, doğduğu kent olan “Roma İmparatorluğu” adıyla bildi (Sander, 2011: 42).

Esasen Romalıların kendilerinden hariç herkesi “Barbar” olarak tanımlamaları onların Cumhuriyet yönetimini tüm halklara götürme arzularının olmadığını da açıkça ortaya koymaktadır. Romalıları bu davranış şeklini esasında eski Yunanistan’dan almıştır. Helenler, kendilerini ortak bir ırk, dil, din, yaşam tarzı gibi katı kültürel unsurları paylaşan bir toplum olarak görürken, kendileri gibi olmayan komşularını “Barbar” olarak nitelendirmişlerdir (Erdenir, 2005:29’dan aktaran Güngörmüş ve Özönur, 2006:10). Küreselliğe en yakın imparatorluklardan biri olan Roma İmparatorluğu, diğer toplumlarla ilişkilerini emperyal olarak sürdürmüştür (Jackson, t.y.:35’den aktaran Güngörmüş ve Özönur,2006:10).

Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından siyasi coğrafya oldukça karışık bir hal almıştır. Germen kökenli barbar kavimlerden biri olan Franklar 6. yüzyılda Hıristiyanlığı kabul ettiler. Karolenj hanedanına üye olan Frank kralları günümüzdeki Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İsviçre ve İtalya’nın kuzeyini kapsayan toprakları ellerine geçirerek Karolenj İmparatorluğu’nu kurdular. Günümüzdeki Fransa’nın adı Germen bir ırk olan Frankların kurduğu bu imparatorluğa dayanmaktadır.

Charlemagne’ın 814’deki ölümünden sonra Karolenj İmparatorluğu zayıflamış, yerine geçen oğlu Sofu Ludwig ise İmparatorluğu oğulları arasında paylaştırdı. 10. yüzyılın ortalarında I. Heinrich ile Azize Mathilde’nin oğulları, coğrafik anlamda bugünkü Almanya’nın kralı diyebileceğimiz, Cermen hükümdarlarından I. Otto, Charlemagne’ın hüküm sürdüğü toprakların çoğunu ele geçirerek Kutsal Roma Germen İmparatorluğu’nu kurdu. 962’de Papa XII. Johannes tacını giydirerek, I. Otto’ya Roma İmparatoru sıfatını verdi (Le Goff, 2008: 1-47). Kutsal Roma İmparatorluğu 1806 yılına kadar ayakta kaldıysa

da zamanla gücünü kaybederek önce Orta Avrupa'daki Alman devletçiklerin bir konfederasyonu haline geldi, sonra da yerini Avusturya İmparatorluğu'na bıraktı.

Le Goff'a (2008) göre Ortaçağ toplum yapısına hakim olan "feodal sistem" kurulan bu imparatorluklarda da kendini gösteriyordu. İmparatorun gücü bu küçük ama dirayetli feodal monarşilere tam anlamıyla hükmedecek kadar kudretli değildi. Bu krallar imparatorlarına çeşitli kurumsal şekillerde biat ediyorlardı. Merkezi otorite feodal yapı sebebiyle güçlenemiyordu. Madeni para basma hakkı, yerel adalet ve vergi uygulamaları bunun en somut örnekleridir. Krallıklar, İmparatora daha çok uğruna savaştıkları Hristiyanlık ve doğal olarak savaşlardan alacakları ganimet adına, çıkarları doğrultusunda sadıktılar. Hâlbuki Roma İmparatorluğu, merkezi yönetimi benimsemiş, bu makamlar tarafından atanmış valilerin, sınırlarda dahil olmak üzere, bütün topraklarda yönetimi sağlamaları hedeflemiştir.

Roma sisteminde bağımsız toprak sahipleri, feodal yapıda olduğu anlamda yoktur. Toprak sahibi olmak yasaldır, ancak kendi iç yasalarını özgürce uygulamak parasını bastırmak, ordusunu oluşturmak, kalesini kendi savunması için inşa etmek, vb. kavramlar bu sistemin bir parçası değildir. Bu sebeple devletin ülkesiyle bir bütün olduğu düşünüldüğü günümüz anlayışında, ortaçağ devletlerini ve imparatorluklarının sınırları gösteren haritalar kanaatimizce çok da gerçekçi değildir.

Feodal sistem üzerine pek çok kaynak bulunmasına karşın bu sistemi tarihsel olarak en iyi anlatanlardan biri kanaatimizce, Mehmet Emin Şen ve Mehmet Ali Türkmenoğlu (2012) tarafından kaleme alınan makaledir. Savaşlara da katılan ilk Roma vatandaşları kendileri savaştayken topraklarını kölelerine işletiyorlardı. Fazla toprağa sahip olanlar bir süre sonra verdikleri borçlar karşılığında daha az toprağa sahip olan köylülerin topraklarını da ele geçirmeye başladılar. Sonuçta Roma vatandaşları arasında iki sınıf oluşmaya başladı. Bunlar toprak zengini "patriciler" ve topraklarını kaybederek kentlere göç eden "plebler" dir. Yönetim şekli Cumhuriyete döndüğünde ise patriciler artık senatoyu ele geçirmiş ve devleti yönetmekteydiler.

Toprağın işlenmesi için ucuz işçiye ihtiyaç duyan sistem zaman içerisinde köleliği, Roma devletinin yaşam damarı haline getirdi. Köle sistemi her ne kadar ucuz iş gücünü

sağlasa da verimsiz bir yapılanmaydı. Dolayısıyla verimin köle sayısının çokluğu ile sağlanması gerekiyordu. Kölelere ulaşma ihtiyacı devletin yayılmasını beraber getirdi. Ancak devletin sınırları güneyde Afrika'daki zorlu çöllere, kuzeyde Germanlere batıda okyanusa, doğuda ise dağlık Kafkaslara dayanınca genişleme durma noktasına geldi.

Akdeniz çevresi belki Roma'nındı ama ticaret devamlı olarak lüks malların ithalatı yüzünden açık veriyordu. Bu durum çöküşü de beraberinde getirdi. Fetihlerin durması devletin içeriye yani vergilere yönelmesine sebep olurken, köle akışının durması toprak sahiplerini zora soktu. Devlet ekonomik durgunluğun ve azalan köle sayısının önüne geçebilmek için halka toprak dağıtsa da ağır vergiler yüzünden, toprak alan pek çok köylü bu toprakları ile birlikte büyük toprak sahiplerinin himayesine girmeye başladılar.

Sonuçta patriciler merkezi yönetime karşı güçlenmeye başladılar. Her çiftlik ya da büyük toprak sahibi etrafında toplanan halk kendi kendine yeten bir sistem kurmaya başladı. Bu durumda ticareti bitme noktasına getirdi. Eskiden köle olanlara bir süre sonra büyük toprak sahipleri tarafından toprak dağıtılmaya başlandı. Bu eski köleler aldıkları topraklarda ürettikleri ürünün bir kısmını kendilerine yiyecek olarak ayıracaklar bir kısmını da toprak sahibine vereceklerdi. Sonuç olarak feodal sistem doğmaya başladı.

Germanlerin Roma tarihinde etkili olmaya başladıkları yıllarda ise, latifundium sahipleri tarafından bir kısmı paralı asker olarak merkezi otoriteye karşı kullanılmış, bir kısmı ise toprak verilerek çalışmak üzere bir nevi işe alınmışlardır. Bir süre sonra Roma soyluları ile German soyluları ve Roma köylüsü ile German köylüsü iç içe geçmeye başladı ve serfliğin ilk tohumları atılmış oldu.

Bu durum da derebeyliği ve bir sonraki aşama olan küçük prenslik ve krallıkların doğmasına ve sınırların önemli ölçüde küçük alanlar içerisinde kalmasına sebep oldu. İmparatorlara belirli şartlarla bağlı olan bu küçük prensliklere en iyi örnek günümüz Almanyasında tarih içerisinde neredeyse yüzlerce küçük prensliğin kurulmuş olmasıdır.

Sonuç itibarı ile tüm Avrupa Hristiyanlaşmış ve kültürel anlamda toplulukların arasında çok büyük bir fark kalmamıştır. Self-vassal ilişkisi karşılıklı bağımlılık içeren bir sözleşme olduğundan millet duygusu Fransız İhtilaline kadar Avrupa'da gelişmemiştir.

Kurulan küçük bir prenslik ya da krallık bir anda haritadan çeşitli sebeplerle silinebiliyor, biat ettiği büyük krallık değişebiliyordu.

18. yüzyıldan itibaren Avrupa'da sınırlar her türlü iç çekişmelere karşın esasen milletlerin evlerini, yaşam alanlarını temsil ederken, geçmişte ya da aynı tarihlerde bu sınırları tehdit eden ya da bu sınırların ötesinde rehaf seviyesi daha yüksek olarak yaşayan diğer milletlere karşı dayanışma ruhu içerisinde olma hali de gelişmiştir. Müslümanlara, Osmanlılara, sömürge döneminde diğer kavimlere bakış açısının altında hep sınırların ötesindeki “diğeri” kavramı vardır. Bunu felsefi anlamda da Avrupalı, kendini dünyaya iyiliği getirecek olan “Hristiyan iyi” diğeriğini ise “kötülük temsilcileri” olarak betimleyerek de desteklemektedir.

Avrupanın içindeki iyiler kendi aralarında haklı sebeplerle savaşabilirdi ancak diğeri ile savaşmak her zaman haklı olduğu için zaten birleşmekte bir sorun yoktu. Bir de buna rasyonalizmin ve aydınlanmanın etkisi ile gelişen Darwin'ci yaklaşım da eklenince, Avrupalı zaten üstün ırk olarak dünyaya hükmetmek için geldiğine sonuna kadar inanmıştır.

Avrupa'nın iç siyasetinde sınırları korumak adına, Çin'de olduğu gibi hanedanlıklar arasında evlilikler, yapılan savaşlar sonrasında imzalanan antlaşmalar ya da değişik bir yöntem olarak hiç anlaşılamiyorsa o bölgenin özerk bir yapıda bırakılması ya da bağımsız bir devlet oluşturulması⁵ yöntemleri izlenmiştir.

İki dünya savaşının çıktığı Avrupa'da yaşanan sınır paylaşımı kavgası Avrupa Birliği'nin kurulması ile şimdilik sonlanmış görülmektedir.

1.5. Osmanlı İmparatorluğu'nda Sınırlar ve Sınır Güvenliği

Osmanlı Devleti I. Murad zamanında eyalet sistemine geçmiştir. Eyalet veya beylerbeyliği denilen bu yönetim birimleri sancakların birleşiminden oluşmuş ve beylerbeyi denilen yöneticiler tarafından idare edilmişlerdir. Devlet Anadolu'dan Avrupa'ya yayılmaya başladıkça ele geçirilen toprakların idaresi için 1362 yılında merkezi

⁵ II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya'nın kurulması gibi

Edirne olmak üzere I. Murad'ın emri ile ilk eyalet olan Rumeli Eyaleti (İpşirli, 1994: 225), Yıldırım Bayezid, 1393 yılında Rumeli'ye geçerken Timurtaş Paşa'yı Anadolu Beylerbeyi olarak Ankara'da bırakması ile de Anadolu Eyaleti kurulmuştur (İpşirli, 1992: 69).

Eyaletlerde uygulanan timar sisteminin kökenleri esasen diğer Türk ve Müslüman Devletler ve Anadolu Beyliklerine dayanmaktaydı (Öz ve diğerleri, 2013: 80 - 100; Acun, 2002: 899 - 908; Şen, 2012: 189-204).

Osmanlı Devleti timar sistemine daha çok merkeze yakın eyaletleri dâhil etmiş, özellikle sınırlarda bulunan eyaletlerinden bu yapılanmayı istememiştir. Bunun sebebinin askeri olarak seferberlik ilan edildiğinde bütün Akdeniz coğrafyasında, Batı Avrupa kıyılarını saymazsak, hâkimiyeti olan Osmanlı'nın, o dönemin teknolojisi ile ordunun toplanması için geçecek zamanı bekleyemeyeceği olarak değerlendirilebilir. Stratejik olarak bu yaklaşım son derece mantıklı gözükse de diğer bir açıdan, bu sınır eyaletlerinden ordusuna asker almayarak, Osmanlı, ordunun disiplin ve dil açısından birliğini sağlamayı da düşünmüş olabilir.

Osmanlı eyaletleri idari olarak Sâlyâneli Eyaletler ve Sâlyânesiz Eyaletler olarak ikiye ayrılmaktaydılar. Buna göre Sâlyâneli⁶ Eyaletlerden timar sistemini uygulamaları beklenmez, eyaletin gelirleri en tepeden en alta kadar görevli devlet memurlarının giderleri düştükten sonra merkeze alınırdı. Bu eyaletlerde güvenliği sağlamak üzere yeniçeri garnizonları, hukuksal işler için kadı ve hazine gelirleri için defterdâr bulunurdu. Bu eyaletler uzak sınırlarda bulunan eyaletlerdi. Sâlyânesiz eyaletler ise timar sisteminin uygulandığı, düzenli olarak sayımların⁷ yapılarak, gelirlerin Has, Zeamet ve Timar ile dirliklere ayrıldığı eyaletlerdi. Avrupa da "Voyvoda" denilen Hristiyan prensler ya da krallar tarafından yönetilen Eflâk, Boğdan ve Erdel, Arap Yarımadası'nda Mekke Şerîfligi ve Kuzeyde Kırım Hanlığı ayrıcalıklı eyaletlerdi (Öz ve diğerleri, 2013: 95-96).

Mustafa Öztürk'e (2010) göre Osmanlı idaresi ülkenin hiçbir parçasını diğerinden ayırmazken, tüm halkına eşit derecede hizmet götürmeye gayret etmiş bu kapsamda batı düşünce sisteminin her zaman kendinden ayrı olarak gördüğü, ayrıştırdığı Ortadoğu ve

⁶ Yıllık

⁷ Tahrir sayımları

Kuzey Afrika insanını, güney ve güneydoğu sınırlarını, yerel idarelerini çok fazla değiştirmeden örflerine uygun olarak yönetmeye çalışmıştır.

Sadık Müfit Bilge (2000) bu konuya geniş şekilde değinmiştir. Bilge'ye göre Estergon, Vişegrad, Novigrad şehirleri, fetihlerini takip eden yıllarda Hristiyan halktan arındırılmış ve sadece Müslüman ahalinin yerleşmesine izin verilmiştir. Macaristan'daki bazı şehirlere birkaç yüz Türk ailesi yerleştirilmiş, fethedilen diğer kale ve şehirlere ise az sayıda Müslüman göçmen gelmiştir. Bu Müslüman ahali diğer yerli halkla karışmayıp ayrı mahallelerde ya da sınırlardaki kalelerde ikamet ediyorlardı. İstanbul Yönetimi, ordunun konuşlandığı yer olan Budin'deki Osmanlı varlığını sürdürebilmek için gelirlerinden vergi almazken, bazen Mısır'dan gelen verginin sandıkları açılmadan Budin'e gönderilmektedir.

Bu durum, Osmanlı'nın sınır boylarındaki halkları diğer vergi aldığı halklardan ayrı tutarak izlediği düşük vergi politikası ile onların gönlünü kazanmaktan başka bir şey değildir. Bu yöntemle Osmanlı kurduğu ya da ele geçirdiği kaleleri güçlü tahkimatlarla desteklerken, politik olarakta yöre halkını kendi tarafında tutmaya çalışmaktaydı. Olası bir savaş durumunda her ne kadar ciddi bir ikmale sahip olsa da merkezden uzakta olan bu sınır kaleleri yardım yetişinceye kadar civarında bulunan yöre halkından lojistik destek almalı, bunu alamasa bile en azından yöre halkının düşmanla işbirliği yapmasının önüne geçilmesi gerekli idi.

Avrupa'da devlet anlayışı geliştikçe, diğer devletlerin vatandaşlarının Osmanlı İmparatorluğu içerisinde gezebilmeleri ya da ticaret yapmak istemeleri halinde belirli kurallara tabi olması gündeme gelmiştir. Bu konuda Ahmet Yüksel (2012), makalesinde Osmanlılarda ilk pasaportun Fatih Sultan Mehmed zamanında gayrimüslimler için tanzim edildiğini, bunların bugünün pasaportlarından farklı olduğunu, daha çok bir yabancının Osmanlı ülkesinde seyahat ve ikamet edebilmesini temin maksadıyla düzenlendiğini anlatmıştır.

Yabancılar bu izin kâğıtlarını ya da pasaportlarını gittikleri şehirlerde bulunan "Şehbender" denilen memurlara vize ettiriyorlar, eşleri ve 15 yaşından küçük çocukları da ücretsiz olarak bir sene geçerli olan bu tezkereden faydalanabiliyorlardı.

1.6. Günümüzde Sınır Güvenliğine Yönelik Çalışmalar: Entegre Sınır Yönetimi ve Avrupa Birliği Uygulamaları

Günümüzdeki “Sınır” kavramı, Westphalian konsepti olan egemenlik ile yakından bağlantılıdır. Sınırlar, Avrupa da ulus devletin yükselişi ile coğrafik anlamların ötesinde bir değer kazanmıştır. Sınırlar, modern ulus devletini şekillendirmiş ve 19. ve 20. yüzyıllarda Avrupa sömürge imparatorlukları tarafından etkin olarak kullanılmıştır (Anderson ve Borth, 2001: 15’den aktaran Köktaş ve Yılmaz,2010:2).

Soğuk Savaşın sona ermesi üzerine sınır kavramına çok farklı anlamlar yüklenmeye başlanmıştır. Bunun en büyük sebeplerinde bir tanesi güvenlik anlamındadır. Soğuk Savaş yıllarında beklenen tehdit sınırdan gelebilecek bir savaş iken, Soğuk Savaş sonrasında tehditlerin boyutu değişmiştir. Soğuk Savaş sonrasında tüm dünyayı kaplayan küreselleşme süreci insanlığın ürettiği malların, bireyin kendisinin, bilginin, teknolojinin, enerjinin ve fikirlerin özgürce dolaşmasına zemin yaratmıştır. Bu özgürlük beraberinde sorunları da getirmiştir. Çatışmalardan kaynaklı kitlesel göçler, terörizm ve organize suç bunların başlıcalarıdır.

Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra, yükselen terör tehdidi, sınır yönetiminin önemini arttırmıştır (Hélène, 2006’dan aktaran Köktaş ve Yılmaz,2010:3). Vatandaşlarının refahını ekonomik faaliyetler sonucu edindiği güç üzerine inşa eden devletler için bu bağlamda ticaretin güvenli bir şekilde devamlılığı ayrı bir önem kazanmıştır. Bu güvenliğin sağlanmasında yukarıdaki tehditleri bertaraf etmek ön plana çıkmaktadır. Bu ikisinin seçilen kombinasyonu, yani güvenlikle - ticaretin hassas birlikteliğini temsil eden formül “entegre sınır yönetimi” olarak ifade edilir (Köktaş ve Yılmaz,2010:3).

Entegre Sınır Yönetimi Sistemi (ESYS), dünyanın pek çok yerinde uygulanan; ortak bir anlayışla, temelde ekonomik faaliyetlerin etkin bir şekilde yürütülmesi için gerekli kolaylığı sağlarken, yeni sınır güvenliği anlayışına uygun güvenlik gereklerini de yerine getirmeyi amaçlayan bir sistemdir (Hobbing, 2005’den aktaran Köktaş ve Yılmaz,2010:4).

ESYS Kuzey Amerika’da Amerika Birleşik Devletleri - Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri - Meksika sınırlarında, Avrupa’da ise Avrupa Birliği sınırlarında uygulanmaktadır.

Soğuk Savaş sonrasında özgürleşerek Avrupa Birliğine katılmak isteyen Doğu Avrupa devletlerinin ekonomilerini yeniden yapılandırabilmek için Avrupa Birliği; PHARE (1989), TACIS (1991) (Eski Sovyet Cumhuriyetleri ile Moğolistan) ve CARDS (2000) (Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Yugoslavya ve Makedonya) programlarını uygulamaya koymuştur. Özellikle PHARE ve TACIS programlarında etkin sınır yapıları oluşturulmasına önem verilmiştir (Hobbing, 2005’den aktaran Köktaş ve Yılmaz,2010:6).

Bu kapsamda Avrupa Birliği Entegre Sınır Yönetimi Sistemi üç temel unsuru içermektedir (EU Commission, 2002a’dan aktaran Köktaş ve Yılmaz,2010:6), bunlar;

- Birbirleriyle bağlantılı ticaret, taşımacılık, güvensizlik, kaçakçılık ve sınır bölgelerinin kendi sorunları ile kapsamlı bir mücadele,
- Birçok kurum ve kuruluşun ayrı ayrı ve çoğu zaman birbirinin amacına aykırı şekilde çalışmalarını yerine ortak sorunlar üzerinde işbirliği yapmaları için sıkı gereklilikler;
- Komşu ülkelerin ortak sınırların yönetiminde işbirliği yapmalarının desteklenmesidir.

Bunları yaparken de üye devletlerden etkin bir işbirliği içerisinde olmaları istenmiştir.

Gümrüklerdeki uygulamalar açısından ise 2003 yılında AB Komisyonu; “Gümrük ve Ticaret için Basit ve Kâğıtsız Bir Ortam” ve “Dış Sınırların Entegre Yönetiminde Gümrüklerin Rolü” başlıklı iki Tebliğinde (EU Commission, 2003a,2003b) ana hatları ile;

- Dış sınırların tek tip korunması,
- Legal ve illegal ticareti yapılan malların kontrolünde gümrüklerin temel sorumluluk sahibi olarak, sınır sorumluluğunun tüm ilgili kurumlar tarafından paylaşılması,

- Dış sınırların güvenliğinden sorumlu çok disiplinli bir kuruluşun ihdas edilmesi,
- Tüm kurumlar arasında bilgi aktarımı için etkin ve hızlı sistemlerin kurulması,
- Beklenmedik risklerle mücadele etmek üzere acil müdahale timlerinin kurulmasını istemiştir.

Sistemin ilk tohumları Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg tarafından 14 Haziran 1985 tarihinde imzalanan Schengen Anlaşması ile atılmıştır. Bu Anlaşmanın uygulanmasına ilişkin sözleşme de (EU Council, 2000) (Schengen-Uygulama-Sözleşmesi) 19 Haziran 1990'da onaylanmış ve 26 Mart 1995'ten itibaren İspanya ve Portekiz'i de kapsayacak şekilde yürürlüğe girmiştir (Bozkurt ve diğerleri, 2008:328).

Sözleşmenin esas amacı dâhili sınırların belirsizleştirerek mal, hizmet ve vatandaşların rahat dolaşımının sağlanmasıdır (Köktaş, 2000'den aktaran Köktaş ve Yılmaz, 2010:8). Sözleşme belirli sınır geçiş noktalarındaki tüm kontrolleri kapsamaktadır. Bu kontrollerde ana unsur ise taraf devletlerin çıkarlarının ortak bir anlayışla korunmasıdır.

Yapının büyüklüğü sebebiyle uygulamada sıkıntılar yaşansa da zaman içerisinde uygulamaya sokulan yeni yaptırımlarla bu sıkıntılar aşılmaya çalışılmıştır. Nitekim bu kapsamda Schengen İcra Komitesi tarafından bir Dış Sınır Kontrolleri için Ortak El Kitabı hazırlanmıştır. Dört ciltten oluşan ve 2002 yılına kadar gizli olan bu el kitabının başlıkları; uygulamaya dönük talimatlar ve seyahat belgeleri ve vize örnekleri içeren; dış sınırların kontrolü (EU Council, 2002a), Schengen Bilgi Sistemi ve SIRENE Ofisi (EU Council, 2002b), vize (EU Council, 2002c), ve polis işbirliğidir (EU Council, 2002d).

Sistem kağıt üzerinde son derece başarılı gözükse de özellikle suçla mücadele konusunda sınırlarda getirdiği serbestlikler sebebiyle başarısız bulunmuştur. Bunun üzerine 1997 tarihli Amsterdam Antlaşması ile Tampere (1999) ve Laeken (2001) Zirveleri (EU Council, 2001) ile sistem geliştirilmeye çalışılmıştır.

Avrupa Konseyinin 15-16 Ekim 1999'da yaptığı Tampere Zirvesinin Sonuç Bildirisinin 3. paragrafında "AB'nin yasadışı göçü durdurmak ve bunu gerçekleştiren uluslararası suç örgütleri ile mücadele etmek için dış sınırların tutarlı bir biçimde kontrolü

ihtiyacını dikkate alması gerektiği” vurgulanmıştır. Öte yandan, Konsey, Sonuç Bildirisinin 25. paragrafında “gelecekte Birliğin dış sınırlarının uzman eğitimi almış profesyonellerce etkili biçimde kontrolünün önemine” vurgu yapmıştır. Bu Zirveden bir süre sonra gerçekleşen 11 Eylül saldırıları sonrasında yapılan Laeken Zirvesinin (14-15 Aralık 2001) Sonuç Bildirisinde ise “Birliğin dış sınırlarının daha iyi yönetimi terör, yasa-dışı göç ve insan kaçakçılığıyla mücadeleye yardımcı olacaktır” vurgusu yapılmıştır (EU Council, 2001).

Tampere Zirvesinin sonuç bildirisi ile Laeken Zirvesinin sonuç bildirisinin arasındaki en büyük fark teröre yapılan atıftır. 1999’da Avrupa Birliği’nin en büyük sorunu yasa dışı göç ve organize suçla mücadele iken sıralamada ilk yeri 2001’de terörle mücadele almıştır.

Konsey Entegre Sınır Yönetimi Stratejisi, Sonuç Bildirisi’nde AB vatandaşlarının ortak bir yapı ve kadere ait olma duygularını artırmayı amaçlamıştır (Köktaş ve Yılmaz, 2010: 12). Bunlarla beraber terör, yasadışı göç ve insan ticareti ile mücadelede taahhüt edilen eylemlerde sürekliliği hedeflemiştir. Avrupa Birliği de artık sınırların toplulukları bir ulus haline getiren, bireylere birer kimlik kazandıran bir yapı olduğunu kabullenerek güvenlik anlamında attığı adımlara bireyler üzerinde Avrupalı olma bilincini aşılama yönündeki çalışmaları da eklemiştir.

2004 yılında ise AB’nin genişlemesi sonucu birliğe yeni katılan ülkelere batıya gelen göçlerle beraber ortaya çıkan organize suçlar ve dış sınırların güvenliğinin bu devletler tarafından sağlanması AB içerisinde ciddi bir sıkıntı olmaya başlamıştır (Hassner, 2002: 38-50’den aktaran Köktaş ve Yılmaz, 2010: 12). Mayıs 2002 tarihli “AB üye devletlerinin dış sınırlarının entegre yönetimine doğru” başlıklı Komisyon Tebliğinde beş öneri üzerinde durulmuştur (EU Commission, 2002b). Bunlar;

- Ortak mevzuat hazırlanması,
- Ortak operasyonel eşgüdüm ve işbirliği mekanizması kurulması,
- Ortak entegre risk analizi yapılması,
- Ortak personel ve ekipman temini,
- Üye devletler ve Birlik arasında sorumluluk paylaşımıdır

İlk maddede yer alan ortak mevzuat için başlanılan çalışmalarda ilk başlarda hedef, kullanılan “ El Kitabı”nın hukuksal bir zemine oturtulması, Schengen katalogundan en iyi uygulamaların tanıtılması ve eklenmesi ile sınır görevlilerine kullanışlı bir kılavuz hazırlamak iken son aşamada kişilerin sınır geçişlerini düzenleyen ortak bir Topluluk Sınır Kodu önerisine dönüşmüştür (Hobbing, 2005’den aktaran Köktaş ve Yılmaz, 2010: 13).

Sonuçta öneri, 15 Mart 2006 tarihinde Avrupa Parlamentosu ve Konseyce kabul edilen 562/2006 sayılı Tüzükle Schengen Sınırlar Kodu olarak hayata geçirilmiştir (EU Council, 2006).

Konseyin isteği doğrultusunda, 2005 yılında Komisyon; Lahey Programı doğrultusunda bir eylem planı hazırlamıştır. Planda 2005 yılı sonrasında daha güvenli bir Birlik oluşturmak için yapılması gerekenler sıralanmıştır.

Bu kapsamda 2005-2010 yılları arasındaki on öncelik şu maddeler altında belirlenmiştir (EU Council, 2004a);

- Temel haklar ve vatandaşlık,
- Terörizmle mücadele,
- Göç yönetimi,
- İç ve dış sınırlar ve vize,
- Ortak bir iltica alanı,
- Entegrasyon: Göçün toplum ve ekonomiye olumlu etkileri,
- Bilgi paylaşımında gizlilik ve güvenlik,
- Organize suçlarla mücadele,
- Medeni hukuk ve ceza hukuku,
- Sorumluluğun paylaşılması ve dayanışma

Tüm bunların sınırlarda profesyonel bir anlayışla çalışacak sivil bir otoriteyle yapılmasının benimsenmesinin üzerine Avrupa Sınır Örgütü (Frontex), 26 Ekim 2004 tarihinde kabul edilen 2007/2004 sayılı Konsey Tüzüğü ile kurulmuş ve 3 Ekim 2005 tarihinde Varşova’da faaliyetlerine başlamıştır (EU Council, 2004b). Frontex’in amaçlarını ise (Frontex, Mission and Task, <http://frontex.europa.eu/about-frontex/mission-and-tasks/>);

- Avrupa Birliğinin dış sınırlarında denizde, havada ve karada üye devletlerin personeli ve eğizelerini kullanarak ortak operasyonlar dzenlemek,
- Personele eğitim vermek,
- Risk analizi yapmak,
- Sınır kontrol otoriteleri ihtiyaçları için dnyadaki teknolojik gelişmeler doğrultusunda araştırmalar yapmak,
- Kaynak ve bilgi deposu oluşturmak,
- Ortak geri ddnüş operasyonlarında üye devletlere gerekli desteği vermek,
- Hazırladığı risk analizleri ile durumsal farkındalık yaratmak olarak sıralayabiliriz.

Frontex, her biri farklı lklelerde olmak üzere faaliyetlerini farklı merkezlerden yurutmektedir. Bunlar Almanya'daki kara sınırları, Yunanistan ve İspanya'daki deniz sınırları, İtalya'daki havaalanları, Finlandiya'daki risk analizi, Avusturya'daki eğitim ve İngiltere'deki kontrol ve gözleme teknolojileri merkezleridir.

Avrupa Birliği ESY modeli kapsamında gelinen son aşamada 2 Aralık 2009 tarihinde Konsey tarafından kabul edilen ve "özgürlük, güvenlik ve adalet alanı"na ilişkin AB'nin 2010-2014 yılları arasındaki hedeflerini gösteren Stockholm Programıdır (EU Council, 2009).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ VE SINIR GÜVENLİĞİNE YAKLAŞIMLARI, ELEŞTİREL TEORİ, ANTONİO GRAMSCI, ROBERT COX VE HEGEMONYA KURAMI (NEDEN ULUSLARARASI ELEŞTİREL TEORİSİ)

2.1. Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Sınır Güvenliğine Yaklaşımları

Uluslararası ilişkiler kavramı hem bir olgunun hem de bir akademik yapılanmanın (disiplinin) karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bir olgu olarak “uluslararası ilişkiler”, özellikle modern devletin oluşmaya başladığı zamandan günümüze, tarihsel bir bakışla gelişen olay ve gelişmeleri anlatırken; bir disiplin olarak “uluslararası ilişkiler” bu olguyu incelemek, anlamak, açıklamak amacıyla gerçekleşen bilimsel/akademik çalışmaları ve araştırmaları ifade etmektedir (Gözen, 2014 a: 11).

Faruk Yalvaç, (2014) “Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar” adlı makalesinde, uluslararası ilişkiler disiplinin ne zaman başladığıyla ilgili tarihlerin sorgulandığından (Carvalho ve diğerleri,2011’den aktaran Yalvaç, 2014: 31-32) , ancak genel kanının disiplinin, I. Dünya Savaşından sonra ortaya çıktığı yönünde olduğundan bahseder ve 1919 yılında savaşların nedenlerini araştırmak, daha barışçıl bir dünya yaratmak için Aberyswyth Üniversitesinde bir uluslararası ilişkiler kürsüsü kurulduğunu belirtir.

Uluslararası ilişkilerin bilimsel bir alan olmasında bu tarihlerin önemli olduğu değerlendirilmekle beraber, insanlık tarihinin inşa ettiği medeniyette uluslararası ilişkilerin ve bu konudaki teorik çalışmaların çok daha eskiye gittiği açıktır.

Beril Dedeoğlu (2008) eserinde, İ.Ö. 4. ve 5. yüzyıllarda Hint İmparatoru Chandragupta’nın danışmanı Kautilya’nın İmparatora verdiği öğütlerde; devletin bekası,

yönetim ve devletin güçlendirilmesi konularında alınacak tedbirlerden bahsettiğinden, Sümer site devletleri Lagaş ile Umma'nın güvenlik paktı oluşturduklarından, aynı durumun Antik Yunan'da da görüldüğünü anlatır. Ona göre Peloponnes Savaşları'nı inceleyen Thucydides, savaşı “benzerlerin savaşı” olarak tanımlarken, bu durumun olumsuz sonuçlarına değinmiş, Heraklietos ise savaş kavramını, karşıtların çatışması olarak tanımlarken çelişki ile rekabetin kavgalara yol açtığını söylemiştir. Heraklietos, ayrıca kavgaların olumsuz algılanmamasını, tam tersine çatışmaların çoğunlukla gelişmelere yol açtığını, bununda olumlu olduğunu belirtmiştir.

Roma döneminde ise ilk kez çok uluslu, çok kültür ve dinli İmparatorluk kavramının denenmesi sonucunda geliştirilen tüm teoriler, merkezi devletin gücünün pekiştirilmesi ve yayılmacılık üzerine olmuştur. Dönemin düşünürü Cicero (İ.Ö. 106-43) olurken, Cicero, savaşı bir süreç olarak değil bir durum olarak tanımlamıştır. Roma, ona göre, savaşlarını uzun sürelerde değil, kısa bir zamanda gerçekleştirmelidir. Uzun sürecek savaşlar içyapıda bozulmalara sebep olabilecektir. Roma döneminin düşünürleri bu dönemde güçlü bir karşı devlet olmadığı için Antik Yunan'daki düşünürlerin aksine devletler arasındaki ilişkiler yerine Roma'nın evrensel birliği ve onun bu evrensel birliğine karşıt olabilecek diğer evrensel değerler (din ve ideolojiler) üzerinde durmuşlardır.

Dedeoğlu'na göre Ortaçağa gelindiğinde St. Augustin'in din ve dil temelli yaklaşımları öne çıkmaktadır. Bu noktada St. Augustin esasında günümüzde bile pek çok olayı etkileyen Hristiyan Düşünce Sisteminin de temellerini atar. Ona göre dünyada mutlak iyi ve mutlak kötü olarak bir ayırım vardır. Buradaki iyinin esasen Hristiyanlık olduğunu belirtmeye bile gerek olmadığını vurgulamak yanlış olmayacaktır. İyi varlığını kötüyü yok etmekte bulur. Buna göre uluslararası her mücadele bir hayatta kalma savaşıdır ve “çatışma” ile “savaş” doğal durumlardır. St. Augustin bu bağlamda realizme büyük katkılar sağlamıştır. Hristiyanlık inancının izinde ilerleyen düşünür, Dedeoğlu'na göre; uluslararası sisteme haklılık kavramını kazandırmıştır. Savaş ilan etme yetkisinin yöneticilerde olduğunu söyleyen düşünür ayrıca savaş için önemli bir nedenin de olmasını savunmuştur. Saldırılan bunu hak etmiş olmalıdır ve savaş ancak barış için yapılmalıdır. İktidar ve güç tehlikeye girdiğinde savaş ona göre meşrudur.

13. yüzyılda ise St. Thomas d'Aquin (Aquino'lu Thomas) düşünsel alanda kendini gösterir. İnsanlığın devamı ona göre doğal hukuk, toplumsal yaşam ve doğal bir kuruluş olan devlet ile düzenlenmelidir. İktidarlar ortak yarar ve iyilik için hedef belirlerler ve eylemlerini gerçekleştirirler. Hedeflere ulaşmada güç kullanımı ancak toplumsal yarar adına yapılırsa meşru sayılabilir. Bu noktada Dedeoğlu, düşünürün devletler arasındaki savaşı bugünkü Birleşmiş Milletler yasalarına göre öngördüğünü düşünmektedir. Aquino'lu Thomas zorba yönetimi ve onun ortadan kaldırılmasını da ele almıştır. Ne var ki zorba yönetim alaşağı edildiğinde, yerine daha da zorbasının kurulma ihtimali de vardır. Bu durumun oluşmaması için düşünür, zorbanın öldürülmesi yok edilmesi yerine zorbanın araçlarının elinden alınmasının daha uygun olacağını savunur.

14. yüzyılda İbn Haldun toplumsal yapı farklılıklarının ve dönüşüm süreçlerine dikkat çekmiştir. Ona göre insanlar ekonomik gerekçelerle ve güvenlik için bir arada yaşarken her toplum farklı özelliklere sahiptir. İbn Haldun'un buradaki düşüncesinde Kur'an' dan etkilendiği rahatlıkla söylenebilir.

Bir sonraki düşünür olarak Dedeoğlu, Machiavelli'yi gösterir ki kendisi tüm realist akımcı baş tacı olarak kabul edilen bir düşünürdür. Ona göre devleti iyi yönetebilmek için öncelikle iyi bir orduya ve iyi yasalara ihtiyaç vardır. Ayrıca ordunun, yöneticiye olan bağlılığı da son derece önemlidir. Dış politikada işbirliğine değil çatışmaya ağırlık verilirken, sistem keskin bir rekabete dayandırılmıştır.

17. yüzyıl düşünürlerinden Hugo Grotius ise "rasyonalizmin" üzerinde durmuş, rasyonalizmi "hesapların iyi yapılması" olarak tanımlamıştır. Uluslararası Sistemi "anarşik" olarak gören Grotius, bu anarşik ortamın sebebini devletler üstü bir otoritenin bulunmamasına bağlı görmektedir. Devletler uzun vadeli çıkarları doğrultusunda davranırlar ve bu davranışlar tümüyle kuralsız değildir. O da Ortaçağ'daki Hristiyan felsefesi üzerine düşüncelerini oluşturan bazı düşünürler gibi savaşı savunmada kalınması halinde meşru görme eğilimindedir.

Aynı rasyonelliği gösteren bir başka düşünür Thomas Hobbes'tur. Hobbes devletlerin birbirlerine benzediğini, eşit isteklere sahip olduklarını söylerken bu durumun rekabetin gerçek nedeni olduğunu belirtmektedir. Rakipler arasında da mutlak bir

güvensizlik ve egemenlik mücadelesi söz konusudur. Hobbes, Roma'nın Cicero'sunun aksine savaşı bir süreç olarak görür. Kıt kaynaklar mevcut olduğundan, kaynakların paylaşımı çatışmayı getirir. Doğal olarak çatışma sonunda kaynaklardan, güçlü olanlar daha fazla pay alır bu da giderek eşitsizliğin artmasına sebep olur. Kaynaklardan pay almada elde edilecek fayda büyük olduğu hallerde devletler arasındaki mücadele savaşa dönüşür.

Avrupa tarihinde 17. yüzyıldan itibaren barışçıl ve işbirliğine dayalı gelişmelerde olmuştur. Otuz Yıl Savaşları'nın ardından yapılan Westphalia Barış Anlaşması (1648), devletlerin gerektiğinde bir araya gelip anlaşabildiklerini de göstermektedir. Bu anlaşma ile Avrupa coğrafyası yeniden şekillenirken, egemen devlet sisteminin işbirliği içerisinde sürdürülebileceği de anlaşılmış oluyordu. 1713 Utrecht Anlaşması ile de yeni sınırlar çizilirken halkların ve iktidarların taleplerine göre bir düzen kurulmuştur.

17. ve 18. Yüzyılda Avrupa içindeki ortamın biraz normalleşmesi, savaşların göreceli olarak azalması sonucunda 19. yüzyılda uluslararası bir takım ortak oluşum ve kurumlar gerçekleştirilmiştir. Tüm bu güzel gelişmelere karşın fikirleri ileride pek çok düşünürü kaynak ve ilham olacak G. Friedrich Hegel çatışmanın hala bir zorunluluk olduğunu ileri sürmekteydi. Çatışmanın savaşa dönüşmesi ise iktidara içerideki gücünü pekiştirme imkânı verirken bir yandan da yeni manevra alanları yaratmaktadır.

Hegel, hangi ideale ya da değer sistemine göre yapılırsa yapılsın, esasında savaş sebebinin bu ideal ya da yüksek değerle hiçbir alakasının olmadığını, sadece bu söylemlerin savaşı oluşturacak koşulları hazırlamada kullanıldığını, esas amacın ekonomik olduğunu söylemiştir. Buna göre sistemde mükemmel bir barışa ulaşabilmek için yapılacak işbirliği de esasında kaynakların paylaşımı adına yapılır. Pay alma süreci çatışmayı beraberinde getirirken, bölüşümden en büyük payı alan kendi toplumunda refah yaratacağından meşrutiyyetini de bu yöntemle sağlayacaktır.

Hegel'le aynı zamanlarda yaşayan Prusyalı General Karl von Clausewitz ise savaşı başlı başına bir konu olarak ele almıştır. Clausewitz, savaşı bir araç olarak değil bir amaç olarak görür, savaşın haklılığı ya da haksızlığı ile ilgilenmez ve savaşı bir siyasal eylem olarak tanımlar. Bu görüşleri ile Clausewitz, günümüz uluslararası ilişkiler düşüncesine

yakın bir noktadadır. Aynı dönemde Marx'ın düşünceleri; ekonomik olarak sınıflar arasındaki mücadele ve devrim fikirleri dünyayı etkilemeye başlamıştır.

19. ve 20. yüzyıllarda dünya coğrafyasının pek keşfedilmemiş yeri kalmayınca düşünceler kendilerini jeopolitik alanda, bölgeler üzerinden, deniz ve kara devletleri ya da kara ve deniz teorileri olarak göstermişlerdir. Gene bu tarihlerde realizmin temelleri atılmaya başlanmıştır.

Geçmiş yüzyılın başından itibaren tüm bu birikimin üzerine akademik anlamda; İdealizm, Liberalizm, Realizm, Siyasal Teori, Marksist Yaklaşımlar, Eleştirel Kuram, Sosyal İnşacılık, Postyapısalcılık, Postkolonyal Teori, Feminist ve Masküinitel Yaklaşımlar ile Yeşil Teori gibi pek çok teori uluslararası ilişkiler disipliniinde ortaya konulup tartışmaya değer görülen konular olmuşlardır.

Teoriler hakkında ne oldukları, tanımları, nasıl ortaya çıktıkları, neyi amaçladıkları, konulara yaklaşımları üzerinden uluslararası ilişkiler disiplinin düşünürleri tarafından ciddi tartışmalar (Smith ve diğerleri, 2007:3'den aktaran Yalvaç, 2014: 35; Weber, 2005: 2'den aktaran Yalvaç, 2014: 36) yapılırsa da konumuz açısından yukarıda bahsi geçen düşünürlerin fikirlerinin ve uluslararası ilişkiler teorilerinin "sınır güvenliği" konusuna yaklaşımları önem kazanmaktadır.

Uluslararası ilişkiler teorilerinin sınır güvenliğine net bir yaklaşımı mevcut değildir. Ancak teorilerin güvenlik ve barışın sağlanması konusunda sergiledikleri yaklaşımların geniş kapsamlı değerlendirilmelerinin bir iz düşümü bize sınır güvenliği konusunda teorilerin düşüncelerini verir. Pek çok teori güvenliği savaş ve barış kavramları üzerinden değerlendirmektedir. Bu durumun mevcut sistemi açıklamaya çalışan, problem çözücü teoriler açısından sebepleri son derece açıktır. Sistemi, devleti temel aktör olarak değerlendirip, devletlerler arasındaki ilişkiler üzerine kurduğunuzda, bu ana aktörler arasında var olabilecek olası bir istikrarsızlığın nihai sonucu savaş hali olabileceğinden, teorilerin istikrarı barış üzerinden açıklama girişimleri kendine haklı bir sebep bulacaktır.

Bu kapsamda bizim için önemli olan teoriler içerisinde bir sınıflandırma yaparak, onların sınır güvenliğine yaklaşımlarını anlayabilmektir. Biz çalışmamızda bu sınıflandırmayı, teorilerin sistemdeki başat aktörü ne olarak algıladıkları ve bu algılamayı

nasıl yaptığı üzerinden yapmanın doğru olacağını düşünüyoruz. Eğer teori başat aktörü “devlet” olarak görüyorsa ve devletin güvenliğini ön plana çıkartıp geride kalan herşeyi bunun bir iz düşümü olarak değerlendiriyorsa bu noktada teorinin, sınır güvenliğine bakışının, sınırların başka bir devletten gelecek tehlikelere karşın korunması ile sınırlı kalacağını değerlendiriyoruz. Hâlbuki teori başat aktörü tekil görmeyip ve toplum, birey, ekonomi, tarih, ilişkiler gibi pek çok eş ya da birbirine yakın değerdeki değişkenlerle çalışarak kendini ispata yöneliyorsa, bu durumda teori, sınır güvenliğinin, sınırların sadece askeri olarak değil alınacak başka tedbirlerle ya da yapılacak değişimlerle korunacağını savunacaktır.

Teorilerin bu şekilde sınıflandırılması bize onların sınır güvenliğine yaklaşımları hakkında bir fikir verse de esasında bu sınıflandırma teorilerin ortaya çıktığı dönemlerin güvenlik algılaması ile alakalıdır. Nasıl ki Roma döneminde, yukarıda bahsettiğimiz üzere, önemli olan Roma İmparatorluğunun birleştirici gücü üzerinden yapılacak bir analizle güvenlik algılanıyor ve bütün sistem İmparatorluğun devamı açısından değerlendiriliyorsa, son yüzyılda gelişen disiplin içerisindeki teoriler de, ortaya çıkış tarihlerinde vuku bulan hadiselerle yönelik bir açıklama getirmeye çalışmışlardır.

Bu yüzden kronolojik olarak yapılacak bir analizle, hem disiplin içerisindeki güvenliğe, dolaylı olarakta sınır güvenliğine, yönelik algılamalar tarihsel olarak incelenirken hem de neden bunların kısaca “genel güvenlik” olarak tanımlayabileceğimiz birey, toplum ve devletin güvenliğini sağlamada yetersiz kaldıklarının ortaya konulması en doğru yöntem olacaktır.

Bu bakış açısı ile yapılacak bir sınıflandırma ve tarihsel bir yaklaşımla ulaşılan noktada disiplin içerisindeki tartışmaların da özü ortaya koyulacaktır. Sonuç olarak bu dönemleri “İki Dünya Savaşı Arası”, “II. Dünya Savaşı sonrası ya da Soğuk Savaş Dönemi”, “Soğuk Savaş Sonrası” ve adı konmasa da pek çok yazarın eserlerinde özellikle bahsettiği 11 Eylül sonrası olmak üzere dört döneme indirgeyebiliriz. Bu sayede teorilerden bazılarının sınır güvenliğine yaklaşımlarını inceleyerek neden eleştirel uluslararası ilişkiler teorisini kendimize mihenk taşı olarak seçtiğimizi ve bu teorinin içerisinde yer alan “hegemonya” kavramı ile sınır güvenliğinin sağlanıp sağlanamayacağı sorusuna da cevap bulabiliriz.

2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesi Dönemde Teorilerin Sınır Güvenliğine Yaklaşımı

I. Dünya Savaşı dünya üzerinde öylesine yıkıcı bir etki bırakmıştır ki neredeyse tüm dünya devletleri ve devlet adamları bir daha böylesine yıkıcı bir durumun içine girilmemesi için çare aramakta seferber olmuşlardır. Ramazan Gözen (2014 b) “İdealizm” adlı makalesinde bunlar içinde en ünlü olanlarını, İngiltere’de Sir Alfred Zimmerman, S.H. Bailey, Philip Noel-Baker ve David Mitrany, ABD’de ise Woodrow Wilson, James T. Shotwell, Pitman Potter ve Paker T. Moon olarak belirtir

Temel anlamda bu dönemde ön plana çıkan düşünce idealizmdir. İdealizm, I. Dünya Savaşı’ndan yeni çıkmış bir dünyada böylesine bir savaşın tekrar yaşanmaması, dünya düzenin savaşları önleyici ve insanlığın barış içerisinde yaşamasını hedefleyen bir yapıya kavuşturulması için alınması gereken tedbirleri sıralamaya çalışan bir düşünce akımıdır.

İki dünya savaşı arasında ortaya çıkan Milletler Cemiyeti gibi bir takım yapısal oluşumlara da fikir öncülüğü yapmıştır. Artık devletler bir takım sinsi hesapları bırakmalı bunun yerini demokrasi, anlaşmalar, barışsever ve yapıcı bir anlayış hâkim olurken, sorunların çözümünde ise savaşların yerini her devletin kararlarına saygı duyacağı Milletler Cemiyeti almalıydı.

İdealizm, bu denli geniş bir perspektife sahip olunca akademisyenler onu tam anlamıyla bir yere oturturmakta zorlanmışlardır. Bu durumda idealizme farklı kalıp ve isimlerle yaklaşılmasına sebep olmuştur. Hatta Özen’e göre onun bir teori olup olmadığı konusunda bile disiplinde ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Özen, kelime olarak İdealizm ilk kez Edward H. Carr tarafından değil, 1923 yılında, bir konferansta tebliğ sunan Birkenhead (1923:1’den aktaran Özen, 2014: 70) tarafından kullanıldığını söyler. Birkenhead bu tebliğde felsefi ve uluslararası ilişkilerde kullanılan idealizm kelimesinin ne anlama geldiğini açıklamaya çalışmıştır. Felsefi idealizm; kişinin ya da bir toplumun etrafındaki gerçek ve mevcut şartlardan daha iyi ve ulvisine ulaşma arzusu iken, uluslararası ilişkilerde ise devletler arası ilişkilerin etik değerler üzerine inşa edilmesini temsil eder.

İdealizm, Realizm'den farklı olarak bugünü ortaya koymakla vakit harcamaz. O bugünü ortaya koymanın ötesinde, gelecekte bu günkü sıkıntılı şartların olmaması için alınması gereken tedbirlerle ilgilenir. Sorunların çıkış noktalarının ve sorunların kendilerinin tam olarak ortaya konulmadan çözümlenmelerinin yapılmasının imkânsız olacağı düşünüldüğünde bir idealisttin aynı zamanda, kökeni itibarıyla iyi bir realist olması gerektiği ortaya çıkar.

Olması gereken durumu yaratma çabasındaki idealizm bu yanı ile normatiftir. Realistler, idealizme adeta düşmandırlar. İdealizm onların ortaya koydukları karamsar tablodan çıkış yolları aramakta, onlarsa bunu büyük bir hayal kırıklığı olarak algılamaktadırlar. İdealist Teori düşünürleri, realistlerin karamsar dünyasına çözümler getirmekle uğraşırlar, durumu kabul etmeyi kendilerine yediremezler.

Bu noktada idealizm hedefine ulaşmak için; iyi insan, iyi karar alıcılar ve bir toplumun yetişmesi için eğitimin, düzenin barış içinde sürdürülmesi için uluslararası hukukun, normların, adalet ve etiğin önemine, uluslararası örgütlerin ve rejimlerin işbirliği içerisinde olmalarına ve müşterek güvenlik rejimlerinin inşa edilmesine inanırlar.

İdealizm ilk yıllarda konumu itibarıyla baskın bir karakter olan ABD Başkanı Wilson'la anılırken günümüze doğru "Liberalizm" ile karıştırılmaktadır. Elbette idealizm içinde liberalizm öğeleri vardır ancak ikisinin bir tutulması yanlış olacaktır. Gözen bu noktada, liberalizmi; birey merkezli bir özgürlüğe dayalı, birey, sivil toplum ve devlet oluşumunu inceleyen, politik-ekonomiye dayalı bir "siyaset bilimi teorisi", idealizmi ise devletler arasındaki ilişkileri düzenlemeyle çalışan, devletin işleyişi ile pek ilgilenmeyen bir "uluslararası ilişkiler teorisi" olarak tarif eder. Ancak Neo-liberalizm içinde barınan uluslararası örgüt, uluslararası hukuk ve mekanizmalarının idealizm ile örtüşmeler yaşadığını da ekler.

İdealizm, Normativizm ile de bağdaştırılmaktadır. Normatif teoriler temelde birey, toplum, devlet ve uluslararası ilişkilerin etik örgüsüne bakarken, İdealizm etiğin ötesinde uluslararası hukuk, örgütler ve diplomasi ile de ilgilenir.

Son yıllarda ortaya çıkan Neo-İdealizm, realist argümanları dikkate alırken, Neo-Klasik Realizmde devlet içi aktörlerin dış politikada önemine atıf yapmakta böylelikle birbirinin zıddı gibi görünen bu iki akım birbirlerine yaklaşmaktadır.

Sadece iki dünya savaşı arasında varlık bulabildiği iddia edilen İdealizm esasen günümüzde pek çok eseriyle ayaktadır. Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği, BM çatısı altında imzalanan antlaşmalar ve kurulan kurumlar, Soğuk Savaşın sona ermesi bunlara birer örnek olacaktır. Hans Günter Brauch (2008); Kant'ın "sürekli barış" kavramından etkilenen Woodrow Wilson'ın çabaları ile kurulan Milletler Cemiyeti'nin (1919) dünyayı "kolektif güvenlik" kavramı ile tanıştırdığından ve ilerleyen yıllarda ise bunun Birleşmiş Milletler Antlaşması ile geliştirildiğini anlatır. Bu sayede idealizmin hayalleri kısıtlı bir zaman diliminde bile olsa gerçeğe dönüşmüştür.

İki dünya savaşı arası dönemde güvenlik kavramı hemen hemen hiç kullanılmamış ve ulusal çıkar, ulusal beka, egemenlik, savunma (Meinecke,1924'den aktaran Brauch,2008:3) ya da güç (Hallet,1939'dan aktaran Brauch,2008:3) kavramları ön plana çıkmıştır.

II. Dünya Savaşı döneminde ise "ulusal güvenlik" kavramı Amerika'da ilk kez "Amerika'nın dünyanın geri kalanıyla ilişkisini açıklamak için" ortaya atılmıştır (Yergin,1997'den aktaran Brauch,2008:4). İki dünya savaşı arası dönemde ve savaş sonrası yıllarda, dış politikada ortak akıl, idealizmden uzaklaşmaya ve akıllara askerileşme kavramı yerleşmeye başlamıştır (Brauch,2008:4).

I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisinden oldukça etkilenen bir bakış açısıyla ortaya çıkan İdealizm, dünya genelinde tüm düşmanlıkların sona erdiği ve tüm anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturulduğu bir barış düzeninin gerçekleşebileceğini ileri sürerken (Sandıklı ve Kaya, 2013: 59-79; Erdoğan,2013) sınır güvenliğine basit anlamda iki şekilde yaklaşmıştır. Bunlardan birincisi savaş olmaması için gerekli tedbirleri alarak sınırların değişmesini engellemek, ikincisi ise self-determinasyon yoluyla sınırları değiştirerek barışı sağlamaktır.

İdealizm’de tüm dünya halklarının kendini yönetme hakkına sahip olması, devletler arasındaki her türlü ilişkinin güçlendirilmesi, ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların etkin bir şekilde işleyecek bir uluslararası hakem ve yargı sistemiyle çözüme kavuşturulması savaşı engelleyecek en önemli unsurlar olarak ortaya sürülmüştür.

Ticaretin artması, devletler arasındaki mücadeleyi engellerken, 19. yüzyılda pek çok savaşın altında yatan milliyetçilik akımının bertaraf edilmesi adına tüm halklara kendini yönetme haklarının verilmesi ile de devletle halklar arasındaki çatışmanın sonlanacağı değerlendirilmiştir. Bunlara bir de kurulacak yeni sistemde, tüm devletlerin temsil edilmesi, hepsinin saygı duyarak, kararlarına itaat edeceği uluslararası bir hukuk sistemi eklendiğinde idealizm son derece şık bir teori olarak karşımızda durmaktaydı.

İdealizmin sınır güvenliğine yaklaşımı sistemi “devlet” üzerine kuran ilk teori olmanın vermiş olduğu acemilikle, olası bir savaş halinde ülke sınırlarının değişmemesini uluslararası hukuk normları ile düzenlemekten ibarettir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise idealizmin o andaki yani 20’li ve 30’lu yıllardaki, sınırları tamamen korumak istemesinden ziyade, halklar ile devletlerin karşı karşıya gelmesini engellemek adına tanınması gerektiğine inandığı self-determinasyon hakkı ile bazı devletlerin bölünmesi, yeni sınırların oluşmasını tabi bir hak olarak gördüğüdür. Burada bahsedilen nokta tabiatıyla Amerika ve Avrupa’da bulunan büyük devletlerin içindeki azınlıklara da böyle bir hak tanıyarak, Amerika ve Avrupa’daki sınırları değiştirmek değildi. Bu değişim daha çok Orta Doğu’da yaşanması muhtemel bir değişimdi.

Bu durum değerlendirildiğinde idealizmin her ne kadar şık ve insalcıl bir teori olduğu düşünülse de bu durum, “Kime göre?” sorusu, sorulduğunda ortaya çıkanlarla ya da teorinin açılımları incelendiğinde o kadar da hoş olmamaktadır. Ne varki idealist teori, ömrü çok uzun bir teori olmamış, II. Dünya Savaşı’nın başlaması ile teorinin argümanlarının bir kısmı hayata geçirilse de büyük ölçüde uluslararası ilişkiler literatürü içinde tarihteki yerini almıştır.

2.1.2. Soğuk Savaş Döneminde Teorilerin Sınır Güvenliğine Yaklaşımı

Bu dönemin en büyük teorisi günümüzde de üzerine tartışmaların devam ettiği “Realizm” dir. Realizm, uluslararası ilişkilerde ana aktör olarak kabul ettiği devletin, diğer devletlerle giriştiği var olma ve hâkimiyet savaşında sınır tanımaksızın sergilediği davranışların iz düşümünde sorduğu sorularla, dünyadaki çatışma ve işbirliği ortamını açıklamaya çalışan bir uluslararası ilişkiler teorisidir. Kökenleri Yunan düşünür Atinalı Thucydides’e (İ.Ö. 5. Yüzyıl) kadar uzanmaktadır (Strassler,1996: 16’dan aktaran Ersoy,2014:161).

Realist düşünürler genel olarak uluslararası ilişkilerde aşağıdaki temel sorulara cevap ararlar (Ersoy,2014:161);

- Uluslararası ilişkilerin tabiatı nedir?
- Uluslararası ilişkilerin sürdüğü ortamın başlıca özellikleri nelerdir?
- Bu ilişkilerin temel aktörü kimdir?
- Bu temel aktörün öncelikli amacı nedir?
- Bu aktörün amaçlarına ulaşmak için kullandığı başlıca araç nedir?

Eyüp Ersoy (2014) “Realizm” isimli makalesinde realizmin, bu soruların cevaplarını sırasıyla şöyle verdiğinden bahseder; uluslararası ilişkilerin tabiatı mücadele ve rekabettir, bu ilişkilerin yaşandığı uluslararası alan ise devletleri, içteki uygulamaları kadar bağlayıcı yapıların olmadığı, neredeyse başıboş, hatta çoğu realist düşünürün anarşik olarak tanımladığı bir durumdur. Bu anarşik ortamın temel aktörü ise realistlere göre devlettir. Devlet bu anarşik ortamda “kendi başının çaresine bakabilecek bir konuma sahip olmak zorundadır, zira bunun için güvenilebilecek kimse yoktur” (Waltz, 1979: 107’den aktaran Ersoy, 2014: 162). Temel aktör olan devletin öncelikli amacı ise, doğal olarak bu anarşik ortamda, hayatta kalmak ve rakipleri karşısında avantaj elde etmektir Devlet bu hayatta kalma ve rakiplerine karşı avantaj elde etme amacına ancak güç kullanarak ulaşacaktır.

Disiplinde ortaya çıkış sırasına göre üç farklı akım vardır. Bunlar Klasik Realizm, Yapısal Realizm/Neorealizm ve Neoklasik Realizmdir. Ersoy’a göre uluslararası ilişkileri

anlamak, açıklamak ve öngörmek için Klasik Realizm insan tabiatından, Yapısal Realizm uluslararası sistemden, Neoklasik Realizm ise devlet-içi etkenlerden yararlanır. Uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etken, Klasik, Yapısal ve Neoklasik Realizmlere göre, sırasıyla insanın yapısı, devlet sisteminin yapısı ve devletin yapısıdır.

Bunları açmak gerekirse, Klasik realistler insan davranışları ile devletin davranışlarında paralellik ararlar. Onlara göre devletin içteki davranışları ile dışarıdaki davranışları arasında bir ayırım yoktur. Bu iki alan daima etkileşim içindedirler. Bu anlamda klasik realistler bütüncüdürler. Ulusal politika ile uluslararası politikayı birbirlerinden ayırmazlar. Uluslararası ilişkilere ahlak boyutu açısından açıklamalar oluşturmaya çalışmışlardır. Klasik realistlere en iyi örnekler Thucydides, Niccolo Machiavelli (1469-1527), Thomas Hobbes (1588-16779), Carl von Clausewit (1780-1831), Edward H.Carr (1892-1982) ve Hans J. Morgenthau'dır (1904-1980).

Yapısal Realizm/Neorealizm ise klasik realizme ters olarak uluslararası ilişkilerdeki en önemli olgunun insan değil uluslararası sistemin kendisi olduğunu iddia ederler. En büyük öncüleri Kenneth N. Waltz (1924-2013), Robert Gilpin, Joseph M. Grieco, Christopher Layne, John J. Mearsheimer dir.

Neoklasik Realizm, devletin “yapısını” uluslararası sistemde en önemli olgu olarak görür ve devletin politikası ile devletlerin birbirleri ile olan ilişkilerini inceler. İlk olarak Gideon Rose (1998) tarafından ortaya atılmıştır (Ersoy,2014:178). Neoklasik Realizm klasik realizm gibi sadece insan davranışlarıyla ya da yapısal realizm/neorealizm gibi sadece devletler arası sistemi ele alarak uluslararası sistemi incelemeyiz. Devlet ile toplum arasındaki ilişkileri çıkar grupları, toplumsal aktörler ve bunların dış politika üzerindeki etkilerini, devletin siyasi ve askeri kurumlarının kapasitelerini, devlet adamlarının durumlarını inceleyerek çözümler yaparlar. Stephen M. Waltz, Jack Snyder, Fareed Zakaria, Randall L. Schweller bu akımın öncüleridir.

Realizm çizgisinin belirleyici özellikleri devlet merkezli, askeri güvenlik odaklı ve güç maksimizasyonunu öngören bir yapıda olmasıdır (Erdoğan, 2013). Devleti sistemin merkezine koyan, insan davranışlarının devlette kendini bulduğuna inanan bu yaklaşımda; insanın aç gözlülüğü, doğa durumundaki kural tanımaz yaşam mücadelesi (Hobbes,

2008'den aktaran Erdoğan,2013:267) devlette tezahür eder. Buna göre devlette kendi varlığını korumak adına yaşadığı yalnızlıkta, mücadelesini tek başına, çıkarların çatıştığı anarşik bir ortamda vermek durumundadır.

Devletin tüm davranışları için, ister “Doğa Durumu” isterse “Anarşik Yapı” doğru kabul edilsin, realist dünya görüşüne esas olarak, güvenlik olgusu yön verirken, güvenlik olgusunun varlık sebebi olarak tanımlanabilecek tehdit algılaması, başka devlet(ler) nezdinde yapılır (Walt, der. Ira Katznelson ve Helen V. Milner, 2002:197-230'dan aktaran Erdoğan, 2013:268). Bu durumda, tehditlerin asıl kaynağı sınır ötesidir ve bu nedenle her ne kadar sınırlar içinde sorunlarla karşılaşılabilir de bunlar tehdit olarak değerlendirilmez (Krahmann,2005:10-11.'dan aktaran Erdoğan, 2013:268). Güvenlik gibi olgulara devlet dışında birey, cinsiyet vb. gibi olgular penceresinden bakılmaz (Milner, der. David Baldwin, 1993:143-169'dan aktaran Erdoğan, 2013: 268).

Güvenliği devletlerin askeri gücü ve ulusal çıkarları ile sınırlandırarak, güvenlik tanımlamalarını yapan realistlere göre devletler, çıkar ve amaçlarını gerçekleyebilmek için gerekli gücü elde etmek zorundadır (Sandıklı ve Emeklier, 2011:6). Devletin güvenliği ve toprak bütünlüğü realizmde en üst katmanda yer alır. Bunun içinde askeri varlık en etkili yöntemdir. Realistler devletin bekası için izlenecek politikaları iki sınıfa ayırırlar. Bunlar askeri ve stratejik konuları kapsayan birincil politika (high politics) ve ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel konuları içeren ikincil politikadır (low politics). (Sandıklı ve Emeklier, 2011:7-8).

1970'lere gelindiğinde yaşanan krizler, güvenlik anlamında, realizmin, yetersiz açıklamaları olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Doğrusu sistem anarşıktır, devlet bu sistemdeki tek aktördür, güç buradaki yaşam mücadelesindeki en önemli faktördür ancak gene de 70'lerde yaşanan krizler bu kadar basit bir mantıkla açıklanamamaktadır. Sonuçta realist düşünürler kendilerini yenileme ihtiyacı hissederek, yeni bir teori gibi çok az değişikliklerle neo-realizmi geliştirmişlerdir.

Neo-realizmin en önemli temsilcisi olan Kenneth N. Waltz (1979) anarşik bir yapı olarak tanımlanan uluslararası sistemin devletlerin hareketlerini sınırladığını söylemekte ve güç kavramına yeni bir bakış açısı getirmektedir.

Güç realizmde elde edilmesi gereken temel bir olgu iken, neo-realizmde güç devletlerin bekalarını sürdürürebilmek ve güvenliğe sahip olabilmek için kullandıkları bir araçtır. Güç tanımında realistler defansif ve ofansif olarak ikiye ayrılırlar. Defansif realistlere göre güç artışı, daha az güvenliğe yani bir bakıma güvensizliğe neden olmaktadır. Uluslararası sistemde her zaman statükoyu koruyan devletlerin karlı çıkması geçerli olmuştur. Bu sebeple devlet sistemdeki yerini korur ve sahip çıkar başka devletlerle bu anlamda mücadelesini sürdürerek, bir denge siyaseti güderse sistemde oluşan güç dengesiyle sonuçta varlığını da korumuş olacaktır. Ofansif realistler ise devletlerin revizyonist olmasını ve gücün karşılıklı geliştirilmesi gerektiğini söyleyerek defansiflerden ayrışırlar.

Neo-realistler 70'lerde yaşanan ekonomik sıkıntılardan etkilendikleri için güvenlik kavramının içine ekonomik değerleri de sokma gereği hissetmişlerdir. Savaşların sadece tek bir kazananının olmadığı, çok uzun ve maliyetli olduğu soğuk savaş yıllarında ekonominin de güvenlik üzerindeki etkisinin son derece önemli olduğu vurgusunu yaparak klasik realistlerden ayrılmışlardır. Sonuç olarak ekonomik parametrelerin de inceleme alanına konulmasını savunan neo-realist düşünürler özellikle uluslararası sistemin önemini irdeleyerek, devletlerin sistem içerisindeki ilişkileri üzerinden bir teori ortaya koymaya çalışmışlar güvenliğe de bu yanı analiz etmeye çalışmışlardır.

Hem klasik realistlerin hem de neo-realistlerin güvenliğe direkt olarak devletin bekası ve ülkenin bütünlüğünün sağlanması anlamında dar bir çepherden yaklaşımları, soğuk savaş yıllarındaki iki kutuplu sistem içerisinde beklenen bir savaşın, açıklanması ya da ortaya çıkacak bir başka dünya savaşının sonuçları üzerine yoğunlaşılmasının sonucu olabilir. Sonuç itibarı ile asıl olan devletler arasında oluşabilecek bir savaştır. Sınırların korunmasında söz konusu olan tehditler ise olası savaşla ilintili olup günümüz güvenlik tehditlerinden son derece uzaktır.

Tüm bu sebeplerle günümüz dünyasındaki kitlesel göç ya da uluslararası terörizm gibi konularda çözüm bulamayan, sınır güvenliğinin büyük oranda, sadece maddi kuvvetlerle orantılı askeri güçle bir başka devletten gelecek bir tehdidi bertaraf ederek sağlanacağını düşünen realizm, bizim ihtiyaçlarımızı karşılayamayarak sınır güvenliğinin sağlanması noktasında yeni bir yaklaşım ya da destekleyici bir görüş getirmekten uzaktır.

Soğuk Savaş yıllarında Liberal Teorinin uzantısı olarak Modernleşme Teorileri, Bağımlılık Teorisi, Dünya-Sistemleri Teorisi, İliştirilmiş Liberalizm ve Neoliberalizm gibi teoriler de gelişmiştir. Hakan Övünç Ongur ve Başak Yavçan (2014) makalelerinde bu teorilere değinir.

Bunlardan Modernleşme Teorileri, II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanan devletlerin, gelişmişlik konusunda ancak gelişmiş ülkelerin geçtiği yollardan geçerek, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ürünlerin üretimine yönelmeleri ve küresel serbest ticaret prensiplerine uymaları halinde ilerleme kaydedebileceklerini söylemektedirler (Almond ve Powell,1966:348'den aktaran Ongur ve Yavçan,2014:271).

Gelişmiş ülkelerin geçtikleri aşamaları W.W.Rostow; geleneksel ekonomi, bilimsel yöntem ve teknolojileri uygulama ile “yükselişe geçiş”, takip eden sermaye birikimi ve erken sanayileşmenin gerçekleştiği “yükseliş”, kitlelerin yaşam standartlarının düşük ancak sanayileşmenin ileri olduğu olgunlaşmaya “ilerleme ve yüksek tüketim” olarak tanımlar. (Rostow,1960:179'dan aktaran Ongur ve Yavçan, 2014:271).

Modernleşme teorisi oldukça iyimser ve kalkınmadaki yapısal ve dış etkenler sonucu oluşabilecek sorunları göz ardı eder bir tutum içindedir.

1940'lı yıllarda Latin Amerika'da gelişmeye başlayan bir başka Soğuk Savaş zamanı teorisi Bağımlılık Teorisi'dir (Frank, Rhodes, Robert (der),1971:4-17'den aktaran Ongur ve Yavçan, 2014:272). Teori özünde Marksist Teorinin sınıflar arası çatışmasını devletlerarası düzeye yükseltir (Yergin ve Stanislaw, 2002: 235'den aktaran Ongur ve Yavçan, 2014:272). Teori kalkınmayı, uluslararası sistemin ekonomik ve siyasal yapısının ve ülkelerin bu yapıya entegrasyon şeklinin bir fonksiyonu olarak görür. Devletleri az gelişmiş güney ve gelişmiş kuzey devletleri olarak ayırırken, ayrıca kuzey devletlerini “merkez”, güney devletlerini ise “çevre” devletleri diye de tanımlamaktadır.

Buradaki ilişkiyi de güneydeki çevre devletlerin kuzeydeki merkez devletlere olan tek yönlü bağımlılığı olarak açıklar. Bu tek yönlü bağımlılık sömürgecilik döneminden beri sürmektedir ve günümüzde ki adı uluslararası ticaret olmuştur. Ülkelerin arasındaki iş bölümü ile üretilen malların değerlendirilmesi son derece orantısız olmakta, tarım ürünü

satan az gelişmiş ülkenin merkezden aldığı sanayi ürünü arasındaki fiyat farkı gün geçtikçe artmaktadır. Ayrıca çok sayıda az gelişmiş ülke aynı sınıf tarım ürünlerini ürettiği için vazgeçilmez olmaktan uzaktırlar, rekabet yüksek olduğu için kolaylıkla ticaret dengesi fiyatlar bakımından aleyhlerine bozulabilmektedir.

1930’larda ortaya atılan bu düşünceler yaşanan “Büyük Buhran” sonrası düşen emtia fiyatlarından oldukça etkilense de kanaatimizce günümüzde de haklılık payı içermeye devam etmektedirler.

Az gelişmişliği, gelişmiş ülkelerin geçtiği aşamaları geçerken düştüğü hataları tekrarlamama fırsatı olarak gören Modernleşme Teorisi’nin aksine bir avantaj olarak görmekten çok uzak olan Bağımlılık Teorisi, bu düşüncesini pek çok argümanla desteklemektedir. Bunlardan bazıları; geçmişte gelişmiş ülkelerin bu gelişmişliklerini çok ucuz üretim maliyetleri ile sömürgelerinde ürettikleri ham maddeler ile sağladıkları ve bunun günümüz dünyasında imkânsız olduğu (Frank,1969:409’dan aktaran Ongur ve Yavçan,2014:274), büyük nüfusları ile az gelişmiş ülkelerin hep büyük birer pazar olarak kalacakları, gelişmiş ülkelerin bu gelişmişlik durumlarını korumak için sürekli olarak diğer ülkelere bir ekonomik yaptırım uygulayacakları, vb. dir (Cardoso ve Enzo,1979’dan aktaran Ongur ve Yavçan,2014:274).

Bağımlılık Teorisi bu durumdan çıkışı kendi gibi olanlarla yapılacak bir ticarete (Baran, 1957: 22-23 ve 41-42’den aktaran Ongur ve Yavçan,2014:275) ve ya da tam anlamıyla dünyadan izole bir ekonomide bulur.

70’li yıllarda Bağımlılık Teorisine bir eleştiri olarak kabul gören bir başka teori ise Dünya-Sistemleri Teorisi’dir. Yıllar içerisinde küresel ticarete açık bazı ülkelerin kaderlerini değiştirebilmeleri sonucunda sınıf atlama, Bağımlılık Teorisindeki Kuzey-Güney ikilemini değişime uğratmış, bu da teorinin tepki almasına sebep olmuştur.

Sonuçta Immanuel Wallerstein Dünya-Sistemleri teorisini ortaya atmıştır. Bu teori dünya tarihini ve yaşanan sosyal değişimi açıklamaya çalışır. Bunu yaparken de ulus-devlet yerine, makro düzeyde düşünerek, analiz birimi olarak dünya-sistemini baz alır. Mini-sistemler ve dünya ekonomileri ile dünya imparatorlukları olmak üzere iki tür dünya-

sistemi mevcuttur (Wallerstein, 2004: 40'dan aktaran Ongur ve Yavçan,2014:276). Bağımlılık teorisindeki merkez ve çevre ülkelerin yanında, ikisinin arasında, hem sömürülen hem de kendinden daha az gelişmiş olanları sömüren ya da onlara merkez adına jandarmalık yapan yeni bir devletten bahseder: “yarı-çevre”(semi-periphery). Kabaca teorinin ülkelere, coğrafi konumlarına göre hiyerarşik bir şekilde görev dağılımı yaptığı söylenebilir (Wallerstein, 1974:349-350'den aktaran Ongur ve Yavçan,2014:276).

Merkez ülkeler ana sermaye sahibi, istikrarlı, orduları güçlü az sayıdaki ülkelerdir. Yarı-çevre ülkeler ise bölgesel olarak güçlü, merkeze ihraç edilebilecek yoğun ham madde ve iş gücü sahibi, okumuş işgücünün kol gücüne dayalı sektörlerde çalıştığı, istikrarsız, totaliter rejimli ülkelerdir. Yarı-çevre ülkelerin en büyük amacı olası bir bölgesel istikrarsızlığın merkez ülkeler adına küresel ölçekli bir hale gelmesini önlemektir.

Yarı-çevre ülkeler genelde dünya coğrafyasında geçiş noktalarında bulunurlar. Bu onların avantajıdır. Böylelikle hem alanın kontrolü kolaylaşır hem de düşük teknoloji sahibi, düşük teknoloji ile ürettiği mallarını önce kendi pazarında sonra da civar ülkelerde değerlendirebilir. Bu ülkeler aynı zamanda birer turizm ülkesidirler.

Ülkelerin hiyerarşisinde değişimler çok sık görülmesine de olasılığı sistem içinde öngörülmektedir. Bu çerçevede teori çevre ve merkez arasında yarı-çevre üzerinden yapılacak olası yeni geçişleri öngörmeyi ve değişimi modellemeyi hedef alan dinamik bir kalkınma modeli ortaya koyar.

Bir başka teori İliştirilmiş Liberalizm Teorisidir. Hakan Övünç Ongur ve Başak Yavçan (2014: 278) makalelerinde bu teoriye de anlatırlar. Yazarlara göre Büyük Buhran sonucunda, hiper enflasyon ve yüksek işsizlikle beraber ortaya çıkan yıkım, sermaye sahiplerinin tüketicinin alım gücünü kısıtlayıcı davranışlara girmesinin ölümcül sonuçlar yaratabileceğini tüm dünyaya göstermiştir. Bu durumun tekrar etmemesi adına 3R adıyla anılan bir plan devreye sokulmuştur. Buna göre fakir ve işsizler için oluşturulacak bir rahatlama (relief) ile iktisadi hayatın tekrar normale dönmesi (recovery) sağlanacak, finans sektöründe reform (reform) yapılacaktır. Sonuçta küresel ticaretin gelişmesi için Bretton-Woods sistemi yaratıldı. Buna göre taraf ülkeler ulusal kurlarını Amerikan dolarına sabitleyecek, para politikalarını kısıtlayacak ve ticaretlerini serbest hale getireceklerdi.

Liberal ekonominin savunduğu biçimde uzun vadede dengelerin ve piyasanın kendini bulması, zayıfın yitip gitmesi, güçlünün ayakta kalması prensibine dayalı tez bu sistemde yerini biraz daha toplumsal korumacı bir tutuma bırakmıştır. Artık devletin sisteme müdahalesiz kalması tercih sebebi değildir. Devletin bu düşüncede, bir tutam düzenleyici, daha çok mekanizmaları çalıştırarak, yönlendirici bir tavrı vardır. Buradaki devlet kavramı tam olarak bizim anladığımız biçimiyle değil, bir otorite anlamında kullanılmıştır. Çünkü özelleşen Merkez Bankaları devletle uyumlu olmak zorundayken bunu bağımsız olarak yapmak durumundadırlar.

Toplum ve ekonomik sistemin yeniden kaynaşmasını öngören bu yaklaşımı ekonomide şekillendiren John Maynard Keynes'dir. Keynes'in teorisi 1980 lere kadar çok ciddi uygulansa da bu yıllardan sonra Milton Friedman'ın öngördüğü klasik liberal politikalara bir meyil olmuştur. Bu yıllarda görülen yüksek enflasyonlu büyümeler Keynes'e itirazlar gelmesine sebep olmuştur.

Neoliberalizm ise devletin neredeyse tamamen piyasadan çekilmesi gerektiğini savunur. Bunun özelleştirmelere ağırlık verilmesi ve desteksel alımların, alt-yapı hizmetlerinin, verilecek sübvansiyonların tamamen yasaklanması ile yapılmasını salık verir. Bu büyük bir projedir; ulusal sınırların bile kaldırılması, ticaretin önünün sonsuz açılması dahi masadadır. Burada devreye David Harvey girer, Harvey bu denli bireyci bir anlayışın ardında esasen sermayenin bir sınıf mücadelesinin yattığını söyler ve emperyalizme dikkat çeker.

Harvey'e göre kapitalizmin hedefi kar birikimini sürekli kılmaktır ve bunun için de kapitalizm, önüne çıkan her engeli aşmaya hazırdır. Bu engeller sınırlar, rekabet, zaman ve mekânsal kısıtlamalar, işçi hak ve ücretleri, aşırı birikmiş sermaye, vb dir. Neoliberalizm ile sermayedar sınıf tüm düşmanlarını yok edecek bir sistem inşa etmeye çalışmış ve bunun da adına "küreselleşme" denmiştir (Harvey, 2005: 159'dan aktaran Ongur ve Yavçan, 2014: 281).

Birbirine entegre olmuş, tarife ve kotalardan arındırılmış pazarlar mekanı ortadan kaldırırken, neredeyse yirmi dört saat çalışan dünyadaki tüm borsalar, kredi sistemleri, döviz rezervleri, her türlü emtia takasının her an yapılabilmesi zamanı ortadan

kaldırmaktaydı (Harvey, 2004: 53-63'den aktaran Ongur ve Yavçan, 2014: 282). Böylelikle tüm dünyaya yayılmış ucuz üretim, yoksulluğun artışı, göçmenlerin gelişmiş ülkelerde yarattığı istihdam artışı ve hızlı tüketim tekelleşen sermayenin sembolleri olmuştur. Artık sistemin korunması için eskisi kadar silah kullanmaya gerek olmamakta bunun yerini Harvey'e göre "mülksüzleştirme yoluyla birikim" şeklinde, sermayeye gerekli ilk parayı sömürülenler üzerinden elde edilmesine aracılık almaktaydı (Harvey, 2012: 58-60'den aktaran Ongur ve Yavçan,2014:282).

Soğuk Savaş Dönemi'nin devletçi ve ekonomik anlamlı bu teorileri konumuz olan sınır güvenliğine belirgin bir yaklaşım sergilememişlerdir. Ekonomik olarak sistemi açıklamaya çalışan diğer teoriler ise daha çok dünya düzenindeki pastadan ekonomik olarak alınan payın adaletsizliğine değinseler ve bazıları, kendilerine göre çeşitli çözümler üretseler de bu çözümler Soğuk Savaşın sona ermesi ve ortaya çıkan "küreselleşme" süreci ile geçerliliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Bunun en büyük sebebi gene yukarıda yapılan sınıflandırma ile alakalıdır. Temel aktör olarak sistemde bu teorilerin hemen hepsi devleti koyduklarından çözümleri de devlete dayalı ekonomik sistemlerde aramışlardır. Devletlerin sistem içindeki konularından ya da gelişmişlik düzeylerinden yola çıkıldığında her ne kadar insan toplumlarının refahı ile alakalı olan ekonomik temellerden hareket edilse de toplumların sistemden etkilenmelerine de ekonomik olarak devlet üzerinden, gelişmişlik- az gelişmişlik ya da gelişmemişlik olarak yaklaşılmıştır. Bu az gelişmişlik ya da gelişmemişliğin sosyal anlamda günümüzdeki uzantıları olan kitlesel göç ya da terörizm gibi konularla herhangi bir ilişkili kurulmadığı gibi bunların olabileceğine dair çok ciddi bir öngöründe de bulunulmamıştır.

Kısacası sömürülen-sömüren ya da az sömürebilen-az sömürülen gibi tanımlamalara varabilecek değerlendirmelerle konular ele alınmıştır. Bu sebeple bu teoriler belkide günümüzde yaşanan bazı konulara ışık tutmaları açısından faydalı olsa da artık ortaya çıkmış sorunların çözümü noktasında fayda sağlamaktan uzaktırlar.

Hiçbirinde çözüme dair bir yöntem ortaya koyma çabası yoktur. Durumu kendi perspektiflerinden açıklama ya da ortaya koyma çabaları ön plandadır. Güvenlik konusunda

dahi temel bir anlayışa sahip değillerdir. Sadece ekonominin sorunları halledildiğinde toplumun sorunları bitmemektedir. Aksi takdirde ekonomik anlamda refah seviyesi yüksek olan toplumların hiç savaşmamaları ya da her hangi bir savaşta taraf tutmamaları gerekirdi ki tarihte bunun böyle olmadığı bir gerçektir. Kaldiki gelişmiş ülkelerin mevcut durumlarını korumak için alacakları tedbirler ya da uygulayacakları yaptırımlardan bahsedildiği anda tüm bu teoriler Realizme yaklaşmaktadır.

Bu yıllardaki teorilerde genellikle devletler arasında ideolojik ya da yönetsel anlamda bir ilişkiden söz edilmezken. Devletler arasındaki ilişkiler çıkarlar üzerinden analiz edilmiştir. Bunun sebebi belki o yıllarda yönetim biçimi ne olursa olsun, Sovyetler karşıtı her devletin aynı görülmesi, paylaşılan birincil değer olması olabilir.

Tüm bu sebeplerle soğuk savaş yıllarındaki bazı teorileri o günün ya da hatta günümüz mevcut durumunu açıklamaları bakımından son derece yeterli bulsak ta, sınır güvenliği konusunda sergiledikleri yaklaşımları birbirine yakın, çoğunlukla devlet üzerinden sürdürülen bir paralellikte bulduğumuzu söyleyebiliriz.

2.1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Teorilerin Sınır Güvenliğine Yaklaşımı

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve özellikle Soğuk Savaş yıllarında güvenlik anlayışı, devlet merkezli bir bakışla askeri anlamda inşa edilmiştir. Sınır güvenliğine ise bu bağlamda diğer devletlerden gelebilecek askeri tehditlere karşın sınırların korunması çerçevesinde yaklaşmıştır.

Devletler arası ilişkilerde güvenlik karşılıklı caydırıcılık ile sağlanırken herhangi bir devlet sisteme karşı revizyonist bir yaklaşım sergilediğinde diğer devletler güç birliği oluşturarak dengeleyici bir yol izliyorlardı. Bu yolla diğer devletler o devletin, yapacağı bu hareketin maliyetli olacağını düşünmesine sebep olarak, caydırıcı bir politika izliyorlardı. Ayrıca karar alıcıların da bu sistemde rasyonel hareket edecekleri varsayılıyordu (Oğuzlu, 2007: 13-14)

1990 yıllarda ise Soğuk Savaşın sona ermesiyle, küreselleşme sürecinin hemen her alanda yaratmış olduğu dönüşüm sonucu tehdit algılamaları çeşitlenmiş, bu bağlamda güvenlik kavramının genişleme ve derinleşme süreci hızlanmıştır (Roland, 2001: 97).

Bu çerçevede, yeni/eleştirel güvenlik yaklaşımları, güvenliğin gönderge nesnesi olarak devletin yerine ya toplumu, toplumsal grupları ya da bireyi koyarak güvenliği daha geniş sosyal, ekonomik, çevresel ve politik amaçlarla birleştirmektedir (Ağır, 2015:100).

Bu durumun en büyük sebebi devletin bu dönemde, küreselleşme ile birlikte egemenliğini; hükümrancılığının ya da kontrolünün olmadığı ya da kendi ülkesindekinden çok daha az olduğu bölgelerde kullanmak zorunda kalmasıdır. Soğuk Savaş yıllarında denge siyaseti ile bir arada, tek bir ülkede tutulan milletlerin bu yıllarda yaşadığı kimlik bunalımı, birbirleri ile zoraki bir şekilde entegre edilmiş devletlerin ayrılması (Baylis, Baylis ve Steve Smith, 2001: 255), kontrol edilen terör örgütlerinin serbest kalmaları ya da uluslararası organize suç örgütlerinin oluşması bu dönemde devletlerin en büyük sorunları olmuşlardır (Falk, 2004: 43). Ayrıca gene aynı yıllarda Avrupa’da yaşanan bütünleşme hareketi de tüm bunların tam tersi durumu ile incelenmesi elzem olan bir konu olarak yer almaktaydı.

Yaşanan tüm değişimler, klasik devlet temelli güvenlik anlayışının üzerinde kontrol edilmesi güç alanlar olarak yükselirken, Soğuk Savaş sonrası dönemde artık klasik güvenlik anlayışına yönelik eleştiriler oldukça güçlü bir şekilde yapılmaktaydı. Bu eleştirilere göre, çağdaş güvenlik tehditlerinin kökeni ya devlet-dışıdır (iç ve uluslar-üstüdür) ya da devletin kendisinden kaynaklanmaktadır (Miller, 2001: 18).

Klasik güvenlik anlayışına yönelik eleştiriler esasında sadece bu dönemde yapılmamıştır. 1970’li yıllarda “Barış Çalışmaları” anaakım çalışmalarının nükleer koşullardaki devlet-temelli bakış açılarının ahlaki sonuçları konusunda özeleştirici yapmamasından şikâyet etmiştir (Buzan ve Lene Hansen ed., 2007: 39). Richard Ullman (1983) güvenliğin çevresel ve iktisadi konuları da içine alacak şekilde genişlemesi gerektiğini savunmuştur.

Soğuk Savaş'ın ve dolayısıyla iki-kutuplu dünya düzeninin sona ermesi ile yukarıda sayılan yeni gelişmeler karşısında güvenliğin genişletilmesini-derinleştirilmesini savunan akademisyenler seslerini daha fazla yükseltmiş ve yeni inşacı yaklaşımlar güvenlik çalışmaları alanına girmiştir. Sonuç olarak daha fazla bilim insanı çevre, kültür, kimlik, etnisite, iktisat ve sağlık konularını çalışmaya başlamıştır (Baysal ve Lüleci, 2015: 68-69).

Özellikle Soğuk Savaş döneminin güvenlik algısına eleştiriler Avrupa'dan gelmekteydi. Nükleer tehdit içeren olası bir savaş durumunun geçerliliğini kaybetmesi, hemen sınırlarının yanı başında kendilerine saldırmak için bekleyen güçlü bir ordunun varlığının ortadan kalkması, Avrupalı devletleri son derece rahatlatmıştır. Ancak ortaya çıkan bu yeni dönemin yeni sorunlarına çözüm bulunması için değişik metotlara ihtiyaç duyulacağı da aşikârdı. Bu noktada devlet merkezli güvenlik anlayışı sorgulanarak birey ve toplum odaklı güvenlik tanımları yapılmaya başlanmıştır. Sınırlarına yönelik askeri tehdidin ortadan kalmasıyla Avrupa'da artık yeni güvenlik gündemini; etnik milliyetçiliğin körüklediği bölgesel çatışmalar, nükleer silahların yaygınlaşması, göç ve ulus-ötesi suçlar gibi konular oluşturmaktaydı (Bakan, 2007: 40).

Soğuk Savaş yıllarında başlayarak 1970'lerin sonundan bu yana, akademik toplumda, "genişletilmiş güvenlik" kavramı tartışılmaya başlanmıştır. (Gert Krell, Egbert Jahn ve Sakamoto (der.), 1981: 238–254; Buzan,1983; Møller, 2001: 41-62; Bjørn, Brauch et. al. (der.), 2003:277–288'den aktaran Brauch,2008:6).

1990'ların başında ise hükümetler bazında pekçok Avrupa hükümeti genişletilmiş güvenlik kavramını benimsemeye başlamıştır. Bu dönemde askeri güvenliğe politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel bir boyut dâhil eden genişleticiler (wideners) (Ullman, 1983; Nye ve Lynn-Jones,1988: 5-27; Mathews, 1989: 162-177; Haftendorn, 1991: 3-17; Buzan, 1987; Buzan, 1997, 5-28; Tickner, 1992: 21'den aktaran Brauch,2008:7) güvenliğin sadece dar bir askeri çerçevede ele alınmasına karşı çıkmışlardır. Gene aynı yıllarda güvenliği genişletme çalışmalarına, analiz düzeyinde (birey, gruplar, yurtiçi, ulusal, bölgesel, uluslararası) derinleştirme çabaları da Kopenhag Okulu aracılığı ile eklenmiştir (Buzan ve Ole,1997: 143-152'den aktaran Brauch, 2008:7)

Bu dönemde de tüm itirazlara rağmen devlet merkezli analizler de gündemde yer almaya devam etmiştir. Örneğin Buzan'a göre devlete yönelik tehditler artık sadece askeri değildir. Yeni dönemde devlete yönelik üç temel tehdit vardır. Bunlar devlet fikrine yani ulus-devlete ideolojisine yönelik tehditler, devletin fiziki varlığına yani vatandaşlarına ve temel kaynaklarına yönelik tehditler ve devletin kurumsal yapısına ve kimliğine yani siyasi sistemine yönelik tehditlerdir (Buzan, 1991: 65). Buzan, ayrıca güvenliğin artık beş ayrı tehdit temelinde incelenmesi gerektiğini de söylemektedir. Bu tehdit temelleri ise askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel tehditlerdir.

Askeri güvenliğin temelinde devletlerin sahip olduğu saldırı ve savunma kapasitelerine göre birbirlerinin siyasi ve stratejik amaç ve niyetlerini nasıl algıladıkları yatmaktadır. Politik güvenlik ise devletlerin kurumsal istikrarı, mevcut hükümet sistemleri ve onlara meşruluk sağlayan ideolojilerinin sağlamlığı olarak anlaşılmaktadır. Devletin gücünü koruyarak vatandaşlarına refah sunabilmesi için gerekli kaynaklara, finansmana ve pazarlara etkin bir şekilde ulaşabilmesi ise devletin ekonomik güvenliği ile ilişkilidir. Toplumsal güvenlik ise devletin ulusal kimliğine, geleneklerine, kültürüne, dini yapılarına ve resmi diline gelebilecek tehditleri içerir. Çevresel güvenlik ise biraz daha ulvi bir yaklaşımla ekolojik sistemi korumak üzerine inşa edilmiştir.

Sonuç itibarıyla bu dönemdeki düşünce akımlarının liberal bir anlayışla tam devletçi olmamakla birlikte devleti de dışlamadan, toplumsal, ekonomik ve politik alanlara ilişkin yorumlamalar yaptığını söyleyebiliriz. Bu kapsamda aşağıda ana akım olarak yansımalarını bu dönemdeki pek çok teoride gördüğümüz liberal düşünce sistemi ve onun sınır güvenliğine yaklaşımı ile devam ederek sonrasında diğer dönem teorilerinin incelenmesini faydalı görüyoruz.

Liberal Teori gönüllüsü düşünür ya da bilim insanları neler düşündüklerini açıklarken genelde işin en başına yani devletin ortaya çıkışına giderler. Onlara göre işin sırrı buradadır. İnsanoğlunun avcılık ve göçebelikten, tarım arazileri oluşturup yerleşik bir düzene geçmesiyle devletin ortaya çıktığı konusunda tüm akademik çevreler hem fikirken bu geçişin yani devlet ya da bürokratik bir yönetimin nasıl ortaya çıktığı konusunda ciddi fikir ayrılıkları vardır. Her ekol kendi açısından devletin gerçekleştirilmesini yapar. Genelde Realist Akım devlet öncesi tarihte insanlar arasında ciddi sorunlar, günümüzdeki tabiriyle

“anarşi” olduğunu, bunun önüne geçilmesi için devletin ortaya çıktığını iddia ederek, sanki devletin ortaya çıkmasından sonra anarşik düzen yok olmuş gibi devletin kötünün iyisi olduğunu ortaya koyar (Nozick, 2006: 11’den aktaran Özpek,2014:124). Marksist ya da bu düşünceye yakın olanlar ise devletin oluşumunu tamamen ekonomik olarak algılar ve hatta Friedrich Engels, devleti “zor üzerine kurulu bir mülkiyet” olarak tanımlar (Engels, 1959’dan aktaran Özpek,2014:126).

Liberaller ise devletin ortaya çıkışını “işbirliği” ile açıklamaya çalışırken, bu işbirliğini “gönüllü birliktelik” (voluntary association) olarak da tanımlarlar. Liberaller insanoğlunun iddia edildiği gibi devlet öncesi dönemde büyük bir anarşi içerisinde olduklarını kabul etmezler. İnsanoğlunun aksine, işbirliğine açık olduğunu söylerler. Sonuçta yanlış algılamalara ve güvensizliğe neden olacak koşulların düzeltilmesi durumunda çatışma ve rekabetin azalabileceğini, devletlerin birbirleriyle işbirliği yapabileceğini vurgulamaktadırlar (Viotti ve Kauppi, 2012: 161-162’den aktaran Sandıklı ve Emeklier, 2011:14).

Özpek (2014) uluslararası ilişkilerde, liberallere göre devletlerin vatandaşları ile kurdukları ilişkilerin diğer devletlerle olan ilişkilerini de şekillendirildiğini anlatır. Devlet zaman içerisinde hizmet eden olmaktan çıkmış ve hizmet edilen olmuştur. Bu durumun ciddi sonuçları vardır. Devlet böylelikle tarihte ilk olarak var olan kişinin sınırsız mülkiyet hakkını ihlal etmeye başlamış, daha fazlası için de fetihlere başvurmuştur. Aydınlanma çağının bir ürünü olan liberalizm doğal olarak evrime inanır. Liberaller, devletler ve insanlığın her zaman daha iyiye evrileceği güdüsünü öngörürler. Özpek ayrıca makalesinde devletin ve içinde bulunduğu devletler arası sisteme, liberaller tarafından, statik değil dinamik yaklaşıldığını ve sistemin çatışmaya olduğu gibi işbirliğine de evrileceğine inanıldığını belirtir. Liberalizme göre düşünceler ve algılar değişebilmekte; böylece devletler arasında işbirliği ve uzlaşma tesis edilebilmektedir (Dunne, ed. Baylis ve Smith, 2001: 163). Liberaller burada normatif bir yaklaşımdan ziyade sadece düşüncelerle argümanlarını inşa ederler.

Liberalizm bireyi temel sivil hakların, sosyal düzenin, iktisadi ve siyasal yaşamın temel birimi olarak kabul etmektedir (Doğan, 2010). Bireyi merkeze alan liberalizm, devleti, bireyin güvenlik ve özgürlüğünün sağlanması ve korunmasında temel aktör olarak

görmekte ve uluslararası kurumları, çok uluslu şirketleri, sivil toplum kuruluşlarını ve bireyler gibi devlet-dışı aktörleri de analiz birimi olarak incelemektedir (Çalık, 2013: 28).

Liberal düşünürlerin önde gelenleri; John Locke, Immanuel Kant, Thomas Paine, kısmen Woodrow Wilson, David Hume, Charles de Montesquieu, Thomas Hill Green, Max Weber, John Maynard Keynes, Fransis Fukuyama sayılabilir.

Özetle liberaller tarihin bile bir yanılısına olabileceğini, devletin kendini haklı kılmak için tarihin belirli dönemlerini kullanabileceğini, insanlığın her zaman bu günkü gibi anarşik bir ortamda yaşamamış olabileceğini, eğer bu doğru ise içindeki iyiliği yeniden keşfedecek insanın, devletin gücünü azaltarak, yeniden, eski güzel ve huzur dolu işbirlikçi günlerine geri dönebileceğini iddia ederler.

Liberal düşünce, demokratikleşme ve özgürlüklerin genişletilmesiyle bireylerin zenginleşmesine ve ticaretin artmasına sebep olunacağını, gelişen ticaretle de uluslararası işbirliğinin artarak, savaş ve çatışmayı önleyeceğini, sonuçta bu durumun da barış ve refahı getireceği temasını işler (Caşın ve diğerleri, 2007: 82).

Liberalizm politikanın düşüncenin bir ürünü olduğunu ileri sürer. Bunun içinde günümüzde demokratik olarak yönetilen, vatandaşlarına saygılı devletlerin oluşturacağı işbirliği platformlarının önemini ortaya koyar. Ayrıca devlet dışı aktörlerinde; lobiler, çok uluslu şirketler, çevreci örgütlenmeler, diğer sivil toplum kuruluşları, vb., etkinliğini yadırgamamak ve onları da kucaklamak gereklidir. Netice itibarı ile devlet dışı aktörler çoğu kez devletler arası ilişkilerde belirleyici olabilmekte hatta devletin uzun vadeli rasyonel kararlar almasını bile engelleyebilmektedirler.

Hükümet her zaman iktidarda kalmak isteyeceği için bu durum, seçim sisteminin işlediği demokratik bir devlette, ancak tüm aktörlerin temsil edilmesi ve ortak paydada buluşmasıyla sağlanabilecektir. Burada dikkat edilmesi gereken bazen vatandaşlarında iktidarı yanlışa, yani bir çatışma ortamına sürükleyebileceğidir. Ayrıca devletler genelde devletler arası düzenlemelerde değişikliğe çıkarları söz konusu olmadığı sürece gitmezler.

Düzenin değişmesi ya büyük bir buhran sonrası ya da günümüzde gücü elde tutan büyük devletlerin, çeşitli platformlarda yardımlarına ihtiyaç duyacakları küçük devletlerin bu yardıma karşın öne sürdükleri koşulların yerine getirilmesi sonucunda olur. Bu durumda bizlere örgütlerin liberalizm içerisinde yer alan işbirliği kavramını pekiştirdiklerini anlatır.

Liberalizm yıllar içerisinde Cumhuriyetçi, Ticari, Düzenleyici Liberalizm gibi kollara ayrılrsa da bunları tamamı düşünce sisteminin farklı alanlarda kendini göstermesinden ibarettir.

En büyük rakipleri olan realist anlayışın aksine, liberal düşünürler, güvenliğin uluslararası sistemde aktörler arasındaki işbirliği ile sağlanabileceğine inanmışlardır. Temelinde insan doğasında işbirliğinin, doğa durumundan daha geçerli olduğuna, aksi halde insanlığın biraraya gelemeyeceğine ve her anlamda bu günkü düzeyine erişemeyeceğine inanan liberal düşünürler, bunu uluslararası sisteme uyguladıklarında, devletlerin rekabet yerine işbirliğini tercih ettiklerinde pek çok sorunun çözüleceğini söylerler. Onlara göre devletler arası ilişkilerde sorun yanlış anlamalar ya da anlaşılmalardan ibarettir. Liberal düşünürler, yanlış algılamalara ve güvensizliğe neden olacak koşulların düzeltilmesi durumunda çatışma ve rekabetin azalabileceğini, devletlerin birbirleriyle işbirliği yapabileceklerine inanırlar (Viotti ve Kauppi,2012:161-162'den aktaran Sandıklı ve Emeklier, 2011: 13-14).

Nitekim ulusların ve bireylerin ortak çıkar ve hedefleri paylaştıklarının farkında olmaları ve sorunlarını çözmek üzere işbirliğini tercih etmeleri, uluslararası düzenleyici mekanizmaları ve toplumu ortaya çıkarmıştır (Iriye, 2002: 10'den aktaran Sandıklı ve Emeklier, 2011: 14). Ayrıca liberal düşünürler, uluslararası hukukun, normların ve kurumların tesis edilmesiyle kolektif güvenliğin sağlanacağını da iddia ederek, bu anlamda da idealizmdeki düşünceye biraz daha yakın dururlar.

Güvenliğin tesisi anlamında liberal düşünürler; fonksiyonalizm, pluralizm ve transnasyonalizm gibi alt gruplara ayrışırlar. Bu yaklaşımlarda güvenliğin karşılıklı bağımlılığın hâkim olduğu bir sistemde ya da yapıda kurulabilmesi için işbirliği, bütünleşme, çoğulculuk, uluslararası toplum ve küresel yönetişim gibi kavramları analiz ederek birey, devlet ve sistem güvenliğini tesis etmeye çalışırlar. Avrupa Birliği'ni, Avrupa

bütünleşmesindeki işbirliğine örnek olarak gösteren fonksiyonalizm, güvenliğin devlet için önemini bazı durumlarda çatışma ile sağlanması yerine işbirliği ile sağlanabileceği örneğinde açıklamaya çalışır.

Fonksiyonalizme göre bütünleşme ve işbirliğinin olabilmesi ve güvenliğin tesis edilebilmesi için ulus devletlerin yetkilerinin azaltılarak bir kısmının siyasi bir kaygısı olmayan ulus devlet üstü yapılara devredilmesi gerekmektedir. Böylece uygulamalarda yeknesaklığı ortaya çıkartabilmek için düzenlemelerin ön plana çıkartılması, işbirliğinin tüm alanlara yayılması ve uluslararası kurumlara işlerlik kazandırılarak, etkin çalışmaları gerçekleştirilebilir. Burada anlatılan esasen tam anlamıyla da Avrupa Birliği'nin tarihsel sürecidir. Ancak bu kavramda nihai amacın Avrupa Birliği ile elde edilen tecrübenin tüm uluslararası sisteme yansıtılarak, bir dünya toplumu kurulması ile dünya barışı tesis etme girişimi olduğunu da söylemekte yarar vardır. Belirli bir alanda başlayan işbirliği ileride büyüyerek devletler tarafından pek çok alana yayılacak ve böylelikle sorunlar çözülecektir.

Fonksiyonalizme ek olarak, ondan etkilenerek gelişen pluralizm ve transnasyonalizm ise sistemdeki aktörlerin sadece devletlerden ibaret olmadığı ve değişen şartlarda oyuna pek çok yeni aktörün dahil olduğu üzerinde dururlar. Devletler haricindeki bu aktörlerin etkileşimi de güvenliği tehdit ya da tesis etmekte etkendirler. Söz konusu güvenlikteki unsur artık sadece realist düşünürlerin iddia ettiği devletin bekası ve varlığı için gerekli olan değil, yeri geldiğinde tüm insanlığı tehdit edecek bir çevre olayı ya da ekonomik bir krizdir. Özellikle transnasyonalizm ekonomik güvenlik üzerine yoğunlaşır. Bir sistem içinde birbirine bir şekilde bağlı ekonomiler içerisinde bir tanesinin bile sıkıntıya düşmesi diğerlerini de sıkıntıya düşürebilecektir.

Pluralist ve transnasyonalist düşünürler yaptıkları çalışmalarla güvenliğe çok boyutluluk getirmişlerdir. İnternet üzerinden bir devletin sınırlarına ulaşılmasından tutun da bilginin nerede üretildiğine kadar pek çok alanda güvenlik zafiyetleri günümüz dünyasında mevcuttur. Bu zafiyetlerin aşılması ise ancak karşılıklı bağımlılığın ve işbirliğinin arttırılması ile olabilir.

Bu noktada liberal düşünürler demokratik barış teorisine ulaşırlar. Bu teori kabaca demokrasi ve liberal düşüncenin bütün dünyaya yayılması ile gelişen insanlığın savaşa

karşı duracağı, iki demokratik ülkenin devreye giren iç dinamikleri sonucunda asla savaşımayacağı varsayımına dayanır. Esasında teorinin fikir babası Immanuel Kant'tır. Kant, savaşta en çok zararı halkın gördüğünden hareketle halka sorulduğu takdirde asla savaşların çıkmayacağına vurgu yapar. Bu sebeple de halkın düşünce ve isteklerinin bir yansıması olan cumhuriyetçi anayasa ile yönetilen devletlerin kolay kolay savaş kararı alamayacaklarını söyler (Williams ve diğerleri 2007:171). Liberal düşünürler bunu bir basamak ileri götürerek ticaretin en rahat yapıldığı demokratik yönetimlerde, birbirleri ile ticaret konusunda bağımlı hale gelen devletlerin, savaş zamanında kesintiye uğrayacak ticari ilişkiler nedeniyle yaşayacakları kayıpları da göz önüne almak zorunda kalacaklarını bu nedenle de savaşmaktan çekineceklerini belirtirler.

Pluralist düşünürlere bu noktada neo-marksistler karşı çıkar. Onlara göre evet, dünyada bir bağımlılık vardır ama bu, küresel barışı tesis edecek, karşılıklı bir bağımlılık değildir. Tam tersine bu tekil ve karşılıklılık içermeyen bir bağımlılıktır. Kapitalist, gelişmiş; merkez devletler ile proletarya; çevre ve az gelişmiş devletlerin arasındaki bir ilişkidir bu ve kesinlikle de güvenliğe bir katkı sunmamaktadır. Her zaman merkez ve çevre arasında bir güven bunalımı yaşanmakta ve yaşanmaya da devam edilecektir.

Küreselleşmeyle birlikte kendine yeni pazarlar arayacak olan merkez ülkeler bu güçlerinden Soğuk Savaşın bitmesi sonucunda mahrum kalacaklar bu da beraberinde finansal krizleri, devlet egemenliğinin azalması ile ortaya çıkacak güvenlik zafiyetlerini getirecek ve onlardan beslenen çevre ülkelerin daha çok zarar görmesine sebep olacaktır. Sonuçta belirli bir refaha alışan çevre ülkelerdeki halkın merkeze göç etmek istemesi merkez içinde bir çevre doğmasına ve bir güvenlik açığına sebep olacaktır.

Liberalizmin sınır güvenliğine bakışı esasen son derece gri bir alandır. Devleti kontrol edilmesi, dizginlenmesi gereken bir varlık olarak görerek liberalizm, esasında bu söylemi ile devletin oluşumundaki en önemli unsur olan sınırlara ikincil bir önem vermekte, adeta sınırların kaldırılmasını savunmaktadır. İnsan kapasitesini her yönü ile merkeze koyduğu için insanlığın ticaret, kültür, sanat ya da oluşturulacak diğer ortak kurumlar ile birleştirilmesi ile eskiden var olan doğal haline döndürülmesi sonucunda çatışmaların biteceğini ve işbirliğinin yeniden tesis edileceğine olan inanç liberalizmde oldukça yüksektir. İnsanlığın yeniden bir araya gelmesinin ortaya koyacağı sinerji ile

çıkarların bir kenara konulacağını, çatışmaların biteceğini ve ortaya yeni bir düzenin çıkacağını iddia eder.

İnsanlığın yeniden birleşmesi günümüzde etkin olan iletişim, ulaşım ve ticari kanallarla neredeyse büyük ölçüde, adına “küreselleşme” dediğimiz dünya düzeni ile gerçekleşmiştir. Ancak liberallerin bu noktada öngöremedikleri küreselleşen dünyada bazılarının çok kazanıp bazılarının aç kalması sonucu ortaya çıkan sosyal sorunların yansımalarıdır (Devetak, der. Burchill Scott vd, 2005:137-160’dan aktaran Özpek, 2014:153).

Günümüzde ortaya çıkan ve sınır güvenliğini en çok tehdit eden kitlesel göç ve uluslararası terörizm gibi büyük sorunlar, esasında küreselleşmenin ortaya çıkardığı adaletsizliğin ve kendinden başka insanların neler yaşadığından haberdar olmanın vermiş olduğu değişimin birer ürünüdür. Tüm bunlar da liberalizmin bazı görüşlerine katılsak bile bize sınır güvenliğini sağlamada kısa vadede ciddi bir rol oynayamayacağını göstermektedir.

Neo-marksistlerin görüşlerine ise katılmamak elde değildir. Ancak tüm Marksist düşüncelerde olduğu gibi durum tespitini çok iyi yapan Neo-marksistlerin, sorunlara çözüm konusunda bir sonuç vaat etmemektedirler. Bu noktada çalışmamızla alakalı bulduğumuz Fonksiyonalizm kanaatimizce ön plana çıkmaktadır. Bazı konuların normlarının belirlenerek ulus-devletin üzerinde bir yapılanmaya gidilmesi ile devletler arasındaki sıkıntıların ortak çıkarlar doğrultusunda çözümlenmesi bundan sonra ne yapılacağına ilişkin bir temel yaratabilir. Avrupa Birliği tarafından denenen bu yöntem aynı zamanda uzunca bir süreden bu yana başarılı bir şekilde uygulanarak rüştünü de ispat etmiştir. Geliştirilmesi ve kapsamının kontrollü bir şekilde hem coğrafik hem de anlayış açısından genişletilmesi sınır güvenliğine katkı sağlayabilir. Esasında bizim de çalışmamızda ortaya koymaya çalıştığımız bu geliştirme ve genişletmenin nasıl olması gerektiğinin formülize edilmesi olacaktır.

Tam olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkmasa da önemi, Soğuk Savaş sonrası dönemde daha da artmış olan bir diğer teori Postkolonyal Uluslararası İlişkiler Teorisidir. Çağlar boyunca insanoğlu kurduğu her yüksek medeniyette etrafındaki,

kendinden teknoloji ve bilgi seviyesi alçak, diğer medeniyetleri etkilemek hatta onları kontrol altına almak istemiştir. Gene çağlar içerisinde bu tavrını ortaya koyuş biçimi değişim göstermiştir. Roma İmparatorluğu Avrupa da, Roma'yı ve temsil ettiği değerleri bir ışık olarak diğer kavimleri ise kontrol edilmesi gereken birer barbar olarak tanımlarken asimilasyon ağırlıklı bir politika izlemiştir. Benzer asimilasyon politikaları Avrupa'da sırasıyla Ostrogotlar, Vizigotlar ve Endülüs Emevileri gibi pek çok halkta bilinçli ya da bilinçsiz görülmüştür. Bu asimilasyon bazen gönüllü olarak, diğer halkların kabulü ile de gerçekleşmiştir. İlerleyen tarihlerde ise gene Avrupalılar tarafından yürütülen kolonileşme süreci ile asimilasyon politikaları, çıkış noktası olan 15. yüzyıldan, sonuçlandığı düşünülen 19. yüzyıla kadar, değişik tarz ve sebepler üzerine olsa da dünya çapında devam etmiştir. Sonuç olarak Postkolonyal teori ağırlıklı olarak bu tarih aralığındaki olayları incelemektedir (Childs ve Williams,1997:2'den aktaran İpek ve Oyman,2014:408). İlk çağlarda krallıklar ya da imparatorluklar yolu ile yapılan daha sonrasında ise keşiflerle beraber dünyanın pek çok noktasında kaptanlar, komutanlar, kâşifler ve rahiplerce devam ettirilen kolonileştirme çağı diye adlandırılan, 15. ve 20. yüzyıllardaki dönemde ve sonrasında olanlar Postkolonyal Teorinin ilgi alanıdır.

Dünya Savaşlarından sonra bağımsızlıklarını kazanan devletlerin büyük bir çoğunluğu, ilginç bir şekilde bu asimilasyonun bir parçası olarak, eski yönetim biçimleri olan Monarşiye dönmemişler ve Roma İmparatorluğu zamanında olduğu gibi ışığın Avrupa'dan geldiğini düşünerek Avrupa'nın parlamenter düzenine geçmişlerdir.

Volkan İpek ve Çağlar Oyman (2014) makalelerinde, kolonileşmeyi bu yüzyıllarda tamamen Avrupa'ya "has olma durumu" ile açıklamaktadırlar. Makaleye göre Marx açısından, kolonileşme, kapitalist üretime sonsuz bir yarar sağlamış, dolayısıyla da Avrupa burjuvasının gelişmesini, üretimin artmasını, ithal edilen ürünler ve tedavüle sokulan altınla beraber sınıflar arası ilişkilerin değişmesine sebep olmuş, sonuçta, yeni keşfedilen ülkelerin sömürgeleştirilmesi devletler arasındaki ticari savaşın kızışmasına neden olmuş (Marx ve Engel,1974:7-856'dan aktaran İpek ve Oyman,2014:409) ve savaşı yakın kılmıştır.

Keşifler sonucunda oluşan ticari ortamda ayrıca derebeylik sistemi çökmüş, manüfaktür, lonca üretim sisteminin yerini almıştır. Sonrasında ise o da yerini sanayiye

bırakmıştır. Marx kapitalizmin tüm bu kolonileştirme sürecinde başat rol oynadığını ve sonuçta girdiği tüm ülkelerdeki sistemi yıkarak yerine kendini koyduğunu söylemektedir.

Kolonyal çağda devlet adamları, Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan ulus devlet kavramı içerisinde yapılanları meşrulaştırmak için öteki kavramını ortaya koymaya başlamışlardır. Avrupalı politikacılar için dünyanın merkezi bir kez daha medeni Avrupa'dır ve Avrupa, barbar kavimleri medeniyete ulaştırmak üzere görevlendirilmişlerdir (Guy de Bosschere, 1967:42'den aktaran İpek ve Oyman,2014:410). Gene o çağlarda etkili olan Evrim Teorisi'nden de etkilenen ve Avrupa'nın üstün ırk olduğunu, diğer insanlık üzerinde etkili olması gerektiğini savunan düşünürlerde vardır (Harmand, 2009: 56'dan aktaran İpek ve Oyman,2014:410).

Kolonyalizm esasen egemenlik üzerine bir ilişkidir. İpek ve Oyman bu noktada Türkçedeki "sömürge" kavramının tam anlamıyla kolonizmi tanımlamaktan uzak olduğuna değinmektedirler. Kanaatimizce bu konudaki düşünceleri doğrudur. Sömürge kavramı son derece ekonomik bir anlam içermekte iken koloni kavramının yönetim ile olan ilintisi, bu ilinti her ne kadar ekonomiyi de içerse de, sömürge kavramından daha değişik bir anlamı kapsamaktadır.

Bu bağlamda bir kişi veya bir grubun kendi ülkesinin sınırları dışında, belirli bir toprak parçası ve bu toprak parçası üzerinde yaşayan halk hakkında tasarrufta bulunması ve onları yönetmesine kolonyalizm (Horvarth, 1972: 46'dan aktaran İpek ve Oyman, 2014: 406), bu eylemi gerçekleştiren güce kolonici, eyleme maruz kalan bölgenin halkına kolonize, yöneten/ele geçiren gücün bölgeye yerleştiği kendi halkına ise koloni denir.

Volkan İpek ve Çağlar Oyman bu noktada, 1955 yılında yapılan Bandung Konferansına dikkat çeker. Bu konferans sonrasında kolonize devletlerin artık özgürlük istediklerini belirtirler. Bu özgürlük aynı zamanda bu devletlerin geçmişi unutmama isteğini de içinde barındırırken, Postkolonyal Teori bu reddediş ve unutmaya karşı çıkar. Sorunun zaten koloniciliğin kendisi olduğunu söylerken onunla yüzleşmek ister. Bu yüzleşmeyi de sadece Marx gibi ekonomik temel yerine kimlik ve kültür üzerinden yapmaya gayret eder.

Kimlik üzerinden yapılan tartışmalarda ana unsur; kolonicinin kolonizasyonu etkileyerek ki bu etkileme büyük ölçüde aşığılama içermektedir, ona yeni bir kimlik inşa etmesi üzerinedir. Kendini devamlı aşığılandığı bir ortamda, işe yaramaz olarak, hiçbir şeyi yapma kudretine sahip olmadığı/olamayacağı bilincine ulaştıran kolonize, bu durumdan kurtulmak için herhangi bir çaba içerisine de girmez. Bu durum Postkolonyal dönemde de devamlılık arz eder. Kolonizmden kurtulan pekçok devletin yönetim/yönetilme kabiliyetlerine zaman içerisinde ulaşamadıkları günümüz gerçeklerindedir.

Kültürel olarak yapılan çalışmalarsa Batı Medeniyeti'nin, kendini, bizzat kendisinin tanımladığı ve gerçekle pek alakalı olmayan Doğu Medeniyeti'nin üzerinde görmesi, bunun uygulamaları ve bu uygulamaların sonuçları üzerinedir. Aynı zamanda da kolonicinin kendini meşru görmesi/göstermesi için kullandığı söylemlerin, kendi ana kararı üzerindeki halkına, yapılanların meşruluğunu ispat etmek için takındığı tavırların bir eleştirisidir.

Koloniler ise hem kimlik hem de kültür anlamında her ne kadar koloniciyi yani ana kararı üstün görse ve onun gibi olmak istese de (Ashcroft ve diğerleri,1998:139'den aktaran İpek ve Oyman,2014:421), koloni ile kolonize girdikleri etkileşim sayesinde ister istemez ana karadan ayrı düşer ve kolonici asla koloninin kendisi gibi olmasını istemez (Ashcroft ve diğerleri, 1998:13'den aktaran İpek ve Oyman,2014:421). Zaman içerisinde de koloni koloniciden uzaklaşarak onu esaretinin bir sorumlusu olarak görür ve ona tam olarak bağlanmak istemez (Bilgin,2012:111-112'den aktaran İpek ve Oyman,2014:421). Sonuçta bu ilişki çatışması koloniye kendi yolunu çizmede yardımcı olurken, Batı'nın egemenliğine karşı kendini savunma ve hayatta kalma aracı olarak da kullanılır (Bhabba,1994:1-2'den aktaran İpek ve Oyman,2014:421).

Postkolonyal teori Avrupa ve Amerika, kısaca batı merkezli olduğunu düşündüğü hemen hemen tüm uluslararası ilişkiler teorilerine karşı çıkar ve onları tek yönlü olmakla, üçüncü dünyayı anlamamakla bu sayede de evrensel ve gerçekçi olmamakla eleştirir.

Postkolonyalizmin öncü düşünürleri Gilbert Moore, Leila Gandhi, Robert Young, Edward Said, Gayatri Spivak, Homi Bhabba, Aime Cesaire, Frantz Fanon, Albert Memmi, Nicholas Dirks, Nicholas Thomas'dır.

Postkolonyal teori esasında üçüncü dünyaya yaklaşımı açısından belki de konumuz olan sınır güvenliğine, düşüncemize göre üçüncü dünya ülkelerinden gelebilecek büyük tehlikelerin bertaraf edilmesi açısından, en büyük katkılardan birini yapmaktadır. Batı medeniyetinden, kendisini dünyanın diğer yarısından üstün ve ayrı görmesini bir kenara bırakmasını isteyen postkolonyal teori pek çok sorunun temelinde bu yaklaşımın yattığı konusunda büyük ölçüde haklıdır. Burada önemli olan onun ortak değer olarak tüm dünyada neyin kabul göreceğine bir çözüm getirmemesidir. Eğer “Batı Değerleri” olarak tanımladığımız bir takım değerleri üstün görmekten vazgeçtiğimiz anda yerine her topluluğun kendi değerlerini üstün görmesi fikrinin geleceğini düşünmemek cahillik olacaktır. O halde her toplum kendi değerlerini üstün görme özbilincine ve özgüvenine kavuştuğunda ortaya çıkacak olan anarşi düzeninden başkası olmayacaktır.

Tarihte her zaman yönetenler ve yönetilenler olmuştur ve olacaktır. Bu gün Batı tarafından üçüncü dünya diye adlandırılan topraklarda yüzyıllar önce dünya üzerindeki en üstün teknoloji ve bilim kapasitesine sahip bazı devletler yer almaktaydı. Ancak zaman içerisinde gelişimlerini devam ettiremeyen bu devletler yıkılmış ve hatta tarihten silinmişlerdir.

Devir son dört – beş yüzyıldır Batı'nın devridir ve yapılanlar, düşünsel ve bilim anlamında, oldukça tatminkâr seviyededir. Ne zaman Batı bu üstünlüğünü tarihteki diğer medeniyetlerin de içine düştüğü şekilde yeterli görür ve yerinde saymaya başlarsa dünya üzerindeki üstünlüğünü kaybedecektir.

Bu noktada konumuz açısından postkolonyal teorinin tespitlerini doğru bulmakla beraber sınır güvenliğinin, teorinin ortaya koyduğu çözümle sağlanabilmesini imkansız görmekteyiz. Bu düşüncemiz, belki de hiçbir zaman kolonize olmuş bir toplumun parçası olmadığımız için bu denli katı bir şekilde oluşmuşta olabilir ancak kolonize olmuş toplumların içerisinde buldukları durumdan çıkışlarının gene kendilerine olan özgüvenlerinin seviyesine bağlı olduğu ve bilimin ışığında olacağına inancımız da tamdır.

Teorinin tarafımızdan en önemli bulunan açıklamaları kolonize ve kolonici arasındaki ilişki üzerinedir. Kolonize ve koloni hem kolonici gibi olmak istemekte hem de ondan kendisine olan davranışlarından ötürü nefret etmekte, ona güvenmemektedir. Bu durumda sonuçta kolonyal sistemin iflasına sebep olmaktadır. Bu noktada, şartların eşitlendiği yani her iki tarafında aynı seviyede bu ilişkiden karlı çıkacağı fikri, taraflarca kabul edilse “Acaba sonuç aynı olur muydu?” sorusu zihnimizde canlanmaktadır.

Kolonyal dönemde, her ne kadar sınır güvenliği kolonilerde sağlansa da, ana kara olarak adlandıracağımız Avrupa’da kolonilerin el değiştirmesi adına yapılan çıkar savaşları yıllarca sürmüştür. Kolonilerdeki kalıcılık ise yüzyıllar gibi uzun sürelerle tabi olsa da sonuçta sistemin çökmesi kaçınılmaz olmuştur. Tek taraflı çıkarlara dayalı, diğer tarafı memnun etmeyen, hatta aşağılayan bir düzenin uzun vadede sürdürülebilmesi kanaatimizce olanaksızdır. Bu durumun olmaması için gerekli tedbirlerin ortaya koyacağımız bakış açısında yer alması gerekmektedir. Ayrıca ortaya konulacak bakış açısına inanan devletlerinde çıkarlarını bir kenara bırakarak, değerler üzerinden birbirleri ile ilişkilendirilmesinin ya da ilişkiye girmesinin yaşanacak çıkar çatışmalarının önüne geçeceğini değerlendiriyoruz.

Bu tespitimizden sonra Eleştirel Teorinin hegemonya kavramı ile sınır güvenliğinin sağlanıp sağlanamayacağına dair ana şüphemize istinaden ortaya koyacaklarımız, ilerleyen bölümlerde, bu ilişki yumağının cevaplarını vereceğinden bir kez daha doğru teori ile yolumuza devam ettiğimiz sonucuna varmış oluyoruz.

Soğuk Savaş sonrası dönemde üzerine çalışmalar yapılan bir başka teori Uluslararası Siyasal Teori’dir. Tarık Oğuzlu (2014) makalesinde, uluslararası ilişkiler disiplinin altında yer alan bir akademik çalışma alanı olarak tanımlarken, bu teorik yaklaşıma dair en önemli tartışmalardan birinin içeriği üzerine olduğunu ve uluslararası ilişkiler ile siyasal teorinin kesişim kümesinin Uluslararası Siyasal Teori’yi oluşturduğunu eklemektedir.

Oğuzlu’ya göre Siyasal Teori, en ideal yönetim düzenine nasıl ulaşabileceği ve belli bir insan topluluğunun, sınırları belirli bir düzlemde, ortak bir siyasal otorite altında, en ideal şekilde nasıl yaşayabileceği sorularına cevap aramaktadır. Buna karşın

Uluslararası Siyasal Teori, devletler arasında iyilik, doğruluk, adalet, eşitlik, ahlak, etik, meşruiyet, bölüşüm, refah ve güvenliğin nasıl ve hangi örgütler ile elde edilebileceği ile ilgilenir. Bunu yaparken de gerçekte uğraşmak yerine gerçekliğin ne olması üzerine uğraştığı için bu konudaki çalışmaların pozitivist araştırma metotları ile yapılamayacağına olan inanç oldukça yüksektir.

Uluslararası Siyasal Teorisyenleri devlet içindeki düzen ile devletler arasındaki düzenin benzer olduğu ya da en azından benzer olması gerektiği üzerinde hem fikirdirler. Sadece devletler arasındaki ilişkileri kaos ortamı olarak tanımlamanın yanlış olduğunu iddia ederken tarihteki işbirliklerini örnek verirler.

Siyasal teorinin oluşabilmesi için bir toplumun ve bu toplumdaki düzen mekanizmalarının varlığından bahsedilmesi gerekir. Toplumdaki düzen mekanizmalarını devlet tesis ettiği için kuralların hem devlet hem de toplum için bağlayıcılığı vardır. Uluslararası arenada ise böyle bir kısıtlayıcı düzenlemeden hali hazırda bahsedilemeyeceği için siyasal teorinin uluslararası ilişkilerde kendine yer bulması zor görünmektedir.

Uluslararası ilişkilerde devletlerin durumunu bir sistem yerine organik bir yapı olarak gören İngiliz Okulu esasında bu teoriye en fazla katkıyı yapar. Bir toplumu oluşturan değerlerin başında kişilerin birbirlerinin yaşam haklarına saygıları gelmektedir. Ekonomik anlamda ya da toplumda yapılan akitlere saygı ve insanların birbirlerine karşı gösterdikleri anlayış ve nezaket nasıl ki toplumu bir arada tutan öğelerse uluslararası ilişkilerde de devletler bunlara benzer kurallara riayet ettikleri takdirde sorunlar büyük ölçüde aşılabacaktır. Eğer devletler birbirlerinin toprak bütünlüklerine saygı duyar (yaşam hakkı), birbirlerine verdikleri sözleri tutar (akitlere riayet), birbirleri ile olan ilişkilerinde orantısız güç kullanmaktan (karşılıklı saygı) kaçınırlarsa sistem bir topluma dönüşebilecektir.

Oğuz'a göre Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin 2001 yılında kurulması, 2005 yılında Birleşmiş Milletlerin "koruma sorumluluğu" prensibini kabul etmesi ve bunun ardından meşruiyeti sorgulanır hale gelen Libya'daki Kaddafi Rejimine yapılan müdahale, bu müdahale öncesinde ve Suriye'ye yapılması muhtemel olan müdahaleye Çin ve Rusya'nın çıkarlarına ters düşmesinin yanı sıra, uygulamanın genelleşmesine katkı

sağlayacağı sebebiyle günün birinde kendilerine karşı da ön görülebileceğine olan inanışları, Uluslararası Siyasal Teorisyenlerinin, dünya çapında kurulmasını hayal ettikleri değerlere dayalı yani düzeni desteklemektedir. Bununla beraber, ulus devletin son üç yüz yılda köklü bir şekilde dünya düzenine yerleşmesi bu teorinin daha fazla kendine yer bulmasını kısıtlamaktadır.

Uluslararası Siyasal Teori de yukarıda bahsi geçen diğer teoriler gibi sınır güvenliğini küresel düzeyde ve sadece devletler üzerinden düşündüğü için sorumlunun tam olarak karşılığını verememektedir. Her devletin kendi çıkarından vazgeçmesinin imkânsız olduğu günümüzde bu teorinin ileri sürdüğü ulvi değerlere ulaşmak, gelecekte ümitsiz gözükmese de günümüz şartlarında geçerli olamamaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplinin bir bilim dalı olarak algılanması, Amerikalı bilim adamlarının II. Dünya Savaşı ertesinde bilimsel yöntemlerle uluslararasıdaki ilişkileri bilimsel olarak incelemesiyle başlamıştır. Ancak Mustafa Serdar Palabıyık (2014) makalesinde buna karşı çıkar ve bu bilim dalı kürsüsünün ilk kez İngiltere’de Aberystwyth Üniversitesinde kurulduğunu söyler. Amerika’daki bilim adamlarının biraz yanlı, Amerika’nın çıkarlarına hizmet ettiği düşünülen tavırlarına da ilk tepkinin 1950 yıllarda bu tarzın benimseyenleri tarafından, İngiltere’den geldiğini de ekler.

Bu Amerika-İngiltere farkı uluslararası ilişkiler teorilerinden biri olarak İngiliz Okulu yaklaşımını doğurmuştur. Uluslararası ilişkilerin doğa bilimleri gibi incelenip incelenemeyeceği üzerine yapılan tartışmalarda, Amerikalı bilim adamları bir disiplinin bilim olabilmesi için doğa bilimlerinin yöntemleri ile analiz edilerek incelenebilmesi gerektiğini iddia ederken, İngiliz Ekolü uluslararası ilişkiler için buna karşı çıkmaktadırlar. İngiliz Ekolü dememizin sebebi, Okulun temsilcilerinin tamamının İngiliz kökenli olmayıp ancak İngiliz eğitim sisteminden geçmiş olmalarıdır. Palabıyık, ayrıca ekol içerisinde söz sahibi olanları bir usta çırak ilişkisi olduğundan da bahseder.

Ana nokta bu okulun hemen hemen tüm temsilcilerinin, baskın davranışçı metodolojiyi eleştirmeleri ve tüm zıtlıklarda (iç-dış, anarşi-düzen, vb.) bir orta yol arayışlarıdır (Dunne, 1998:7-9’dan aktaran Palabıyık, 2014:218). Ayrıca gene bu ekole dâhil olanlar tarihçi ve yorumcu bir tarz içerisindedirler.

Özellikle Alman tarihçi Arnold Hermann Ludwig Heeren ve İngiliz tarihçi Arnold Toynbee'nin uluslararası sistemlerin farklı zaman ve mekanlarda analiz eden ve medeniyet kavramı çerçevesinde şekillenen mukayeseli yaklaşımları Palabıyık'a göre İngiliz Okulu üzerinde çok etkili olmuştur. Devlet, İngiliz Okulu için çok önemli bir kavram değildir. Analizlerinde uluslararası toplumu tarihi/dikey ve coğrafi/yatay bir derinlik içerisinde zamansal ve mekânsal olarak mukayese ederek değerlendirirler.

Tarih içerisinde evrim geçiren kavramlar günümüze ulaşır, bu sebeple günümüzdeki hallerini anlayabilmek için tarihe bakılması ve hangi aşamalardan geçtiklerinin tespit edilmesi gerekir. Sonuçta evrilme devam ettiği için değişmez kabul edilen pek çok kavramda değişmeye zorunludur.

Uluslararası ilişkilerin incelenmesi noktasında İngiliz Okulu'na göre, doğa bilimlerinin kullanılmasının anlamsızlığı konu ile ilgilenenin de incelediği sistemin bir parçası olması ve kesinlikle tarafsız olamayacağında yatar. Bu sebeple İngiliz Okulu temsilcileri kendilerini Palabıyığa göre "katılımcı gözlemci" olarak tanımlarlar.

İngiliz Okulu ise güvenliğin algılanması üzerine çalışarak, algılayanlara yoğunlaşmıştır. (Bull,1977; Wight,1977'den aktaran Brauch, 2008:9) İngiliz Okulu temsilcilerinden Martin Wight uluslararası ilişkilerin farklı boyutlarına seslenen üç farklı gelenekten bahseder (Wight, 1991: 15-16'dan aktaran Palabıyık, 2014:229). Bunlar, kökenleri Hobbes ve Machiavelli'ye dayanan, devleti temel aktör gören Realizm, kökleri Immanuel Kant ve Karl Marx'a uzanan Devrimcilik ve 17. yüzyıldan hukukçu Hugo Grotius'a dayanan Rasyonalizmdir. Realizm güç odaklı ilişkileri tanımlamaya çalışırken, Devrimcilik etik evrenselcilik ve devletin sınırlarını aşan insan odaklı küresel bir birliktelikten bahseder. Rasyonalizm ise bunları arasında bir yerde, devlet dışı aktörlerle devletlerin beraber yaratacakları sinerjiden, düzenin sağlanabileceğini iddia eder.

Bir diğer İngiliz Okulu temsilcisi Barry Buzan ise Robert Jackson'ın (2000) Küresel Misak: Devletlerin Dünyasında İnsan Davranışı başlıklı eserini takip eder ve Wight'ın söylemindeki üç geleneği açarak, bu üç geleneği sorumluluklar üzerinden açıklamaya çalışır. Buna göre Realizm ulusal sorumlulukları, Rasyonalizm uluslararası

sorumlulukları, Devrimcilik ise insanlara karşı sorumlulukları ön plana çıkarır (Robert, 2000:169-178'den aktaran Buzan, 2004:8'den aktaran Palabıyık, 2014:230).

Okulun takipçileri bu üç geleneğe yaklaşımın mesafeli ya da en azından rasyonalizme daha yakın olması taraftarıdır ve açıklamalarında bu üç yaklaşımı da kullanırlar. Ancak okulun esas ilgilendiği husus ana aktörü devlet olan uluslararası sistem değil insan odaklı “uluslararası toplum” dur. Buzan’a göre insanlar nasıl kendilerinin şekil verdiği toplumlar içinde yaşıyorlarsa, devletlerde uluslararası bir toplumda yaşayabilirler. Bunun için yapılması gereken tek şey ortak kimliklerin (din, yönetim biçimi, dil, kültür, vb.) ve/veya ortak kuralların (uluslararası hukuk, diplomasi, vb.) oluşturulması olacaktır.

Uluslararası toplum hala devletlerin olduğu bir sistemdir. Bunun bir üst seviyesi ise Hedley Bull’a göre küresel sosyal etkileşimin bütününe işaret eden “dünya toplumu” dur (Bull, 1977:269’dan aktaran Palabıyık, 2014:234) ki bu hayalî, idealize edilmiş bir durumdur. Bu toplumsal üst seviyelere ulaşmak ise rıza ile olacak bir genişleme vasıtasıyla, en ideale ulaşılması yani medeniyet hedeflenerek olacaktır. Bu noktada genişlemenin bir kaynağı olmalıdır. Kaynak aynı zamanda varılmak istenen nokta olmasından dolayı medeniyettir de, medeniyeti ya da bu bağlamda kaynağı, İngiliz Okulu “Avrupa Medeniyeti” olarak tanımlar. Buna örnek olarak da Osmanlı İmparatorluğu, Hindistan, Çin gibi devletlerin bu medeniyete ya da sisteme bir şekilde adapte olmalarını örnek gösterir (Wight, 1977: 23-24’dan aktaran Palabıyık, 2014:236).

Yapılan tanımdaki yeknesaklık kanaatimizce okulun tüm söylemlerindeki çoğulculuğu bir anda silip atılması anlamına gelmektedir. Belki Avrupa medeniyeti yerine ortak bir dilde; insan haklarına, özgürlüklere saygı gibi daha liberal söylemler kullanılsa kendine daha fazla yer bulan bir teori olabilirdi. Gene de teorinin söylemleri sınır güvenliğinin sağlanmasına katkı sağlar nitelikler içermektedir. Tek eksik kanaatimizce küresel anlamdaki yaklaşımın çok uzun vade istemesinden kaynaklanmaktadır.

Medeniyet tanımlamasındaki Avrupa vurgusu yerine daha genel ifadeler üzerinden gidilse ve daha bölgesel bir seviyede kullanılsa teorinin ortaya koymaya çalıştığı konumuz açısından yararlı olabilirdi ancak hali hazırdaki durumu sadece konumuz açısından yol gösterici olabilecektir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde yıldızı parlayan bir diğer teori Sosyal İnşacılık'tır. 1980'li yılların sonlarında yükselmeye başlayan bir değer olan sosyal inşacılık, 90'lı yıllarda Sovyetlerin çökmesiyle, ortaya koyduğu “normlar, kurallar, söylemler ve kimlikler” gibi kavramlar ile disiplin içerisinde ciddi bir yer kazanmıştır.

80'li yıllarda Neorealizm ve Neoliberalizm arasında teorik ve deneysel bir tartışma yaşanmış, ilerleyen süreçte bu tartışma yerini post-positivist ve inşacı eleştiriler ile rasyonalizme bırakmıştır. Bu iki yaklaşım merkeze anarşik ortamda devleti alırken uluslararası ilişkilerde tarihsel, sosyal ve kültürel boyutları ihmal etmekteydiler.

Mustafa Küçük (2014) makalesinde İnşacıların temelde rasyonalizmin “maddeciliğini” ve “bireyciliğini” reddeden bir meta-teorik (ontolojik ve yöntemsel) yaklaşım olarak uluslararası ilişkiler disiplinine dâhil olduğunu belirtir. Ona göre “idealist” ve “bütüncül” bir ontoloji benimsenmiştir. İnşacıların bu ontoloji üzerine yapılan sosyal araştırmaya ilişkin analitik, yöntemsel ve teorik sonuçları dikkate alarak uluslararası ilişkileri açıklamaya çalıştıklarını söylemektedir.

Uluslararası ilişkilerde sosyal inşacılık, kurumlaşan egemen kurallar, normlar, kimlikler ve söylemlerle ilgilenirken, ontolojik varsayımlardan hareketle temelde ortak insan bilincinin uluslararası ilişkilerdeki yeri ve etkisinin incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Sosyal inşacılar egemenlik, güvenlik, anarşi ve çıkar gibi diğer pek çok teoride sabit ya da doğal görünen kavramları araştırılması ve açıklanması gereken “sosyal olgular” olarak görürler. Bunların sosyal inşa süreçlerini ortaya çıkararak, sosyal ilişkiler ve anlamlar içerisinde nasıl gerçeklik ve doğallık kazandıklarını, uluslararası ilişkileri nasıl etkilediklerini anlatmaya çalışırlar.

Sosyal inşacılıkta; dünyanın büyük ölçüde bir sosyal inşa olduğundan hareketle deneysel ve teorik çalışmalarda uluslararası ilişkilerde sosyal boyuta değinilir. Buna göre tek ve değişmez bir uluslararası ilişkiler gerçeği yoktur. Tarihsel ve sosyal anlamda dünya farklı yönlerde şekillenebilir. Burada önemli olan toplumsal ve kültürel değerler ve dinamiklerdir. Toplumsal asli yapılar maddi unsurlardan değil, ortak düşünce ve bilgidен oluşurken, aktörlerin kimlik ve çıkarlarının ise sabit olmadığı ve sosyal etkileşimler ile

ortaya çıktığı düşünülür. Uluslararası ilişkilerde inşacı yaklaşım ontolojik açıdan “sosyal gerçekliğin inşası”, epistemolojik açıdan “bilginin sosyal inşası” üzerinde durur.

Sosyal inşacılar bu yaklaşımları ile toplum ve değerlerini dikkate almayan sadece devletlerin içinde bulunduğu bir yapı üzerine odaklanan realizme karşı çıkar. Realizm’den farklı olarak sosyal inşacılıkta devletler arasındaki dostluk ve düşmanlık toplumlardan kaynaklanabilmektedir.

Uluslararası normların olması gerektiği, devletlerin barış içerisinde, ancak, bu normlara bağlı kurumların oluşması ile yaşayabileceğini savunan İdealizm ve İngiliz Okulu düşünürleri sosyal inşacılığın öncülüğünü yapmışlardır. Bunlar arasında yöntemsel açıdan ise İngiliz Okulundan Hedley Bull en büyük katkıyı yaparak uluslararası ilişkiler çalışmalarında davranışsal, ampirik ve doğa bilimlerinde uygulanan metotlar yerine tarihsel, kurumsal ve yorumsamacı metotların uygulanmasının en ideal yöntem olacağını ortaya koymuştur.

Küçük (2014:336) makalesinde Sosyal İnşacıların temelde beş ana maddede birleştiklerini söyler;

- İdealizm,
- Kurucu teori,
- Bütüncülük,
- Kimlik ve çıkarların inşası,
- Sosyolojik açıklama.

Bu ortak paydalar ile inşacılar, uluslararası ilişkilerin özüne dair varsayım ya da önermeler getirmezler. Bunlar daha çok sosyal dünyanın, aktörlerin ve yapıların niteliğine, sosyal eyleme ve açıklamaya ilişkin meta-teorik varsayım ve analitik önermelerdir. Bunlarla farklı düzeylerde farklı alanlarda açıklamalar getirmiş, değişik kavramlar ve çeşitli sosyal inşacı yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

Mustafa Küçük’e göre sosyal inşacılık; toplumsal gerçekliğin sosyal olarak inşa edildiğini ve bir toplumsal gerçeklik olarak uluslararası ilişkilerin de bir sosyal inşa

olduğunu iddia eder. Bu bize sosyal inşacılığın, uluslararası ilişkileri, bir siyasal bilim olarak değil, diğer postpozitivist teoriler gibi sosyal bir bilim olarak algıladığı gerçeğine götürür. Her türlü sosyal ilişki, gelişme, şartlar ve yapılar siyasetin oluşmasında temel oluşturur. Bu durumda sosyal kimlikler, değerler, normlar, fikir, kültür, gelenek ve liderlik gibi maddi olmayan faktörler “idea” olarak en önemli unsurlardır. Tüm bu idealar uluslararası ilişkilerde siyaset, kurum ve süreçlerin üzerine inşa edildiği yapılardır. Diğer bir deyişle devlet, ulusal çıkar, dış politika, uluslararası işbirliği/çatışma, uluslararası örgütler, vb herşey sosyal olarak inşa edilirler.

Hiçbir şey bir sosyal inşacıya göre kesin ve evrensel olarak anlaşılabilir, ancak sosyal unsurlara bağlı olarak açıklanabilir. Sosyal inşacılar, pozitivist akımın unsurları olan devlet, ulusal çıkar, uluslararası örgütler gibi oluşumları kabul ederken bir yandan da postpozitivist; kimlik, değer, kültür, norm ve liderlik gibi unsurların bu oluşumların oluşmasında rol oynadığını iddia eder. Sonuçta inşacılar hem pozitivist hem de postpozitivist olarak ikisinin arasında bir yerde dururlar. Sosyal inşacılık, ontolojik olarak sosyal faktörlerin ve süreçlerin belirleyiciliğine dayanırken, epistemolojik olarak eleştirel teori gibi bilginin sübjektifliğini kabul eder. Ayrıca rasyonel ve bilimsel olduğu iddiasını da devam ettirir, metodolojik olarak ise bilginin kaynağının söylem (retorik), içerik ve diskur analizi yapmak olduğunu söylerler.

Güvenlikteki değişime bir başka yaklaşımı ise inşacı düşünürler sergilemiştir. Onlara göre de güvenlik sadece devletlerin basitçe karşılıklı silahlanma ve güç mücadelesi ile açıklanamaz. Çünkü güvenlik; toplumsal hafızanın, sosyal genin, kimlik, norm, inanç, algı(lama), değer ve önyargıların her zaman hesaba katılması gereken bir denklemdir. İşbirliğinin tesisinde ekonomi önemli bir etkidir ama esas önemli olan, ortak değerlerdir.

Devleti sosyal inşacılar tek başına sistem içerisinde ele almazlar. Onlara göre devletin toplumla birlikte değerlendirilmesi gerekir. Çünkü devletin uluslararası alanda ki davranışlarını toplum belirler. Toplumun sahip olduğu değerler ve kimlik, diğer devletlerin dost ya da düşman olarak nitelendirilmesinde ana güçtür. Kimliğin güvenlikte bu denli önemli bir rol oynaması güvenliğin kimlik üzerinden sahip olunan algılama şekli ile alakalıdır. Bir devlet kendini yakın hissettiği bir devletin sahip olduğu nükleer silahları,

kendi açısından bir tehdit olarak görmezken, kendine yakın hissetmediği bir devletin bu silahlara sahip olmasını büyük bir tehdit olarak algılayabilmektedir.

Soğuk Savaş yıllarından sonra ortaya çıkan bir başka ekol olan Kopenhag Ekolü ise güvenliğin yeni açıklamasını; güvenliğin boyutlandırılması (sector), bölgesel güvenlik alanları (regional security complexes) ve güvenlikleştirme (securitization) üzerinden sistematik bir analiz ile yapmaya çalışmıştır. Güvenliğin boyutları (askeri, çevresel, ekonomik, sosyal ve siyasi) ile farklı alanlardaki güvenlik algısına dikkat çekerken, bölgesel güvenlik alanları ile dünyanın top yekün aynı olmadığı farklı bölgelerde farklı uygulama ve algıların olmasının normal karşılanmasına vurgu yapmışlardır. Ancak ekolün en önemli farkı güvenlikleştirme kavramındadır. Güvenlikleştirme; herhangi bir siyasi meselenin bir siyasi otorite tarafından bir varoluşsal tehdit unsuru olarak algılanması ve bunun söylemler ile hedef kitle olan halka inandırılması yöntemiyle bir güvenlik sorunu haline getirilmesidir. Böylelikle artık sorun bir güvenlik meselesi haline gelecektir (Çetinkaya, 2012-2013:255-256).

Bu iki teorinin de konumuza katkısı elbette son derece büyüktür. Sosyal inşacılar toplum fikirlerinin devlet üzerinde ne denli önemli olduğuna değinirken, Kopenhag Ekolü, esasında tam tersine siyasetin algılanmasının topluma nasıl yansıtıldığına değinir. Her ikisi de yere ve zaman göre değişen şartlarda haklıdır. Ancak iki yaklaşımda, sebepler üzerine çalışırken olması gerekene, örneğin idealizm de olduğu kadar, net bir şekilde değinmez, barış ve güvenlik için tam olarak çözüm üretmezler.

Bir devletin ya da bir toplumun bir başka devlet ya da topluma karşı kendini güvende ya da güvensiz bir ortamda hissetmesi biraz ilkokul çocuklarının “tavuk mu yumurtadan yoksa yumurta mı tavuktan çıkar?” kelime oyununa benzemektedir. Devlet eli ile hazırlanmış her ülkenin kendi milli eğitim kitaplarında yer alan resmi tarih anlayışı ile büyümüş nesiller, sonrasında esasında kendilerine empoze edilenlerin yanlış olduğu bilincine bir anda nasıl ulaşacaklardır?... Televizyon kanallarında sabahtan akşama kadar elinde kesilmiş başlarla fotoğrafları yayınlanan, kendilerini Müslüman olarak tanımlayan ne idüğü belirsiz insanları seyreden Avrupa ya da Amerikan halkları, tüm Müslümanların bu şekilde olmadığına nasıl inanacaklardır?...

Bu örnekler o kadar çok uzatılabilir ki yeni bir çalışma yapmamız gerekebilir. Sonuç olarak inşacıların en çok sevdiği örnek olan Avrupa Birliği dahi başlangıçta, Alman ve Fransız Hükümetlerinin bir çalışması ile kurulmuştur. Milletlerin hadiseye gönüllü iştiraki sonradan hâsıl olmuştur. Kimlikler bu denli önemli midir? Evet, karşılıklı algılama açısından son derece önemlidirler. Bu yaklaşımların konumuza esas katkısı da ortaya koydukları bu kimlik ve kimikleştirme olgularının mutlaka farklı bir başlık altında ve bakış açısıyla incelememiz gerekliliğidir.

Bu kapsamda, sınır güvenliğini sağlamak demek zaten aynı sınıra sahip farklı iki toplum, devlet, ülke, adını ne koyarsak koyalım, iki farklı kimliğin özelinde olacaktır. Günümüzde bir ülkeye sınırlarından gelecek tehdidin illa sınır komşularından değil çok uzaklardan gelebileceğini belirtmişken aynı coğrafyayı paylaşmayan, kimliklerinin uyumundan konuşmamızın dahi söz konusu olamayacağı kültürlerin, güvenlik konusundaki birlikteliklerini sağlamamız gerekliliğini unutmamamız gerekir.

Avrupa Birliği, kimlik algısını; aynı coğrafyada bulunmanın avantajı ile ilk başlarda ortak tarih ve adı konmamış din bilinci ile ekonomik çıkarlar, son genişlemesinde ise güvenlik üzerinden⁸ yarattığı ortak değerler ile aşmaya çalışmıştır. O halde bizim kullanmamız gereken teorinin bakış açısının sınır güvenliğine yaklaşımında bütünselliği sağlayabilmesi açısından mutlaka etrafında toplanılabilecek ortak değerlere sahip olması gerekmektedir. Bu ortak değerlerin adı, asla İngiliz Okulunda ya da Post-kolonyal teoride olduğu gibi iddialı bir yaklaşımla “Batı Medeniyeti” olarak itici bir şekilde konmamalı, evrensel genel geçerliliği olan değerler üzerinden, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi başlıklarla değerlendirilmelidir.

1980 lerde hâkimiyetini iyice pekiştiren Neorealist, Neoliberal ve Neomarksist düşünceler arasında yaşanan tartışmalara bir itiraz olarak Postyapısalcılık doğmuştur. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ise Postyapısalcılar mevkilerini sağlamlaştırmışlardır. Postyapısalcılar, mevcut teorilerin uluslararası ilişkilerin doğasını açıklamaktan uzak olduğunu, bu teorilerin bilgi kaynaklarının bizzat bu disiplinlerin kurucu unsurları tarafından oluşturulduğunu, bu sebeple tüm uluslararası işleyişin değil aynı zamanda

⁸ Varşova Paktının dağılmasından sonra Balkan Ülkeleri'nin tekrarlanabilecek bir Rus tehdidinden uzak kalabilmek adına şiddetle Birliğe katılmak istemeleri.

egemenlik, dış politika, devlet, güvenlik gibi ana unsurların da yeniden değerlendirilmesi ve incelemeye alınmasının gerekli olduğunu iddia eder. Analizlerin daha mikro seviyede yapılması gerektiğini söylerken, modernizm ve pozitivistizmin genel paradigmasını eleştirmiş, bunlarla ilintili tüm anlatım, analiz ve söylemlerin önyargılı ve subjektif olduğunu ileri sunmuşlardır. Bunlara alternatif olarak yapı-söküm (deconstruction), soybilim (geneology) gibi tekniklerle, bilgi, söylem/retorik, diskurun siyasal/uluslararası güç ve etki yarattığını ortaya koymuşlardır.

Postpositivist olan postyapısalcılık maddi, rasyonel, bilimsel, objektif bilimsellik anlayışını kökten reddetmekte, bunun yerine büyük oranda dilsel ve yorumsal bir resim ortaya koymaktadır. Ontolojik olarak retorik, söylem ve diskurun önemine ve gücüne dayanmakta, epistemolojik olarak, bilginin subjektif ve değişken olduğuna inanırken, metodolojik olarak bilginin kaynağının elde edilmesinin tamamen yorumsal olduğunu belirtmektedir (Kardaş ve Erdağ,2014:379-404).

Postyapısalcı bakış açısı barış ve güvenliğin devletin merkezden çıkartılarak küresel ölçekte bazı normların kabul edilmesi ile sağlanabileceğini söylermektedir. Çünkü sistemde hegemon olan güçlerin tek ya da bir arada barışı sağlamaları imkânsızdır. Barışın oluşturulmasında ortak normlar kabul edilse bile başat aktörler, kendi çıkarlarına uygun olacak şekilde davranmaya devam edecek ve kendi ideoloji ve çıkarlarını diğer aktörlere dayatacaklardır. Bu da barışın oluşmasını engelleyecektir. Buna karşın sistemde ancak eskiyedair tüm değerlerin değişmesi ile barış sağlanabilecektir (Richmond,2008:136-141'den aktaran Sandıklı ve Erdem, 2013:153). O halde en doğru seçim uluslararası barışın çok merkezli bir yapıya sahip olması gerektiğidir.

Postyapısalcılar bu düşüncelerinden dolayı yerel ve değişik nitelikli, çoğulcu bir barış düzenini gerekli görmektedir. Sürdürülebilir barışın tesisi ise barışın zaman ve ortam içerisinde esnek olması ile gerçekleştirilebilir. Sadece bazı normların küresel anlamda kabul görmesi ile barış sağlanamaz. Barış zaman içinde talplere göre değiştirilebilir. Zamandan bağımsız değerler üzerine barış tesis etmek bu anlamda mümkün değildir (Sandıklı ve Erdem, 2013: 59-79).

Postyapısalcı yaklaşımın güvenlik tesisine bölgesel yaklaşımı sınır güvenliğinin sağlanması konusunda son derece yararlı bir tutumdur. Kendi bölgesinde güvenliğin tesis edilmesi ile devletler iç sorunlarının çözümüne daha rahat odaklanabileceklerdir. Burada dikkat edilmesi gereken bunun nasıl yapılacağına dair gene ciddi bir öneri sisteminin geliştirilememiş olmasıdır. Ayrıca belirli norm ve kuralların küresel anlamda yerleştirilmemesi de başka bir açık noktadır.

Bir bölgede sağlanan bir güvenlik durumunun diğer bölgelerle eklemlendirilmesi nasıl olacaktır? Bu sorunun cevabı teori içerisinde tam olarak yer almamaktadır. Eğer bölgesel bazda güvenlik ve barış sağlanacaksa ki bu mümkün bir durumdur, hangi şartlar altında, hangi ortak değerler ışığında ortak bir güvenlik şemsiyesi oluşturulacaktır. Dünyada, Avrupa Birliği ya da Kuzey Amerika'da olduğu gibi oluşan güvenlik ve barış dolu bölgeleri dahi sınırlarına gelebilecek günümüz tehditlerinden sadece kendi aralarında barış ve güvenliği tesis ettikleri için uzak duramamaktadırlar. O halde güvenliğin tüm dünyada kurulması ya da güvenli bölgelerin sayısının artırılması gerekecektir ki önceden güvenli ilan edilmiş yerler korunabilsin.

Varşova Paktı bağlı devletler ya da NATO devletleri arasında tesis edilen güvenli ortam, iki karşı kutup için Soğuk Savaş Dönemi boyunca en büyük tehdittir. Bu tarihsel gerçek, güvenliğin sadece bölgesel anlamda bencilce tesis edilmesinin sınırlara yönelik her anlayıştaki tehde karşın günümüz dünyasında ciddi bir önlem olamayacağını ortaya koymaktadır.

Toplum içerisindeki mevcut yapıda kadının kimliğini sorgulayan feminist akım son yirmi yıllık dönemde uluslararası ilişkilerde de eleştirel bir teori olarak yerini almaya başlamıştır. Yeni bir disiplin olan, uluslararası ilişkilerde alışa gelmiş unsur ve söylemlerin son derece kemikleşmiş bir erkeksi tavrı olduğunu, bunun da analizlerin tam olarak gerçekçi yapılamamasına sebep olduğunu söyleyen feminist akım yanlıları, bu söylemlerini “toplumsal cinsiyet” kavramı üzerinden yürütürler.

Feministler uluslararası ilişkilerde sadece erkek egemenliğine karşı çıkmakla kalmaz, uluslararası ilişkileri aynı zamanda toplumdaki kadın-erkek ayrımcılığı gibi “Batı Merkezli” ve erkek düşünce tarzında, kısaca yanlı görür.

Feminist yaklaşımlar iktidar, savaş, müdahale ve farklılıklar arasındaki ilişki biçimlerinin temeli olan “düşünce kalıplarının” nasıl “toplumsal cinsiyet” üzerinden suiistimale uğradığını ortaya koymaya çalışır. Mehmet Evren Eken (2014:445), toplumsal cinsiyeti; farklı cinsiyetler arasındaki ilişki, kabul ve iktidar biçimlerinin aslında doğada verili olarak ortaya çıkmadığını, bir insan yapısı olarak sosyalizasyonla oluştuğunu ifade eden bir kavram olarak açıklamaktadır. İnsanın kendi cinsiyetinin toplum tarafından kabullenilen yönleri ile davranmasını, yani erkeğin toplumdaki erkek algısına uygun ya da kadının toplumdaki kadın algısına uygun davranmasını, sosyalizasyon süreci sağlar. Sosyalizasyon ise bireyin toplumun genel düşünüş ve ifade biçimlerini içselleştirmesi ile ilgilidir. Feminizm ise toplumda kadına kısıtlayıcı yapı kuran sosyalizasyon süreçleridir.

Burada anlatılmak istenen kadın ya da erkeğin doğuştan gelen dürtüleri ile kadın-erkek bilincine ulaşmadıkları, kendilerine toplumsal yaşam içerisinde öğretilen kadın-erkek algılarının birer öğrenme biçimi olduğu ve bu yöntemle bilinçlendikleridir.

Uluslararası ilişkilerde, feminist düşünce diğer pek çok teorinin aksine insanı analiz etmeye ya da daha doğrusu insan üzerinden uluslararası ilişkilere açıklık getirmeye çalışır. Diğer tüm teoriler ona göre insanı devre dışı bırakarak, çoğunlukla devletler seviyesinden analizlerini yapmaya çalışmaktadırlar. Özellikle realistler, birde bu durumun üstüne devletler arasındaki ilişkiyi anarşik olarak tanımlayarak, yapılacak her türlü savaşı ya da hareketi meşrulaştırmaktadırlar.

Ülkeye hitaben kullanılan femine, güçsüz yaklaşım ve devlete yakıştırılan masküler, koruyan tutum pek çok toplumda mevcuttur (Skinner,1999’dan aktaran Eken,2014:457). Toprak korunması gereken, tıpkı kadının korunması gereken bir varlık olmasının pek çok toplumda mecbur kılınması gibi, devletse onu koruyan, tıpkı erkek gibi, olduğu sürece uluslararası ilişkiler devamlı olarak erkek egemen bir dünya olacaktır.

Yönetimde kadınların sayısının artmasının bu durumu değiştiren bir etken olmayacağı, yönetime gelen kadınlarında masküler tutumları benimsemesi sebebiyle sonucu değiştiremeyeceği düşünülmektedir (Koyuncu:100-101’den aktaran Eken, 2014:455).

Son yıllarda hemen hemen tüm uluslararası müdahaleler kadın ve çocukların korunması, onlara özgürlük getirme ya da düzeni sağlayıp ölümlerin önüne geçilmesi üzerinden yapılmakta bu durumda feminist teorinin ilgi alanına girmektedir. Kanaatimizce 80’li yıllarda uluslararası ilişkiler alanına girmeye başlayan feminist düşünce, özellikle Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra büyük devletler arasındaki mücadelenin büyük ölçüde sonlanması sonucunda kendine ciddi anlamda yer bulabilmiştir.

Savaş sebebi yüzyıllar boyu toprak kazanımı ve hükümranlığın kabul ettirilmesi iken son 20-30 yılda bu durum dünya üzerinde kendine çok az yer bulabilmiştir. Değişen değerler, iletişimin geldiği nokta devletleri yaptıkları hareketlere meşruluk kazandırmak için farklı metotlar bulmaya yönlenmiştir. Sonuçta da yukarıda anlatılan noktaya gelinerek özellikle mutlak bir iyilik içerisinde dünyaya, bölgeye ya da ülkeye barışı, özgürlüğü, kadınlara ve çocuklara yaşam ve özgürlük hakkını (Shepherd, 2006: 19-41; Young, 2003: 1-25’den aktaran Eken, 2014: 473) getirme yani feminist bir yaklaşımla maskülenin devamına sebebiyet verilmektedir. Feminist yaklaşım bu gerçekliği tüm yanları ile ortaya koymaya çalışmaktadır.

Feminist akım, savaş ve barış, koruma ve kollama gibi konuları açıklama konusunda “meşrulaştırmayla” getirdiği analizle kanaatimizce son derece haklı noktalara değinmektedir. Gelişen iletişim teknolojisi sayesinde anlık olarak tüm olayların takip edildiği günümüz dünyasında yapılan pek az hareket saklı kalabilmektedir. Tıpkı kolonyal dönemde olduğu gibi devletler kamuoyları nezdinde kendilerini haklı göstermek zorunda kalmakta ya da hissetmektedirler. Bu konuda bulunan bahaneler feminist yaklaşımın ortaya koymaya çalıştığı anlayışla da büyük ölçüde uyumaktadır.

Sınır güvenliğinin feminist anlayışa göre sağlanması ise bütün devletlerin şu anda sahip oldukları anlayışları terk etmeleri sonrasında olabilecektir. Bunun olmayacağını garantisini veremeyiz ancak yakın bir zamanda da olacağına olan inancımızı da dile getiremeyiz. Belki dünya üzerindeki devletler arasındaki pek çok konunun halledilmesinin ardından bu düşüncelerin gerçekleşme imkânının bulunacağını değerlendiriyoruz. Esasen feminist teori kolonyal teorideki halkın ikna edilmesi sürecinin günümüze taşınması gibi gözükmeyle beraber konumuza olan katkısının sadece iç kamuoyunu kazanma açısından yapılacaklara hukuki bir zemin kazandırılması algısında olacağını değerlendirmekteyiz.

Uluslararası ilişkilerde bir başka yaklaşım ise Marksist paradigmanın temel varsayımlarından hareket eden Marksist Teori'dir. Bu teori çıkış noktası olarak çok eski tarihlere dayansa da zaman içerisinde değişerek her dönemde fikirlerine değer verilen bir yaklaşım olmuştur.

Teori uluslararası ilişkileri ve olayları siyasal güçten ziyade ekonomik ilişkilere dayandırır. İleriki bölümlerde Marx'ın düşüncelerine genişçe yer verileceği için bu bölümde Marx'ın düşüncelerinin uluslararası ilişkilerdeki yansımaları anlatılmaya çalışılacaktır.

Realist ve liberal teoriler uluslararası siyasetin temel aktörü olarak ulus devletlere yoğunlaşırken, Marksist düşünce üretim ilişkileri ve bu ilişkiler neticesinde oluşan sınıflararası çatışmalara yönelmektedir. Devleti burjuva ya da hâkim sınıfın amaçlarına hizmet eden bir üst yapı aracı olarak tanımlayan Marksizm, diğer teorilerdeki gibi devletin çıkarları üzerinden uluslararası ilişkileri açıklamaya çalışmaz. Ona göre, söz konusu olan, devletlerin değil devletlere hâkim olan sınıfların çıkarlarının çatışmasıdır. Ongur ve Yavçan, (2014) makalelerinde marksizmin, realizmin bir analiz nesnesi olarak görmediği, liberalizmin ise devletten ayrı sivil bir alan olarak gördüğü toplumsal üretim ilişkilerini, düşüncesinin temeline koyduğunu belirtmektedirler. Bunun da Marksist düşüncenin uluslararası ilişkilerde savaş, çıkar, denge gibi yüksek siyaset (high politics) ile uğraşmak yerine alçak siyaset (low politics) ile ilgilenmesi sonucunu doğurduğunu söylerler.

Bretton-Woods sisteminin sarsıldığı, petrol ve ekonomik krizlere sahne olan 1970'ler öğrenci-işçi ayaklanmalarının yaşandığı, ulus-devletin sorgulamaya başlandığı bir dönem olmuştur. Bu durumu klasik teoriler açıklayamayınca devreye Ongur ve Yavçan'a (2014) göre, Vendulka Kubalkova ve Albert Cruicksank'ın çalışmaları (Kubalkova ve Cruicksank,1980; Kubalkova ve Cruicksank,1989) girmiş ve bu açığı Marksist söylemle kapatmaya çalışmışlardır.

Doğrudan Marksist Teori diye bir kavram tam anlamıyla olmamakla beraber, Marksist düşünce ışığında şekillenmiş teoriler bütünü kanaatimizce uluslararası ilişkilerde Marksist Teoriyi bütünlemektedir. Bunlar Emperyalizm, Bağımlılık, Yapısalcı, Tekelci Rekabet, Üretim Dönemleri, Dünya – Sistemleri, gibi yaklaşımlardır.

Marx'ın öğretisi içerisinde tam olarak yer almayan ancak onu izlediklerini söyleyenler tarafından, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Emperyalizm Teorileri ortaya konmuştur. Liberal düşünürlerden İngiliz iktisatçı John A. Hobson kapitalizmdeki yanlışlığı açıklamaya çalışmıştır. Ona göre küçük bir varlıklı kesim tasarrufun büyük bir oranını yaparken, büyük yoksul kesim üretilen malları alacak güce sahip olmadığından, kapitalist sistem devamlı olarak üretim fazlası vermekte ve yetersiz tüketim yaşamaktadır. Sonuçta ortaya çıkan sermaye fazlası ülke dışına çıkarılmakta ve kar elde etmek amacıyla yatırıma dönüştürülmektedirler. Bu durumda emperyalizmi doğurmaktadır (Arı,2010:272-273). Hobson'a göre emperyalizm, bu aşırı üretime pazar bulabilmek için devletler tarafından yapılmaktaydı. Tayyar Arı (2010) bu durumu şöyle açıklamaktadır: Hobson 19. yüzyılda Avrupa'nın yayılcılığının altında ekonomik olmayan askeri, politik, psikolojik ve dini faktörler olabileceğini kabul eder. Ancak görünürde ne olursa olsun tüm bunların arkasında finans kapital olduğunu söyler. Çünkü finans kapital amaçlarına ulaşabilmek için vatansever güçleri, askerleri ve politikacıları manipüle edebilmektedir. Sonuçta savaş emtia fiyatlarında değişimlere, üretimde artışa ve dolayısıyla karlılığa, kamu maliyesinde borçlanmaya etken bir durum olduğu için finans çevrelerinin işine gelmektedir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1990:228-29'dan aktaran Arı,2010:273).

Uluslararası ilişkiler açısından ise Hobson'un bu teorisi Rudolf Hilferding (1995) tarafından yazılan "Finans Kapital" ile karşılık bulmuştur (Ongur ve Yavçan,2014:268) . Hilferding eserinde küresel alanda dolaşan sermayenin niteliği üzerine durmuştur. Hilferding emperyalizmi devletlerin değil üretim için krediye ihtiyaç duyan reel sektörün bankalarla olan ilişkilerinin bir uzantısı olduğunu ortaya koyar. Sonuçta kapitalist liberal devlet anlayışı, yerini dışta bir ekonomi bölgesi yaratma odaklı ve sömürgeci; içte ise tekeller adına vergileri garantilemesi gereken korumacı devlete bırakmıştır.

Bir diğer düşünür olan Rosa Luxemburg ise Hilferding gibi küresel alanda dolaşan sermayenin niteliği yerine onun birikme biçimine odaklanmıştır. Ona göre emperyalizm, kapitalizmi özümsemiş toplumlarda ortaya çıkan aşırı birikimin henüz kapitalizme geçişini tamamlayamamış toplumlar üzerinde yaratmış olduğu rekabetin siyasal dışavurumudur (Luxemburg, 2004'den aktaran Ongur ve Yavçan, 2014:268). Sonuçta genişleyen kapitalizm tüm bu (henüz) kapitalist olmayan ekonomileri zamanla kapitalist hale getirerek

onları yok edecek böylece kapitalist genişleme süreci de sona erecektir. Bu süreçte de elbette sermaye sahipleri tarafından yönlendirilen devletler rol alacaklardır.

Nikolai Bukharin, Luxemburg'un bu düşüncesine karşı çıkar. Ona göre kapitalizm aşamasına geçmiş pazarların (kapitalizme geçişini tamamlayamamış) dış pazarlar olmadan birikimlerini gerçekleştiremeyecekleri düşüncesi yanlıştır (Bukharin, 2009'dan aktaran Ongur ve Yavçan,2014:269). Sermayenin tekelleşmesi ve küresel alana yayılmasının iki boyutu vardır. Bunlar "uluslararasılaştırma" ve "uluslaştırma" dır (Brewer,2011'den aktaran Ongur ve Yavçan,2014:269). Kapitalist rekabet önce ulusal alanda başlar. Bunun için üzerinde uzmanlaşılacak bir alan olması gerekir. Üzerinde uzmanlaşılacak bu alan ulusal, ekonominin dünya ekonomisine bağlantısı oranında pozisyonunu belirler. Tüm pazarların ya da ekonomilerin birbirleri ile yavaş yavaş birleşmesi ile çeşitli faktörlerin belirlediği uzmanlaşma süreçleri "işbirliğini" doğurur. Uluslararası rekabet bu işbölümünden pay almaya çalıştıkça sermaye ihracı da uluslararası bir boyuta ulaşır. Böylelikle yaşanan bu etkileşim sayesinde ulus devletler birer ulus-pazara dönüşürler.

Marksist literatüre konumuz üzerine bir diğer katkıyı Lenin yapmıştır. Lenin emperyalizmi siyasi ya da ideolojik bir süreç olarak görmez tam tersine tamamen ekonomik bir süreç olarak görür. Ona göre emperyalizm kapitalist üretim süreçleri içerisinde bir aşamadır. Hatta kapitalizmin en yüksek aşamasıdır. Lenin'e göre emperyalizmin tanımı yapılırken şu niteliklerin göz ardı edilmemesi gerekir (Lenin, 2009; Lenin,1972:205'den aktaran Arı,2010:277).

1. Üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşmanın ileri bir aşamaya gelmesiyle tekellerin oluşması,
2. Banka sermayesi ile sanayi sermayesinin birleşmesi ve bu finansal sermaye temelinde bir finans oligarşisinin yaratılması,
3. Mal ya da meta ihracından sonra sermaye ihracının da büyük önem kazanması,
4. Dünyayı kendi aralarında paylaşan uluslararası kapitalist tekellerin kurulmuş olması,
5. Dünyanın toprak bakımından hemen hemen tamamının büyük kapitalist ülkeler tarafından paylaşımının tamamlanmış olması.

Tüm bunlar oluştuğunda serbest rekabetçi kapitalizm artık tekelci kapitalizm olmuş demektir. Bu tekelci sisteme Lenin büyük bankaları ve sanayi şirketlerini beraberce sokar ve tekeli kapitalizmden daha yüksek bir sistem olarak belirtirken, sonuç olarak emperyalizmi, kapitalizmin tekelci aşaması olarak görür.

Lenin emperyalist güçler tarafından dünyanın belirli bölgelerinde bu bölgelerin sömürülmesi için ittifaklar yapıldığını ve yapılabileceğini ancak tüm bu işbirliklerinin geçici olduğunu, çatışma potansiyelinin hep olduğunu anlatır. Hatta yapılan tüm koalisyonların, ister belirli düzey ve sayıda ister tüm emperyalist devletlerin bir araya gelmesi ile oluşan, savaş arası dönemlerde yapılmış mütarekelerden ileri olmadığını, bunların savaşlara zemin hazırladığını söyler (Brewer, 2011:142-146'dan aktaran Ongur ve Yavçan, 2014:270).

Marksist düşünürler her zamanki gibi tespitlerinde son derece başarılıdırlar. Üretim, paylaşım ya da çıkar üzerine yaptıkları analizler, dünya ya da sınıflar üzerinde olsun büyük bir gerçeklik payına sahiptirler. Sadece her zamanki gibi ortaya bir çözüm koymaktan uzaktırlar. Kapitalizm bir gerçek midir? Evet, son derece yeri geldiğinde yıkıcı olabilen bir gerçektir. Peki, kapitalizmden dünyayı tam anlamıyla kurtarmak, üretimi tekelleşimden uzaklaştırmak, dünyada yaşanan teknolojik gelişme ve ilerlemedeki ivmeyi azaltmadan mümkün müdür? Bu soru Marksistlerin çözümlenmeleri içerisinde yer vermedikleri ya da veremedikleri bir meydan okumadır.

Dünyadaki sistemi sömüren ya da sömürülen olarak açıklamak son derece kolaydır. Bu sömüren tarafında olmayan her devlet için kabul edilmesi son derece kolay bir gerçekliktir. İşin aslı zaten bu gerçekliği kabul ettiğinizde sömürülen olmayı da kabul etmiş olmanızdır. Bu yapılan esasında bir başka kimikleştirme çalışmasından başka bir şey değildir. Her türlü milli değer üzerine kurulu kimliği, sınıfsal ya da sömüren-sömürülen diye tanımlanan devletler üzerinden tanımlamak sadece hadiseye başka bir boyut kazandırmaktan ibarettir. Tespitler doğru iken yapılanların ya da tanımlamaların ad değiştirmesidir.

Bu düzeni bozmak için teklif edilen ise tamamen devletlerin, milletlerin, toplumların ya da diğer bir deyişle farklı kimliklerin ortak akılla bir araya gelerek karşı

çıkması ile özetlenmektedir. Karşı çıkılacak nedir; sömürü düzenidir. Peki, bu sömürü düzeninin kurulmasında bu devletlerin kendi içlerinde yaptıkları hataların hiç mi payı yoktur? Yönetici sınıfların bu sömürülen ülkelerde kurdukları, kendi çıkarlarına olan düzenin esasında temelde yanlış olması tüm bunlara sebep olamaz mı? Sistemin sürmesi üzerine dışarıdan bir baskı mutlaka vardır. Ancak baskının azaltılması için yapılması gerekenleri yapmak, gerekli tedbirleri almak bu yöneticilerin sorumluluğundayken, sömürüldüğü iddia edilen bu ülkelerde değişim, ülkelerin vatandaşlarının da vergi ödemekten kaçınmak, verimsiz çalışmak katkıları ile çok yavaş olmaktadır.

Bu noktada sömürülen ülkelerdeki sınıflardan biri olan orta sınıfın yönetici sınıfa verdiği destek büyük önem taşımaktadır. İlerleyen sayfalarda da değineceğimiz üzere orta sınıf para kazandığı ya da sistemin artılarından faydalandığı sürece her zaman mevcut düzenin sürmesinden yana olacaktır. Orta sınıfın değişim istemesi için çok ciddi bir yapı bozukluğunun olması gerekmektedir.

Tüm bu sebeplerle dünya devlet ve milletleri ya da sınıfları birlik olarak sömürü düzenine karşı durmaları sonucunda, sömüren olduğu iddia edilen ülkelerin mevcut düzeni korumak amacıyla olan bitene karşı duruşlarıyla karşılaşacaklardır. Muhakkak ilk başlarda bir kaos ortamı yaşanacaktır. Bu kaos, çatışma-savaş boyutunda yaşanabileceği gibi küresel anlamda sermayenin tedirginliği, talebin ve üretimin, yatırımların azalması gibi de yaşanabilir. Tüm bunların sonuçları küresel boyutlarda bir işsizliğe ve fakirliğe yol açacak dev bir ekonomik durgunluk şeklinde de olabilir.

Daha iyi şartlarda yaşayabilmek için insanlar kitlesel olarak şartların daha iyi olduğu düşünülen, sömüren diye adlandırılan ülkelere kitlesel göç edebilirler. Yaşanacak bu tarz bir gelişme de direkt olarak sınır güvenliğini tehdit edecektir. Ne şekilde olursa olsun bu sonuçlarda yaşanacak bir kaos ortamı güvenliği küresel boyutta tehdit edebilecektir.

Bu şartlarda çözüm esasen Marx'ın iddia ettiği gibi sömürülen sınıfların başkaldırması yerine, sömürenlerin sömürülenlerin bu başkaldırıları sonucunda yaşanabilecek bu yıkımı değerlendirerek, önüne geçme adına, refahlarından fedakârlık ederek refahlarının bir bölümünü paylaşmalarından geçmektedir. Bu yolla hem kendilerine

karşı olan kinin önüne geçmiş olacaklar hem de zenginleşen, refah seviyesi artmış yeni pazarlara kavuşacaklardır.

Sonuç itibarı ile incelediğimiz yaklaşımların çoğunun dünyadaki sisteme, işleyişe, olaylara bakışı birbirine zaman zaman yakın durumları içerseler de güvenlik özelinde sınır güvenliğini tesis etme konusunda çok başarılı bulunmamışlardır.

Büyük bir duygusallıkla insanın içindeki iyiliğe inanan liberal düşünceden, insanın doğasındaki kötülüğe odaklanan realizme kadar tüm bu düşüncelerin öne sundukları güvenlik yaklaşımları günümüz koşullarında tam anlamıyla sınır güvenliğini sağlamaktan uzaktırlar.

Güvenlik tesisi için yapılacaklar hem kapsamlı hem de kucaklayıcı olmak zorundadır. Kimlik üzerine inşa edilmemiş, mihenk taşı olarak herkesin kabul edeceği önermeler içermelidir. Güvenliğin tesisi için kat edilecek yol, yapılmış doğrulardan hareket edilerek, gerek tecrübe ve bilginin gerekse refahın paylaşılmasından geçmekte, belirli bir patern içerisinde işlenmesi gereken silsileli bir hal tarzına sahip olmalıdır.

Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde bu ve benzeri düşüncelere en yakın hissettiğimiz eleştirel teoriyi anlamaya çalışacağız.

2.1.4. Eleştirel Teori

“Eleştirel Teori” kavramı ilk olarak Max Horkheimer’in 1937’de yayımladığı “Traditionelle und kritische Theorie” (Geleneksel ve Eleştirel Teori) başlıklı makalesi ile literatüre girmiştir (Okur ve Ongur,2014:292) . Horkheimer, Frankfurt Üniversitesindeki öğretim üyelerinden bir tanesidir ve diğer arkadaşları da kendisi ile benzer görüşleri paylaşmış ve birlikte, sonraları Frankfurt Okulu olarak anılacak düşünce sistemini yaratmışlardır.

Okulun üyelerinin çoğunlukla Musevi asıllı bilim adamları olduğu, Almanya da Nazi akımının yükseliş gösterdiği, ekonomik buhranın tüm Almanya da hissedildiği, Bolşevik devrimi sonrası kurulan ve kendini sosyalist olarak tanımlayan Sovyetler

Birliği'nin beklenen özgürleştirmeyi yapamadığı ve aksine pek çok halk üzerinde kalıcı zararlara yol açtığı düşünöldüğünde, bu akımın düşünörlerinin var olan düzeni neden ve nereden başlayarak sorguladıklarını bulmak çok da zor olmamaktadır.

Eleştirel teori yazarları hem Marx'tan hem de Sigmund Freud'dan etkilenmişlerdir. Ancak Sovyetlerin durumu karşısında Ortodoks Marksizmden uzaklaşarak daha çok Freud ağırlıklı, insan odaklı bir hal almışlardır. Bunu da sistemi sadece üretim ilişkileri ile açıklamak yerine birey, ideoloji ve kültür gibi toplumu oluşturduğunu düşündükleri kavramlara yoğunlaşarak göstermişlerdir.

Teorinin geleneksel teorilerden ayrıldığı en önemli noktalardan biri de bilginin kaynağı ile alakalı olan tartışmadır. Pozitivistlerin; “doğa bilimlerinin empirist bir betimlemesi uygundur ve tüm bilgi, özünde doğa bilimleriyle aynı bilgisel yapıya sahip olmalıdır” şeklinde inanışları vardır.

Eğer doğa bilimlerinde tüm teorilerin “nesnelleştirici” bir yapısı varsa, o zaman tüm bilginin doğa bilimlerinde olan yapıya sahip olduğunu söylemek, tüm bilginin “nesnelleştirici” bilgi olduğunu öne sürmektir. Dolayısıyla pozitivism “dönüşlölüğün reddi” olarak; yani teorilerin hem dönüşlü hem de bilgisel olabileceğinin bir reddi olarak ortaya çıkmaktadır (Geuss, 2013: 15). Eleştirel teorinin düşünörlerine göre bu durum sakıncalıdır. Eğer bilginin tarafsızlığı bu denli önem kazanırsa bu durum insanın özgürleşmesinde ciddi yaralar açacaktır.

Doğa bilimlerinde kullanılan hipotezin tanımı, hipotezi sınamak için gözlem ve deneye dayalı ampirik bulgulara ulaşma çabası, bulguların gözden geçirilip hipotezle eşleştirilmesi ve bulgular hipoteze uygun değilse hipotezin yeniden düzenlenmesi ya da uygunsa hipotezin kabulü, kısacası bilimsel kabul edilen tüm bu süreç bilim adamıyla araştırılan nesne arasında Mehmet Akif Okur ve Hakan Övünç Ongur'a göre (2014) bir objektiflik gerektirmektedir.

Eleştirel teori işte bu noktada bu bağımsızlığın olma ihtimaline dahi şüphe ile yaklaşarak ta en başında seçilen hipotezin dahi bilim adamının, o andaki konuya olan ilgisi sonucu ortaya çıktığını, dolayısıyla bir bağımsızlıktan ya da nesnellikten söz dilemeyeceği

vurgusunu yapar. Sosyal bilimlerde, doğa bilimlerindeki bu nesnelleştirme ve bilim adamı hipotez bağımsızlığından eleştirel teoriye göre kesinlikle bahsedilemez. Hal böyle iken sosyal teorilerin tarihten ve toplumdan bağımsız olması düşünülemez.

Sosyal teorilere yeni bir yaklaşım getiren eleştirel teori, diğer pozitif teorilerdeki bu nesnelleştirici akım yerine dönüşlü ve değişimci bir teoridir. Bu durum beraberinde bilim adamına özgürleşmeyi getirir. Herhangi bir konunun, bilginin, düşüncenin kısaca her defasında ampirik bulgularla desteklenmesi gerekmez. Bu onun var olmadığı anlamına da gelmez. Düşüncenin bu şekilde serbestleşmesi özgürlüğü getirmektedir. Pozitivist akımlar statükoyu beslerken, eleştirel teori toplumsal düzenliliklerin analizini siyasal değişimin üzerindeki kısıtlamalarını anlama açısından faydalı bulur. Toplumsal sistemlerin dönüşümünü gerçekleştirebilecek mantığın analizini de sunarak pozitivistin ötesine geçer (Linklater, Smith ve diğerleri der, 1996:283'den aktaran Okur ve Ongur, 2014:294).

Eleştirel Teori'yi uluslararası ilişkiler disiplinine taşıyan Robert Cox olmuştur. Cox uluslararası sistemi açıklamada eleştirel teorinin temellerinden ve en önemlisi İtalyan düşünür Antonio Gramsci'nin fikirlerinden yararlanmıştı. Gramsci'nin İtalya'da birliğin sosyalist temelli bir oluşum üzerinden sağlanması konusundaki fikirleri ve bu fikirlerin rıza yoluyla toplum üzerinde kabul görmesine dayanan "hegemonya kavramı" Cox'u oldukça etkilemiş ve yeni dünya düzeninin bu yöntemle açıklanabileceği düşüncesini geliştirmesine sebep olmuştur. Bu noktada Cox'un düşüncelerine geçmeden Gramsci'yi ve onun fikirlerini incelememiz kanaatimizce eleştirel teorinin tarihsel mantığına da uygun olacaktır.

2.2. Antonio Gramsci

İtalyan bir düşünür olan Antonio Gramsci 1900'lü yılların başlarında yaşamış ve Marx'ın görüşlerinden ciddi ölçüde etkilenmiştir. Düşünür o yıllarda sadece fikirleri ile İtalya'da kabul görmeye kalmamış, Sovyetler ve diğer Marksist düşünürlerin de saygısını kazanmıştır. Düşüncelerinde toplumun ikna edilmesinin en önemli husus olduğunu öne süren Gramsci, yaşadığı dönemdeki pek çok olaydan ciddi ölçüde etkilenerek düşüncelerini şekillendirirken adeta düşünsel alanda dünya tarihinin bu döneminin analizini yapmıştır. Bu sebeple Gramsci'nin fikirlerinin oluşmasında hayat hikâyesi,

okuduklarının kendisine kazandırdığı düşünsel birikimin yanında, kanaatimizce çok ciddi yer tutmaktadır. Yazılarının büyük bir kısmı, hayatında etrafında yaşanan deneyimlerden çıkardığı derslerle, başta Marks olmak geçmiş yazarlardan kaynaklı bilgi birikimine ve tüm bunlara getirdiği eleştiriler üzerine olmuştur.

Gramsci'nin hayatı ve fikirleri David Forgacs (2010) tarafından hazırlanan, İbrahim Yıldız tarafından Türkçeye çevrilen “Gramsci Kitabı; Seçme Yazılar 1916 - 1935” adlı eserde detaylı bir kronoloji içerisinde anlatılmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki Gramsci ile ilgili bölümlerde büyük ölçüde direkt Gramsci'nin kendi yazılarının derlemesi olan bu eserden faydalanılmıştır. Buna göre Antonio Gramsci, Cagliari ili (Sardunya) sınırları içindeki Ales'te, yedi çocuklu bir memur ailesinin dördüncü çocuğu olarak 22 Ocak 1891 de doğmuştur.

1905 yılında Torino'da askerliğini yapan ağabeyi Gennaro, ona İtalyan Sosyalist Partisi'nin (PSI) yayın organı “Avanti!” yi göndermeye başlar.

1908 – 1911 yıllarında Cagliari'ye giden Gramsci, artık bir PSI aktivisti olan ağabeyi ile yaşamaya başlar ve sosyalist hareketin içinde yer almaya başlayarak, Sardunya Bölgesi politik hareketinde görev alır. Yine bu dönemde Karl Marx okumaya başlar.

Pek çok dergide yazıları yayınlanan Gramsci, 1924 Nisan ayında yapılan genel seçimler sonucunda parlamento'ya seçilir ancak 1926 yılında Kasım ayında parlamenter dokunulmazlığı çiğnenerek diğer komünist milletvekilleri ile birlikte faşist iktidar tarafından tutuklanır. Hapishane yıllarında “Hapishane Mektupları” adlı meşhur yazılarını kaleme alır. 27 Nisan 1937'de 46 yaşında ölür

Gramsci'nin sıkı bir komünist olduğu, yaşantısının her anında kendini hissettirmektedir. Onun fikirleri de tabiatıyla inandığı felsefenin izlerini taşımaktaydı. Ancak düşüncelerini yazıya aktardığı tüm yapıtlarında sadece kendi fikirlerine yer vermemiş, paylaşımcı, katılımcı bir bakış açısıyla kendisinden önceki düşünceleri tatlı bir dille eleştirmiş ya da onları geliştirmeye çalışmış böylelikle komünist öğretinin kendince eksik gördüğü yanlarını tamamlamaya yönelmiştir.

Bu çalışmalarında Gramsci, sadece kendi tarafında yer alan düşünürlerin değil; rönesans çağının, İtalyadaki en büyük banker ailelerinden Medici Ailesi'nin bir ferdi olan Lorenzo de Medici'yi gerçek önder kabul ederek "Prens" adlı eserinde onu adeta ölümsüzleştiren Machiavelli ya da hayatı içinde pek çok gelgitler yaşayan, kimi zaman komünist kimi zaman neredeyse monarşi yanlısı olan Georges Sorel gibi düşünürlerinde fikirlerine de eleştiriler ya da çözümler getirmiştir (Gramsci, 2014).

Gramsci'nin bir diğer üstünlüğü ise, belki de bu günümüzde el üstünde tutulmasının en büyük özelliği, Marksist Öğretinin temelindeki eksiklik olan pratiğe dökülmüşlüğü önünü açmasıdır. Karl Marx, Friedrich Engels (2014) ile beraber kaleme aldığı "Komünist Manifesto" da mümkün olduğunca yalın bir dil kullansa da tespitleri, kuvvetli çözümler ile tamamlanmamış, halkın seviyesine inememiş bir düşünürdü. Dilinin yalın olması onu kitlelere ulaştırmış ancak bu kitleler daima belirli bir kültürel seviyeye sahip olmuşlardır. Bu durum da onun esas muhatabı kabul ettiği işçi ya da köylü tüm emekçi kesime fikirlerini tam olarak yansıtamamasına sebep olmuştur.

Karl Marx'ın fikirlerinin en iyi ve en yalın biçimde anlatıldığı eserlerden biri kanaatimizce bizzat Lenin (2013) tarafından kaleme alınan "Karl Marx ve Marksizm Üzerine" adlı eserdir.

Lenin eserinde, Marx'ın doğal olarak kendi zamanının ve hemen öncesinde dünyada hâkim olan öğretisi ve görüşlerden⁹ etkilendiğini belirtirken, Marx'ın bunların sürdürücüsü ve "dahiyane" bir biçimde tamamlayıcısı olduğunu söylemektedir.

Gerçekten de Marx, izinden gitmeye çalıştığı Feuerbach gibi bir materyalist, Hegel kadar diyalektik düşüncearaftarıydı. Ancak Marx, Feuerbach materyalizmini mantıksal tutarlılık ve kapsayıcılık açısından yetersiz ve zayıf bulurken, Hegel'i bir idealist, metafiziği çok fazla öne çıkaran bir düşünür olarak görüyordu (Lenin, 2013: 24-28).

Sonuçta Marx'ın felsefesinin yapı taşlarını; diyalektik düşünce (felsefe), diyalektik materyalizm, materyalist tarih anlayışı ve bunlarla özümlediği ekonomik öğretisi

⁹ Lenin bu düşünce akımlarını Klasik Alman Felsefesi, Klasik İngiliz Ekonomi Politikası ve genel olarak Fransız Devrim Öğretisi olarak tanımlamaktadır.

oluşturuyordu. Ekonomik öğretisi içinde de, en basit haliyle, halk içerisindeki sınıfların oluşum ve etkileşim süreçleri, emeğin değerinin tespiti, mülkiyet gibi kavramların yeniden tarif edilmesi yer almaktaydı.

Marx'ın materyalist tarih anlayışı ise tarih kuramlarında büyük bir yenilik yapmıştır. Eski kuramlar insanın tarihsel etkinliğinde yalnızca düşünsel motifleri ele alıyor, bu motifleri ortaya çıkaran sebeplere inmekten kaçınarak, toplumsal ilişkileri irdelemiyorlardı. Ayrıca gene eski kuramlar halk yığınlarının eylemleri ile de ilgilenmiyordu. Marx bunlar arasındaki bağlantıları ekonomik olarak açıklamaya çalışmıştır. İnsanoğlunun tüm tarihsel var oluşunun temelini oluşturan maddi hayatın, üretimin, nesnel koşullarını ortaya koymaya çalışarak bunun üzerinden toplum içerisindeki düşünce ve eğilimler nelerdir, bunların çatışmaları nasıl oluşur, bu çatışmaların sonucunda neler olur ya da olabilir sorularına yanıtlar vermeye çalışmıştır.

Marx'a göre en temel sorun işçinin hiçbir zaman hak ettiğini alamamasıdır. İşçi her zaman aldığı ücretin karşılığında, katma değeri daha yüksek emek sarf ederek sermayedar için daha fazla değerde mal üretmekte ve aradaki bu fark kar olarak patronuna kalmaktadır. Böyle bir düzenin devam etmesi mantıken mümkün değildir, yapılabilecek tek şey toplum düzeninin devrimle kökten değiştirilmesidir. Devrim sonrasında düzen yeniden kurulurken üretim araçları, güçleri ve ilişkileri arasındaki ilişki yeniden tesis edilecektir. Bunun yolu ise üretim araçlarının kamulaştırılması ve üretim araçlarına haksız bir biçimde sahip olan insanların bu haktan toplum adına vazgeçmeleridir (Marx ve Engels, *Ausgewählte Werke in sechs Bänden, Band III, s.398 vd.*'den aktaran Topakkaya,2009: 71). Üretim araçları emeği ortaya koyan sınıfın, yani işçi sınıfının, eline geçtiğinde sınıflar arası savaş ve emek hırsızlığı da ortadan kalkacaktır.

Marx'ın hem ekonomik hem de diyalektik ve materyalist teorilerinde devamlı olarak; maddeyi ön plana koyma, insan ilişkilerini, sanki maddenin toplumsal ilişkilerde somutlaşmış hali olan ekonomi üzerinden anlatma, tüm bunların sonucunda maddenin de her zaman yaşadığı süreç olan değişimin gerekliliğine bir vurgu olarak toplumsal düzende köklü bir değişim ihtiyacı ve bu değişim içinde devrim gerekliliği vurgulanmıştır. Adeta tüm Marksist Düşünce Sistemi, ulaşılabilecek olan nihai sonu, yani "devrim" i desteklemek üzere inşa edilmiştir.

Marx, maddi güce ya da maddi üretim araçlarına hâkim olan sınıfın aynı zamanda düşünsel güce ve düşünsel üretim sürecine de hâkim olduğunu, yükselen her sınıfın kendi ilgi ve çıkarlarını genelin ilgi ve çıkarlarıymış gibi göstermeye çalıştığını, bu durumun o sınıfı oluşturan tüm bireylere hâkim olduğunu, devrimci düşünceye sahip olan sınıfta da bunun etkili olabileceğini ancak adı geçen bu sınıfın iktidarı ele geçirir geçirmez kendi ilgi alanları ve çıkarlarını öne çıkaracağını ve daha da ileri giderek genelin ilgi ve çıkarlarını tam olarak yansıttığını iddia edeceğini söyler.

2.2.1. Gramscici Yaklaşımın Temelleri

Yukarıda da anlatıldığı üzere Gramsci'nin çalışması; her şeyden önce Marksizmin körü körüne ele alınması yerine, Marksist Kuramı, pratiğe uygulayan, kapitalist dünyadaki gerçekleri arayan ve bunlara karşı uyumlu bir strateji geliştiren bir yaklaşımdır. (Saybaşı,1985:264'dan aktaran Aval,2012:19).

Geride bıraktığı eserler içerisinde sadece sosyalizm, Marksizm, işçi sınıfının eğitim ve kültür seviyesi, komünizm ya da devrime ilişkin görüşlerini anlatmakla kalmamış aynı zamanda Amerikanizm ve Fordizm, dil ve folklor, gazetecilik, sanat, popüler kültür gibi konularda da fikirlerini belirtmiştir.

Gramsci, Marx'a büyük bir saygı duyarak "herkes, farkında olmasa da, bir parça Marksist'tir" derken aynı zamanda Marx'ı Birinci Dünya Savaşı'nı öngörememekle itham eder (Forgacs, 2010: 41-45). Ona göre bu savaşın uzaması, zaman gerektirecek işçi sınıfının burjuvayı sıkıştırarak isteklerini kabul ettirme sürecini hızlandırmış ve Rusya'da alelacele bir devrime dönüşmüştür. Sonuçta Bolşevikler Marx'ı bir tarafa atmakta ve kazandıkları zaferlerle onun tarihsel materyalizm kanonlarının düşünüldüğü ve inanıldığı kadar katı olmadığını ortaya koymaktadırlar.

Gramsci Rusya'da olan devrimin çok aceleye geldiğini düşünmektedir. Bu düşüncesini de "Normal zamanlarda böylesine kolektif bir iradenin oluşması için uzun bir tetrici sürecin toplumun bütününe yayılması gerekir; geniş kapsamlı bir sınıfsal deneyim gerekir." sözleriyle açıklamaktadır (Forgacs, 2010: 41).

Gramsci tembel olan insanı uzun sürecek bir süreçle örgütlemenin gerekliliğine inanıyordu. Bu örgütlenme önce haricen sonra dâhili olarak, sonu gelmez bir süreklilik ve çok sayıda dış uyaran ortamında kendi düşünce ve kendi iradeleri içerisinde örgütlenme olarak hâsıl olmalıydı. Gramsci bu fikirlerini daha 1917 yılında ortaya koymakta (Gramsci, 1917) ve örgütlenmenin, halkı bilinçlendirmenin ve bunun ikna yolu ile aceleye getirmeden sindirilerek yapılmasının önemini vurgulamaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından batıda kapitalizm, savaş sonrası ekonomik krizden çıkmayı çok kısa bir sürede başarmış, parlamenter sistemler ayakta kalmış ya da yerlerini otoriter rejimlere bırakmışlar, faşizm yükselirken, ilginç bir şekilde işçi sınıfı da bu yükselişi desteklemiştir. Bu durum bu coğrafyada beklenen sosyalist devrimlerin ya yenilgiye uğramasına ya da hayata geçememesine sebep olmuşlardı. Savaş yılları ya da sonrasında, Marx'ın dönemine göre çok farklı bir ortam vardı. Artık Rusya'nın 1917 de içinde bulunduğu koşullar, Avrupa'da bulunmuyordu. Devrime ulaşabilmek için yeni bir strateji gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bu durum esasen Gramsci'ye göre yeni bir analiz gerektiriyordu.

Gerçekte Marx ekonomik politik alanda gösterdiği mükemmel çözümlerini siyaset kuramına yayamamıştı. Ekonomik politiği her şeyin merkezine koyması ve toplumu onunla açıklamaya çalışması belki de onun zayıf noktasıydı.

Marksist gelenek kapitalist gelişmenin içinde bulunduğu ekonomik krizler ile siyasal dönüşüm arasında bir bağ kurmakta son derece başarılıydı. Fakat siyasal iktidar biçimlerinin, toplumsal sınıflar ve siyasi temsil ile kültürel ve ideolojik biçimler arasındaki somut ilişkilerin ayrıntılı analizi konusunda zayıftı (Forgacs, 2010: 252).

Buna karşın Gramsci kuramlarını güçlendirmek için pek çok kaynaktan yararlanarak kendi düşünce sistemini oluşturdu. Özellikle toplumu bir arada tutan ideolojik, ahlaki ve kültürel anlamda değerlerle ilgilendi. Ona göre değişen sosyoekonomik koşullar, kendi başlarına, siyasal değişimler üretmezdi. Sadece böylesi değişimleri mümkün kılan koşulları oluşturabilirdi. Değişim için gerekli olan en önemli koşul, siyasal düzlemde elde edilen "güç ilişkileriydi".

Bu siyasal gücü elde edebilmek için en önemli olan husus Gramsci'ye göre; muhalif güçlerin siyasal örgütlenme ve savaştanlık derecelerinde gösterecekleri azim ve bir araya gelme başarıları ile onların ideolojik alanda mücadeleye hazırlıklı olma konusundaki siyasal bilinçleridir. Bu bir araya gelme ve ideolojik mücadeleye hazırlık durumu ile toplum üzerinde etkili olunulabilecek ve uzun süreli bir mücadelenin sonucunda siyasal güç elde edilebilecekti. Gramsci'nin burada örgütlenmeden kastı elbette ki komünist parti etrafında gerçekleşecek bir örgütlenme iken mücadeleden kastı ise Bolşeviklere uzak Menşeviklere yakın, halkın ikna yöntemi ile ideolojiye inanmalarının sağlanmasıdır.

Bu tartışma sonucunda Gramsci iki önemli kavrama ulaşmıştır; hegemonya ve tarihsel blok. Tarihsel bloğu da yapı ve üst yapı diye iki kavramla açıklamaya çalışmıştır.

2.2.2. Yapı ve Üst Yapı

Gramsci hegemonya ve tarihsel blok kavramlarını açıklarken yapı ve üst yapı olarak iki parametreden yola çıkmıştır. Yapı ve üst yapıyı esasen bulan Gramsci değildir. Özellikle üst yapıyı ortaya koyan düşünür Marx 'dır. Marx, (1976) "Ekonomi Politigin Eleştirisi" isimli eserinin önsözünde şöyle demektedir.

"Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddî üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü toplumun iktisadî yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukukî ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temel oluşturur. Maddî hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddî üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukukî ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadî temeldeki değişme, kocaman üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder. Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadî üretim koşullarının maddî altüst oluşu ile—ki, bu, bilimsel bakımdan kesin olarak saptanabilir—, hukukî, siyasal, dinî, artistik ya da felsefî biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik şekilleri ayırt etmek gerekir. Nasıl ki, bir kimse hakkında, kendisi için taşıdığı fikre dayanılarak bir hüküm verilmezse, böyle bir altüst oluş dönemi hakkında da, bu dönemin kendi kendini değerlendirmesi göz önünde tutularak, bir hükme varılamaz, tam tersine; bu

değerlendirmeleri maddî hayatın çelişkileriyle, toplumsal üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki çatışmayla açıklamak gerekir. İçerdiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddî varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar, çünkü yakından bakıldığında, her zaman görülecektir ki, sorunun kendisi, ancak onu çözüme bağlayacak olan maddî koşullar mevcut olduğu ya da gelişmekte bulunduğu yerde ortaya çıkar.”

Yapı (altyapı) ve üst yapının tanımlarını yapmak gerekirse Marx’a göre; ekonomi ve üretim biçimi toplumun alt yapısını, kültür, sanat, felsefe, ideoloji ve siyaset de üst yapısını oluşturur (Topakkaya, 2009: 65). Gramsci’yi Marx’tan felsefî anlamda ayıran pek çok nokta varken çalışma açısından temel ayrılık noktası alt yapı ile üst yapıya olan yaklaşımlarıdır.

Gramsci sivil toplum tartışmalarında devrim niteliğinde bir yaklaşım getirerek sivil toplumu Marx’ın aksine alt yapısal alana değil, üst yapıya koymuştur. Böylelikle Gramsci, iki tane üst yapısal düzeyi öngörmektedir, biri sivil toplum yani “özel” diye adlandırılan organizmalar bütünü, diğeri, siyasal toplum yani “devlet” tir. Egemen grup bu araçlar vasıtası ile hegemonyasını kurarken aynı zamanda devlet aracılığı ile komuta işlevini de uygulamaktadır (Gramsci, 1971: 12’den aktaran Carnoy,2001:255).

Gramsci esasında sivil toplumu batı toplumlarına ait bir olgu olarak görür. Ona göre devlet doğu toplumlarında her şeydir. Batı’da ise devlet, dayanıklı bir sivil toplumun “dış hendeği” dir (Gramsci, 1989: 238’den aktaran Embel, 2004: 16). Bu durumda batıda devlet burjuvanın, gücü elinde bulunduran yönetim aygıtıyken, sivil toplum kültürel yönlendirmeye ve hegemonya kurmaya yarayan kısaca yönetilen konumdadır. Bu sebeple batıda burjuvanın kurduğu düzende istikrarın temeli, kültürel üstünlüğüdür (Embel, 2004: 17).

Gramsci bu noktada sistemin işleyebilmesi için kuvvetler ayrılığının devreye girdiğini ve yönetimde, herkesin göreceli hak sahibi olduğunu göstermek adına, seçimle değişen bir hükümetin ya da devlet başkanının sivil toplum için bir aldatmaca olduğunu iddia eder. Devlette ve yönetimde esas olan kemikleşmiş bürokrasidir. Adeta bir kasta dönüşen bürokrasi zorlayıcı gücünü kullanabilir. Bu yolla da burjuvanın çıkarlarını korumaya devam eder. Sivil toplum kuvvetlerin farklılaşmasında, parlamento ile daha fazla

bağlantılıdır ancak burada da devreye hükümetle parlamento arasındaki yargı kuvvetinin yazılı yasaları girer. Parlamento sonuç olarak çok büyük bir serbestiye sahip değildir. Kuvvetler ayrılığı bu anlamda sivil toplum üzerinde bir başka hegemonya fonksiyonudur (Gramsci, 2014:174).

Sonuç olarak Gramsci, kapitalist düzende sivil toplumun sadece kendini yönettiğini düşünen, hatta burjuva tarafından bunu düşünmesine izin verilen bir olgu olduğunu söylemeye çalışır. Bu durumda da toplum kendi kendini yönettiğini düşünerek bir yanılısına içinde burjuvanın hegemonyasına rıza göstermiş olur.

Gramsci “Ekonomik yapı ile yasama ve zorlama mekanizmalarıyla devlet arasında sivil toplum bulunur.” (Gramsci, 1989: 208) derken sivil toplumu esasında devletin üstüne çıkarmaz ancak sivil toplumu güç dengesinde devlete yaklaştırır. Ancak bu tanım bile onun sivil topluma verdiği önemi ortaya koyar. Tüm yönetim ve bu kapsamda hegemonya faaliyetlerinin döndüğü alan esasında sivil toplumun bizzat kendisidir. Çünkü burjuva ya da onun uzantısı olan devlet, sivil toplum üzerinde kuracağı bir hegemonya ile varlığını devam ettirebilecektir.

Gramsci, sivil toplum ilişkileri üzerine yaptığı analizlerinde temele, Marx’ın aksine, maddi ilişkileri değil ideolojik-kültürel ilişkileri koyar ve onun sivil toplumu yapılar arasında köprü görevi görmektedir. Gramsci bu yapılar arasındaki ideoloji ve kültürel ilişkiler kolerasyonunu açıklamak için tarihsel blok kavramından faydalanmaktadır.

2.2.3. Tarihsel Blok

Tarihsel blok kısaca, belli bir zaman ve mekândaki, belli bir altyapı-üstyapı bütünlüğüdür (Gramsci, 1989: 366’dan aktaran Embel, 2004: 16; Forgacs,2012:233). Bir yanda üretim ilişkilerini ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal sınıfları kapsayan bir altyapı, diğer yanda ise kültür, sanat, felsefe, ideoloji ve siyaset öğelerinden oluşan bir üstyapı söz konusudur.

Gramsci, insanların kendi toplumsal konumlarının ve görevlerinin bilincine üstyapılar alanında vardıklarında bunun, yapı ile üstyapı arasında zorunlu ve yaşamsal bir

bağlantı oluşturduğu anlamına geleceğini söyler (Forgacs,2012:240). Bu durumda tarihsel bloğun kurulmasını, toplumun tüm katmanlarının, belirli bir zaman diliminde, belirli bir fikir ya da fikirler bütünü etrafında büyük ölçüde birleşerek, bir araya gelmesini sağlar.

Tarihsel bloğun ancak belirli bir zaman içerisinde belirli şartlar sağlandığında kurulabileceğini söyleyen Gramsci blokların zamanla yıkılıp yerine yenilerinin kurulmasının kaçınılmaz olduğunu ekler.

Tarihsel bloğun tesis edilmesine neden olan ideoloji bu noktada çok önemlidir. Gramsci ideolojileri ikiye ayırır. Bunlardan ilki siyasal ideolojilerdir ve bu ideolojiler pratik ve siyasal önderliğin enstrümanlarıdır. Kısacası bu pratik ideolojiler yönetilenleri aldatmak için yönetenler için yaratılmış birer illüzyondurlar. Öte yandan Praksis felsefesine göre ideolojiler bütünüyle keyfi olmaktan uzaktırlar ve gerçek doğalarının açığa vurabilmesi için gerçek tarihsel olgulardır. Bu ideolojilerin amaçları yönetilenleri yönetenlerden bağımsız kılmak istemeleridir. Buradaki bağımsızlaştırma mevcut hegemonyayı yıkarak yenisini yaratmaktan ibarettir (Forgacs,2012:238-239).

Bu noktada Gramsci doğal olarak, net olarak ortaya koymasa da, zamanının en önemli ideolojilerinden faşist ideolojiyi; pragmatik, insanları uyutmak üzere dizayn edilmiş bir ideoloji olarak görürken, praksis felsefesine göre komünist ideolojiyi özgürlükçü olarak gördüğünü söylemek kanaatimizce yanlış olmayacaktır.

Gramsci'nin yapı-üst yapı, sivil toplum, tarihsel blok ve ideolojiye ilişkin fikirlerine kısa bir giriş yaptıktan sonra ulaşacağımız noktada karşımıza tüm bunların harmanlandığı hegemonya kavramı çıkar.

2.2.4. Hegemonya

Devlet, Gramsciye göre, kendisi aracılığıyla yönetici sınıfın, kendi egemenliğini yalnızca haklı gösterip koruduğu değil, yönetimi altında tuttuklarının etkin rızasını da kazanabildiği, pratik ve teorik etkinliklerin karmaşık bir bütünüdür (Gramsci, 244:1971'den aktaran Carnoy, 2001:251-252).

Gramsci, devlet oluşumunu birkaç aşamalı, bir “güç ilişkileri” yumağı ile anlatır (Forgacs, 2010: 249-255; Gramsci, 2014: 90-97). Hegemonya kavramı da esasen bu ilişki yumağı içerisinde kendine yer bulur. Buna göre güç ilişkilerinde birinci aşama; “toplumsal güçler ilişkisi” dir. Toplumsal güçler ilişkisi, yapıyla yakından bağlantılı, nesnel ve ölçülebilirdir. Maddi üretim güçlerinin gelişme düzeyi, değişik toplumsal grupların doğuşuna zemin hazırlar ve işlevi temsil eder. Bu değişmesi zor bir ilişki sürecidir. Bu temel konfigürasyon; belli bir toplumda onun değişimi için yeterli koşulların olup olmadığını, toplumun tarihsel süreçte ortaya koyduğu ideolojilerin uygulanabilirliğini incelemeye yardımcı olur.

Bu noktadan ikinci güç ilişkisi olan “siyasal güç ilişkilerine” geçilir. Bu sefer toplumdaki çeşitli topluluklarca ulaşılan türdeşlik, öz-farkındalık ve örgütlenme kabiliyetleri değerlendirilir. Burada ilk karşımıza çıkan ekonomik-korporatif düzlemdir. Üreten, emek yoğun zanaatkarlarla, üretilenleri pazarlayan esnaf sınıf oluşmaya başlayacaktır. Ekonomik faaliyetler arttıkça aynı mesleği yapan esnaf ve zanaatkarların sayısında da bir artış olacaktır. Burada Gramsci aynı meslek erbaplarının birbirleriyle olan dayanışmasını ve ticari süreçte bir önceki basamağın durumunun bir sonraki basamağı ya da bir sonraki basamağın durumunun bir öncekini ilgilendirmediğini anlatır¹⁰. Ancak hala toplumda geniş bir mutabakat yoktur, sadece aynı meslek erbaplarının yerel ya da ülke bazında dayanışmaları söz konusudur.

Bir sonraki aşama, toplumsal grubun bütün üyelerinin çıkar dayanışması bilincine eriştikleri aşamadır. Bu dayanışma salt ekonomik alanda gelişirken devreye devlet sorunu girer. Devlet yukarıda anlatıldığı gibi burjuvanın kontrolündedir. O halde devlet, burjuvanın çıkarları doğrultusunda her gruba eşit mesafede olmayacak, çıkarları korumak adına burjuvanın onayladığı gruplara kolaylıklar sağlarken diğer gruplara sıcak yaklaşmayacaktır.

Gramsciye göre bu aşamada grup ya da gruplarca, yükselen ya da yüksekte bulunan egemen gruplarla, aynı siyasal - hukuksal eşitliğe kavuşma açısından: yasama ve yürütme sürecine, temel yapılar içerisinde kalınarak, katılma hatta değiştirme hakkı talep edilir.

¹⁰ Tacirle-üretici ilişkisini örnek verir Gramsci. Meslek gruplarının kendi aralarında dayanışmaya gittiklerini örneğin bir tacirin bir başka tacirin yardımını isteyebildiğini ancak üreticinin durumunu düşünmediğinden bahseder.

Talep edilenler ilk başta bencil bir yapıdayken iletişime geçtikçe gruplar arasındaki farklılıkların esasında benzerlikler içerdiği de ortaya çıkacaktır. En büyük benzerlik pastada yeterince ya da burjuva kadar pay alınamamasıdır.

Kişi bu evreden sonra, kendi her türlü çıkarının, grubunun çıkarlarını aştığını ve diğer grupların çıkarları haline geldiğini ya da gelebileceğini fark ettiği takdirde yapıdan karmaşık üst yapılar alanına geçilmiş demektir ve daha önceden oluşmaya başlamış ideolojiler bu evrede “parti” haline gelir. Artık aynı meslek erbapları düzeyinden çıkılmış, yatayda veya dikeyde farklı katmanlarda aynı sorunları yaşayan topluluklar arasında karşılıklı anlayışlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu anlayışlar ortak çıkarların ortaya dökülmesi ya da ideolojiler olarak açıklanabilir. Her bir ideoloji etrafında insanlar toplanarak, fikirlerini ifade ettiğini düşündükleri partileri kurarlar.

Toplumda pek çok parti oluşabilir. Bu partiler kendilerini yaratan ideolojilerinin farklılıkları gereği bir çatışma içerisinde olacaklardır. Bu çatışma ya da çatışmalar ise partilerden birinin ya da en azından onların tekil kombinasyonlarından birinin, toplumsal alanın her yerinde, kendi ideolojisini yayana kadar devam eder. Gramsci burada yayılmayı bir birliktelik oluşturmak olarak açıklar. Oluşan bu birliktelik sadece ekonomik ve siyasal erklerin birliği değil aynı zamanda düşünsel, ahlaki ve moral birlikteliğidir.

Sonuçta parti, tüm bu çatışma ortamı içerisinde kendi ideolojisini de en uygun yayılmayı yapabilme adına her defasında gözden geçirir. Diğer insan, grup ve toplulukları da kazanabilmek adına ideolojisi içerisinde onların çıkar ve ihtiyaçlarına da yer verir. Bu gözden geçirmeler sonucunda ideoloji yumuşar ve toplumun büyük bir kesimi tarafından mutabakat sağlanacak bir hale gelir. Parti artık sağlanan bu mutabakattan sonra sorunları kendi sorunları olarak değil tüm toplumun sorunları olarak halka sunar ve böylelikle bir dizi bağımlı grup üzerinde “hegemonya” kurar.

Gramsci’ye göre burada bir aldatmaca da vardır. Devlet, belli bir grubun organı ve aynı zamanda o grubun genişlemesi için elverişli koşulları yaratan kalkandır. Bu sebeple grubun gelişimi ve yayılması evrensel bir yayılmanın, bütün ”ulusal” güçlerin gelişiminin motor gücü olarak tasavvur edilir. Yani egemen grup diğer grupların sorunları ve çıkarları ile koordinelidir. Devlette egemen grubun çıkarları ile bağımlı grubun çıkarları arasındaki

ilişki istikrarsız, ancak egemen grubun ağırlıkça hükümlerinin sürdüğü, dengelerin oluşumuna ve bunların aşılmasına ilişkin bir süreç olarak düşünülür.

Gramsci (2014:175-176) “Hukuk Anlayışı” üzerine yazdığı yazısında devletin belirli bir uygarlık ve vatandaş yaratmak, bu durumu sürdürmek, bazı gelenek ve tavırları ortadan kaldırmak ve başkalarını yaygınlaştırmak için hukuku kullandığını anlatır. Bütünüyle yeni bir toplum yaratırken de devletin eğitici olması gerektiğini vurgular. Bunu yaparken üst yapı olaylarının kendi başlarına değil, belirli bir kontrolde değiştirilmesi gerektiğini savunur.

Devletin bir anlamda ussallaştırıcı bir katalizör görevi olduğunu, belirli bir planda, içinde belirli bir yaşam biçiminin barınmasının “mümkün” olduğunu ve “kriminal eylem ya da ihmalin” karşılığında yalnızca genel bir tehlikelilik yargısı değil, ahlaksal nitelikleri olan bir ceza yaptırımının söz konusu olması gerekliliğine vurgu yapar. Devletin tüm bu koşulların yaratıcısı olması gerekliliğini söylerken, bu kapsamda zorlayıcı, teşvik edici, özendirici ve cezalandırıcı olduğunu belirtir.

Gramsci'nin hegemonyasının her ne kadar rızaya dayalı olduğu iddia edilse de onun devlete biçtiği bu rolle hegemonyanın tesis edilmesi ile iktidarın kazanılması ve iktidarın kazanılması sonrasında hegemonyanın sürdürülmesi ayrımında Gramsci'nin o denli de hümanist olmadığı düşünülebilir. Eğer ki devlet tüm süreci yukarıda anlatıldığı gibi kontrol edense o takdirde yeri geldiğinde hegemonyasından sapma olduğunu gördüğünde güç kullanmasına mani yoktur. Esasında Machiavelli'den çok etkilenen Gramsci'nin devlete, böyle bir rol vermesine de şaşmamak gerekmektedir. O halde partiyi oluştururken ve partiyi oluşturduktan sonra iktidara yürürken ileride göreceğimiz uzun, gönüllerin kazanılmasını gerektiren bir mevzi savaşı mubahken, iktidara geldikten sonra yapılacaklar o denli yumuşak ve rıza arar olmak zorunda değildir.

Hegemonya, kapitalist toplumda basitçe; belirli bir egemen sınıfın başka sınıflarla kurduğu ittifaklar ve siyasal uzlaşmalar sayesinde egemenliğini topluma kabul ettirerek yönetici konumunu sürdürebilmesi olarak tarif edilebilir. Ancak Gramsci'ye göre, bir sosyal sınıfın ekonomik olarak egemen olması, onun aynı zamanda hegemonik olduğu anlamına gelmez. Hegemonya kurabilmek için sadece ekonomik güç yeterli değildir.

Hegemonya ekonomik gücün yanı sıra belirli bir siyasal ve düşünsel alt yapıyı da gerektirir.

Ekonomik güç burjuva sınıfının elinde bulunur. Ancak bahse konu yapıyı kurabilmek sadece ekonomik gücü elinde bulunduran her burjuva sınıfının kudretinde değildir. Burjuvazinin belirli bir kapitalist toplumda hegemonik konuma gelebilmesi için kendi kültür, fikir ve dünya görüşünü toplumun diğer sınıf ve katmanlarına kabul ettirebilmesi gereklidir. Başka bir deyişle ekonomik güce sahip sınıfın aynı zamanda kültür alanında varlık göstermesi ve özgün bir kültür politikasına sahip olması gereklidir. Yönetmeye aday olacak sınıfın toplum üzerinde düşünsel anlamda bir itici güç olması şarttır. Toplumun düşünsel hayatında etkili olabilmek adına burjuvazinin kendi aydınlarını yaratması ya da yetiştirmesi gerekmektedir (Çiftçi, 2010: 26).

Gramsci kuramında, baskın grubun hâkimiyetinde gördüğü devletin, kendisinin ya da toplum dinamiklerinin, üst yapıyı değiştirmesi aşamasında devreye “aydınlar” ı sokar. Ekonomik alanda esaslı bir işleve sahip her toplumsal grup, Gramsci’ye göre, kendisiyle birlikte, organik olarak, bir ya da birden fazla aydın tabakası yaratır. Bu durumda, o gruba, sadece ekonomik alanda değil, toplumsal ve siyasal alanda da bir türdeşlik ve farkındalık yaratır. Kapitalist girişimci kendi üretim sürecine katkı sağlayacak mühendis, teknisyen, ekonomi politik uzmanı yetiştirirken aynı zamanda yeni hukuk ve kültürün örgütçülerini de yaratır. Bu noktada girişimcinin bizzat kendisi de lider olabilmesi ve kitleleri örgütleyebilmesi için teknik ve düşünsel anlamda yetkin olmalıdır. Bu yetkinlik bütün girişimcilerde olmasa bile en azından onların da liderleri olabilecek olanlarda, uygun ortamı devlette ve devlet dışında yaratılabilmek adına bulunmak zorundadır (Forgacs,2012:375).

Gramsci, tarihte, ruhban sınıfı aydınlarının, feodal yapı tarafından ortaya çıkartıldığı örneğini verir. Ruhbanlar tartışmaya açık olmayan dinsel üst yapıyı koruyarak onun gelişmesi için hâkimiyeti monarka oradan da monarşiye taşımış, sonuçta yöneticiler katmanı, âlimler, bilimciler, kuramcılar ve ruhban olmayan filozoflar oluşmuştur. Toplumda yaptığı işin tekniğini bilmesi gerekliliğinden yola çıkarak Gramsci, herkesin

aydın olduğunu ancak herkesin aydınların işlevine ulaşamadığını söyler¹¹ (Forgacs,2012:378). Gramsci köylü sınıfının ise üretime direkt katkıları olsa da asla kendi sınıflarının aydınlarını çıkartamayacaklarını ancak başka sınıfların köylü sınıfından aydın çıkarabileceğini de ekler.

Eğitimde, uzmanlık alanları ne kadar genişler ve bu alanların içeriği daraltılıp daha derinlemesine işlenirse gelişmişlik düzeyi o denli artacaktır. Makine yapan makinaları ve hatta onların testini yapan cihazları yapan ülkeler ona göre, diğerlerine göre en gelişmiş ülkelerdir. Gramsci eğitim sistemi ne kadar genişlerse, uzmanlık alanları ne denli geniş konulara yayılırsa o devletin kültürel dünyasının o denli karmaşık olacağını da anlatmaktadır.

Toplumsal katmanların yetişmesi aydınları üretirken, bu katmanlar, tasarruf yapmakta uzmanlaşmış katmanlarla, yani küçük ve orta toprak burjuvazisi ile küçük ve orta kentli burjuvanın belli katmanlarıyla örtüşür. Buna farklı okul tiplerinin ülke içinde yayılımı da eklenince, kır burjuvazisi devlet görevlilerini ve profesyonel insanları, kent burjuvazisi ise sanayi için teknisyenler üretir¹².

Gramsci aydınları bu noktada üst yapının görevlileri olarak görür ve üst yapısal düzeyi ikiye ayırır; bunlar sivil toplum diye adlandırılabilen, yaygın olarak “özel” diye adlandırılan organizmalar topluluğu ve “politik toplum” ya da devlete ait düzeydir.

Bu iki düzey, bir yandan egemen grubun, toplumun her yanında icra ettiği “hegemonya” faaliyetine karşılık gelirken, öte yandan devlet ve hukuksal hükümet aracılığıyla uygulanan komuta etmeye de karşılık gelir (Forgacs,2012:381).

Aydınlarsa, burada egemen grubun, toplumsal hegemonya ile siyasal yönetimin madun işlevlerini uygulayan görevlilerdir. Bu kapsamda aydınların iki tane görevi vardır, bunlar (Forgacs,2012:381);

¹¹ “Herkes bazen sahanda yumurta yapabilir ya da ceketindeki söküğü dikebilir, ama bu herkesin aşçı ya da terzi olduğu anlamına gelmez”

¹² Gramsci burada kırsal Güney İtalya ile daha gelişmiş Kuzey İtalya’yı analiz etmiştir.

Topluma egemen grup tarafından empoze edilen yaşam tarzına halk kitlelerinin rıza göstermesini sağlamak, Devletin rıza gösteren grupları yasal olarak disipline eden uygulamalarını veya rızanın olmadığı hallerde devletin yaptığı zor uygulamalarını meşru göstermektir.

Gramsci, aydını sadece günümüzde kullanılan yüksek bir entelektüel seviyeye sahip nitelikli düşünür olarak görmez ona göre halkın standartları üzerinde bulunan tüm kitle aydınları oluşturur. Aydın halk ile devleti birbirine bağlayanlardır esasında; köydeki öğretmen, kasabadaki doktor, mühendis hatta ordudaki subay ve astsubaylardır. Büyük bir kitlenin özenerek en azından çocuklarından birinin olmasını istedikleri, içerisinde buldukları şartlardan daha iyisine sahip olduklarını düşündükleri modeldir.

Aydınlar kırsal ve şehirliler olarak ikiye ayrılır. Kırsal aydınlar köylülerle diyalog kurarken, şehirliler sanayicilerle görüşürler. Her insan sahip olduğu yetenekler ya da yapmayı bildiği iş haricinde hayata, estetiğe ya da tabiata bakışıyla bir tarafa sahiptir, dolayısıyla esasen herkes bu anlamda birer aydındır. Ancak geleneksel aydın tipini Gramsci bize felsefe, sanat ve edebiyatla uğraşan kişiler olarak çizer. Buna da örnek olarak birer edebiyatçı, felsefeci ve sanatçı olma iddiasında olan gazetecilerin kendilerini hakiki aydın olarak gördüklerini söyler.

Aydınların tespiti ve geliştirilmesinin ardından hegemonya için en önemli şart olan fikirlerin ideoloji seviyesinde topluma zerk edilmesi gerekir. Bu işlem tabiatıyla aydınların görevidir. Aydınlar artık savunucusu oldukları sınıfın kendisini değil ideolojilerini savunmaya başlarlar. Bu ideolojinin alt başlıklarını oluşturan fikirler öylesine bir inançla savunulur ki aydınlar bir süre sonra savunucusu oldukları sınıfın bile üstünde bu düşüncelerin sahibi olduklarını zannedebilirler.

Sonuç olarak Gramsci için hegemonya; egemen sınıfın, topluma kendi düşüncelerini, ahlaki ve kültürel değerlerini, dünya görüşlerini ve bunlara bağlı uygulamaları, özellikle aydınları aracılığı ile ikna yöntemini kullanarak, böylelikle toplumun rızasını da alarak kabul ettirmesi ve tüm bu fikirlerin özümsemesi sonucunda fikir anlamında kendi liderliklerini kurmasıdır.

Hegemonya, güce başvurulmadan, toplum içinde ikna ve uzun bir süreç gerektiren bir toplumsal eğitimle ortak bir “iyi” algısı oluşturulmasını sağlar. Oluşan bu ortak iyi algısı etrafında toplum şekillenir. Ancak burada ortak iyi algısı oluşturmakta kilit nokta ideolojidir. Çünkü ideoloji, sınıfların rızasını yaratan ve güven altına alan temel unsurdur. İdeolojinin hegemonya içindeki rolüne ilişkin olarak şu yorum kabul edilebilir

Böylelikle kendini, yarattığı ideoloji ve aydınların ardına gizleyen lider sınıf, toplumu idare edecek, ortaklıklar ve işbirlikleri kurarak sistemin dışında kalanları yanına çekebilecek ancak çok güçlü direnç gördüğü yerlerde de kurmaya çalıştığı sisteminin üzerine inşa ettiği ortak iyi unsuruna uygun olarak yapılandığı hukuk sistemi ile tedbirlerini alarak karşı ataklarını yapabilecektir (Buchanan, 2000: 105’ten, aktaran M. Carnay, 1984:102’den aktaran Embel, 2004: 20).

Gramsci İtalya’da gönülden inandığı komünist bir partinin iktidara gelmesi için fikirlerini açıklarken bunu son derece yalın ve anlaşılır bir şekilde yapmıştır. Hiçbir uluslararası ilişkiler teorisinde olmadığı ölçüde açık bir yol haritası belirlemiştir. Mevcudu anlatmakla, analiz etmekle kalmamış, onu değiştirmek için çözümler geliştirmiş ve bunu yaparken de gene mevcudun vucud bulduğu süreci kullanmıştır. Gramsciye göre her zaman iktidara gelen bir sınıf zaten vardır. Bu sınıf burjuvadır. Burjuva uzun yıllardır, özellikle Avrupa’ da aynı methodu kullanarak iktidarı elde tutmaktadır. Başa isim olarak kimin geldiğinin hiç önemi yoktur ideoloji dolayısıyla esas iktidar hep burjuvaya aittir. Günün sonunda iktidar burjuvanın elindedir ve kurduğu üst yapı hep onun çıkarlarını korumaktadır.

Gramsci’ye göre burjuva bu iktidar yönetimini yaparken sivil topluma kendi varlığını kültürel olarak çekinmeden hissettirmektedir. Ancak iktidarın esas sahibinin kendisinin olduğunu, seçimlerde halkın kendi yöneticilerini kendilerinin seçtiği oyununu, her defasında kurgulayarak gizlemektedir. Sivil toplum özgür olduğunu, iradesini kullanarak yöneticilerini seçtiğini düşünürken, kurallara uyma konusunda yani sisteme sadakat göstermekte, böylelikle rızaya dayalı bir şekilde alt-yapı ile üst-yapının beraberliğinden doğan tarihsel blok her defasında oluşturulmaktadır.

Burjuva, aydınları ile yarattığı liberal düşünce sistemi ile halkı kandırmakta, kazancına kazanç eklerken de halka az miktarda bu refahtan sus payı vermektedir. Ülkelerdeki eğitim sistemleri, hukuk düzenleri, kültürel anlayışlar burjuvanın çıkarlarına uygun toplumu oluşturacak bireyleri yetiştirmek ve kontrol etmek üzere dizayn edilmişlerdir.

Gramsci tam da bu noktada burjuvayı kendi silahı ile vurmak ister. Onun yazıları hem bir durum tespiti hem de kendi oyununu burjuvaya karşı kullanma yöntemidir. Toplum ve olan biteni analiz ederken Gramsci, "biz öyle yapmamalıyız" diye bir fikir beyan etmez. Tam tersine analizini yapar ve neredeyse yazılarında, burjuvanın yaptıklarının aynısının iktidarı ele geçirmek için yapılması gerektiğini anlatır. Analizlerinde bireyleri, ideolojiler etrafında birleştirerek bireysellikten kurtarır, meydana gelen gruplarda, bireyin etrafındakilere farkındalığının arttığını, sonuçta da bireyin, grup içinde başka bireylerin çıkarlarının en az kendi çıkarları, hatta onlardan da öte olma bilincine ulaştığında, topluluğun artık bir parti olduğunu anlatır.

Partiler arasında ya da içinde çekişmelerin olması gayet doğaldır. Bunun aşımı için Gramsci bir nevi fikirsel fedakârlıktan bahseder. Karşı tarafın da görüşlerini yok saymayarak, onları da kazanmak adına ideolojinin biraz törpülenebileceğini, karşı partilerin fikirlerinden de ideoloji içerisine serpintiler yapılabileceğine vurgu yapar. Gramsci iktidara giden yolda hiçbir engel tanımaz gözüke de burada esas yapmak istediği toplumda geniş bir mütabakat sağlayarak, iktidar için alt-yapı ile üst-yapının oluşturacağı tarihsel blokta, rızaya dayalı bir hegemonya kurmanın yöntemini ortaya koymaktır.

İktidara gelecek parti ya da yönetim adına ne denirse densin ancak bu yolla iktidarını legalleştirebilecektir. Halkın rızasını alan parti, ortaya koyduğu bu ideolojisine olan rızanın devamını sağlayabildiği ölçüde iktidarda kalacaktır. İdeolojinin halk tarafından kabul görmeme ihtimali Gramsci'ye göre her zaman mevcuttur. Bu durumda parti iktidardan çekilmek zorunda kalarak yerini ideolojisini topluma kendisinininkinden daha fazla kabul ettirmiş bir partiye bırakacaktır.

2.3. Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori, Hegemonya Kavramı ve Robert Cox

Gramsci, Hapishane Defterleri'nin bir yerinde ulusal ve uluslararası alanlar arasındaki ilişkiyi açıklar ve uluslararası ilişkilerin toplumsal ilişkilerden sonra geldiğine inanır (Gramsci, 1989: 176'dan aktaran Embel,2004:21).

Gramsci uluslararası ilişkilere yazılarında pek değinmemiştir. Ancak bir komünist olarak, sınıflar arası bir mücadele olarak değerlendirdiği dünyevi ilişkileri açıklamak için kullandığı İtalya'daki sınıflar arası ilişkileri, uluslararası ilişkilerde yaşananlardan çokta farklı görmediği düşünülebilir. Amacı ağırlıklı olarak İtalya'da partinin geleceği olduğu için belki de uluslararası ilişkilere girmeye ve onları analiz etmeye gerek duymamıştır.

Gramsci'nin düşüncelerinden etkilenen Cox, onun toplumun rızasının almaya dayanan fikirlerini uluslararası sisteme uyarlamış ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın kurduğu dünya sistemini açıklamaya çalışmıştır. Cox tasvir ettiği sistemde Gramsci gibi iktidara gelmek için yapılması gerekenleri anlatmaz. O zaten kurulu olan bir düzeni analiz etmeye çalışır.

Amerika'nın kurduğu bu düzende, geçmişte İngiltere'nin kurduğu düzenin üzerinden yaptığı analizde Cox, Amerika'nın İngiltere'nin hatalarından dersler çıkarttığını ve bu hataları tekrar etmemek üzere sistemin koruyucusu olarak, bazı uluslararası kurumları yarattığını söyler. Yaratılan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Birleşmiş Milletler gibi bu kurumların, Amerika'nın başat aktör olma durumunu gizlediğini, böylelikle sistemde meydana gelebilecek aksaklıkların Amerika'ya direkt olarak mal edilmeyeceğini ekler.

Cox da, Gramsci'nin "Rıza" kavramına atıfta bulunarak, Amerika'nın bu sistemi diğer devletlerin rızalarını alarak kurmaya çalıştığına belirtir. Ancak her devletin bu sisteme aynı ölçüde bir rıza göstererek dâhil olmak istemediği, bazı durumlarda Amerika'nın devletleri sisteme dâhil etmek için güç kullanımından ve çeşitli manevralardan kaçırmadığı söylenebilir. Küresel anlamda bir sistem kurarken aktör sayısının fazlalığı Amerika'nın karşılaştığı en önemli sorunlardan biridir. Her biri farklı

kültür, gelişmişlik düzeyi ve yapılar da olan bu devletleri tabiatıyla ortak bir çatı altında toplamak hem de bunu rızaya dayalı bir şekilde yapmak son derece güçtür. Buna karşın Amerika'nın özellikle Avrupa, Uzak Doğu ve Orta Doğu'nun büyük bir çoğunluğunda bir başarı sağladığını da kabul etmek gerekir.

Gramsci'nin sisteminde yer alan pek çok kavram ve düşünce Cox'ta da kendine yer bulmuştur. Eğitim, sınıflararası mücadele, kültür, ekonomik ve sosyal değişimler Cox'un anlattığı sistemde de mevcuttur. Hal böyleyken Cox'la, Gramsci'nin en büyük farkları ise Gramsci'nin olaylara son derece detaylı yaklaşımı mevcutken, Cox tüm detaylar da aynı özenin göstermez ve sadece sistemdeki mevcut durumun ne olduğunu ortaya koyar.

Buna karşın, Gramsci'nin hegemonya ile ilgili düşüncelerini, Robert Cox, uzun yıllar boyunca yaptığı çalışmalarla uluslararası ilişkilere uygulamıştır. Gramsci ekolünün başlıca temsilcisi kabul edilen Cox, hegemonya kavramının uluslararası ilişkilerde tek bir dünya gücünün hâkimiyeti olmadığını, başat bir devletin yarattığı, ideolojik olarak rızaya dayanan, lider devletin üstünlüğünü sağlama sağlayan genel ilkelere uygun olarak işleyen ve aynı zamanda diğer devletler için de belli bir tatmin düzeyi sağlayan bir düzen olarak tanımlar. Böyle bir sistemde, ülkelerin ekonomileri, başat aktörün yarattığı kurum ve mekanizmalar aracılığıyla birbiriyle bağlantılı hale gelir. Sistem dahilindeki ülkelerde bulunan sınıflar, diğer ülkelerdeki sınıflardan kendilerine uygun müttefikler bulurlar. Sonuçta karşılıklı ortak çıkar ve ideolojik perspektifler doğrultusunda, küresel bir tarihsel blok oluşur (Cox, 1987: 7'den aktaran Embel, 2004: 22).

Cox'un hegemonya konusundaki fikirlerini anlayabilmek için bu noktaya nasıl geldiğinin anlatılması gereklidir. Bunun içinde Cox'un anlattığı ve uluslararası ilişkilerde öncülüğünü yaptığı "Eleştirel Kuram" a değinilmesi önem arz etmektedir.

Cox (1981) "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory," adlı makalesinde neredeyse bütün fikirlerini geniş bir yelpazede açıklamıştır.

Makaleye göre "akademik anlaşmalar, gerçek sosyal dünyanın görünmeyen dokusunu, kendi teorileştirmesine sahip ayrı alanlara bölerler", Cox bunu anlama için

gerekli ve pratik bir yol olarak görür. Pratik bilgi ona göre özünde her zaman kısmi ve parçalıdır. Bu parçaların, bilginin sınırlı ayrılmış nesnelere olarak kalırlarken, daha büyük bütünlerin kurulu ve dinamik bir görünüşünü oluşturmaları ise temel bir metot ve amaç sorunudur. Sonuçta gerçeklik en başta bazı bölümlere anlaşma ile ayrılır. Bu da zihnin gerçekliği anlamasını kolaylaştırır. İnsan ilişkilerinin belirli zaman ve mekânlarda düzenlenmesi sonucunda, gerçekliğin baskılarına bilincin karşılıkları olarak, sosyal bilginin alt bölümleri oluşur. Ancak zamanla bu parçalar pratikler değiştikçe gittikçe artan oranda keyfi görünmeye başlarlar.

Cox üzerinde durduğu uluslararası ilişkilerin, devletlerin daha çok da ulus devletlerin arasındaki ilişkileri inceleyerek, savaş ve barışın sonuçları ile ilgilendiğini söyler. Bu durum işin pratiğidir. Zamanla pratik değişmeye başlamış, alana yeni aktörler katılmıştır. Bunlar değişik yönetimlerdeki devletler ve devlet dışı oluşumlardır. Bu durumda pratiğin karışıklık meydana getirmesine sebep olmuş ve ortaya konanların alanını genişletmiştir.

Disiplindeki en uzun soluklu anlaşma sivil toplum ile devletin ayırımı üzerinden uluslararası ilişkilerin tanımını yapma konusundadır. 18. ve 19. yüzyıllarda bu ayırım kolaylık yapılabilmekteydi. Devlet, iç huzuru ve dış güvenliği sağlayarak, pazarlara ulaşımı kolaylaştırmakta, sivil toplum ise sınıf ayrımlarını yok ederek bireyselliği ön plana çıkartıp pazarlardaki anlaşmaların yapılmasını yani ticareti sağlamaktaydı. Bu arada klasik uluslararası ilişkiler teorisi ise bu iki katmanın farklılıklarını ve devletin dış ilişkilerinin çıkarlarının tam bir yansıması olarak görmekteydi. Günümüzde bu iki kavram arasında ciddi bir ayırım neredeyse kalmamış ve sivil toplum ile devlet adeta iç içe geçmiştir.

Cox'a göre Marksist yaklaşım bir nebze de olsa devletle toplumu beraber incelemişti ama bu çok yetersiz ve uluslararası ilişkiler açısından son derece sığ bir analizdi. E.H. Carr ve Eric Hobsbawm bu boşluğu doldurmaya ve sosyal kuvvetler arasındaki sürekliliklere, devletin ve küresel ilişkilerin değişen doğasına karşın duyarlı olmalarına karşın, esasen Fransa'da, Fernand Braudel on altı ve on yedinci yüzyıllardaki bu ilişkiler üzerine çalışmıştır. Immanuel Wallerstein önderliğindeki bir grup ise sosyal ilişkilerle tanımlanan bir dünya sistemleri teorisi önermiştir. Buna göre gelişmiş bir

merkez, az gelişmiş bir çevre arasındaki sömürgeci bir düzen öngören teori, klasik teorilere son derece radikal bir alternatifken ciddi eleştiriler almıştır.

Cox teorisinin her zaman birisi ya da bir amaç için olduğunu söyler. Tüm teoriler bir perspektife sahiptir. Bu perspektif zamanda ve uzamda belirli bir etkileşimden ortaya çıkar. Sadece sofistike teoriler bir perspektifin uzantısı değildir. Teori ne kadar yoğun ve karmaşıksa o kadar kendi perspektifi üzerine düşünür ve onu aşar. Sonuçta her teori oturduğunda, onu bir ideoloji olarak görmek ve içindeki perspektifi açığa çıkarmak önemlidir.

Teori, eğer kalkış noktasını oluşturan perspektifin kapsamında sorulan problemleri çözmeye rehber oluyorsa bu “problem çözücü” bir teoridir. Aksi halde teori kendisi üzerinden daha yansıtıcı ve ilerleyen bir perspektiften ve perspektifin diğer perspektiflerle olan ilişkisi üzerinden, perspektifler üstü bir perspektif yaratmak için problematiğin alternatif bir dünya yaratmak haline geldiği, değişik geçerli bir perspektif seçme olasılığını görüşmeye açma amacı güderse bu “eleştirel teori”yi tanımlar.

Problem çözücü teori dünyayı olduğu gibi bir çerçeve içinde ele alır. Amacı sorun kaynakları ile ilgilenerek, ilişkilerin ve kurumların etkili bir şekilde işlenmesini sağlamaktır. Problemi çözerken belirli alanların belirli bir istikrarda olduğu farz edilir. Bu durum, bu belirli alanların değersizleşmesi anlamına gelir. Eğer problem alanı iyi belirlenir, parametreleri iyi tespit edilirse, değişkenler belli bir sayıya indirgenebilirse son derece etkindir.

Eleştirel teori ise var olan dünya düzeninden ayrı durduğu ve bu düzenin nasıl ortaya çıktığını sorduğu için Cox’a göre eleştireldir. Problem çözücü teorisinin aksine, eleştirel teori kurumları, sosyal ilişkileri ve güç ilişkilerini verili kabul etmez, onların temellerini, değişim sürecinde olup olmadıklarını ve değişimde iseler bunun nasıl olduğunu sorgular. Eleştirel teori ilgilendiği insan etkinliğinin bir yönü ya da belirli bir alanını sadece bütünün bir bileşeni olarak görür ve parçalar ile bütünün değişim sürecini anlamaya çalışır. Problem çözücü teori ise insan etkinliğinin bir yönü ya da belirli bir alanını kendine başlangıç noktası olarak alır ve bu konuda daha çok alt bölümlere ve sınırlamalara gider.

Sonuç olarak eleştirel teori tarihsel bir değişim süreciyle ilgilendiği için bir tarih teorisi. Problem çözücü teori ise şimdi ile ilgilendiğinden tarih dışıdır. Bu anlamda eleştirel teorinin kavramları, sürekli olarak, ilgilendiğinin; tarihle beraber değişmesi nedeniyle bir değişim içindedir. Bu durum eleştirel teorinin kavramlarının problem çözücününkilerle kıyaslandığında keskinlikten uzak olmalarını ortaya koyar. Cox, problem çözücü teorinin daha kesin kavramlara sahip olsa da bunun göreceli olduğunu çünkü bu kavramların çıkış noktalarında problem çözücü teorinin doğası gereği yanlışlar olduğunu söyler. Bu yanlışları da sosyal ve politik düzenin sabit olarak kabul edilmesi ve sabitlik kabulünün bir ideolojik önyargı olduğu yönünde açıklar.

Cox, adeta problem çözücü teoriyi hakir görür bir tavırla onu bölgesel, verilen düzenle uyumlu, sınıfsal çıkarlara hizmet eden, sadece sorunları giderme amacı taşıyan muhafazakâr bir yapı olarak tanımlar. Problem çözücü teori ona göre kesinlikle değer bağımsız değildir. Problem çözücü teoriyi, ele aldığı değişkenlere nesne gözü ile baktığı için metodolojik olarak değer bağımsız kabul eder ancak örtük bir biçimde var olan düzeni kendi çerçevesi olarak kabul ettiğini düşündüğü için değer bağımlı bulur.

Cox, eleştirel teorinin, problem çözücü teorileri teşhis edilebilir ideolojiler şeklinde sonuçlarına işaret ederek içinde barındırdığını söyler. Eleştirel teori, alternatif düzenlerin oluru olanlarını savunur bu açıdan realist bir ütopyacılığı vardır. Her zaman alternatif üretmeye çalışır. Oysa problem çözücü teorinin böyle bir iddiası yoktur. O sadece var olan düzeni sürdüren taktik eylemlere rehberlik eder.

Tarihte bu teori çeşitlerinin yükseliş ve inişlerini ise Cox istikrarın gözlendiği ya da gözlenmediği zamanlardaki farklılaşmalar ile açıklar. Eğer ilişkilerde istikrar ve sabitlik varsa problem çözücü teorilerin, istikrarın olmadığı ya da sorgulandığı dönemlerde ise eleştirel teorinin yıldızının parladığını söyler. Soğuk Savaş dönemindeki yapı tam bir istikrar abidesidir ve tüm teoriler iki güç arasındaki ilişkilerin nasıl idare edilmesi üzerine problem çözücü bir şekilde gelişmiştir. Ancak yetmişlerde bu durum biraz sarsılınca eleştirel teori gelişme kaydetmeye başlamıştır.

Cox eleştirel yaklaşımın başlangıcının realizm ve marksizm de olduğunu belirtir. Realist teorinin başlangıçta tarihsel bir yaklaşım içerdiğini, Ortaçağ toplumlarının kilisenin

baskısını yıkarak kendi çıkarlarını ön plana çıkararak devletlere dönüşmesini anlatan Machiavelli'nin siyaset teorisine ya da İtalyan şehir devletleri arasındaki politik ilişkilere kadar dayandığını anlatır. Meinecke'in tarihteki olaylar karşısında devletlerin verdikleri tepkileri anlamaya çalışan yaklaşımını ya da E.H. Carr ve Ludwig Dehio gibi bilim adamlarının değişik dönemlerdeki uluslararası davranışın çerçevesini belirleyen belli güç oluşumlarını çizerek, tarih içinde kurumları, teorileri ve olayları anlamaya çalışmalarını realistlerin eleştirel yaklaşıma katkıları olarak görür.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise durum değişmiştir. Özellikle Amerikan bilim adamlarından Hans Morgenthau ve Kenneth Waltz'ın realizmi tarihten arındırarak bir problem çözücü teori haline getirdiklerine inanan Cox, bu konuda E.H. Carr'ı tarihsel yaklaşımı sebebi ile ayrı bir yerde tutsa da tüm bu çabayı iki kutuplu sistemin açıklanmasında ve Amerikan gücünün savunulmasında etkili bir yöntem olarak görür.

Cox bu yeni realizmi “Yeni Amerikan Realizmi” olarak tanımlar. Bu yeni tavır ona göre, üç ana yaklaşımla, felsefik anlamda temel değerler olan, öz ya da esas ile tarihten soyutlanmaktadır (Cox,1981'den aktaran Williams ve diğerleri,2007b:399);

- İnsanın sahip olduğu güç arzusu,
- Ulusal çıkar güden devletin doğası,
- Güç dengesi mekanizması ile karşısındakinin çıkarlarına akılcı engeller getiren devletler sistemi doğası.

Bu üç ana unsura ulaşan neorealistler için tarihin bittiğini, geleceğin hep geçmiş gibi olacağı fikrinin hâkim kılınacağını söyleyen Cox, ayrıca ahlakın artık fiziksel güçle orantılı olduğu düşüncesinin de hâkim kılındığını belirtir.

Cox'a göre neorealizm normatif değildir, problemleri fiziksel güç ilişkilerine indirgediği için değer bağımsızdır. Gene de neorealizm gizli bir normatif öğeyi içinde barındırır, bu öğe; güvenlidir. Güvenlikteki bu normatif değer ise sistemdeki tüm aktörlerin sistemi aynı şekilde anlamasına bağlıdır. Sistemdeki güçlü devletler ise teorinin bu işlevini dikkate almamakta direnirler ve kendi ahlaki düzen anlayışlarını diğer devletlere empoze etmeye çalışırlar. Cox bu noktada Amerika örneğini verir.

Neorealistlerin yaptığı en büyük hata, Cox'a göre, tarihin belirli bir dönemindeki ilişkiler yumağını alarak bundan bir düşünüş biçimi çıkarmayı ve bunun evrensel olarak geçerli olduğunu varsaymalarıdır. Cox ayrıca aynı hatanın tüm problem çözücü teoriler için geçerli olduğunu ve bu durumun bu teorilere bir pratiklik kattığını da ekler.

Marksizm de Cox'un eleştirilerinden payını alır. Marksizm de tıpkı realizm gibi ilk başlarda tarihsel olarak akıl yürüten, sosyal ilişkilerdeki değişimi açıklamak ve desteklemek isteyen bir yaklaşımdır. Bu durum tarihsel materyalizmin kendisidir Cox'a göre, ancak bir de kapitalist devletin ve toplumun analizi için bir çerçeve olarak tasarlanmış, tarihsel bilgiye arkasını dönmüş, sadece soyut bir üretim tarzını kavramlaştıran bir Marksizm vardır ki Cox, bunun şiddetle karşısındadır.

Tarihsel materyalizmi içeren ilk Marksizmi Cox, Eric Hobsbawn, Gramsci ve diğer Marksist tarihçilerde bulurken, ikinci tasvip etmediği yaklaşımı, "Yapısalcı Marksizm" diye nitelendirirken onu, Kapital'in ve diğer kutsal metinlerin yorumlanması şeklinde tasvir eder. Yapısalcı Marksizm ona göre neorealizmin tarihsel olamayan "özelci" epistemolojisi gibi bazı ortak özellikler barındırır. Ancak çok soyuttur ve problem çözücü olmaktan uzaktır.

Tüm bunlara karşın Cox tarihsel materyalizmi, eleştirel teorinin kaynağı kabul eder ve neorealizmi dört noktada düzelttiğini söyler. Bunlar diyalektik anlayışı, emperyalizm üzerine yoğunlaşan tarihsel materyalizmin, güçlü devletler arasındaki rekabetin yatay boyutuna dikey bir güç boyutu eklemesi, devletle sivil toplum arasındaki ilişkiye dikkat çekmekle tarihsel materyalizmin realist perspektifi genişletmesi ve sonuncu olarak tarihsel materyalizmin devletle toplumun bir arada aldığı belirli bir tarihsel formu açıklamada üretim sürecine odaklanmasıdır.

Bunları açmak gerekirse tarihsel materyalizmde diyalektik; mantık düzeyinde çelişkilerin araştırılması ile doğruyu arayan bir diyalog demektir. Böylelikle kavramların temsil ettikleri gerçeklerle yüzleşmeleri ve onlar da sürekli değiştikleri için gerçekliğe uyarlanmalarıdır. Bu devamlı bir değişimi beraberinde getirir. Bu değişim kabul edildiğinde gerçekle ilgili her iddia tersini de kapsayacağından, iddia ile zıttı birbirlerini dışlamazken peşinde olunan gerçeğin her ikisi de bir kısmını paylaşırlar. Böylelikle sürekli

hareket halinde olan gerçek ile tarihsel anlamda diyalektik; herhangi bir somut tarihsel durumda zıt sosyal güçlerin yüzleşmesinden ortaya çıkan alternatif gelişme biçimleri için bir potansiyeldir. Değişimi kendine baz alan diyalektik böylelikle sabit realizme karşıdır. Dolayısıyla her ikisi de kullandıkları ana tema olan çatışmaya farklı yaklaşırlar. Neorealizm için çatışma süregelen bir yapının tekrarının bir sonucu iken, tarihsel materyalizm onu yapısal değişimin bir sonucu olarak görür.

Güçlü devletler arasındaki rekabete eklenen dikey güç boyutu ise dünya politik ekonomisinin içinde metropollerin hinterland, merkezin çevre üzerindeki hâkimiyeti ve onları bağımlı kılmasıdır.

Tarihsel materyalizmin devletle sivil toplum arasındaki ilişkiyi inceleyerek realist perspektifi genişletmesini ise Cox şu şekilde açıklar; Marksistler genel çıkarı kapitalizmin genel çıkarı olarak tanımlarken, kapitalistler ise çıkarın genel değil belli alanlarda olduğunu iddia ederler. Bu noktada Cox, Gramsci'yi devreye sokar. Ona göre çıkarın belirli alanlarda olması, Gramsci'nin tarihsel ekonomizm veya her şeyin teknolojik ve maddi çıkarlara indirgenmesi diye tanımladığı durum sonucunda politik eylemlerin (her ne kadar ekonomiden ayrışmasalar da) etik ve kültürel kaynaklarının etkinliğini fark eden tarihsel materyalizme ters düşmektedir. Amerika'da ise Neo-realistler tarafından, devletin üzerinde belirli çıkarlar gereği sivil toplum örgütlerinin baskı yapmasının kabulünü Cox, devlet-sivil toplum ilişkilerine geri dönüş olarak görür.

Tarihsel materyalizm devlet-toplum ilişkisinin, belirli bir tarihsel formdaki açıklanmasında üretim sürecine odaklanırken, Neo-realizm bu süreçle hiç ilgilenmez. Bu noktayı Cox, Neo-realizmle tarihsel materyalizm arasındaki en önemli farklılık olarak görür. Neo-realizm üretim sürecini ve onun içindeki güç ilişkilerini ulusal çıkarın bir parametresi gibi görürken, tarihsel materyalizm; devlet ve dünya düzenini etkileyebilecek üretim alanındaki diyalektik değişim olasılıklarına karşı hassastır.

Tüm bunların analizinden Cox, eleştirel teorinin temellerine ulaşmaktadır. Sonuçta eleştirel teori öncelikle insan tecrübesine saygı ile işe başlamaktadır. Bir hareket asla tam olarak diğerlerinden bağımsız olamayacağı, bir başkasının çerçevesi içinde yer alacağı,

kesinlikle diğer hareketlerle ilinti kurup, ilişkide olacağı için olaylara tarihsel bir perspektiften yaklaşmak Cox'a göre son derece önemlidir.

Eleştirel teori en büyük zaafının bu yolla bilincindedir. Çünkü sadece hareketin değil, teorinin de problematikle şekillendiğini kavrama göreceliği, taraflı olma kapasitesinin varlığını da ortaya koyar. Ancak bunun bilincinde olan eleştirel teori olaylara daha geniş bir zaman perspektifinden bakarak bu durumu aşmayı hedefler ve böylelikle problem çözücü teoriden daha az göreceli olur. Eleştirel teori, teorileştirmenin hiçbir zaman kapalı bir sistemde tamamlanamayacağını ve teorileştirmeye sürekli yeniden başlanması gerektiğinin de bilincindedir.

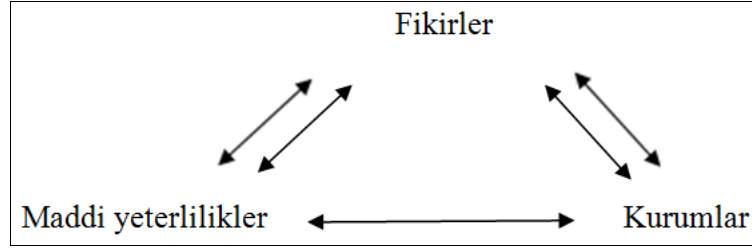
Hareketin çerçevesi zamanla değişeceğinden, eleştirel teori bu değişimleri anlamaya çalışır. Bu çerçeve ayrıca tarihsel bir yapının formuna sahiptir. Sosyal kurumlarla, düşünce kalıpları ve maddi koşullar arasındaki bir ilişkiye dayanan bu form mekanik anlamda insanların hareketlerini belirlemezler fakat alışkanlıkların, baskıların, beklentilerin ve zorlamaların içeriğini oluştururlar.

Hareketin yer aldığı çerçeve veya yapı, tavandan değil daha çok tabandan ortaya çıkan bir değişim sonucunda değişebileceğinden dışarıdan tanımlanmalıdır.

Cox hareket için çerçeve veya tarihsel yapı kavramını kuvvetlerin belli bir konfigürasyonu olarak tanımlar. Bu konfigürasyon ona göre hareketleri doğrudan etkilemez ancak baskılar uygular. Birey ve gruplar baskılar sonucunda onlarla beraber hareket edebilir ya da onlara karşı çıkabilirler ancak onlara karşı kayıtsız kalamazlar. Var olan bir tarihsel yapıya, topluluk başarı ile direndiği oranda yeni bir yapı oluşturmaya başlar.

Bir yapı içerisinde Cox'a göre, üç kuvvet kategorisi etkileşimde bulunur; maddi yeterlilikler, fikirler ve kurumlar.

Şekil 1: Kuvvet Kategorileri Etkileşimi

Kaynak: Williams ve diğerleri,2007b:405

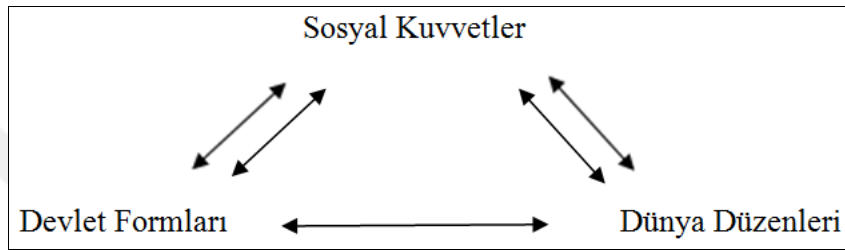
Bu üçünün arasındaki ilişki karşılıklıdır. Maddi yeterlilikler üretici ve yapıcı anlamda sahip olunulan teknoloji, endüstri, vb. şeylerdir. Fikirler ise var olan düzeni korumaya ve sürdürmeye istekli olanlar ve bu düşüncenin aksini iddia edenlerdir. İki fikir tarzı arasındaki çatışmalar doğal olarak diyalektiği doğuracak ve devamlı olarak yeni fikirler ortaya atılarak değişim sağlanacaktır.

Kurumlar bu noktada stabilizasyonu, yani belirli bir düzenin devamını sağlarlar. Kurumsallaşma ve Gramsci'nin hegemonyası arasında Cox yakın bir bağlantı kurar. Kurumlar, uzlaşmayı, kuvvet kullanımına karşı en önemli koz olarak gördüklerinden iç sürtüşmelerle uğraşma yollarını sağlarlar. Eğer liderler zayıfların rızasını koruyacak şekilde tavizler verirlerse ve sadece kendi çıkarlarına hizmet etmektense evrensel veya genel çıkarlara dayanarak liderliklerini açıklarlarsa rızaya dayalı hegemonya gerçekleşebilir. Bu noktada her türlü çıkarın temsiline uygun olan kurumlar hegemonik stratejinin dayanağı olabilirler.

Cox'a göre tarihsel yapılar metot olarak üç düzeye ya da etkinlik alanına uygulanmıştır. Bunlar sosyal kuvvetler, devlet formları ve dünya düzenleridir. Sosyal kuvvetler üretim alanında ki gelişmeleri, devlet formları devlet ve toplum komplekslerinin incelenmesini, dünya düzenleri ise devletlerin bir arada yaşayabilmeleri için barış ve savaşın mantığını içerir. Bu üç düzey aralarında devamlı bir şekilde ilişkilidir. Üretim şekillerinin değişmesi devlet yapısı ve dünya düzeninin değişmesini beraberinde getirir. Zaman içerisinde sosyal kuvvetlerin değişiminin, devlet formlarını etkilediği gibi devlet formlarının değişimi de sosyal kuvvetlerin gelişimi ve değişimini etkilemiştir.

Bu noktada sosyal kuvvetler, devlet formları ve dünya düzenleri bir önceki yapıda olan maddi yeterlikler, fikirler ve kurumların belli konfigürasyonları olarak kabul edilebilirler. Bu düzeylerin birbirleriyle olan tarihsel etkileşimi incelendiğinde her birinin diğerini hem kapsayıcı hem de etkileyici oldukları görülecektir. Aşağıdaki şema Cox tarafından hegemonya ve dünya düzenleri arasındaki ilişkiyi açıklamakta kullanılmıştır.

Şekil 2: Hegemonya ve Dünya Düzenleri

Kaynak: Willams ve diğerleri, 2007: 409

Neo-realizm devletleri, maddi güçleri boyutuna indirgenmiş bir halde incelerken dünya düzenini ise maddi güçlerin ilişkisi içerisinde bir güç dengesinde açıklamaya çalışır. Sosyal güçleri dışlar ve devletin tarihsel süreçte değişen yapısıyla ilgilenmez. Sadece liberal demokratik politikalardaki güçlü toplumların devlet gücü kullanımına engel olabildikleri değerlendirilir. Cox'a göre Realist perspektifi genişletmek için norm ve kurumların otoritesindeki değişimleri kabul etmek "hegemonik stabilite" teorisidir. Bu teoride tek bir gücün hükmettiği tüm hegemonik yapılar sisteme hâkimdir. Cox, Keohane'nin teoriyi açıklamak için verdiği 19. yüzyıl Britanya'sı ve II. Dünya Savaşı sonrası Amerika'sını inceleyerek her iki durumda da bu teorinin yanlışlığını göstermeye çalışır. Ona göre Amerika en güçlü olduğu dönemde bile bir dünya düzeni kuramazken, İngiltere üstünlüğünü anakaradan uzaklığına, deniz gücüne ve liberal ekonominin normlarını uygulamadaki başarısına borçludur.

İngiltere serbest ticareti, altın standardını, paranın ve insanların serbest dolaşımını, en önemlisi çıkarların uyumunu temele koyan evrenselci bir ideoloji yaratarak İngiliz saygınlığının tüm dünyada kabul görmesini sağladı. Herhangi bir uluslararası kurum yokken, ekonominin politikadan ayrılması ile tüm bu kuralları düzenleyici ve yönetici

olarak arka planda kalmayı başardı. Ancak ilerleyen dönemde Almanya ve Amerika'nın yükselişi, İngiliz deniz gücünün düşüşü, korumacılığın yükselmesi, altın standardının kalkması ile liberalizmin tökezlemesi gibi sebepler İngiltere'nin gücünü azalttı. 19. yüzyıl ortasında sahneye çıkan Amerikan gücü, İngiltere'nin yarattığı uluslararası ekonomik sistemi yeniden kurulmasını destekleyebilir bir güçte idi. Ancak tarihsel dönüşüm içerisinde yeni kurumlar ve yeni normlar oluşturulması gerekiyordu. Bu noktada devreye Amerikan şirketleri, Bretton Woods sistemi, Keynesçi ekonomi ve uluslararası kurumlar girmiştir. Tüm bunlara karşın ilk başlarda maddi gücün varlığına karşın fikir anlamında bu gücü destekleyici bir durum yoktur ve Amerikan liderleri yeni bir dünya düzeni kurma konusunda isteksizdiler. Cox, bu durumun, ancak Roosevelt döneminde aşılabildiğini belirtir.

“Maddi güçler, ideoloji ve kurumlar arasında bir uygunluk olan hegemonya tarihsel bir döngüye sahipmiş gibi algılanabilir” diyen Cox, burada bu üç düzeyin arasındaki ilişkiyi üretim ilişkileri ile şekillenmiş sosyal kuvvetler alanında açıklamaya çalışır, ona göre sosyal kuvvetler devletin içerisinde var olabildiği gibi devletin dış sınırlarına da taşabilirler.

Küresel anlamda sosyal kuvvetlerin yapısı ve etkileşimi sonucunda güç, birikmiş maddi yeterlikler formunda algılamaktan ziyade sanki sosyal süreçler sonucunda ortaya çıkıyor olarak görünür. Bu algılamının sonucunda bir politik ekonomi perspektifine ulaşmada, dünya düzenlerinin yapısal özelliklerini; maddi yeterliliklerin, fikirlerin ve kurumların konfigürasyonları olarak tanımlama noktasından, kökenlerini, büyümelerini ve çıkışlarını, yapıların üç düzeyi arasındaki ilişkiler bağlamında açıklama noktasına hareket ederiz.

İngiltere’de yaşananlar, bu noktada sosyal kuvvetlerin gelişmesiyle açıklanabilir. Gelişmiş ülkelerde işçi sınıfının ortaya çıkması devletlerin yapısını etkilemiştir. İşçi sınıfının yani yeni sosyal gücün ulusa dâhil edilmesi, devletin ekonomik müdahaleleri ve sosyal formunun genişlemesini gerektirdi. Sonuçta da iç politika dış politika alanına müdahale ederek, işçilerin bağlılığını sağlamak için iç refah unsurunun dış politikaya yansımalarını sağladı. İçteki refah talepleri korumacılığa, altın standardının bitişi liberal

uluslararasıılığın uzun düşüşüne sebep oldu. Devletin liberal formu yavaşça ulusçu refah formuyla yer değıştirdi.

Endüstrileşmenin yayılması ve getirdiğı sosyal sınıfların seferberliğı devlet gücünü uluslararası bağlamda, İngiltere'nin liderliğini elinden alan yeni rakipler olarak değıştirdi. Zayıflayan İngiliz ekonomisi ve hegemonik ideoloji, 19. yüzyıl ortasının hegemonik dünya düzeninin rakip güç bloklarının, hegemonik olmayan bir konfigürasyonuna bıraktı. Cox emperyalizmin bu sebeple her tarihi döneme dayanarak yeniden tanımlanması gerektiğini söyler. Dünya düzenlerindeki baskınlık ve tabiyetin yer aldığı formların arkasında emperyalizmin aranması ona göre her defasında bir anlam ifade etmez. Analizin ister sosyal kuvvetlerle, ister baskınlık sonucu politik ve ekonomik değerlerle yapılmış olsun iyi bir sonuç vermeyeceğini, gerçek formun tarihsel analizle belirlenmesi gerektiğini belirtir.

Cox'sa göre emperyal sistem, sistem düzeyinde devlet gücünü ele geçiren organizasyonlar olmadan, devletlerin üzerinde baskıların uygulanabileceğı sistem düzeyinde bazı resmi ve daha az resmi organizasyonlar içerir. Sistemi sadece aktörler, devletler veya çok uluslu yapılar olarak anlamak imkânsızdır. Tüm bunlar sistemde baskındır ama sistem bir yapı olarak bunların toplamından fazladır.

Bir yapının hegemonik olduğu yerde Cox'a göre eleştirel teori; insanı, olası bağıllık öğelerini ve destek tabanlarını araştırarak, karşıt yapı aramaya hatta gizli bir karşıt yapıya yönelir. Rıza, insan - güç öğesinin her zaman bariz olduğu çevreye yaklaştıkça aşınır ve ilk önce çevrede emperyal sisteme meydan okuma ortaya çıkar.

Devletin uluslararasılaşmasıyla malların, sermayenin ve teknolojinin görece serbest dolaşımının, dünyada barış için gerekli koşulu olduğuna olan inanç ile desteklenen ideolojik metin Amerika tarafından kullanılmıştır. Kurulan, savaş sonrası Amerikan hegemonyası, daha kurumsaldır ve oluşabilecek iç sosyal baskıları uzlaştırma üzerine kuruludur. Bunun için kurulan Uluslararası Para Fonu ülkelere iç sosyal baskıları geçiştirmek için borç sağlarken, Dünya Bankası uzun dönemli finansal yardım için bir araçtır.

Ekonomisi zayıf ülkelere sistemin kendisi bu yolla yardım edecekti ya da sistemin kuruluşlarınca görevlendirilen devletler bu yardımı sağlayacaklardı. Bunun için bir denetim makinesi kuruldu. Kurulan bu makine ile ulusal politikaların sistem ile uyumu sağlandı. Daha da önemlisi tüm bu değişimler yapılırken sanki baskın ülkelerin isteği ile değil de sistemin gereksinimleri karşılanıyor olarak algılanmasına zemin yaratıldı. Sonuçta refah ulusçuluğu geride bırakılırken ulusal ekonomi, dış ekonomik etkileri kontrol etme girişimi şeklini aldı. Bunun içinde pek çok ülkede endüstri ve emeği politikanın içerisine dâhil edebilmek amacıyla tüzel yapılar geliştirildi.

Devletin uluslararasılaşması için anahtar konumda olan “maliye bakanlığı ve başbakanlık ofisleri” önem arz ediyorlardı. Bunların yanında endüstri bakanlıkları, çalışma bakanlıkları, planlama ofisleri de entegrasyona gönüllü olarak katıldılar. Sisteme geç katılan Türkiye, Peru, Portekiz gibi ülkelere ise genelde dünya ekonomik kurumlarının borç yenilemesi koşulu olarak bu değişimleri yapıp yapmaması koşulları sunuldu.

Sistemde devletin uluslararasılaşması, uluslararası üretimin yayılması ile birleştirilir. Uluslararası üretim doğrudan yatırımlar yoluyla yapılır. Doğrudan yatırımlarda kontrol, üretim sürecinin kendisi içinde ve yatırımı başlatan da kalır. Cox’a göre doğrudan yatırımın asıl niteliği para değil mülktür. Teknoloji formunda ve özellikle yeni teknoloji geliştirmeye devam edecek kapasite “bilgi” olduğundan bu anlamda üretimin nerede yapıldığının pek anlamı yoktur. Ancak uluslararası üretim sosyal güçleri hareketlendirir. Bu hareketlerin çok önemli politik sonuçları analiz edildiğinde ise devletlerin yapısı ve gelecekteki dünya düzeni önceden tahmin edilebilir.

Uluslararası üretimin bir diğer sonucu ise uluslararası yeni bir sınıf ortaya çıkartmasıdır. Bu sınıf uluslararası firma çalışanlarıdır. Bu küresel sınıfa ülke içinde maliye bakanlığı çalışanları, uluslararası üretim sistemlerine bağlı kuruluşların yerel yöneticileri ve buna benzer çalışanları da dâhil edebiliriz. Bu sınıfın tepesinde doğal olarak yöneticiler yer almaktadır.

Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, OECD gibi kuruluşlar politika oluştururlar. Ulusal sermayenin karşılaştığı en önemli sorun uluslararası üretimin kendisini zorlamasıdır. Bu durumun doğal tepkisi ekonomik korumacılıktır. Ulusal ekonomi devleti

koruyucusu olarak kullanmak ister. Bu noktada emek de kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış işçiler olarak ikiye bölünmüştür. Kurumsallaşmış işçiler büyük şirketlerde çalışan, etkin sendikaları bulunan daha kalifiye işçilerken, kurumsallaşmamış işçiler genellikle düşük seviyeli etnik azınlıklar, göçmenler ve kadınlar arasındadır.

İşçi sınıfı hareketleri kurumları (sendikalar, siyasi partiler, vb) ve kurumsallaşmış işçileri her zaman ön planda tutarken sadece sınıf dayanışmasının güçlü olduğu zamanlarda kurumsallaşmamış işçilerin sorunlarına eğilirler. Uluslararası üretim yapan kurumlarda çalışan işçiler uluslararası sermayenin büyük oranda koruyucularıdır. Bu onların uluslararası sermaye ile hiç anlaşmazlık yaşamayacakları anlamına gelmez ancak böyle bir durumda sermaye uzlaşmayı bulacaktır.

Uluslararası üretim kurumsallaşmamış işçileri artan bir oranda kullanmak ister bu şekilde malın üretimi daha ucuz işgücünün bulunacağı çevreye doğru kayar. Sonuç olarak üçüncü dünya ülkelerinde kurumsallaşmamış işgücü devlet tarafından bilinçli olarak sendikalar veya diğer şekillerde kontrol altına alınır ancak uzun vadede bu durum işçilerin bilinçlenmesini engelleyemez. Ancak uluslararası üretim ne kadar gelişirse gelişsin gene de dünya nüfusunun en fakir yerleşimlerinde marjinal şekilde fakir olarak yaşayan insanlara ulaşmakta yetersiz kalacaktır. Uluslararası sermayenin hegemonya isteğindeki Cox'a göre en büyük problem, dünya nüfusunun yaklaşık üçte birinin yoksulluktan dolayı baş kaldırmalarına neden olabilecek fakirliğe götüren bu marjinalleşmeyi etkisizleştirme isteğidir.

2.3.1. Eleştirel Teori'nin Sınır Güvenliğine Yaklaşımı

Eleştirel teori de diğer uluslararası ilişkiler teorileri gibi sadece sınır güvenliği konusu ile ilgilenmez. Ancak sorgulayıcı yapısı ve güvenliğe kattığı geniş bir yelpazeye sahip kavramları ve insan odaklı olması sebepleri ile sınır güvenliği konusunda belki de en fazla atıf yapılabilecek teoridir.

Teorinin çıkış noktası olarak kabul edilen Frankfurt Okulu'nun üyelerinin büyük çoğunluğunun Musevi kökenli olmaları sonucunda eleştirel yaklaşım, zaten en başta özellikle 1940'lı yıllarda, insan ve topluma dair çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu bilim

adamları genel olarak toplum üzerindeki otorite ve önyargılarla ilgili yapılan çalışmalarla “ırksal önyargı” ve “saldırgan ulusçuluk” ile “inançlar” arasındaki bağlantıyı açıklamaya çalışmışlardır (Kızılcılık, 2008: 82; Corradetti, t.y.’dan aktaran Birdişli, 2014)

1960’lı yıllarda yaşanan toplumsal olaylardan etkilenen eleştirel düşünürler Antonio Gramsci’nin burjuva egemenliği fikrinden son derece etkilenmişlerdir (Birdişli,2014:232). Bireyi kısıtlayan, her türlü baskıyı ve kalıbı eleştiren bu düşünürlerin en önemli amacının özellikle düşünsel alanda “özgürleştirme” olduğunu söylenebilir.

20 yüzyılın başlarından itibaren ortaya konulmaya başlanılan eleştirel teori; uluslararası ilişkiler ile 80’li yıllarda Robert Cox aracılığı ile buluşmuştur. Cox’un fikirlerine geçmiş bölümlerde detaylı olarak değinildiği için bu bölümde onun anlattıklarına değinilmeyecektir.

Güvenlik alanında ise Eleştirel Teorinin esas yükselişi Soğuk Savaş sonrası dönemde olmuştur. Küreselleşmenin konuşulduğu, güvenlik olgusunun kollektifleştirildiği, çok aktörlü, çok sesli ve çok renkli bir dönem olan Soğuk Savaş sonrasında güvenliğe dair artık yeni bir şeyler söylemek gerekiyordu. Etnik çatışmaların yoğunlaştığı, demografik hareketlerin hızlandığı, bağımsızlığını isteyen toplumların yeni devletler kurduğu bu tabloda güvenlik kavramı içerisine sosyal, ekonomik, politik, insani ve çevresel faktörler dâhil edilmiştir (Ağır, 2003:125).

Eleştirel kuram, uluslararası ilişkiler disiplini özelinde, realizmin sınırlandırılmış ana kavramlar üzerine inşa ettiği, tek tip bir dünya algısıyla, diğer olguların tahakküm altına almasını eleştirmektedir (Ashley,1981:204-205). Eleştirel kurama göre güvenlik; aktörlerin yaptıklarına, beklentilerine ve aktörler arası etkileşime bağlı olarak algıda şekillenen bir olgudur (Balzacq, 2003: 44).

Eleştirel çalışmalar, devletin merkeze alındığı güvenlik çalışmalarını eleştirirken bundaki en büyük sebebin çoğunlukla Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan küreselleşme olduğunu söylerler. Küreselleşme ile sınır aşan bir pozisyona gelen teknoloji ve sosyo-ekonomik güçlerin, devletin gücünü zayıflatan bir konuma geldiklerini, bu yüzden artık devletin eskisi kadar her konuda, sonsuz bir yetkide, söz söyleme hakkının kalmadığını

belirtirler. Bu nedenle yeni düzende devlet merkezli algılamalar yerine, birey ya da toplum odaklı çalışılması gerektiğini ekleyerek, güvenliği daha geniş sosyal, ekonomik, çevresel ve politik araçlara eklemekte ve bu yeni düşünce sistemini de “özgürleş(tir)me” (emancipation) olarak tanımlamaktadırlar (Booth,1991:313-326; Krause, 1998: 298-333’dan aktaran Ağır,2015:107).

Eleştirel çalışmalar, güvenlik çalışmalarında devlet yerine insanı odağına aldığı için güvenliğin içeriğinde insan, kişiler, toplum, toplumlar gibi katmanları ve onların arasındaki ilişkilerde güvenlik olgusunun açıklanması ile işe başlar. Bunu yaparken devleti inkâr etmez ancak temelini insan odağına atar. Bu sebeple de bir bakıma, insanın kendisini güvenlikte hissetmesi ile ilgilenir gözükür. Devleti, özgürlükler üzerinde yeri geldiğinde kısıtlayıcı olabileceği, kişilerin güvenliğini kendi güvenliğinden daha hakir görebileceği, bu yolla da topluma mutluluk vermesi amacından sapabileceği için eleştirir.

Güvenlik, eleştirel çalışmalara göre sadece devlet tarafından ya da devlete yönelik saldırılarla da tehdit edilmez. Devletin dışında gelişen toplumsal, kültürel, ekonomik ve çevresel etkenlerde güvenliği tehdit edebilirler. Bu bağlamda en büyük güvenlik sorunu bu faktörlerden dolayı ortaya çıkan özgürlüğün kısıtlanması durumudur. Haliyle eleştirel yaklaşım özgürlük ve güvenliği bir elmanın iki yarısı gibi ele almaktadır (Baldwin,2003:7).

Silah kullanma erkini elinde bulunduran devlet, yeri geldiğinde yapacağı eylemleri meşrulaştırmak için topluma, herhangi bir meseleyi, normal tartışmaya açık bir alandan, bir anda tabu ya da acil önlemlerle karşılanması gereken bir alana kaydırılması gereken bir konuyu gibi gösterebilir. Bu durumda devlete, toplum önünde meseleyi güvenlik meselesi haline dönüştürerek olağanüstü yetki ve araçlarla olaylara müdahale etme yetisini meşrulaştırma hakkı kazandırır (Buzan ve diğerleri,1998).

Uluslararası İlişkiler Eleştirel Teorisi’ne göre güvenlik, artık, sadece devletin geçmiş yıllarda dışarıdan gelebilecek askeri bir saldırıya karşı kendi pozisyonunu şekillendirmesi kadar basitçe değerlendirilemez. Küreselleşme ile birlikte devreye yüksek sermaye sahibi şirketler, etnik kimlikler, toplumların algılamaları ve değer yargıları, teknolojiye dayalı yüksek iletişim kabiliyeti, artan mal ve bilgi hareketi ile birbirlerine bağımlı hale gelen ya da etkileşime giren yeni oyuncular girmiştir. Bu nedenle artık

sınırların ötesindeki gelişen herhangi bir konudaki güvenliksiz bir ortam sınırları ve içini tehdit eder olmaya başlamıştır. Bu tehditler artık öyle askeri çözümlerle ya da tek başına bir ulus-devletin gücü ile de kontrol edilememektedir.

Güvenliğin tesisinde artık sisteme giren yeni oyucularla uyumlu yeni düşüncelere ihtiyaç vardır. İnsan haklarının ön plana çıkartılması, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ile insanın özgürleştirilmesi, sivil toplumun desteklenmesi, demokratikleşme, ekonomik kalkınma, karşılıklı bağımlılığın teşviki gibi küresel ölçekte tedbirler alınması gerekecektir. Bu şekilde coğrafi sınırların giderek anlamını yitirdiği küresel toplumun ön plana çıkmaya başladığı yeni dönemde güvenliğin tesisi küresel çapta gerçekleşebilecektir.

Tüm bu güvenlik algısındaki değişime sebep olan küreselleşme, iç ve dış sorunları iç içe sokarak, devletlerin iç ve dış güvenlik sorunlarının kesiştiği bir alanda faaliyet göstermelerine neden olmuştur (Victor, 2000: 391-403'den aktaran Ağır,2015:109-110). Devlet artık kendisine, sınırlarına yönelik tehditleri çok uzaklarda bulabilmektedir. Bu denli uzak mesafelerdeki tehditlerin yok edilmesi ise ancak işbirliğinin artırılması ile olacaktır.

Bu süreçte küreselleşme, toplumlara değişim yönünde bir baskıda bulunmaktadır. Bu değişim baskısı da yerel bir direnişle karşılaşmaktadır. Devlet bu iki gücün arasında sıkışabilmektedir. Bir yanda devlete evrilerek küreselleşmeye uyum sağlamasını, gücünden tavizler vererek işbirliğine açık olmasını tavsiye eden hem yerel hem de küresel bir güç, diğer yandan yerelliği kaybetmek istemeyen toplulukların devlete dayattığı bir güç vardır.

Artan yerellik yani kimlik olgusu zaman içerisinde ciddi tehditlere de dönüşebilmektedir. Her ne kadar bu tehdidi küreselleşme tam olarak yaratmasa da Soğuk Savaş yıllarında bastırılan bu değerler silsilesi, küreselleşme ile gelen özgürlük ortamında kendine ciddi kazanımlar elde etmiştir. Etnik ve dinsel kimliklerle ilişkili tehditlerin artışıdaki temel neden hep var olan ancak küreselleşme ile artan ekonomik, siyasal ve sosyal değişimlerdir (Ishiyama, 2004: 3'ten aktaran Aydın ve Açıkmeşe, 2008: 205).

Küreselleşme ile birlikte azalan askeri tehditler yerini rekabetçi bir yapıya bırakmıştır. Dünya üzerindeki ticaretten pay almak artık en önemli husustur. Dünya da

yerel ve bölgesel çatışmalar, diğer bölgelerdeki güvenli alanları da tehdit eder hale gelmiştir. Bu istikrarsız bölgelerde gelişen, paylaşımdan tam olarak gerekli seviyede pay alamamış kesimlerce oluşturulan, içten küreselleşme karşıtı hareketler; “öteki” hatta “sebep” olarak adlandırılan istikrarlı bölge, istikrarlı devlet ya da toplumları hedef almaya başlamıştır. Bu durumun günümüzdeki adı “küresel terörizm”dir.

Bunun başka bir uzantısı da aynı ya da benzer grupların kendi devletleriyle ya da kendi içlerinde girdikleri haklı ya da haksız mücadelelerin sonuçlarıdır. Bu mücadelelerin dışında kalmak isteyen sıradan vatandaşlar için o coğrafyalarda kalmak bir yaşam mücadelesine dönmekte, bu durum da kitlesel göçlere sebep olmaktadır.

Küreselleşme ile esasında dünyaya sunulan Batı değerlerinin; yönetimde, ekonomide ve yaşamsal alanda sindirilerek, dünya çapında bir uyumun sağlanmasıdır. Batı'nın toplumsal, ekonomik ve siyasal değerlerinin “evrensel” ve “kutsal” doğrularmış gibi empoze edilmesi, o değerleri benimsemeyen veya reddeden kesimler üzerinde tahrik edici bir unsur hâlini almaktadır (Arıboğan,2005:129-130). Dünyanın ya da toplumların bir kesimi bu değerleri benimsemekten çekinmezken diğer yanı şiddetle karşı durmaktadır.

Ağırlıklı olarak Batı'nın değerleri üzerine inşa edilmiş bu küreselleşme sürecine karşı çıkanların yarattığı istikrarsızlık, hem kendi buldukları devlet ve bölgeleri hem de değerlerin sahibi olan Batı'yı ve onunla işbirliği içerisinde olan diğer devletleri tehdit etmekte ya da edebilmektedir.

Küreselleşmenin getirisi olan demokrasi, insan hak ve özgürlükleri ile kimliklerin daha fazla konuşulmaya başlanması aynı zamanda bu farklı söylemlere her anlamda kendilerini daha rahat ifade edebilme imkânı sunmuştur. Yapılan tüm eleştiriler bir kimlik çerçevesinde geliştiğinden Eleştirel Teori ile ilgilenen bazı bilim adamları, kimliğin güvenlikte çok önemli bir aktör olduğunu düşünür. Bu kimlik ilintisi sonucunda da zaten sosyal inşacılık yaklaşımı doğmuştur. Kimlik üzerinden yaratılan istikrarsızlık ve onun uzantısı olan güveniksizlik, Eleştirel yaklaşımların bir alt kolu olarak gördüğümüz sosyal inşacılık için çözülmesi gereken en ciddi problemlerin başındadır.

Sonuç olarak Eleştirel Teori'nin Uluslararası İlişkilere yansımaları kapsamında "sınır güvenliği" ile diğer teorilerde adı geçen "güvenlik" kavramı esasında çok da ayrı algılanmamaktadır. Güvenlik realizmde olduğu gibi sadece sınırları ve devleti tehdit eden bir kavram değildir. Devletin kendisi de yeri geldiğinde güvenliği tehdit edebilir. Burada hadise, güvenliğin "kimin için?" olduğu sorusu ile açıklanabilir. Güvenliğin merkezine insan ve toplumu koyan –koymak zorunda kalan- eleştirel teoriye göre sınır güvenliği, içten gelen ya da dıştan ancak illa sınırdaştan askeri olarak gelmek zorunda olmayan bir tehditle karşı karşıya kalabilir.

Sınırların güvenliğinden söz ederken sadece devletin varlığını korumaktan uzaklaşıp insan ve toplumun da varlığına yaklaştığımız anda sınır güvenliği artık fizikselliğini yitirmiş olacaktır. Gelecek tehditleri de ekonomik, çevre, toplum dinamikleri ve kimliklerin üzerinden yansıyan terör, kitlesel göç gibi alanlara yaydığımızda da askeri anlayışa körü körüne bağlı çözümlerden uzaklaşmış olacağız.

Sınır güvenliğinin eleştirel teori ile nasıl sağlanacağını anlayabilmek için çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Gramsci'nin kendi fikirleri ile Gramsci'nin fikirlerinden etkilenerek onun "hegemonya" kavramına ilişkin görüşlerini uluslararası ilişkiler alanına taşıyan Cox'un fikirlerinden faydalanılacaktır. Buradaki dikkat çekilecek konu ise bu iki düşünürün birbirlerini tamamlayan düşüncelerinin bir kesişim kümesini oluşturmak gerekliliğidir. Her iki düşünürün de fikirlerindeki eksiklikleri karşılıklı olarak iki yazarın ortaya koydukları ile tamamlayarak anlamaya çalışmak en akılcı yöntem olacaktır.

Hegemonya ile İtalyan yönetiminde söz sahibi olunabilmesi ya da dünyadaki ABD varlığının perçinlenmesi sağlanabiliyorsa, bu yöntemleri kullanarak bir bölgede, her anlamda karşılıklı çıkara dayalı bir sistem kurarak, üstünlüğü mütevazılıkla şekillendirerek, diğer devlet ve milletleri uygun görülen sisteme ve anlayışa yakınlaştırarak, onların kalp ve akıllarını kazanmak suretiyle, rızaya dayalı bir hegemonya kurabilmek ve bunun sonucunda da sınırlara dışarıdan ya da dışarının içeriye yansımalarından kaynaklı bir tehdidin gelişmesini önleyebilmek mümkün olabilmelidir.

Eleştirel teorinin hegemonya kavramına istinaden oluşturulacak sınır güvenliğine yönelik bu yeni yaklaşımda; diğer bütün teorilerin, düştükleri hatalardan ders çıkarılması ve bir noktaya ya da birkaç konuya odaklanmaktan ziyade daha geniş bir perspektiften hadiseye yaklaşılması gerekmektedir. Bunun için realizmin devlet odaklı güvenlik anlayışından uzaklaşarak, Eleştirel Teorinin gereklerinden olan insan ya da toplum odaklı düşünce birincil öncelik olurken, kimliklerin önümüzde durmaması için gerekli tedbirlerin de alınması, ayrıca sivil toplumun desteklenmesi gerekecektir.

Ortaya koyulacak düşünceye itirazların yükselmemesi için ikna yönteminin kullanılması, bunun için de öneri ve değerler sisteminin yani ideolojinin kimlikleri olumsuz yönde etkileyen unsurlarla donanmış olmaması gerekmektedir. Tüm bunların yanında da devleti tamamen işlevsizleştirmekten uzak durarak, onu dışlayıcı bir tutuma sapılmaması gerekecektir. Ayrıca fikirlerin devlet üstü bir seviyede ortaya koyanlar tarafından da sahiplendiği bir düzlemde savulması son derece önemlidir. Bu yaklaşım ile diğer devletler, başat aktöre karşı olumsuz algılardan uzak tutulabilecektir. İlişkilerde yaşanacak ve yaşatılacak en önemli unsurun karşılıklı saygı ve kazanımlar çerçevesinde olması da gerekli güven ortamını sağlayacaktır.

Yapıya öncelikle bölgesel bir şekilde yaklaşmak bir test olanağı sağlayacaktır. Belirli bir bölgede test edilecek yaklaşım, bahse konu bölgede onandır ve güvenli bir alan yaratarak sınır güvenliğine katkı sağlarsa, bu yaklaşımın diğer bölgelerde de uygulanabileceği anlamına gelecektir.

Tüm bunların harmanlandığı ortam Avrupa Birliği Komşuluk Politikaları'nın Akdeniz Havzasındaki uygulamalarıdır. Başlangıçta çok farklı amaçlarla başlayan ilişkiler zamanla oluşan bir güvenlik kaygısı ile Birliğin sınırlarında güvenli bir halka yaratma konseptine dönüşmüştür. İki düşünürün fikirlerinin bir harmonisinden ve eleştirel teorinin kendisinden yararlanan sınır güvenliğine bu yeni bakışın, Birliğin yıllar içerisinde ortaya koyduğu bu proje üzerinden test edebileceğini değerlendiriyoruz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AB'NİN GÜVENLİK ALGISI VE KOMŞULUK POLİTİKASI

3.1. AB'nin Güvenlik Algısı

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler arasında bir mücadele alanı olmuştur. Avrupa'nın batısında halen belirli sınırlara sahip devletler varken doğuda, Sovyetlerin rejimi altına giren devletler için bu sınırların varlığı Sovyet hâkimiyetindeyken çok büyük bir anlam ifade etmemektedir. İster Batı Avrupa, ister Doğu Avrupa olsun her iki taraftaki devletler Soğuk Savaş süresince kalkınmalarını ve sınır güvenliklerini bu iki küresel aktörün ellerine bırakmışlardır.

Batı Avrupa'da tarih boyunca yaşanan Alman-Fransız çekişmesinin önüne geçilebilmesi için ilk önce 1951 Paris Anlaşması ile Avrupa Kömür Çelik Topluluğu kurulmuştur. Sonrasında ise özellikle Batı Avrupa'da Amerika öncülüğü ve desteğinde bir refah devleti olan Almanya yaratılmış, bölgesel uzlaşma öncelikle ekonomik anlamda Avrupalılaşıma'da bulunmuş; 1957'de imzalanan Roma anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) Almanya, İtalya, Fransa ve Benelux devletleri tarafından kurulmuştur.

Roma Anlaşması sermayenin, malların, hizmetin ve insanların serbest dolaşımına dayanan bir Avrupa ortaya koymuştur (Güngörmüş ve Özonur,2006). Tüm bu kurumlar ve yapılanma daha sonra birleşerek 1 Temmuz 1967'de Avrupa Topluluğu'na, 1992 de ise Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği'ne dönüşmüştür.

Diğer taraftan 1948 yılında, Brüksel Antlaşması ile kurulan “Batı Birliği” ya da “Brüksel Antlaşması Örgütü”, 1955 yılında Almanya ve İtalya'nın da birliğe dâhil edilmesiyle Batı Avrupa Birliği'ne (BAB) dönüşmüştür (Efe, 2007:127 – 145). Realist düşüncenin ağırlıklı hâkim olduğu Soğuk Savaş yıllarında, Avrupa Devletleri de diğer pek

çok devlet gibi sınırlarının güvenliklerini, özellikle iki kutuplu düzende, bir nükleer ya da büyük çaplı bir konvansiyonel savaş ile gelebilecek tehlikelere ve bir istilaya karşın sağlama çabasındaydılar.

O yıllarda, Avrupa'ya ekonomik kalkınmanın öncelikle tercih edilmesinin Amerika Birleşik Devletleri tarafından tavsiye edildiğini, NATO'nun (Amerika'nın NATO demek olduğu yıllarda) tüm Batı Avrupa'ya bir güvenlik şemsiyesi sağlaması ile Batı Avrupa'nın ciddi bir silahlanma yarışının getireceği maddi külfetten kurtulduğunu da eklemek gerekir. Batı Avrupa, Soğuk Savaş yıllarında, sınır güvenliğini Amerikan kuvvetlerine bırakmıştır. Beklenen tehdidin bir Sovyet işgali olduğu değerlendirildiğinde bu durumun çok yadırganmaması gerekir.

Avrupa Siyasi İşbirliği süreci 1970 Lüksemburg Raporu'yla başlamıştır. Buna karşın Avrupa Topluluğu güvenlik ve savunma ile ancak 80'li yıllarda ilgilenmeye başlamıştır. Terörizm ve silahlanmanın kontrolü gibi siyasi güvenlik konuları 1981 Londra Raporu ile tartışılmaya açılmıştır. 17-19 Haziran 1983 tarihlerinde Stuttgart'da toplanan Avrupa Konseyi, Avrupa Siyasi İşbirliği sürecinin kapsamını güvenlik ve savunmayı da kapsayacak şekilde genişletme amacındaki Gencher-Colombo Planı'nın başarısızlığa uğramasının ardından, Stuttgart Bildirisi ile güvenliğin askeri yönünü dışarıda bırakarak, sadece siyasi ve ekonomik yönleriyle ilgilenmiştir (Efe, 2007:130).

26-27 Ekim 1984'de ise yayımlanan Roma Deklarasyonu ile Batı Avrupa Birliği (BAB) tekrar canlandırılmış ve ilk kez olası ortak askeri işbirliğine değinilmiştir. 27 Ekim 1987 tarihinde Lahey'de bir araya gelen Batı Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi, "Avrupa Güvenlik Çıkarları Platformu" nu kabul etmiş ve Avrupa'nın savunma alanında kendi kimliğini geliştirmesini amaçlamışlardır (Efe, 2007:130).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle AB, Maastricht Antlaşması ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikasını oluşturmuş, birliğin güvenliğine ilişkin bütün konuları kapsayan bir ortak güvenlik politikası öngörmüştür. AB'nin savunma kolu olarak düşünülen BAB ise "AB'nin gelişiminin ayrılmaz bir parçası" olarak tanımlanmış ve BAB'a Birliğin savunma ile ilgili kararlarını uygulaması görevi verilmiştir (Maastricht Antlaşması, madde J 4.2 'den aktaran Efe, 2007:130).

Tüm buraya kadar anlatılanlardan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ile onun tamamlayıcısı olan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) "AB Politikaları" olarak adlandırılmaları üzerine bu politikaların realist teori ışığında sınırları korumak üzere inşa edilmiş kavramlar olduğu anlaşılabilir. Ancak gerçekte yapılan tüm çalışmalar Avrupa Birliği'nin sınırlarını korumaktan çok uzaktır. AGSP askeri ve sivil nitelikli yönetime odaklanan bir politikadır. Zira ülke savunması, ulusal yönetimlere ve kolektif savunma ise NATO üyeleri bakımından, NATO'ya bırakılmıştır (Zhussipbek, 2009: 71-88). AGSP esasında direkt olarak ismindeki anlamın tezatlığına rağmen, Avrupa ya da AB'nin savunmasına yönelik değildir. Daha çok AB'nin NATO'nun Amerika'nın çıkarlarına yönelik tasarımını bir nebze olsun yıkmaya girişimidir.

Avrupa'daki gelişmiş ülkeler kendi silahlarını üretebilme kapasitesine sahipken NATO içerisinde kendilerine verilen görev dağılımını sınırlıdır. Bir savaşta başka bir kıtada savaşması gerektiğinde, bu konuda defalarca verdiği sınavlardan başarı ile çıkan ABD, orduların başka bir coğrafyada harekât icra etmesi için gerekli lojistik ana unsurları daima kendi bünyesinde tutmuştur. Sonuçta kendi silahlarını üretebilseler bile NATO üyesi Avrupa devletleri bu güçlerini ana kıta haricinde kullanma kabiliyet ve anlayışından uzaktırlar.

AB, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa'da yaşanan en büyük krizlerden biri olan Kosova krizinin zirveye çıktığı 1999 yılında ayrı bir AB politikası niteliğinde olan bir AGSP'ye sahip değildi. Bu sebeble kendi yanı başında olan bir hadiseye bile müdahale edememiştir. Buna karşın Politika sayesinde, 2003 yılından itibaren AGSP çerçevesinde Balkanlarda ve Avrupa kıtası dışında askeri ve sivil operasyonlar düzenleyebilecek olanaklara sahip olmuştur.

AB üyesi devletler Politika ile asla NATO'nu yerine yeni bir Avrupa ordusu koyma ve ABD'den savunma anlamında bağımsızlıklarını ilan etme hedefi gütmemişlerdir. Örneğin, Ocak 1994'te yapılan NATO zirvesi bildirisinde, AB'nin güvenlik ve savunma alanındaki yeni girişimi Washington Anlaşması'nda geçen maddelere atıf yapılarak Birliğin ana güvenliğinin halen NATO tarafından sağlanacağı vurgusu yapılmıştır (NATO Dergisi, Mart 1994:30'dan aktaran Çayhan,2002:48);

Birlik savunmasını NATO'dan bağımsız bir zemine oturtmak için girişimlerde bulunsa da bu girişimler çeşitli sebeplerle hayata geçirilememiş, ileriki bir tarihe ertelenmişlerdir (Çayhan, 2002: 48-53).

Sonuç olarak 2003- 2006 yılları arasında düzenlenen on dört sivil operasyonun beşi Afrika ve Asya'da, ikisi Ortadoğu'da, üçü Bağımsız Devletler Topluluğuna üye devletlerde, sadece dördü Avrupa'da düzenlenmiştir (Zhussipbek, 2009: 84). Bu durum Avrupa Birliği'nin her ne kadar sivil bir inisiyatif olsa da gerektiğinde askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceğini de göstermektedir. Yarattığı bu yeni politika ile NATO veya ABD'nin girmek istemediği bölgelere Avrupa Birliği müdahale edebilme kapasitesi kazanmıştır.

AB oluşturduğu bu politikalarla bir yandan da içeride bir Avrupalı kimliği oluşturma çabasına girmiştir. AB kamuoyu AGSP'nin oluşturulmasını desteklemektedir. Örneğin 2004 yılının sonunda "Eurobarometer" tarafından yapılan anket verilerine göre, Birlik vatandaşlarının %78'i AGSP'nin oluşturulmasını olumlu karşılamış, bu rakam Bahar 2004'teki göstergelerden %5 daha yüksek olmuştur (EU Commission, 2004a: 'Eurobarometer 62', den aktaran Zhussipbek, 2009: 77).

Avrupa Birliği üyelerinin hemen hiç biri yakın tarihte realist teori anlamında sınırlarında bir savaş tehdidi beklememektedir. Böylesine bir tehdit gerçekleşse bile Avrupa'nın üzerinde NATO kalkanı dolayısıyla ABD şemsiyesi halen ilk günkü kadar tazeliğinde durmaktadır. Son yıllarda sınır ya da sınır bölgelerinde yaşanan pek çok sorunda AB, müttefiki Amerika nasıl davranmayı seçerse ona uygun hareket etmeyi tercih etmiş boyunu aşacağını düşündüğü konulara alaka göstermemiştir. Burada sadece Fransa öncülüğü ve inisiyatifi dâhilinde olduğu izlenen Libya konusundaki tutum, ayrı olarak değerlendirilebilir. Sonuçta AB'nin Fransa sayesinde, başlangıçta ön ayak olduğu söz konusu müdahale, askeri anlamda hava operasyonları ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca Libya hava kuvvetlerinin olası bir müdahale durumunda, zaten ciddi bir varlık göstermesi de beklenen bir durum değildi.

AB güvenliği konusunda yapılan ve yukarıda anlatılan çalışmalar, esasında küreselleşme ile beraber yaşanan güvenlik algısını ve bunun getirilerini ortaya

koymaktadır. Yumuşak bir güç olma konusunda belirli bir arzusu olan AB, sınırlarını korumak adına aldığı polisiye tedbirlerin yanı sıra, çevresinde bulunan devletleri, güvenliğini sağlama ve çıkarlarını korumak adına; güvenli kılmak istemiş, gerektiğinde askeri müdahalelerde bulunmuştur. Diğer bir yöntem olarak; geçmişten gelen iyi ilişkileri devam ettirme ya da zayıf ilişkileri güçlendirme azmini de ortaya koymuştur.

Bu gün adına “Avrupa Birliği Komşuluk Politikaları” denilen bu azim yıllar içerisinde çeşitli aşamalardan geçmiş ve bundan sonra da evrilmeye devam edecektir. Çalışmamızın bu noktasında Komşuluk Politikalarını tarihsel bir süzgeçten geçirerek, zaman içerisinde aldığı yolu, eleştirel uluslararası ilişkiler teorisi hegemonya kavramı ışığında politika içerisinde yapılan yanlış ve doğruları incelemeye çalışacağız.

3.2. Komşuluk Politikası

3.2.1. Komşuluk Politikası'nın Tarihsel Gelişimi

Avrupa devletlerinin, Avrupa dışındaki pek çok devletle ilişkilerini yakın tarihe kadar sömürge anlayışı ile şekillendirdikleri tarihsel bir gerçektir. Avrupa devletleri Akdeniz Havzasında özellikle Kuzey Afrika'da bulunan devletlerle bu kapsamda sömürge sonrası dönemde de pek çok anlaşmalar imzalamıştır (Ayvaz,2009:5). 1957'de imzalanan ve Avrupa Birliği'nin temellerini atan antlaşmalardan biri olan Roma Antlaşması'nın 238.maddesinin 3.eki üye ülkelere, eski sömürgeleri ile ilişkilerini yeniden düzenlemeye fırsat veren ikili anlaşma imzalama olanağı sağlamıştır (Stiftung, 1998: 32-40'den aktaran Ayvaz, 2009).

Avrupa devletlerinin diğer devletlerle imzaladıkları bu antlaşmalar bir birlik arz etmediği gibi, birliğin yararına olmamakta ve üye devletlerin yegân olarak çıkarlarına hizmet etmekte, özellikle Kuzey Afrika ülkelerine imtiyazlar sağladıkları konusunda eleştirilere maruz kalmaktaydılar (Stiftung, 1998: 32-40).

Roma antlaşmasından sonra, Avrupa Ekonomik Topluluğu ilk olarak Fas ve Tunus ile bir dizi iki taraflı işbirliği anlaşması imzalamıştır. Topluluğa üye ülkelerin kolonilerinin bağımsızlıklarını kazanmaya başlamaları sonrasında, 1963 tarihinde AET ile on dokuz

Birleşik Afrika Devleti ve Madagaskar arasında Kamerun'un başkenti Yaounde'de I. Yaounde Sözleşmesi imzalanmıştır. Temel öğeleri ticaret ve yardıma dayanan bu sözleşme iki taraflıdır. 1964'de yürürlüğe girmiş ve beş yıl geçerli kalmıştır. II. Yaounde sözleşmesi ise I. Younde sözleşmesinin sona ermesinden sonra yürürlüğe girmiş ve Lome sözleşmesi imzalanan kadar yürürlükte kalmıştır (Ayvaz, 2009:6).

İngiltere'nin 1973'de birliğe katılması ile bu antlaşmalar İngiltere'nin eski sömürgelerine de genişletilmiş, 1975'te Togo'nun başkenti olan Lome şehrinde, Avrupa ülkeleriyle 71 Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkesi arasında Lome Sözleşmeleri imzalanmıştır. Antlaşma eski sömürgeleriyle Avrupa arasında ekonomik birlikteliği devam ettirme, gelişmekte olan bu ülkelere özellikle bazı tarımsal ürünlerde gümrük avantajları sağlama amaçlarına dayanmaktaydı. 2000 yılında imzalanan Cotonou anlaşmasına kadar yürürlükte kalmıştır (Ayvaz, 2009:6).

Bunların yanı sıra Yunanistan (1962), Türkiye (1963) ile ortaklık antlaşmaları, 1969'da İsrail ve İspanya ile imzalanan iki taraflı ticaret antlaşmaları, Portekiz, Yugoslavya, Mısır, Lübnan, Ürdün, Suriye, Malta ve Kıbrıs ile imzalanan benzer antlaşmalar yıllar içerisinde Topluluğun çevresi ile olan ilişkilerini düzenlemiştir (Ayvaz, 2009:6).

İmzalanan tüm anlaşmalarda Fransa'nın baskısı ile Tunus ve Cezayir her zaman ayrıcalıklı bir yer almışlardır. Anlaşmalar da her devlet için eşit şartları içermeyen, belirli bir ortak görüşü yansıtmayan hatta bazen birbirleri ile çatışan bir hal bulunmaktaydı.

Özellikle artan üye devlet sayısına paralel olarak ortak çıkarları belirleme ve temel değerleri saptama gerekliliği baş göstermiştir. Sonuçta Akdenizli üyelerin talepleri ve Avrupa'ya en yakın bölge olan Akdeniz Havzasında belirli bir tutum oluşturabilmek ve güvenlik kaygısıyla 1972'de Küresel Akdeniz Politikası (Global Mediterranean Policy) oluşturulmuştur. Küresel Akdeniz Politikasının temel amacı bölgede istikrarı sağlamak ve bu doğrultuda bölge ülkelerinin ticaret anlaşmaları aracılığıyla kalkınmalarına yardım edilmesidir (Karluk, 2005:322'den aktaran Ayvaz,2009:7).

Küresel Akdeniz Politikası ile Avrupa Topluluğu bölgeye bir bütün olarak yaklaşma arzusunda olsa da ilerleyen dönemlerde tekrar her bir devletle ayrı ayrı anlaşmalar yapılmaya, farklı usuller ortaya konmaya başlanmıştır. Küresel Akdeniz Politikası'nda karşılıklılık ilkesi ilk başlarda esas iken ilerleyen dönemde bundan da vaz geçilmiştir (Parfitt, 1997: 28-35'den aktaran Ayvaz,2009: 8). Ortak tarım politikası gereği bu dönemde imzalanan antlaşmalar, Akdeniz ülkelerinin Avrupa Topluluğu'na yalnızca sanayi ürünleri ihraç etmelerine izin vermiş, tarım ve tekstil ürünleri ise farklı kotalara tabi tutulmuştur. Bölgede ortaya çıkan yüksek işsizlik göç sorununu doğurmuş, radikal İslam'ın yükselişine sebep olmuş, Topluluğun içinde konuya farklı yaklaşımlar ortaya çıkmış sonuçta her iki tarafta süreçten gerekli faydayı sağlayamamıştır.

Paris Zirvesi'nden (1972) sonra yapılan Kopenhag Zirvesi'nde (1973) ekonomik, sosyal ve teknik alanlarda işbirliğinin gerçekleştirilmesinin gereğine vurgu yapılarak Arap dünyası ile ilişkilerin başlamasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından İsrail, Malta, Tunus, Fas ve Cezayir, Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye, Kıbrıs ve Yugoslavya ile yapılan eski anlaşmaların yerine Topluluk bu ülkelerle süresiz anlaşmalar imzalanmıştır (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği,1999:2'den aktaran Ayvaz,2009:9). İsrail haricindeki diğer ülkelerin sanayileri gelişmiş olmadığı için bu anlaşmalar ile sanayi ürünlerini gümrüksüz olarak Avrupa'ya ihraç edebileceklerdir (Stiftung,1998: 32-40'den aktaran Ayvaz, 2009: 10).

Yunanistan (1981) ile İspanya ve Portekiz'in (1986) Topluluğa katılmasıyla Topluluk ile Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişki yeni bir boyut kazanmıştır. Akdeniz Havzasında benzer tarım ürünlerini yetiştiren tüm ülkeler ekonomik anlamda zorluklar yaşamaya başlamışlardır.

Tüm bunların sonucu olarak yeni bir şeyler yapmak adına Fransa'nın öncülüğünde, 1983 yılında, İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz, Fas, Moritanya, Cezayir, Tunus, Libya ve daha sonra da Malta arasında Dokuzlar Grubu oluşturulmuştur (Altunışık, der. Attila Eralp 1997: 351-383.'den aktaran Ayvaz, 2009:8).

80'lerin sonunda Avrupa'da ve etrafında yaşanan gelişmeler karşısında Avrupa Komisyonu bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, söz konusu Akdeniz ülkelerinin sadece

ekonomik destekle refah ve istikrarının sağlanamayacağıının, havzadaki istikrarsız yapının Topluluğun refah ve istikrarını etkileyeceğini, dolayısıyla bölge ile ilişkilerde tek yönlü ekonomik ilişkiler yerine daha geniş bir politikaya ihtiyaç duyulduğu belirtilmiş ve ekonomik desteklerin yanı sıra bölgedeki demokrasi hareketlerinin de desteklenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır.

90'lara gelindiğinde ise 80 sonları ve 90'ların başlarında uygulanan politikaların başarısız olduğu bir kez daha teyit edilmiştir. Avrupa; iki kutuplu sistemin sona ermesinin ardından oluşan güç değişimini ve bunun getirdiği yeni tehditleri görmekteydi. Eski Doğu Bloku ülkeleri Avrupa Topluluğu ile yakınlaşıp Topluluğa üyelik niyetlerini ifade ederken, Topluluk da bu ülkelere yönelik yardım programını (PHARE) başlattı (Kurtbağ, 2003: 73-92). Topluluğun artık Doğuya açılması kaçınılmazdı. Ancak Güneyi de ihmal etmemek gerekiyordu. Bu sebeple Topluluğun dış politikasında güney ve doğu arasındaki dengeyi sağlama hedefi doğrultusunda, 1992 yılında Yenilenmiş Akdeniz Politikası (Renovated Mediterranean Policy) uygulamaya konuldu.

Yenilenmiş Akdeniz Politikası'nın geçmişteki politikalarından en büyük farkı Mağrip ülkeleri yanında Maşrik ülkelerine karşıda belirli bir duruş sergilemesidir. Ayrıca 1992'de, AT ile Akdeniz ülkeleri arasında bir dizi yatay işbirliği projeleri başlatıldı. Med Programları olarak adlandırılan bu proje;, sivil toplum kuruluşları arasında temasa, karşılıklı anlayış ve işbirliğini geliştirmeğe, özellikle üniversiteler arası işbirliği (Med Campus), belediyeler ve yerel yönetimler arası iletişim ağları kurulmasına (Med-URBS) ve küçük ve orta ölçekli işyerlerinin teşvikine (Med-Invest) odaklanmıştı (Kurtbağ, 2003: 79).

Bölge ülkelerine birtakım yeni altyapı projeleri için mali destek sağlanırken, İsrail'le birtakım yeni anlaşmalar yapılmış, Filistin yönetimine bile doğrudan, Med programları ve Avrupa Yatırım Bankası kanalıyla ekonomik destekler verilmiştir. Yenilenmiş Akdeniz Politikasına Topluluk içinde farklı bakış açıları vardı Kuzey Ülkeleri yardımları eleştirirken Güney Ülkeleri tam tersini savunarak yardımları destekliyorlardı (Kurtbağ, 2003: 80).

Nihayetinde bu politika da Avrupa'nın Doğuya olan genişlemesi, Körfez Savaşı, Topluluğun tekstil ve tarım gibi hassas sektörleri serbest ticarete açmadaki isteksizliği ve

Akdeniz ülkelerinin kendi korumacı politikaları nedeniyle başarısız olmuş ve Avrupa içinde konuya ilişkin değişik fikirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar Mağrip ülkelerinde olduğu gibi Ortadoğu’da da İsrail’i de içine alan bir serbest ticaret bölgesi (Euro-Mashreq Serbest Ticaret Bölgesi) kurulması ya da tüm Akdeniz Havzasını kapsayan bir politika oluşturulmasıdır. Sonuçta Komisyon ikinci seçenekte karar kıldı ve 1994 sonbaharında Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Raporu’nu sundu (Kurtbağ, 2003: 81).

Komisyon’un Kasım ayında Essen’de hazırladığı Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Raporu, yeni Akdeniz Politikası’nın temellerini oluşturmuştur. Komisyon, birlik içinde ve etrafındaki bölgede istikrarlı bir ortam yaratalabilmek adına Doğu Avrupa’daki devletlerle olduğu gibi Akdeniz’de bulunan komşular ile de dengeli bir ilişki kurulmasının gerekliliğini savunmuştur. Komisyona göre bölge, Avrupa için vazgeçilmezdir. Ayrıca bölge güvenliğinin ancak demokrasiye ve insan haklarına saygılı, iyi yönetimler ile aşılabileceğine, bunun içinde Avrupa Topluluğu’nun her türlü ekonomik ve sosyal yardımı yapmasının elzem olduğuna vurgu yapmaktadır (EU Council, 1994).

3.2.2. Barcelona Süreci

Haziran 1995 Cannes Zirveleri’nde Konseyin, Komisyonun Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Raporu’ndaki önerilerini benimsemesiyle, 27-28 Kasım 1995’te Barcelona’da toplanan 15 üye ülke ve 11 Akdeniz ülkesinin (Fas, Tunus, Cezayir, Mısır, İsrail, Lübnan, Suriye, Ürdün, Türkiye, G. Kıbrıs, Malta) Dışişleri Bakanları ile Filistin Yönetimi temsilcileri, “Avrupa-Akdeniz Ortaklığı’nın Anayasası” niteliğindeki “Barcelona Bildirisi” ni kabul etmiştir (Koç, 2002:2).

Yayınlanan bildirmede, “ortak bir refah alanının kurulması”, Avrupa-Akdeniz anlaşmaları ve AB’nin ortakları arasındaki serbest ticaret anlaşmaları yoluyla 2010 yılına kadar bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulması kararları yer almıştır. Ayrıca bildiride geniş kapsamlı işbirliği düzenlemelerini içeren bir “Çalışma Programı” kabul edilmiştir. (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği,1995’den aktaran Koç, 2002: 2).

Kuzey-Güney arasındaki uçurumun azaltılması için pazar ekonomisine geçilmesi, serbest ticaretin yaygınlaştırılması, rekabet gücünün artırılması, enerji sektöründe işbirliği,

ekonomik ve mali ortaklık adına 2010 yılına kadar serbest bir ticaret bölgesi tesis edilmesi hedeflenmiştir (Güler, 2010:6). Buradaki en önemli husus ise hedeflenen serbest ticaret bölgesi için sınai ürünlerde tüm tarifelerin ve tarife dışı engellerin adım adım kaldırılması, tarımsal ürün ve hizmet ticaretinde de liberalizasyonun gerçekleştirilmesinin planlanmasıdır (Ekşi:5'den, aktaran Güler, 2010:6)

Sosyal, kültürel ve insani alanlarda ise eğitim, sosyal kalkınma, göç, terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve yolsuzlukla mücadele hedeflenirken özellikle sivil toplumun sürece dâhil edilmesi amaçlanmıştır (Güler,2010:6).

Geçmişte yaptığı hatalardan ders alan ve artık yeni genişlemiş hali ile birtakım sorunları daha çok hissetmeye başlayan Avrupa bu sefer işi biraz daha sıkı tutma çabasıydı. Barcelona Bildirisi'nin geçmişteki çalışmalardan en büyük farkı ilişkilerin gelişmesi ve özellikle de sağlanacak yardımların, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ve sivil toplumun güçlendirilmesi konularında Akdeniz ülkelerinin ilerleme sağlamasına bağlanmasıdır (Derisbourg, ed.Gillespie Richard, 1997: 10-11'dan aktaran Kurtbağ, 2003: 83).

Bu hali ile ortaklık yapısı daha önceki programlarda ortaya konulan yapılardan daha karşılıklılık, çoğulculuk ve siyasi bir diyalog içeren bir görünüm arz etmektedir. Bildirinin ilanından sonra çalışmalara hızlı bir şekilde başlanmış, konularla ilgili öngörüldüğü üzere tarafların bakanları düzeyinde çeşitli toplantılar icra edilmiştir. Ancak sonuçta bir "Pakt" yerine bir "Şart" hazırlanmasına karar verilmiş ve bu Şartın Barcelona Bildirisi ile eşdeğer bir siyasi açıklama niteliği taşıması üzerinde görüş birliğine varılmıştır.

İlerleyen yıllarda ise Malta'da (Nisan 1997) toplanan İkinci Avrupa-Akdeniz Konferansı, Palermo'da (3-4 Haziran 1998) toplanan Avrupa-Akdeniz Konferansı ve Stuttgart'ta (Nisan 1999) yapılan Üçüncü Avrupa-Akdeniz Konferansı, Marsilya'da (Kasım 2000) düzenlenen Dördüncü Avrupa-Akdeniz Konferansları büyük çoğunlukla Ortadoğu'daki gelişmelerin etkisinde geçmiş ve çok ciddi kararlar alınamamıştır. Sadece Libya'nın bu dönemde kısıtlı da olsa sürece dâhil edilmesi ve sürecin en azından devam ettirilmesi azmi ciddi bir başarı olarak değerlendirilebilir.

Valencia’da (22-23 Nisan 2002) yapılan Beşinci Avrupa-Akdeniz Konferansı (Vth EURO-MEDITERRANEAN CONFERENCE OF FOREIGN MINISTERS, 2002) ise 11 Eylül saldırıları ertesinde gerçekleştiğinden dünyadaki etkileşimden kendini ayrı tutamamıştır. İspanya bu tarihte dönem başkanıdır ve Akdenizli diğer komşuları ile sağlanacak ilerlemenin ciddi bir kazanç olacağına farkındadır. Geçmiş tarihlerde elde edilen tecrübelerden Akdeniz’de bir istikrar ortamı yaratmanın tarafların bir masa etrafında oturarak meselelerini çözmesini beklemekten öte bir durum olduğu anlaşılmıştı. Özellikle Filistin-İsrail meselesinin burada belirleyici bir rol almıştır. Avrupalıların, yapılanların birincil amacının, anlık olarak bölgede barışı tesis etmek olmadığı yönünde vurguları olsa da diğer tarafların, Barcelona Sürecini, sanki Filistin Sorununda bir barış anlaşması imzalama hazırlığı olarak algılamaları ve Avrupa’yı daha çok yanlarında görme isteği, Barcelona Sürecinin ilk hedefi olan siyasi ve güvenlik alanına ilişkin çabalarını başarısız kılmıştır.

2002’de Beşinci Avrupa-Akdeniz Konferansı’da kabul edilen Valencia Eylem Planı’nın da (Vth EURO-MEDITERRANEAN CONFERENCE OF FOREIGN MINISTERS, 2002) Avrupa, istikrardaki en büyük problemi an olarak, Ortadoğu’da yaşanan şiddet ve terör olayların da görmekteydi. Bir an önce bu şiddet ve terörün son bulması son derece önemliydi. Çünkü bu şiddet her türlü ticareti ve gelişimi engellemekte, yeni mağdurlar ve taraftarlar yaratmaktaydı.

Bunun üzerine bu konferansta daha çok ikinci ve üçüncü hedeflere odaklanıldı. Yani bir anlamda Avrupa ekonomik ve sosyal tedbirler ile güvenlik ve politik alanlarda çare aramaya başlamış oldu. Yardımlar arttırılırken, “Kültürler ve Uygarlıklar Arasında Eylem Planı” açıklandı, göç, göçmenlerin sosyal entegrasyonu, organize suç ve uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizm ile mücadele konularında bölgesel işbirliği beklentisi bildiride yer aldı. Terörizm başlığı bildiride yer alsa da uluslararası mücadelenin Birleşmiş Milletler tarafından yapılmasının daha uygun olacağı değerlendirildi. Kısacası, BM kararları doğrultusunda İsrail ve Filistin’in beraberce barış ve güvenlik içinde yaşamaları sağlanmalıydı.

27 Mayıs 2003 tarihinde Girit’de yapılan Orta Dönem Avrupa-Akdeniz Konferansı’nda (MID-TERM EURO-MEDITERRANEAN CONFERENCE,2003),

Valencia Eylem Planı'nın uygulanmasının Avrupa-Akdeniz Ortaklığındaki işbirliğinin geliştirilmesi üzerine değerlendirmeleri yapılmıştır. Bu konferansta Fas'ta 16 Mayıs 2003'de meydana gelen terör saldırısı kınanmış ve terörizmle mücadelede birlik mesajı yayınlanmıştır. Ortadoğu Barış Süreci'nin genişletilerek Suriye ve Lübnan'ı da kapsamı Akdeniz bölgesindeki istikrarsızlığın altında yatan nedenlerin saptanması için karşılıklı diyalogun sağlanması gündeme gelmiştir. Terörle mücadelenin Ad Hoc Toplantılarında ele alınması ve organize suçlar, kaçakçılık ve yasadışı göç gibi güvenlik sorunlarının Avrupa-Akdeniz ülkeleri arasında ikili anlaşmalar yapılarak çözümlenmesi kararlaştırılmıştır. Irak'ın siyasi geleceğinin belirlenmesinde komşu ülkelerin BM ile yakın çalışmaları konusunda çağrıda bulunulmuştur.

Girit'te yapılan toplantının bir başka önemi de ilk defa Avrupa Birliği Komşuluk Politikası'nın tanımlanmış olmasıdır. Daha önceleri Genişletilmiş Avrupa İnisiyatifi ya da benzeri anlamlara gelen tanımlamalarla anılan yaklaşım ilk kez bu şekilde bu konferansta adlandırılmıştır.

İlerleyen yıllarda toplantılar devam etse de sonuçları çok verimli olmamıştır. Barcelona süreci ile bölge ülkeleriyle geliştirilecek ekonomik ilişkiler yoluyla bölgede güvenliği sağlamak ve AB'nin çıkarlarının korunması hedeflense de tarafların birbirlerine olan güven eksikliği, Birlik içindeki görüş ayrılıkları, güvenliğin büyük bir çoğunlukla Ortadoğu'da bir İsrail-Filistin Barışı'ndan geçtiğine inanılması ve bunun inşa edilme çabalarının başarısızlıkla sonuçlanması, bazı devletlere ayrıcalıklar tanınması politikaların inandırıcılığını kaybettirmiştir. AB doğal olarak tüm süreci çıkarları etrafında oluşturmuştur. AB'nin karşı taraftan yapılmasını istediği her türlü reform ve düzenlemeler, karşı devletler tarafından bir dayatma şeklinde algılanmıştır. Ayrıca politikaya taraf olan 12 ülkenin farklılıkları gözetilmeden bir blok olarak düşünülerek her ülkenin kendi özel durumunun dikkate alınmaması başarısızlığın diğer nedenleri arasındadır (Marchetti, 2005:2 den aktaran Ayvaz, 2009: 40).

Bildirge ve Ortaklık, bölgede "Serbest Ticaret Bölgesi" nin oluşturulmasıyla ticari bütünleşmeyi hedeflemiştir. Ekonomik bütünleşmenin de Akdeniz'de bir barış ve istikrar bölgesinin oluşturulmasına katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Ancak asıl amacın daha çok

güneyden kuzeye doğru olan olası bir istikrarsızlığı denetim altına almak olduğu da ileri sürülebilir (Joffe,2000'den aktaran Ayvaz,2009:8,37).

Sürecin başarısızlığının bir diğer kanıtı da 2005'te "Artı Barselona Bildirgesi" ile yeniden düzenlenen Barselona Bildirgesiyle AB, Ortaklığın önündeki on yıllık süreci değerlendirdiğinde özellikle 2010'daki serbest ticaret bölgesi oluşturulması hedefinin ancak 2015 yılında gerçekleşebileceği kanaatine varmasıdır (Barcelona Plus: Toward a Euro-Mediterranean Community of Democratic States, A EuroMeSCo Report,2005).

Barselona Bildirgesi'nde sosyal ve kültürel ortaklık alanında insan hakları ve demokratikleşme üzerinde ısrarla durulmuş, ancak bildirgenin hazırlanmasında ve ilanında AB tarafının bu konuda göstermiş olduğu ısrar, Ortaklık Antlaşmalarına ve sürecin işleyişine yansımamıştır. Ortaklığın ekonomik öngörülere diğer ülkelerce zayıf ve gerçek dışı olarak algılanırken ve bu ülkeler endüstrileri ve tarım ürünleri için endişe duymaktaydılar (Monshipouri,1998: 67-68'den aktaran Ayvaz, 2009: 38).

Bölgenin ekonomik olarak kalkınması AB tarafından, demokratikleşme ve insan hakları konusunda ilerleme kaydedilmesi için çok önemli bir ölçüt olarak algılanıyordu. Bölgede serbest bir ticaret alanının kurulması ve ekonomik liberalizasyon, bu amaca hizmet etmesi için düşünülmüştür. Çoğunluğu gelişmekte olan ya da az gelişmiş bu devletlerin sanayilerinin liberalizasyon yoluyla, gelişmiş Avrupa devletlerinin güçlü sanayileriyle rekabet etmesi ancak bir hayal ürünü olarak nitelendirilebilirdi. Bunun yanı sıra, Dünya Bankası ve IMF'nin toplumsal adaleti destekleyen politikaları hayata geçiremediği de bilinmektedir. Ekonomik liberalizasyon, süreç boyunca sanayiciler, sivil bürokratlar, ordu ve orta sınıf gibi siyasal olarak baskın grupların lehine işlemiştir. Buna karşın uygulanan politikalar sonucunda bu ülkelerde otoriter eğilimler daha da yerleşik bir duruma geçmiş, alt sınıfların dışlanmasına ve yabancılaşmasına neden olmuştur (Monshipouri, 1998: 68 'den aktaran Ayvaz, 2009: 39). Bölgedeki otoriter rejimler tüm süreç boyunca serbest ticaretin ve yabancı sermaye akışının gereklerini, kendi varlıkları açısından tehlike olarak görmüşlerdir.

Uygulanan mali programlar da tam anlamıyla hedeflerine ulaşamamıştır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın ekonomik boyutu için oluşturulan MEDA fonundan, Barselona

sürecinin işlevsel özellik kazanmasıyla, Akdenizli ülkelere 1995-1999 yılları için AB bütçesinden ayrılan pay 3.424 milyon Euro iken, 2000-2006 yıllarını kapsayan dönem için ayrılan pay 5.350 milyon Euro'dur. Fonlarının % 90'lık bir bölümü ikili eylemlerde kullanılmak üzere direkt ülkelere verilmişken, % 10'luk bir bölümü bölgesel projelere tahsis edilmiştir (Ayvaz, 2009:34). AB Akdeniz ülkelerinin söz konusu fonlardan faydalanabilmeleri için demokrasi ve insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerine uyma şartını getirmiştir (Emerson ve Noutcheva, 2005:1-3'den aktaran Ayvaz, 2009:35).

Pek çok Avrupalı yazar sürecin başarısızlığındaki büyük payı haklı olarak Güney Akdenizli devletlere vermektedirler. Yaklaşım teklifi ve çabasının Avrupa'dan geldiği düşünülürse, hadisenin en başında bu durum Avrupa'ya puan kazandırmıştır denilebilir. Hatta ilerleyen dönemlerde ki çabalara ve İsrail-Filistin konusundaki tutumundan dolayı da Avrupa'ya puanlar verilebilir. Ancak Avrupa'nın süreçteki en büyük hatası toplamı bir Alman ekonomisi dahi yapmayacak bir ekonomik zincirin, liberalleşerek, kendisinin yüzyıllar içinde geçtiği aşamaları sadece yıllar içinde geçmesini müteakip pazar ekonomisine dâhil olmasını hayal etmesi ve bu konuda vaat ettiği yardımlarda cömert olmamasıdır.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen sürecin getirdiği en büyük değişimlerden bir tanesi AB'nin artık Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile Akdeniz'i "sınır" olarak gören düşüncesi, Akdeniz'i "ortak" olarak görme düşüncesine dönüşmüş olmasıdır (Mirapeix, der. Huldt ve diğerleri, 2002: 199). AB bu anlamda sınırlarının güvenliğini bir denizin diğer yanındaki devletlerdeki istikrar ortamında aramakta adeta korunması gereken sınır kavramını bir hattan bir bölgeye dönüştürmektedir.

90'lı yıllarda, Avrupa Birliği, içine girdiği genişleme süreci ile Kuzey Afrika bölgesine komşu olacağını ve bölgede mevcut olan sorunların er ya da geç kendi sınırları içine ihraç olacağını anlamıştır. Bu anlayış sonuçta AB'nin Kuzey Afrika politikasının şekillenmesinde çok etkili bir unsur olmuştur (Özveri, 2004,44-45'den aktaran Ayvaz, 2009:11)

Başarısızlıkla sonuçlandırıldığı değerlendirilen Barselona süreci ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı devam ettirilmeye çalışılsa da buradan alınan dersler ile Avrupa Birliği Komşuluk Politikasına geçiş yapılmıştır.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte Orta ve Doğu Avrupa devletleri Avrupa Birliğinin liberal ve demokratik sistemi aracılığıyla kendilerine Batı içerisinde bir yer bularak, NATO'nun koruma şemsiyesi altına girmek istemişlerdir. Sonuçta AB'nin genişleyeceği ve yeni sınırlara kavuşacağı ve bu yeni sınırların yeni komşuları beraberinde getireceği belli olmuştu. Bu yeni konjonktür karşısında AB'nin de eski ve yeni komşularıyla ilişkilerinde yeni bir politika oluşturması gündeme gelmiştir.

Genişlemeler, Avrupa Birliği'nin sınırlarını ve komşularını değiştirmekte ve bu değişimler yeni fırsatların yanı sıra zorlukları da beraberinde getirmektedir. Ağustos 2002'de Komisyoner Chris Patten ve Yüksek Temsilci Javier Solana, Genel İşler Konseyi'ne "Daha Geniş Avrupa" fikrine ilişkin düşüncelerini aktaran meşhur mektubunu gönderdi. Mektupta komşu olarak Barselona sürecindeki Akdeniz ülkeleri, İstikrar ve Ortaklık Süreci içinde yer alan Batı Balkanlar ve Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları çerçevesinde ilişkilerin sürdürüldüğü Rusya ile doğuda kalan diğer ülkeler yer almıştır. Ayrıca bu mektupta AB'nin bu ülkelerin tamamını kapsayan ortak bir politikasının mümkün olmadığı belirtilmiştir.

Bir diğer önemli adım 5-6 Aralık 2002'de dönemin Komisyon Başkanı Romano Prodi'nin, (2004) "Barış, Güvenlik ve İstikrar: Uluslararası Diyalog ve AB'nin Rolü" konulu ECSA-Dünya konferansında yapmış olduğu "Daha geniş Avrupa-İstikrar için Yakınlık Politikası" başlıklı konuşması olmuştur. Prodi konuşmasında AB'nin etrafında dost ülkelere oluşan bir dost halkasına ihtiyaç duyacağını belirtmiş ve "AB olarak, üyeliği tam olarak dışlamadan, ortaklıktan daha fazla, üyelikten daha az bir şeyler sunmaya ve kurumlar dışında her şeyi paylaşmaya hazır olmalıyız" fikrini ortaya koymuştur.

Aynı ay içerisinde onaylanmış olan "Avrupa Güvenlik Stratejisi" konunun stratejik olarak önemini ortaya koymaktaydı. Avrupa Birliği 12 Aralık 2003'de Avrupa Güvenlik Stratejisini (EU Council,2003) kabul ederek, gerek tehdit algılamalarında gerekse de geleneksel ilgi alanında radikal bir değişikliğe gitmiş ve küresel terörizm, kitle imha

silâhlarının yayılma sorunu, bölgesel çatışmalar ve çökmekte olan rejimleri AB'nin hedef olduğu en ciddi tehditler olarak ilân edilmiştir.

Belgede Amerika'nın askeri gücüne atıf yapılırken, gene de tek başına hiçbir ülkenin yeni dünyadaki sorunlarla baş edemeyeceği vurgulanmıştır. Bu sorunları belge; açlık, yoksulluk, AIDS, Sahra Altı Afrika'sının daha da yoksullaşması, politik problemlerin çoğunun temelinde yatan ekonomik sebepler, su sıkıntısı, küresel ısınma, göç, enerji ithalatı, terörizm, kitle imha silahları, kötü yönetim ve devlet kurumlarının çökmesi sonucunda ortaya çıkan organize suç örgütleri, sınırlardaki yasadışı uyuşturucu, kadın, göç ve silah ticareti olarak geniş bir yelpazede tanımlamıştır. Avrupa Güvenlik Stratejisi üç temel üzerine inşa edilmiştir. Bunlar (EU Council,2003);

- Otoriter rejimlerin, kötü yönetimlerin ya da her türlü istikrarsızlık sebebinin neden olduğu çeşitli güvenlik sorunlarının önlem alınmadığı takdirde AB'ye sıçraması muhtemeldir. Bu nedenle, AB öncelikle çevresinde ve sonrasında ilişkide olduğu dünya çapındaki tüm bölgelerde bir istikrar kuşağı yaratmak istemektedir.
- Uluslararası ilişkilerde “çok taraflılık” politikası etkin hâle getirilmelidir. Avrupa Güvenlik Stratejisi Belgesinde, BM'nin uluslararası ilişkilerdeki önemi vurgulanmış ve AB'nin uluslararası hukuk normlarını savunmak üzere gerekli olan önleyici tedbirlere (kuvvet kullanımı da dahil olmak üzere) başvurabileceği belirtilmiştir.
- Son olarak, AB kitle imha silâhları, terörizm başta olmak üzere tüm sorunların aşılmasında bölgesel ya da ilgili devletlerle ayrı ayrı alternatif politikalar üretmeyi, diplomasi başta olmak üzere süreçlerin gereği her türlü aracı kullanmayı amaçlamıştır.

Avrupa Komşuluk Politikası ilk defa tüm bu anlatılanları ışığında Mart 2003'te “Daha Geniş Avrupa-Komşuluk: Güney ve Doğu Komşularıyla İlişkiler İçin Yeni Bir Çerçeve” başlıklı komisyon bildirisi ile taslaklandırılmıştır (EU Commission,2003c).

Sonuçta hem Avrupa Güvenlik Stratejisi hem de diğer çalışmalar paralelinde Avrupa Komşuluk Politikası AB genişlemesinin getirdiği fırsatları ve sorunları

değerlendirmek üzere yeni bir dış politika aracı olarak AB ülkeleri tarafından 2004 yılında kabul edilmiştir (EU Commission,2004b). 14 Haziran 2004'te ise AB Dış İlişkiler Konseyi'nin, AB Komisyonu'nun Strateji raporunda önerdiği üzere Güney Kafkasya ülkelerini Komşuluk politikasına dâhil etmiştir.

Politikanın ana hedefi her iki tarafın da refah, istikrar ve güvenliğini arttırmak yolunda ortak çıkarların desteklenmesinden oluşmaktadır. Bu hedefe yönelik olarak politika kapsamındaki her bir komşu ülkenin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, ülkelere özgü bir şekilde farklılaştırılmış projeler oluşturulmuştur.

Komşuluk politikasının özü üç ana başlık amaçlar altında toplanabilir (EU Council,2003a; EU Commission, 2003c; EU Commission,2004b);

- Ortak değerler ve çıkarlar çerçevesinde siyasi işbirliğini geliştirerek özgürlük ve demokrasinin yayılması,
- Önemli boyutta ekonomik bütünleşme sağlamak ve ekonomik reform süreçlerini desteklemek yoluyla komşu ülkelerde refah düzeyini arttırmak,
- Avrupa Güvenlik Stratejisi'yle de paralel olarak komşu ülkelerle kalkınma, çevre, silahsızlanma ve terörizm konularında ortak çalışmalar yürüterek, istikrar ve güvenliğin artırılması.

Komşuluk Politikası, AB'nin komşu ülkelere üyelik perspektifi vermeden yeni bir ortaklık ilişkisi kurmasını hedeflerken, aynı zamanda Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin amaçlarının da hayata geçmesini sağlamaktadır. Avrupa Komşuluk Politikası'nın genel olarak amacı, komşularına AB'nin çeşitli programlarına ve aktivitelerine katılma şansı verirken, AB ve komşu ülkeler arasında daha geniş bir ekonomik, siyasi ve kültürel işbirliği kurabilmek böylelikle, AB'nin 2004 yılı genişlemesinin yararlarını komşu ülkelere istikrar, güvenlik ve refah getirerek paylaşmak ve komşuları ile arasında bölücü çizgilerin oluşmasını önlemektir (EU Commision,2004b: 373 Final).

Avrupa Komşuluk politikası aday statüsünde olmayan Azerbaycan, Beyaz Rusya, Cezayir, Ermenistan, Fas, Filistin otoritesi, Gürcistan, İsrail, Lübnan, Libya, Mısır, Moldova, Suriye, Tunus, Ukrayna, Ürdün olmak üzere 16 ülkeyi kapsamaktadır.

Komşuluk kapsamında olmayan Rusya ile birlik arasındaki ilişkiler ise stratejik bir ortaklığa dayanmaktadır.

Avrupa Komşuluk Politikasındaki yaklaşım, önceki politikalara göre daha kapsamlıdır. AB'nin önceki politikadaki eksiklikleri ve sorunları ortadan kaldırmak için toplu bir yaklaşım yerine, her ülke ile kendine has bir yaklaşım sergileyen bir düzende ve düzeyde ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Avrupa Komşuluk Politikası ile AB, daha önce Doğu Avrupa Devletleri ya da Akdenizli komşuları ile yapılan ortaklık ve işbirliği anlaşmaları ya da Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde birlik anlaşmalarının verimli sonuçlar ortaya koyamadığını kabul etmektedir. Ancak bu anlaşmaların yeni anlaşmalar yapmaya herhangi bir manisi yoktur. Öyleyse izlenecek yeni yöntemde en önemli husus, her iki taraf içinde fayda sağlayacağı değerlendirilen ana başlıkları belirleyerek, tüme varım ile sorunları çözmek olacaktır.

Avrupa Birliği kendisini liberal ekonomi, demokrasi ve insan hakları gibi kavramlarla nitelendirdiği için bunları sağlayabildiği ölçüde her devletin refah ve huzura kavuşacağını değerlendirmektedir. Bu sebeple de Komşuluk Politikası'nda geçmişte komşu ülkelerde yaşanan AB politikalarına olan güvensizliğin önüne geçilmesi adına; ülkelerin demokrasi ve insan haklarının güvence altına alınmasını sağlayan reformlara imza atmaları için "pozitif koşulluluk" politikası getirilmiştir. Bu politikaya göre, reformların yerine getirilmesi için komşu ülke üzerinde baskı uygulanmayacak, AB'nin siyasi ve ekonomik değerlerini paylaşan ülkeler gerekli desteği AB'den alacaklar ve bu politikadan kazançlı çıkacaklardır. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında AB bu politika içerisinde yer alan ülkelere reformları daha hızlı ve derinleştirerek yaptıkları takdirde daha fazla mali yardım yapmayı önermektedir. Dolayısıyla, AB bu ülkelere mali yardımları arttırarak bu ülkelerin sosyal ve siyasi reformları gerçekleştirmeleri yönündeki baskısını olumlu yönde göstermeye çalışmaktadır (Emerson ve Noutcheva,2003: 5'den aktaran Ayvaz,2009:70). Bu ilişkilerin ana hatları, Uyum (Coherence), İşbirliği (Co-operation), Koşulluluk (Conditionality) ve Bölgeselcilikdir (Regionalism).

Avrupa Komşuluk Politikası'nın süreci şu şekildedir; Komisyon taraf devletlerdeki siyasi ve ekonomik durumu özetleyen Ülke Raporlarını (country reports) hazırlar.

Ardından Ülke Raporları Konsey'e sunulur ve bir sonraki aşamaya geçilebilecek ülkeler belirlenir. Komşuluk politikasının temel uygulama aracı bu noktada devreye giren Eylem Planları'dır (Action Plans). Eylem Planlarının amacı komşu devletin uygulamaya koyması istenen değerler ve standartları ortaya koymak, konuları detaylandırmak ve öncelikleri belirlemektir (Smith, 2005: 763). Her ülke için ayrı bir Eylem Planı hazırlanır ve bu planlar ile ülkelerin 3 yıldan 5 yıla kadar gerçekleştirmesi gereken ekonomik ve siyasi reformlar belirlenir. Ülkeler, yapacakları reformlar için gerekli olan mali ve teknik yardımı alırlar ve Avrupa program ve ağı ile bütünleşebilirler.

Eylem Planları hazırlandıktan sonra onlara uygun olan ya da olmayan eski ikili anlaşmalar Eylem Planları kapsamında karşılıklı olarak gözden geçirilir. Eylem Planları'nın önceliğine göre yeniden düzenlenirler. Böylelikle uzun vadeli hedefler konusunda taraflar, yıllara sari bir gelişim için mutabık kalırlar.

Eylem Planları'nın uygulamalarının denetimi ise yine AKP kapsamında komşu ülkelerle imzalanmış olan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları (Partnership and Cooperation Agreements) ve Ortaklık Anlaşmaları (Association Agreements) bünyesinde oluşturulmuş alt komiteler tarafından yürütülmektedir (Düzgit, 2013: 74).

Eylem Planları'nın öncelikli amacı Avrupa Birliği'nin bağlı olduğu değerlerin komşuları tarafından da paylaşılmasını sağlamaktır. Bunun için Eylem Planları bu değerleri güçlendirecek demokrasi ve hukukun üstünlüğü, yargı sisteminde yapılacak reformlar, insan hakları, sivil toplumun gelişiminin desteklenmesi gibi birkaç önceliği içerirler.

Bunlara ek olarak Komşuluk Politikası Bildirgesi'nde genel anlamda terörizmle ve kitlesel imha silahlarının yayılımı ile mücadelenin de Avrupa Birliği'nin dış ilişkilerinde önemli bir yer tuttuğuna vurgu da yapılmıştır.

Eylem Planları'nın temel unsurları ise (ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm - 164k);

- Ortak değerlere bağlılık,
- Daha etkili siyasi diyalog,
- Ekonomik ve sosyal kalkınma politikası,
- Ticaret ve iç pazar,
- Enerji,
- Ulaşım şeklinde altı ana eksen çerçevesinde şekillenmektedir.

Avrupa Komşuluk Politikası Bildirisi, Birliğin insan onuruna, bağımsızlığa, demokrasiye, eşıtliğe, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygı üzerine kurulduğunu söylemektedir. Komşuları çoğu da birlikle yaptıkları anlaşmalarda bu değerlere bağlı olduklarını beyan etmişlerdir. Birliğin tüm komşuları Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesini imzalamıştır. Tüm bunları ışığında ortak değerlere bağlılık; demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gibi ortak değerlerin güçlendirilmesi olarak değerlendirilebilir. (Commission of The European Communities [CoEC], 2004: 13).

Daha etkili siyasi diyalog ise Ortak Güvenlik Politikası ile bağlantılı dış politika ve güvenlik konuları kapsamında, özellikle bölgesel ve uluslararası konular, krizlerin önlenmesi, kriz yönetimi ve ortak güvenlik tehditleri gibi konularda çalışmaları içermektedir (CoEC, 2004: 13).

Ekonomik ve sosyal kalkınma politikası ise tercihli ticaret ilişkilerinin yanı sıra, mali ve teknik yardımın arttırılmasını, tarifelerin ve tarife dışı engellerin kaldırılmasını ve piyasa bütünleşmesinin sağlanmasını, ekonomik uygulamaların AB ekonomik modeline yaklaştırılması suretiyle bu ülkelerdeki yatırım ortamının iyileştirilmesi ve özel sektörün gelişimi açısından daha saydam ve istikrarlı bir ortam oluşturulmasını kapsar (CoEC, 2004: 13-14).

Sosyal boyutta ise yapılacak görüşme ve işbirliklikleri sosyo-ekonomik kalkınmayı, istihdamı, sosyal politikayı ve yapısal reformları kapsamaktadır. Birlik komşularını işsizliği azaltmada, temel iş standartlarını iyileştirmede, bölgesel farklılıkları azaltmada, iş koşullarını geliştirmede, sosyal yardımı geliştirme gibi konularda destekleyecektir (CoEC, 2004: 14).

Ticaret ve iç pazar politikası, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile paralel olarak, ticaret serbestleşmesini ve bölgesel entegrasyonu sağlayacak çeşitli araçları içeren bir politika niteliği taşımaktadır. Bu araçlar şeffaf bir vergi sistemi, yatırım ortamının karşılıklı olarak iyileştirilmesi, bürokrasinin azaltılması, finansal sistemin iyileştirilmesi ve buna benzer ticari tedbirler olarak sıralanabilir. Bu kapsamda, büyük piyasa açılımlarını öngörmektedir. 'Barselona Süreci' çerçevesinde sanayi mallarını kapsayan bir serbest ticaret bölgesi kurulmuş olup, asimetrik bir serbestleşme başlatılmıştır. Özellikle doğu komşuları için (Ukrayna ve Moldova örneklerinde olduğu gibi) Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmalarının ticaretle bağlantılı ilkelerinin tam olarak uygulanması ve Dünya Ticaret Örgütüne üyelik Avrupa Komşuluk Politikası kapsamındaki öncelikler arasında yer almaktadır (CoEC,2004: 15-16).

Enerji konusunda Komşuluk Politikası işbirliği ve diyalogu arttırmak üzere somut adımlar içermektedir. Bu adımların içerisinde enerji verimliliği ve enerji tasarrufu gibi konuların yanı sıra, yenilenebilir enerjinin kullanılması ve enerji teknolojilerinde işbirliğinin sağlanması yer almaktadır. Enerji konusu Avrupa için hayati bir öneme sahiptir. Enerjinin güvenli bir şekilde Avrupa'ya ulaşmasının sağlanması belki de komşuluk politikasındaki en önemli hususlardan biridir. Bu hususta enerji transferinin sağlandığı tüm bölge ve ülkelerle yakın bir ilişki içerisinde olunması işbirliği içinde hareket edilmesi hedeflenmiştir (CoEC,2004: 17).

Ulaşım hususu ise ticaretin bel kemiği olarak görülmekte ve AB ile komşu ülkeler arasındaki ticaret ve turizm faaliyetlerinin artmasının, daha etkin ve istikrarlı ulaşım sistemlerinin kurulması ile mümkün olacağı değerlendirilmektedir. Bu nedenle, Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde Pan-Avrupa Ulaşım Ağı Kavramı ve çeşitli Pan-Avrupa Ulaşım Konferansları desteklenmektedir (CoEC, 2004: 18).

Eylem Planlarının sonuçları, ülkelerin yapmaları gereken reform ya da değişikliklerde hangi aşamada oldukları İlerleme Raporları ile ortaya konulur. İlerleme Raporları'nın hazırlanmasında da Eylem Planı'nda olduğu gibi her ülkenin kendi özel ve farklı koşulları göz önüne alınmaktadır. Komşuluk Politikası'nda AB tarafından komşu ülkeler için ayrılan fonlar büyük önem taşımaktadır. 2000-2006 bütçe döneminde bölgesel olarak kullanılan TACIS (Doğu Avrupa ve Rusya'ya yönelik), MEDA (Güney Akdeniz

kıyıları), CARDS (Batı Balkan ülkeleri), EIDHR (Demokrasi ve İnsan Hakları Konusunda Avrupa Girişimi) gibi çeşitli mali ya da tematik programlar uygulanmıştır. 2000-2003 yılları arasında toplam 3.716 milyar avro kaynak komşulara ayrılmıştır (CoEC, 2004: 23). 2004-2006 yılları için ise toplamda 255 milyon avro kaynak ayrılması öngörülmüştür. Bu kaynağı 75 milyon Avrosu TASCIS, 90 milyon Avrosu PHARE, 45 milyon Avrosu CARDS ve 45 milyon Avrosu MEDA programlarına tahsis edilmiştir (CoEC, 2004: 24).

1 Ocak 2007’de komşu ülkelerin hedeflerine ulaşabilmelerine yardımcı olmak ve Avrupa Birliği’yle aralarındaki işbirliğini teşvik etmek için sağlanacak yardımların tek bir araç kapsamında birleştirilmeleri gerekli görülmüş ve bu amaçla Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (AKOA – ENPI) oluşturulmuş, MEDA ve TACIS programlarının yerini Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) almıştır. 2007–2013 bütçesinden yaklaşık 12 milyar Avroluk bir bütçe Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (AKOA) altında komşuluk bölgesi politikalarında kullanılmıştır (http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm).

Avrupa Birliği, komşu ülkeleri yaptıkları reformlar için mali yönden desteklerken, bir yandan da teknik konularda da personellerini yetiştirici “Eşleştirme” (Twinning) ve “Teknik İşbirliği ve Bilgi Değişimi” (TAIEX) gibi işbirliği çalışmaları düzenlemektedir.

Birlik ayrıca Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı gibi bölgesel oluşumlarla bu bölgelerde bulunan devletlerde, komşuluk politikaları uygulamaları ile paralel gelişmeler olmasını öngörmüştür. Bu doğrultuda söz konusu programlarda çoğunlukla ticaret, insan hakları ve demokrasi, ulaştırma, enerji, çevre, deniz işletmeciliği, balıkçılık, göç, organize suçla mücadele, bilgi toplumu ve kültürel işbirliği, sınır güvenliği gibi alanlardaki projeler desteklemektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AVRUPA BİRLİĞİ KOMŞULUK POLİTİKASININ AKDENİZ HAVZASI UYGULAMALARININ ELEŞTİREL TEORİ VE HEGEMONYA KAVRAMI ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Uluslararası İlişkiler literatüründe hegemonya kavramının açıklanmasında Gramsci ve Fox hemen hemen her makalede bir bütünün ayrılmaz iki parçası gibi ele alınmışlardır. Bu ayrılmazlık, belki de her ikisinin konuyu farklı açılardan ele almasının ya da birbirlerinin eksikliklerinin tamamlayıcısı olarak görülmelerinin bir sonucu olabilir.

Sonuç itibariyle Gramsci, hegemonya üzerine yazdığı yazılarda hegemonya kavramını, kapitale sahip olan burjuvanın yönetici pozisyonu sürdürebilmesi için kendi kültürünü, fikirlerini ve dünya görüşünü toplumun diğer sınıflarına kabul ettirmesinin bir yöntemi olarak ifade ederken esasında konunun sadece ekonomi ile ya da para gücü ile doğrudan ilgisi olmadığını vurgulamaktadır. Burada anlatılmak istenen burjuvanın sadece ekonomik çıkar kurma çabasında ziyade başka bir durumun ortaya konulmasıdır. Bu durum; aile, hukuk, eğitim, kültürel kurumlar, kilise ve siyasal partiler gibi çeşitli toplum kurumlarıyla alakalı olup, istenilen şekilde yönlendirilip ve yönetilebilecek yeni bir birey ve toplum yaratma çabasıdır. Gramsci, burjuvanın toplumun entelektüel hayatına etki edebilmek adına, kendi değerlerinin tüm toplumun çıkarına olacağını iddia ettiğini ve bu değerleri, içinden çıkarttığı ya da kendi yanına çektiği aydınlar aracılığı ile topluma yansıtacağını anlatır.

Gramsci'ye göre siyasetin ve devletin ikili bir yapısı vardır. Bunlar siyasal toplum ve sivil toplumdur. Siyasal toplum, devletin baskı ve denetim aygıtlarından kurulu olduğu için çeşitli yaptırım mekanizmalarını harekete geçirerek, toplum üzerinde kendini kabul ettirebilmektedir. Bu kabullenmede devlet, sadece yaptırım gücünü kullanırsa tiranlaşacaktır. Bunun önüne geçilebilmesi için devletin toplumu, ortaya koyduğu ideolojisi vasıtasıyla da ikna etmesi ve bu ideolojinin toplumu oluşturan bireylerin

çoğunluğu tarafından kabul edilmesi gerekir. Bu sağlandığında devlet toplum tarafından içselleştirilir ve rızaya dayalı hegemonya devlet tarafından kurulmuş olur.

Batı dışı toplumlarda devlet mutlak olarak egemen olduğundan sivil toplum, Gramsci'ye göre gelişmemiştir. Bu durum devletin yegâne egemenlik aracı olmasına sebep verir. Bu da toplumla devlet arasında hem ideolojik hem de pratik çatışmalara sebep olabilir. Bunun önüne geçilebilmesi için Gramsci, siyasal iktidarın kurulmadan önce kültürel iktidarın ele geçirilmesini gerektiğini belirtir. Kültürel iktidarın kurulabilmesi için de sivil toplum üzerinde uzun vadeli ideolojik ve kültürel bir çalışma yapmak gerektiğini söyler.

Gramsci burada her şeyiyle yıkılmasını düşündüğü burjuva hegemonyasına karşı proletarya kültür hegemonyasını geliştirmenin zorunlu olduğunu belirtir. Sonuçta egemen sınıfın değerleri, toplumun diğer kesim ve şahısları tarafından kabul edildiği ve içselleştirildiği ölçüde egemen sınıfın iktidarı meşru olacaktır. Burjuva sonrası oluşacak egemen sınıfı, Gramsci tabiatıyla, İtalya'daki işçi ve çiftçi sınıflarının büyük tabanı ile ortaya çıkacak bir partide arar.

Burjuva egemen sınıftır, ancak yönetimde onun yerini “parti” alacaktır. Parti sadece burjuva sınıfına ait değildir. Yönetime gelecek sınıfın çıkarlarını temsil eder. Dolayısıyla parti belirli bir sınıfa ait bir olgu olmamakla beraber yönetime gelme ihtimali olan tüm sınıfların ya da toplulukların kendi görüşlerini yansıtan, kendilerine ait partileri olacaktır. Bu kapsamda da parti; egemenliğini belirli bir zaman sürecinde, ideolojisi ile diğer tüm ideoloji ve partileri yenerek, yeri geldiğinde onların fikir ve ideolojilerinden dersler alarak, onlardaki doğruları da içselleştirerek, sonuçta kapsayıcı bir ideolojiye ulaşarak, toplumdan yüksek bir olur alarak egemenliğini ilan edecektir. Tüm bu süreç esasında toplumun rızasını her aşamada alarak ilerleyecek, böylelikle partinin egemenliği toplumca sorgulanmadan meşru kılınmış olacaktır.

Gramsciye göre, Ortaçağda kiliseye bağlı din adamları; derebeylerinin, kralların aydınları olarak onların gücünü, hegemonyasını tartışılmaz kılmak adına her türlü çabayı sergiliyorlarsa, günümüzde de medya mensupları ve diğer aydınlar baskın sınıfın hegemonyasını kurmada yardımcı olmalıdırlar. Aydınlar temsil ettikleri ve savundukları

egemen sınıfın düşünce ve değerlerini sanki kendilerine aitmişçesine savunmalı ve onların haklı, doğru ve iyi yanlarını her vasıta ile topluma anlatmalıdırlar. Bunun yanı sıra egemen ya da egemen olmak isteyen sınıfta değerlerinin güzelliğini topluma örnek davranışlarda bulunarak aydınlarına yardımcı olmalıdırlar.

Özellikle genç kuşaklara egemen ideolojinin erken yaşlarda aşılması oldukça önemlidir. Eğitim ve okul yaşantısı küçük yaşlardan itibaren bireyleri resmi ideoloji doğrultusunda bir araya getirmekteki en önemli kurumlardan bir tanesidir. Hakim sınıfın, partinin dolayısıyla da devletin resmi ideolojisi ile erken yaşlarda tanışan bireyler ileride bu değerlerin ve sistemin savunucuları olacaklardır.

Halkın ikna edilmesinde ise orta sınıfın çok büyük bir önemi vardır. Mevcut sistemden beslenen bu tabaka kazanımlarını kaybetmemek adına sistemin dolayısıyla hegemonyanın, partinin ve egemen sınıfın çıkarlarını kendi çıkarları gibi savunacak ve hegemonik düzenin karşısında duracak her türlü engele en ciddi başkaldırışı sergileyecektir.

Gramsci'nin fikirlerinden etkilenen Cox, onun düşüncelerini uluslararası ilişkiler alanına taşımak için hegemonyayı; maddi güçler, ideoloji ve kurumlar arasında bir uygunluk olarak açıklamaya çalışır. Başat aktörün öncelikle ortaya belirli bir ideoloji koymasının gerektiğine vurgu yapar. Daha sonra sahip olduğu maddi güçleri ile bu ideolojisini diğer devletlere rızaya dayalı bir şekilde kabul ettirmesini ve ardından da kuracağı uluslararası kurumlar ile pozisyonunu sağlamlaştırması ve yönetimde söz sahibi olmasını bekler.

Bu noktada Cox'un, Neo-realistlerin aksine sadece ekonomi ile ilgilenmekten kaçınmak adına denkleme sosyal kuvvetleri de koyduğu görülmektedir. Cox'un sosyal kuvvetleri her ne kadar Gramsci'nin sivil toplumuna benzer görünse de onun esasında kastettiğin şey toplumlar üstü bir durumdur. Cox, sistemi anlatmaya çalıştığı için Gramsciye nazaran sadece İtalya'daki işçi sınıfına hitap etmek yerine, endüstri devrimi sonrası tüm dünyadaki işçi etkileşimini ortaya koyarak konuyu açıklama çalışır. İşçi sınıfının sadece kendisinin değil tüm toplumu, hatta devletin gelişimini ve o andaki tarihsel ideolojiyi etkilediğini belirtir.

Sonuçta hem Gramsci hem de Cox, hegemonyanın kurulması için en önemli unsurun en başta güçlü bir “ideoloji” olarak görülür. Belli bir ideolojinin ortaya konulması sonrasında toplumun ya da toplumların onun etrafında çeşitli yöntemler ile biraraya getirilerek, şekillendirilmesi gerekmektedir. Gramsci burada değerler, kültür, milli eğitim, hukuk, aydınlar gibi noktalardan hareket ederken, Cox, uluslararası kurumlardan ve onları kurduran ve destekleyen başat aktörün ve destekçilerinin maddi ve sosyal güçlerinden bahseder.

Sürecin nasıl olacağı ve işleyeceği konusunda Gramsci detaylı bir analiz yapsa da aynı özeni Cox’da göremeyiz. Cox süreci açıklamak için İngiltere’nin 18. yüzyılda ve Amerika’nın II. Dünya Savaşı sonrası kurduğu düzenleri anlatmakla yetinir. Her iki düşünür de son kertede, toplum üzerinde ya da küresel seviyede sağlanacak bir beraberlikle barış ya da huzurun nasıl tesis edileceğini anlatmaktadır. Gramsci italya’ya birliği getirmeye faşizmi engellemeye çalışırken, Cox, ABD’nin dünyada savaşız ve kendi çıkarlarına olan bir düzen kurduğunu anlatır. Bizim konumuz olan sınır güvenliğinin sağlanması konusuna ise her iki yazar da oluşturulacak ortak mütabakatlı, bu barış ve güvenli ortamlar aracılığı ile dolaylı olarak değinirler.

Günümüzde sınır güvenliğinden anlaşılan, en başta da söylediğimiz gibi, realist teori kapsamında bir devletten gelebilecek bir savaş tehdidinin ötesine geçmiştir. Güvenliğin kazandığı yeni boyutlarla kitlesel göçler, terör, uluslararası kaçakçılık, çevre felaketleri, ekonomik krizler, vb. konularda bir devletin sınırlarının güvenliğini tehdit eder hale gelmiştir. Bu sebeple Cox’un teorisinde yer alan, sadece devletlerin rızalarını alarak bir düzen inşa edilmesi ve uluslararası sistemin kurulması fikri gücünü yitirmiştir. İçinde bulunduğumuz bu yeni çağda toplumların da rızalarının kazanılması en az devletlerin rızalarını almak kadar önemli bir hal almıştır.

Devletleri bir şekilde sisteme dâhil etseniz de kimikleştirmenin sonucu olan “biz ve öteki” kavramlarını engelleyemediğiniz, toplumun her katmanına refahtan pay vermediğiniz, sistemin ideolojisini tam olarak anlatamayıp bunu devlete bıraktığınızda, aldığınız sonuç etkinlikten uzak kalacaktır. Bu noktada da toplumlar içerisinden çıkan marjinal hareketlerin yarattığı terörizm, devletlerin zayıflamasına, devletin zayıflamasıyla erkin güç kaybetmesi sonucunda toplum üzerinde yönetim ve kontrol zafiyetlerine, bu

zafiyette toplum üzerinde huzursuzluğu hatta yönetme erkinin yok olmasıyla, yaşam hakkının insanların elinden alınmasına kadar uzanan bir skalada büyük infihallere yol açacaktır. Sonuçta doğal olarak istikrarın olduğu bölgelere kitlesel göç hareketleri başlayacak ya da bu bölgeler, mevcut durumun sebebi olarak algılanarak, düşman ilan edilecek ve marjinal gruplarca teröre maruz bırakılacaktır. Bu durumda sınırların, dolayısıyla da ülkelerin güvenliğini tehlikeye düşürecektir.

Her ne kadar bunun önüne geçilebilmesi ve toplumların yönlendirilmesi konusunda, Cox'un sisteme sokmaya çalıştığı sosyal kuvvetler etkin gibi gözükse de, Gramsci'nin, bir toplumu kazanmak üzerine geliştirdiği düşünceleri daha ön plandadır. Tüm bu yaşanan/yaşanacak karmaşanın önüne geçebilmek adına, Gramscide üzerinde çalışılması gereken işçi sınıfının yerine toplumlar koyulduğunda ve buna Cox'un sosyal kuvvetleri ile devletin uluslararasılaştırılması eklendiğinde alınacak sonucun daha faydalı olacağını değerlendirmekteyiz.

Her iki düşünürün de fikirlerinde eksiklikler ve diğerine göre fazlalıklar vardır. Hegemonya ya da uluslararası eleştirel teoriden bahseden bütün yazarlar belki de farkında olmadan, yazılarında her iki yazardan bahsederler. Bu eksik ya da fazlalıkların olması çok doğaldır, çünkü yazarların hem dönemleri, hem yaşadıkları, hem de analiz düzeyleri farklıdır. Biri bir ülkede yaşananlara diğeri sistemde yaşananlara odaklanmıştır. Buradaki eksik ya da fazla unsurlar sadece iki fikir arasında değil kendi içlerinde de ortaya çıkmaktadır. Gramscinin analizleri geçmiş, o an ve gelecek konusunda daha detaylıdır. Cox' un analizleri ise mevcudu tanımlamak ve mevcudu Gramsciye yaklaştırma noktasında olduğu için daha yüzeysel kalır.

Sonuç itibarı ile Gramsci ve Cox'un toplum, toplumlar ya da diğer devletler üzerinde rızaya dayalı bir hegemonya kurulması hakkındaki en can alıcı görüşleri ortak bir kümede toparlandığında aşağıdaki maddelere ulaşılır;

1. Bir “ İdeolojinin” doğuşu,
2. Bu ideolojinin belirli bir sınıfça ortaya konulması,
3. Bu ideolojinin aydınlar ile halka anlatılması,
4. Sivil toplumun desteklenmesi,

5. İdeolojinin eğitimle küçük yaşlardan itibaren bireylere, dolayısıyla uzun vadede topluma, kültürel devrimle aşılması,
6. Halkın değişiminin zamanlaması,
7. Sistemin en büyük destekçisi olan orta sınıfın/KOBİ'lerin ikna edilerek kazanılması,
8. Kurulacak kurumlar ile başat aktör ya da sınıf gücünü kaybetse dahi sistemin sürmesinin sağlanması,
9. Yapılanların rıza ile topluma ya da devletlere onların da çıkarına olacağı fikri ile kabul ettirilmesi karşımıza çıkar.

Her iki düşünür de önceliği ideolojiye vermektedirler. Çünkü ideoloji insanlığın düşünsel zeminine yani duygusal yanına hitap etmektedir. İnsanların aklındaki “neden” sorusuna cevap bulmak hegemonya tesisindeki en önemli konudur. Bu sebeple ideolojinin geniş tabanlı bir mutabakatı içerecek şekilde olması gereklidir.

İkinci konu bu ideolojinin öncelikle belirli bir toplumsal sınıf, devlet ya da devletler birliğinin görüşlerini yansıtmaları ve onlar tarafından diğerlerine karşı dile getirilmesi gereklidir. Bu unsurlar böylelikle ideolojilerini çeşitli yöntemler vasıtasıyla, diğer toplum sınıflarına ya da devletlere kabul ettirdikleri takdirde hegemonya kurulmuş olacaktır. Buradaki sınıf, devlet ya da devletler topluluğu “hegemonyayı kim kuracak?” sorusuna cevap verirken, kısaca hegemonyanın öznesini oluşturacaktır.

Bu ideoloji her ne kadar sağlam inşa edilirse edilsin, bu düşünceler sistemini diğer toplum kesimlerine ya da devletlere anlatmak ve onları ikna etmek gerekecektir. Bu noktada da devreye “aydınlar” girecektir. Bu aydınlar toplum içerisindeki çeşitli meslek gruplarından olabilirler ancak nihayetinde toplumun saygısını kazanmış, bilgi birikimine sahip, ikna gücü ve inandırıcılığı olan kişiler olmaları esastır.

Aydınlara destek olması açısından sivil toplum örgüt ve hareketlerinin desteklenmesi gereklidir. Böylelikle çalışmalar hız kazanacak, toplum bilinçlenecek ve talepleri ile toplum veya devletteki değişime hız kazandıracaktır.

İdeolojinin uzun bir solukla, toplum tarafından içselleştirilmesi ve hegemonyanın dolayısıyla uzun süreli tesis edilebilmesi için eğitime önem vererek, mümkün olan en küçük yaşlardan itibaren bireye ve topluma ideolojinin değerleri empoze edilmelidir. Bu değerler sistemi ile yoğrulmuş eğitim sisteminden geçen genç nesiller ideolojiye inanmışlıkları ile başat aktör tarafından kurulmuş hegemon sistemin yeni aydınları olacaklar ve sistemin sürmesine destek vereceklerdir.

Toplumdaki değişim tabiatıyla bir anda olmayacak, itirazlar yükselecek, farklı görüşler ortaya atılacaktır. Bu noktada da hegemon güç ve aydınları yılmayarak, her farklı görüşü dinleyerek, onları hegemonyanın kurulması ile oluşacak tarihsel blokta kendilerine rahat bir şekilde yer bulabilecekleri konusunda ikna etmeye çalışacaklardır. Fikirlerin çatışması sonucunda zamanla belki de ideoloji kendi içinde sınırlı değişimler yaşayacak, evrilerek toplumda daha geniş kabul görecektir. Bu süreç toplumsal bir mütabakata varıncaya dek sürmelidir. Bu konuda süre üzerinde bir hedef belirlemek anlamsız olacaktır. Toplumun değişim süreci karşılıklı (hegemon olmaya çalışan sınıf/toplulukla hegemonya altına alınmaya çalışılan sivil toplumun) sahip olunulan değerlerin güçlülüğüne bağlı olarak kısa ya da uzun olabilecektir.

Hegemonya kurulufta yeni düzen ortaya çıkmadan önce, ilk başlarda ona statükonun korunmasını istediği için en çok karşı çıkacak olan orta sınıfın kazanılması gerekecek ve oluşacak tarihsel blokta, yeni düzenin en güçlü savunucuları olabilmeleri için onların sisteme kazandırılmaları ve hegemonyayı kabul etmelerini sağlanması en önemli konulardan biri olacaktır.

Hegemonyanın tesisinden sonra başat aktörün çok fazla ön planda kalıp, uzun vadedeki olası kırılmalarda zarar görmemesi, zaman içerisinde hegemonyasının ve ideolojisinin hırpalanmaması açısından, ön plana, düzenin takibinden sorumlu düzenleyici kurumların alınması bir emniyet valfi vazifesi görecektir. Bu düzenleyici kurumlar böylelikle gene başat aktörün kontrolünde, sistemdeki hegemonyanın sağlıklı bir şekilde yürütmesinden sorumlu olacaklardır.

Tüm bunların ötesinde, toplum ya da devletlere kurulacak tarihsel blokta yer almaları halinde kazançlı çıkacaklarının anlatılması ile hegemonyanın rızaya dayalı bir şekilde kurulması ise zincirdeki en önemli ve son halka olacaktır.

Avrupa Birliği Komşuluk Politikası'nın ister bilinçli ister bilinçsiz olsun zaman içerisinde evrildiği noktada esasında budur. İlk başlarda Politikalarda, diğer devletlerle yapılacak anlaşmaların içeriği üzerine yapılan çalışmalar, zamanla toplumsal olayları ve toplumları hatta devletleri yönlendiren bir hal almıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Komşuluk Politikası'nın Gramsci ve Cox'un fikirlerinde yer alan, eleştirel teorinin, bu önermeleri kapsamında ne denli tutarlı ve başarılı olduğu incelenmeye çalışılacaktır.

4.1. İdeoloji

Avrupa Birliği kuruluşunda itibaren birçok süreçten geçmiştir. Ardarda yaşanan ve sonuçları büyük yıkımlara ulaşan iki dünya savaşı Avrupa'yı derinden etkilemiştir. Maddi anlamda ilk savaş sonrası İmparatorluklar yıkılmış, ikinci savaş sonrası bazı devletler Avrupa'da neredeyse bitme noktasına ulaşırken, savaşların sonuçları Avrupa da kazanan taraflar için dahi fayda sağlamayacak hale gelmiştir.

Avrupa ana karasının en büyük iki gücünün, Almanya ve Fransa'nın, bu anlamda artık savaşmaması için tedbir alınması, doğal olarak var olan kaynakların paylaşımının adil olarak yapılmasından geçmekteydi. Bu amaçla 18 Nisan 1951 günü pazarlıklar sonucunda ve ABD'nin de teşvikleriyle, altı ülke Paris Antlaşması'nı imzalamış ve Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurmuşlardır. Paris Antlaşması Fransa için Avrupa olarak yeniden doğuş, Almanya için ise Avrupa aracılığıyla işgalden kurtuluş demektir (Brzezinski, 1998: 57).

Paris Antlaşmasının ardından ikinci aşamaya geçilmiş ve Avrupa'nın ekonomik birlikteliği için çalışmalara başlanmıştır. Roma'da 25 Mart 1957 tarihinde imzalanan antlaşmalar ile Avrupa'da işbirliğinin artırılması amacıyla malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulmasını hedefleyen Avrupa

Ekonomik Topluluğu (AET) ve nükleer enerjinin barışçıl sebeplerle ve güvenli biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kurulmuştur. 8 Nisan 1965 tarihinde imzalanan ve 1 Temmuz 1967 tarihinde yürürlüğe giren Birleştirme Antlaşması (Merger Treaty) ile de üç topluluğun yönetici organları teke indirilerek, Avrupa Toplulukları Komisyonu oluşturulmuştur (Karluk,1998: 9).

Devletlerin hâkimiyetlerini bir üst yapıya devretme konusunda şiddetle karşı oldukları bu yıllarda yapılan bu antlaşmaların anlamı, ortak bir kültürün yaratılmasında son derece büyüktür. Ancak bu kültürün yayılmasına en büyük hizmeti 12 Mayıs 1960 tarihinde kabul edilen hüküm ile Ortak Tarım Politikası (OTP) yapmıştır. OTP ile birlikte üye ülkeler tarım üretimini ortaklaşa kontrol etmeye ve topluluk içindeki tüm çiftçiler ürünleri için aynı fiyatı almaya başlamışlardır (Gürsoy ve Beşgül, 2013: 25).

Devletlerin ilk başlarda bazı alanlarda sonrasında ise genişleyen bir düzeyde hâkimiyetlerini bir üst yapıya devrederken böylesine büyük bir tarihsel blokta ortak bir ideolojiye, akla ve tutuma ihtiyaç vardır. Birlik bu ihtiyacı ideolojik anlamda, en başında çok güçlü olmasa da, ilerleyen yıllarda aşağıda da anlatılacağı üzere “insan hakları ve demokrasi” üzerine inşa etmiştir.

Paris ve Roma Antlaşmalarında insan hakları konusuna doğrudan atıflar bulunmamaktadır. Bununla beraber anlaşmalarda, temel insan hakları ilkelerinden olan ayrımcılık yasağı gerektiği şekilde yer almıştır. 1957’de yapılan Paris Antlaşmadaki 7 nci madde, genellikle milliyeti temel alan ayrımcılığın her türlü biçimini reddeder. 48 nci maddesi ise işçilerin serbest dolaşımını, 119 ncu maddesi ise erkek ve kadınların eşit sayılmasını düzenlemektedir.

1960’lı yıllardan başlayarak, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı (Lüksemburg), İnsan Hakları konusunda Avrupa’nın birincil hukuk kararları alan ilk mahkemesi olmuştur. Divan, ilk kez 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Divanı olarak kurulmuş (Avrupa Kömür ve Çelik Birliği Antlaşması,1951: m.7), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu Antlaşması (1957) m.3’de genel olarak düzenlenmiştir. Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşmasının 1958 yılında yürürlüğe girmesiyle (AET Antlaşması,1958: m.7) “Avrupa

Toplulukları Adalet Divanı” adını almıştır. Divan, günümüzde de bu adla anılmaktadır ve Lüksemburg’da görev yapmaktadır (Kızılsümer,2005:2).

Adalet Divanı kurulduğu günden itibaren verdiği kararlarda, üye devletlerin anayasalarında bulunan ya da anayasalarının hazırlanmasındaki değerler sistemi üzerinden kararlar aldığını vurgulamıştır. Divan aldığı kararlar ile 60’lı yılların sonundan itibaren hukukun genel ilkeleri, üye devletler ortak anayasal gelenekleri ve üye devletlerin imzaladığı insan hakları ile ilgili uluslararası antlaşmalar, özellikle de İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’ne dayanarak, Topluluk Hukuku içine temel hakları koruma hukukunu katmıştır (Çavusoglu, 1997: 73).

70’li yıllarda üye devletler, Avrupa Siyasi İşbirliği kapsamında, özellikle dış politika gibi konularda ortak hareket etmeye başladılar. Bu ortak hareketleri insan hakları konusundaki çabalara da yansır. 14 Aralık 1973 tarihinde kabul edilen “Avrupa Kimliği’ne İlişkin Belge” dir. Belgede temsili demokrasi, hukukun üstünlüğü, sosyal adalet ve insan haklarına saygı ilkelerine vurgu yapılmıştır (Duparc, 1992: 30’dan aktaran Efe,2010: 54)

1 Ağustos 1975’te imzalanan, Arnavutluk dışında, Doğu ve Batı Blokuna ait bütün Avrupalı devletlerin katıldığı, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nın (AGİK) sonuç belgesi de insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermeyi ve ekonomik, bilimsel ve insani konularda işbirliği yapmayı taahhüt eder (Efe, 2010: 54). Bu belge de Birliğin insan haklarıyla ilgili çabalarının bir parçasıdır

8 Nisan 1978 tarihinde toplanan Avrupa Zirvesi’nde ise devlet ve hükümet başkanları tarafından “Demokrasi Bildirgesi” yayımlanmıştır. Bildirgede Topluluğa üyeliğin vazgeçilmez koşullarından birinin, her üye devlette temsili demokrasiye ve insan haklarına saygının ve bunların sürdürülmesinin olduğunu resmen beyan etmişlerdir (Duparc, 1992: 32’den aktaran Efe,2010:55).

1984 yılında Avrupa Parlamentosu “Avrupa Birliği’ni Kuran Antlaşma” projesi hazırlamıştır. Spinelli Raporu olarak da bilinen projenin 4. maddesi, insan onuru başta olmak üzere insan haklarını ele almıştır. Ayrıca, oluşturulacak Avrupa Birliği’nin AİHS kapsamındaki; medeni ve siyasi haklara, Avrupa Sosyal Şartı kapsamındaki ekonomik,

sosyal ve kültürel haklara saygı göstereceği belirtilmiştir (Türkmen, Der. Beril Dedeoğlu,2003: 140).

80’li yıllarda ise 1986 tarihinde imzalanan Avrupa Tek Senedi’nin giriş kısmında, Avrupa Tek Senedi’nin önsözünde temel haklara atıf yapılmıştır. Önsözde (Cansever,1987: 1’den aktaran Efe, 2010:56) şu satırlar yer almaktadır;

“Yüksek imzacı devletler, üye devletlerin anayasa ve yasalarında İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi’nde ve Avrupa Sosyal Şartı’nda tanınan temel haklara, özellikle özgürlük, eşitlik ve toplumsal adalete dayanarak demokrasiyi geliştirmek için işbirliği yapmak kararlılığında olduklarını...”

Siyasi olarak, insan hakları üzerine 21 Temmuz 1986 tarihli Bakanlar Bildirisinde; insan haklarına saygının Avrupa işbirliğinin köşe taşlarından birisi olduğu yeniden teyit edilmiştir (Atalar, 2002: 91). Buna göre (Duparc, 1992: 36’dan aktaran Efe, 2010:57);

“On ikiler dünyanın her yerinde insan haklarına saygı gösterilmesini amaçlarlar. İnsan haklarının korunması, uluslararası topluluğun ve her ulusun meşru ve sürekli bir görevidir. Bu hakların çiğnenmesinden dolayı dile getirilen kaygılar bir devletin işlerine müdahale sayılmaz. BM’nin insan hakları alanındaki temel belgelerinin mümkün olan en kısa zamanda dünyanın her yerinde onaylanması gerekmektedir. Devletler, insan haklarının uygulanmasını izleyen ve kendilerinin de üye oldukları hükümetler arası kuruluşlarla işbirliği yapmalıdır. İnsan haklarına saygı, üçüncü ülkelerle on ikiler Avrupası arasındaki ilişkilerin önemli bir unsurudur.”

12 Nisan 1989’da ise 28 maddelik “Temel Haklar ve Özgürlükler Bildirgesi” ni Avrupa Parlamentosu kabul etmiştir. Bildirgede aşağıdaki maddeler yer almıştır (Efe, 2010: 57);

“Haysiyet, yasama hakkı, yasa önünde eşitlik, düşünce özgürlüğü, ifade ve haber alma özgürlüğü, özel hayat, ailenin korunması, seyahat özgürlüğü, mülkiyet hakkı, toplantı özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, meslek seçme özgürlüğü, çalışma koşulları, kolektif sosyal haklar, sosyal koruma, öğrenim hakkı, demokrasi ilkesi, bilgiye erişim hakkı, adalet, aynı suçlama ile iki kere yargılanmama, yasaların geriye yürümezliği, ölüm cezası, dilekçe hakkı, çevre ve tüketicinin korunması”

28-29 Haziran 1991 tarihli Lüksemburg Avrupa Zirvesi’nde “İnsan Hakları Bildirgesi” yayınlanmıştır. Bildirge ile insan haklarının geliştirilip korunmasının hem uluslararası ilişkilerin, hem siyasi işbirliğinin, hem de üçüncü ülkelerle ilişkilerin temeline oturtulmuştur. Bildirge’de ayrıca demokrasiyi etkin bir biçimde yerleştirmesinin gereğine, azınlık haklarına, çocuklar, kadınlar, yaşlılar, göçmenler ve mülteciler gibi en korunmasız

gruplara özel bir dikkat gösterilmesinin önemine değinilmiştir. (İktisadi Kalkınma Vakfı,[İKV] :117'den aktaran Efe, 2010: 58).

28 Kasım 1991 tarihli Konseyde “İnsan Hakları ve Kalkınmaya İlişkin Karar” alınmıştır. Söz konusu karar, yardım alan ülkelere, demokrasi ve birey haklarına saygı bakımından elde ettikleri sonuçlara göre farklı uygulamalar yapılmasını öngörmektedir. (İKV: 118'den aktaran Efe, 2010: 58).

7 Şubat 1992'de imzalanan ve 1 Kasım1993'te yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması'nın (Maastricht Antlaşması (Treaty) (1992,1993)) giriş bölümünde özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukuk devleti ilkelerine bağlılık vurgulanmıştır.

Avrupa Birliği Antlaşması “Avrupa Birliği Vatandaşlığı“ kavramını tanımlamıştır. Birlik vatandaşlarına “ulusüstü” temel haklardan yararlanma olanağı verilmiştir (Dağı ve Polat, 2004:135'dan aktaran Efe,2010:59).

Antlaşmanın 8. maddesinde Birlik vatandaşlarının hakları detaylı olarak sayılmıştır. Maddede Birlik vatandaşlarının birlik içerisinde serbestçe dolaşma ve ikamet etme hakkına sahip olduğu (8 A, mad. yeni 18 mad); ikamet edilen üye devletin vatandaşları ile aynı koşullarda yerel ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde seçme ve seçilme hakkına (8 B mad. yeni 19 mad) ve üçüncü ülkelerde diplomatik ve konsolosluk yetkililerinin korumasından yararlanma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir (Tezcan, 2002: 25-26'dan aktaran Efe,2010:59).

1993'de yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht) (1992-1993) ile Adalet Divanı'nın temel haklar içtihadı içselleştirerek, Topluluk temel haklar hukukunun kaynakları yazılı hukuka taşmıştır.

Bu antlaşmanın bir diğer özelliği de Birlik ile üçüncü dünya ülkeleri arasındaki ilişkilerde insan hakları şartına atıfta bulunulmasıdır (İKV: 124'den aktaran Efe, 2010: 61);

“Topluluk ve üye devletler, gelişmekte olan ülkelerle ilişkilerinde insan haklarına saygı unsuruna açıkça yer vereceklerdir; gelecekteki işbirliği antlaşmalarına insan haklarıyla ilgili

hükümler konulacaktır. Olumlu adımların takibi amacıyla, kalkınma işbirliği çerçevesi içinde insan hakları ve demokrasi konusunda düzenli müzakereler yürütülecektir. Üçüncü dünya ülkelerinde gerek hükümetlerin gerekse hükümetler dışı örgütlerin insan haklarını ve demokrasiyi geliştirici sağlıklı çabalarına mali destek sağlanacaktır.”

Avrupa Birliği, Haziran 1993’de toplanan Kopenhag Zirvesi’nde, “Kopenhag Kriterleri” adı verilen üyelik koşullarını belirlenmiştir. (Avrupa Konseyi, 1993). Kopenhag Kriterleri’ ne göre bir ülkenin AB üyesi olabilmesi için ülkenin demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile azınlıklara saygı ve korunmalarını güvence altına alan kurumların istikrarına (Kopenhag Siyasi Kriterleri); işleyen bir pazar ekonomisine ve AB müktesebatından doğacak olan yükümlülükleri üstlenme kapasitesine sahip olması gerekmektedir.

1997’de ise Amsterdam Antlaşması insan hakları söylemini Avrupa Birliği’nin temel dayanaklarından birisi haline getirmiştir. Antlaşmanın 6(1) maddesi insan haklarını ihlal eden üye devletlere karşı olası bir prosedür için bir temel oluşturulmasına ve yeni üyelerin Birliğe alınmasında insan haklarının bir ön koşul olmasına amirdir (Beutler, t.y.: 245’den aktaran Efe,2010:60).

Avrupa Birliği’ne anayasal bir yapı kazandıran antlaşma 2007 imzalanan ve Aralık 2009’da yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması’dır. Lizbon’dan önce AB Temel Haklar Şartı ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi belgeler bağlayıcı nitelik taşımamakta, belirtilen ortak anayasal geleneklerin bir ifadesi olarak görülmekte ve uygulamaktaydı. Hemen hepsinin aynı değerlere sahip çıktığı değerlendirilen Birlik devletleri için bu durum çok öngörülemez değildi ancak genişleme süreçleri ile beraber Birliğe yeni katılan demokrasi kültürü gelişmekte olan devletlerde bu durumu perçinlemek için yeni bir düzenleme yapılması bir ihtiyaçtan ziyade zaruriyetti. Lizbon Antlaşması ile Avrupa Birliği Temel Hakları Şartı, Kurucu Antlaşma’ya eklenmiş ve bağlayıcı bir birincil hukuk kaynağı haline getirilmiştir. Ayrıca bu antlaşma ile önceki hukuki rejimden farklı olarak, Birliğe tüzel kişilik olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne taraf olma imkânı da verilmiştir. 7 Temmuz 2010’da başlayan Avrupa Birliği’nin Sözleşmeye taraf olması süreci halen devam etmektedir. Bu şekilde Sözleşme, Birlik taraf olarak kaldığı sürece sadece hukukun genel ilkesi olarak kalmayacak, bağlayıcı bir hukuk metnine dönüşecektir (Tokuzlu, 2013: 93).

Yukarıda da görüleceği üzere kendi içinde bu denli insan haklarını ön plana çıkaran Birlik, her ne kadar bu çabasına 70’li yıllarda başlasa da esas Doğu Bloku’nun çökmesinden sonra insan hakları konusuna daha fazla önem vermiştir. Tarih boyunca Avrupa Birliğini kurma çabalarını pek çok kez sergileyen Avrupa toplumları, bu amaçlarına ulaşmakta yaşadığı zorlukları çok iyi analiz etmiştir. Orta Çağ’da Hristiyanlık üzerine inşa edilmeye çalışılan birlik kurma çabaları ya da Fransız İhtilali sonrasında vatandaşlık ya da milliyetçilik üzerine yapılan çalışmalar hep başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Doğu Bloğu’nun dağılması sonrasında çok farklı kültür, mezhep ve yapılarıdaki toplumların, Batı Avrupa’ya entegre olması ve bundan da önemlisi Batı Avrupa toplumlarının bunu kabullenmesi son derece hassas bir konu idi. Bu zorluğun aşılmasında yaratılan yeni ideolojik fikir “İnsan Hakları”dır. Herhangi bir toplumun ya da bireyin itirazda bulunamayacağı bu fikir diğer tüm ideolojilerden ayrı bir potadaydı. Liberal teorinin de temelinde yatan bireysellik ve bireyin hakları ancak demokrasi ile var olabilecek bir fikirdir. Bu nedenle Birliğin hemen hemen bütün metinlerinde insan hakları, demokrasi ile birlikte geçmektedir.

Dış ilişkilerinde de Birlik ılımlı bir güç olmanın verdiği yaklaşımla insan haklarını, demokrasiyi ve hukuku ön plana çıkarmıştır. Ancak bu konuda başarısı tartışılır bir konumdadır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olduğu günlerden bu yana, Birlik, 1972’de ilan edilen Küresel Akdeniz Politikası’ndan günümüze kadar Akdeniz ve Orta Doğu bölgesindeki ülkelerle ortak bir platform kurmak için çaba göstermiştir. Birliğin 1970’lerden bu yana izlediği politikaların temel parametreleri güvenlik, Arap- İsrail sorunu, enerji ve ekonomik gelişme/kalkınma olmuştur. Ancak zamanla uygulanan politikalar 1970’lerdeki bölgeler arası diyalog inşa etmekten, daha derin ikili ilişkilerin ve bölgesel yaklaşımların içiçe geçtiği politikalara kaymıştır (Cardwell, 2011: 219-241).

Barselona Süreci ile bu yaklaşım perçinlenmiştir. Birlik Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ile Akdeniz’in iki yakası arasında normatif bir yakınlaşmayı hedeflemiştir. Bu süreçte Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki toplumlar, aralarında ve Birlikle geliştirecekleri etkileşim, diyalog, ticari ve ekonomik ilişkiler yolu ile dışa açılacak ve zamanla Batılı

değerlerini benimseyerek Avrupa'ya eklemenecekti. Kuzey'den Güney'e taşınacak olan Batılı değerler, nihayetinde Akdeniz'in iki kıyısı arasında barış, güvenlik ve refah bölgesi oluşturacaktı (EU Commission, 1995).

Burada bahsedilen değerlerin insan haklarına saygılı, sivil toplumu ön plana çıkaran zamanla demokrasiyi, öncesinde ise serbest ekonomiyi benimseyen bir yapılanma olduğunu söylemek son derece yerinde olacaktır.

Birlik liberalleşme ve serbest piyasa reformları ile Komşuluk Politikası'na taraf devletlerin zaman içerisinde ülkelerindeki rolünün azalacağını, piyasa güçlerinin gelişip toplum ve siyaset üzerinde etkili olmaya çalışacağını ve böylelikle karar alma mekanizmalarında yeni güç grupları olarak otoriter yönetimlerin güçlerini sınırlandıracağını varsaydı. Bu tutum gerçekten de bölgedeki ekonomik liberalleşmede kritik rol oynadı. 1990'luların ortalarından itibaren Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan piyasa reformları, serbest piyasaya geçişi hızlandırdı (Page, ed. Cornelius, 2002-2003:62-79).

Bu etkileşim teoride her ne kadar uygun görülse de pratikte istenilen ya da istenildiği düşünülen hedeflere ulaşılamadı. Yönetimdeki rejimler, her ne kadar ülkelerin ekonomik serbestleşme ile ticaret hacimleri artsa da, artan ticaret hacminin yansıması olacak refah seviyesinin adaletli bir şekilde dağıtımını yapmamışlar aksine kendi konumlarını sağlamlaştırarak, ülkelerinde sadece sembolik varlığı bulunan liberal kurumları baskı, şiddet, denetim ve yetkisiz kılma gibi yöntemlerle adeta işlemez hale getirmişlerdir. Bu arada Birliğin siyasi açılıma yaptığı atıflar belgelerde kalarak herhangi somut bir politikaya veya uygulamaya yansımamıştır (Attina, 2003: 11).

Birlik burada çıkış noktasını unutarak tekrar eski günlere, ekonomi-güvenlik odaklı, yaklaşıma dönmüştür. AB Komisyonu 1996-1999 yılları arasında demokrasi bütçesinden bölgeye yalnızca 10 milyon Avro tahsis etmiştir (Youngs, 2004: 5). Yardımlar konusunda kısıtlı miktarı kadar dikkat çeken diğer bir husus da demokrasi bütçesinden bölgeye aktarılan yardımların demokrasiyi dolaylı olarak ilgilendiren iyi yönetim, insan hakları, kültürel etkileşim, gençlik ve sosyal programlar gibi konulara ayrılmasıydı (Pace, 2005: 59-70).

İnsan haklarına ilişkin yardım ve eğitim programları ise işkence, vicdan özgürlüğü, keyfi tutuklamalar ve çocuk hakları gibi teknik konularda idi (Youngs, 2004: 9). AB bu süreç içerisinde zorlayıcı siyasi meseleleri gündeme getirmemeye özen gösterip tüm olumsuzlukları göz ardı etmeyi seçmiştir.

Avrupa Komşuluk Politikası'nın, Akdeniz ve Orta Doğu bölgesindeki ülkelerin gerçeklerinden uzak kalarak Barselona Süreci ile karşılaştırıldığında, teknik ve ekonomik konulara odaklanan ikili anlaşmalarla sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu anlamda, AKP siyasi reform, demokrasi ve insan hakları konularının takipçisi de olmamıştır (Grant,2011:4'den aktaran Kınacıoğlu, 2015:146).

Birlik kendine sunulan Tunus (EU Commission, 2010a), Mısır (EU Commission, 2010b) ve Fas'a (EU Commission, 2010c) ait İlerleme Raporlarına dahi itimat etmeyerek bu raporları göz ardı etmiş ve dış yardımları artırmıştır (Kınacıoğlu,2015:146). Hâlbuki bu raporlarda insan hakları konusunda bahse konu ülkelerde hiçbir ilerlemenin olmadığı kaydedilmekteydi. Bu en güzel örnek Tunus'ta 2009'da sivil toplum örgütlerinin yabancılarla görüşmesini yasaklayan tartışmalı bir yasa geçmiş olmasına rağmen, Mayıs 2010'da, bu ülkeyle 1995 Ortaklık Antlaşması'nı ileri düzeye taşınmasıdır. (Torreblanca, 2012'den aktaran Kınacıoğlu,2015:146).

Demokratikleşme, insan haklarının geliştirilmesi ve siyasi reformlar, bu politikanın temel hedefleri arasında yer alsada, Akdeniz havzasında ve Orta Doğu bölgesinde AB yine süreç içerisinde yasadışı göç, enerji arzının güvenliği gibi kendi önceliklerine ağırlık vermiştir. Birlik sadece kendisi tarafından hayati görülen terörle mücadele ve yasadışı göç gibi konularda ön koşullar getirmiştir (Kınacıoğlu,2015:146).

Yabancı literatür incelendiğinde, Birliğin uluslararası ilişkilerinde insan haklarına verdiği önem konusunda pek çok yayın varken, temeline insan haklarına saygılı demokrasilerin oluşumunu koyduğu, Komşuluk Politikası'nda bu konudaki başarısızlığı konusunda yazılan ve fikirlerimizi destekler nitelikteki yayınlar oldukça azdır.

Buna karşın birliğin resmi sitesinde bulunan Moataz El Fegieriy'e ait makale (www.ecfr.eu/page/-/.../el%20fegieriy%20paper.pdf), her ne kadar dip notunda yazının

içeriğinin yazarın kişisel görüşlerinden oluştuğu söylene de, birliğin resmi sitesinde yer aldığı için konu hakkındaki en önemli eserlerden bir tanesidir.

El Fegiery'ye göre Komşuluk Politikası insan hakları konusunda başarısız olmuştur. Bunun en büyük sebeplerinden bir tanesi komşuluk politikasının içinde yer alan yaptırım araçlarının Arap Devletleri üzerindeki etkilerinin son derece zayıf olmasıdır. Yaptırımların yerinde ve yeterince kullanılmaması sonucunda pek çok otoriter Arap Devleti'nin Avrupa ile olan ilişkileri, demokrasi ve insan haklarını geliştirme çabalarının yeterli olmamasına karşın yüksek seviyede olmuştur.

Komşuluk Politikası eylem planlarındaki hedeflere ve reformlara ulaşmak için verilen sözler bu devletler tarafından tutulmamıştır. 2009'un Mayıs ayında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan Mısır, Tunus, Fas, Filistin, Lübnan, İsrail ve Ürdün raporların da insan hakları ve demokrasi konusunda Arap Devletlerinin sınırlı bir gelişme kaydettiği not edilmiştir (El Fegiery, t.y.:2). Sadece kadın ve çocuklarla ilgili konularda bir takım reformlar yapılmıştır. Mısır'daki kadın sünnetleri konusunda kaydedilen gelişmeler, Fas ve Ürdün'deki kadınlara tanınan haklar, Lübnan ve Ürdün'deki kadına yönelik şiddetin ölçülmesi gibi konularda ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca Lübnan, Fas ve Filistin'deki seçimler konusunda raporlar övgü ile bahsetmektedir. Kaydedilen bu sınırlı ilerlemeye karşın Avrupa Hükümetleri, Güney Komşuları ile olan ilişkilerinde, bu raporları ön plana çıkarmaları gerekirken bunu yapmamayı tercih etmişlerdir.

Komşuluk Politikası'nın temelinde yatan, üye devletlerin insan hakları ve yönetim konusunda yapacakları reformlar sonucunda, Avrupa Devletleri'nden finansal yardım, ticari ve ekonomik öncelikler almalarıdır. Buna karşın pek çok devlet ekonomik ve finansal konularda yardımları almışken, demokrasi ve insan haklarına saygı konusunda hiçbir kayda değer gelişim sağlayamamışlardır.

El Fegiery'ye göre Taraf devletler ile Birlik arasında insan hakları konusunda yapılan görüşmeler kapalı kapılar arkasında yapılmış ve sivil toplum yeterince bilgilendirilmiştir. Birlik içerisinde ağırlığa sahip olan Fransa, İngiltere, İspanya, Almanya, İtalya ve Yunanistan insan hakları ve demokrasi konusunda herhangi bir istek

göstermemişlerdir. Bunun sonucunda Güney Akdeniz Devletleri sivil toplumun, demokrasinin ve insan haklarının gelişimi konusunda hiçbir zorlama görmemiştir.

Barselona Süreci'nde, bölgede demokrasi, insan hakları ve güvenliğin geliştirilmesi hedeflenmiş olmasına rağmen, sürecin siyasal ve güvenlik alanı, bölgedeki toplumların Avrupalı Devletlerin sömürge geçmişlerinden kaynaklanan hassasiyetleri ve süreçte çok fazla ön plana çıkartılan Arap-İsrail çatışmasına üye ülkelerin farklı yaklaşımları sonucunda başarılı olamamıştır. Sonuçta Barselona süreci çevrenin korunması, enerji, eğitim, doğal afetlerle mücadele, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin geliştirilmesi gibi özünde teknik konuları içeren bir süreç olmuştur.

11 Eylül olaylarından sonra Birliğin değişen tehdit algılamalarının bir yansıması olarak göç ve teröre karşı mücadele konularına vurgusu, özellikle İslam ülkelerinden gelen üçüncü ülke vatandaşlarına karşı izlediği, sivil özgürlükleri kısıtlayan yeni göç, sığınma ve sınır kontrolü politikalarına yol açmıştır. Birlik adeta bölge istikrarının korunması adına totaliter rejimlerin varlıklarını sürdürmelerine, bölgenin siyasi liderlerinin liberalleşme ve demokratik reformlar yerine istikrarı öne çıkaran politikalarına kılıf yaratmalarına izin vermiştir (Kınacıoğlu, 2015:144).

Birlik, İsrail'in işgal altındaki topraklarda yeni yerleşim planları ve güvenlik duvarları gibi politikalarına ses çıkarmamıştır. Buna ek olarak Hamas'ın Gazze'deki 2006 seçim zaferini tanımamış, bu sayede Arap halkları arasında demokrasi konusunda çifte standart uygulandığı düşüncesinin yaygınlaşmasına sebep olmuştur.(Hollis,2012: 91'den aktaran Kınacıoğlu,2015:145).

Sosyal, insani ve kültürel işbirliği konusunda ise sadece bölgedeki otoriter yönetimlerin izin verdiği sivil toplum örgütleri ile görüşen Birlik devletleri ve AB kurumları, AB temsilcilerinin sivil toplum örgütleriyle görüşmelerinin engellendiği durumlarda bile otoriter rejimlerle ilişkilerini, sürdürmeye devam etmiştir. Bu anlamda, Barselona Süreci ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, sivil toplumun gelişimi ve demokratikleştirme ile bölgenin dönüşümünü sağlamaktan ziyade, bölgede istikrara öncelik vererek mevcut rejimlerin elini güçlendirmiştir (Kınacıoğlu,2015:144).

Barcelona Süreci ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nda yaşanan yanılıgıyı tekrar etmemek adına inşa edilmeye çalışılan Komşuluk Politikasında ise demokratikleşme, insan haklarının geliştirilmesi ve siyasi reformlar, temel hedefler arasında yer almışlardır. Buna karşın Birlik, Akdeniz havzasında ve Orta Doğu bölgesinde yasadışı göç, enerji arzının güvenliği gibi kendi önceliklerine ağırlık vermiş; demokratikleşme, siyasi reform ve insan hakları ihlalleri için Arap rejimlerine baskı uygulamamış; sadece Birliği öncelikle ilgilendiren terörle mücadele ve yasadışı göç gibi konularda ön koşullar getirmiştir.

Birlik, her şeyden önce geçmiş tecrübelerinden dersler çıkartarak, iyi dizayn ettiği, sağlam bir ideolojiye sahiptir. Sahip olduğu bu ideoloji; liberal bir anlayışla açık pazar ekonomisi ile desteklenmiş, insan hak ve özgürlüklerine dayalı bir anlayışa sahip iyi yönetimlerle yönetilen devletlerin, halkına huzur ve refah dolu bir yaşam standardı sunacağıdır. Birliğin bu ideolojisini karşısında bulunan devletlere ve onların halklarına kabul ettirme konusunda, ideolojinin gerçekliğiyle alakalı ciddi bir zorlanmayla karşılaşması, beklenen bir durum değildir. Çünkü Birlik bu ideolojisini kendisi de tavizsiz uyguladığı için ulaştığı refah seviyesini kolaylıkla öne sürebilmekte ve ideolojinin geçerliliğini ispatlayabilme yetisine sahiptir.

Birliğin ideoloji konusunda düştüğü en büyük hata, Gramsci'nin düşünceleri doğrultusunda ideolojinin, hegemonyayı kurmak isteyen sınıf tarafından hal ve hareketleriyle desteklenmesi ve böylece geçerliliği konusunda ikna edeci olması gerekliliğini unutmasıdır. Sovyetlerin dağılmasından ve 11 Eylül saldırılarından sonra ortaya çıkan yeni sorunlar karşısında, Birlik, güvenlik önceliğini ön plana çıkarmış ve Politika dâhilindeki ülkelerde güvenliğini tehdit edeceğini düşündüğü unsurlarla mücadele konusunda, demokratik olmayan davranışlar sergileyen yönetimlerle sıkı bir diyalog haline girmiştir.

Sonuç olarak insan haklarına saygılı, demokratik, iyi yönetimlerin var olduğu, liberal ekonomi ile desteklenmiş ideolojisinin daha ilk ve belki de en önemli saç ayağı olan insan haklarına saygı konusunda, Birlik, Komşuluk Politikalarında gerekli ciddiyeti, bazen zorunlu bazen de seçimleri gereği, kendi içinde gösterdiği ölçüde gösterememiştir.

Birliğin insan hakları konusunda bu denli ciddiyetsiz ve taraflı pragmatik tutumu sayesinde, kendisi tarafından ortaya konulan ve son derece tutarlı olduğu iddia edilen insan hakları temelli, hegemonya için gerekli birincil şart olan sağlam bir ideolojinin önerilmesi şartı çiğnenmiştir. Birliğin kendi varlığı için hayati gördüğü ve tavizsiz uygulamaya çalıştığı ideolojisini, diğer toplumlarda birinci derecede önemli görmeyişi; politikanın karşı tarafı olan ülkelerdeki vatandaşlar üzerinde, Birliğin, ikircikli bir anlayış sergilediği, güvenilmez olduğu, sadece kendi vatandaşlarına karşı bu “iyi” değerlerin olmasını istediği, diğer toplumların aynı değer ve standartlara sahip olup olmamasının umurunda olmadığı izlenimi yaratmıştır.

Bu düşünce; ideolojinin üzerinde, tüm taraflar tarafından fikir birliği sağlamayı imkânsız kılmış ve ideolojinin çöküşünü beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda, tarihsel blok oluşturmaya yardımcı olacak davranışlar, Birlik tarafından daha en başında sergilenememiştir.

4.2. İdeolojinin Belirli Bir Sınıfça Ortaya Konulması

İdeoloji ve onun topluma yansıtılması konusuna örnek olarak Gramsci, geçmişte Fransız Devrimi’nde burjuvaziyi, İtalyan toplumunda ise 1900’lerin başında yükselen değer olan faşizmi ve faşistleri göstermektedir. İtalyan toplumunda burjuva faşizmle, kendi değerlerini ulusal çıkarlara en iyi hizmet eden değerler olarak tüm topluma yansıtmayı başarmıştır. Bu sebeple Gramsci, burjuvanın işçi kesimine kendi ideoloji ve felsefesini oluşturmaya mahal bırakmadığına inanmaktadır.

Cox ise İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra oluşan çift kutuplu sistemden Amerika’nın tarafında yer alan devletlerin, liberal bir anlayışla oluşturulan ekonomik düzene katılmaları sayesinde refaha kavuşmalarının olanaklı olduğunun, Amerika Birleşik Devletleri tarafından ideolojik olarak dünya kamuoyuna yansıtıldığını söylemektedir.

Her iki ideolojide esasında temel anlamda ekonomiye odaklanmakta, topluma refah ve huzur empoze etmektedir. Gramsci ideolojiyi ortaya koyan kesimin burjuvazi olduğunu söylerken, Cox ideolojinin Amerika Birleşik devletlerine ait olduğundan bahsetmektedir.

Gramsci de ideolojiyi kabul eden kesim halk iken, Cox'ta ideolojiyi kabul eden kesim dünya devletleridir.

Burada iki düşünür arasındaki en büyük fark Gramsci, o anda, geçmişten gelen kaidelerle ideolojisini topluma kabul ettiren sınıfın burjuva olduğunu söyler. Bunun değişmesi için işçi sınıfınının temsilcisi “partinin” kendi ideolojisini toplumun diğer kesimlerine kabul ettirerek tarihsel blok kurabileceğini anlatır. Bir anlamda halktan yönetime giden bir yolla, alt yapıdan üst yapıya bir etkiyi anlatır. Cox ise Amerikan hegemonyasını anlatırken sisteme giren devletlerin, halklarının rızasının alınmasından ziyade devletler düzeyinde bir hegemonyadan bahsederek sanki halkların rızasını alma görevini devletlere bırakmaktadır. Burada da üst yapıdan alt yapıya bir etkiden bahsedilmektedir.

Avrupa Birliği bu noktada Cox ve Gramsci'nin karışımı bir yol izlemeyi tercih etmiştir. Yönetimler tarafından yapılacak insan hakları, demokrasi ve iyi yönetim anlamındaki reformlar ile, halkın Birliğin söylemine inandırılması inancıyla, üst yapının alt yapıyı etkileyeceğini, aynı zamanda sivil toplumun desteklenmesi ile tam ters yönden yani alt yapının üst yapıyı etkileyeceği ve yönetimlere bu konularda her iki yönde baskı yapılabileceğini değerlendirmiştir.

Burada Birliğin yapılacak ekonomik reformlar ile bahse konu ülkelerde işsizliğin azalarak, gelir seviyesinin artacağına ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin bu yolla çözüleceğine olan inancına da vurgu yapmakta gereklidir. Refahın artmasıyla halklar yönetimlerden daha adil ve şeffaf kısacası “iyi bir yönetim” talebinde bulunacaklardı ki zaten komşuluk politikasının temel söylemlerinden bir tanesi de “iyi yönetim” dir.

Avrupa Birliği'nin ortaya koyduğu ideoloji insan haklarına saygı temelinde, demokratik, pazar ekonomisine entegre olmuş bir yapıdır. Birlik, Komşuluk Politikasına dâhil olmuş devletlerin bunu kabul edeceklerini varsaymaktadır. Bu kabullenme ile de devletler ya da yönetimler zaman içerisinde sivil toplumun gelişmesine ekonomik kalkınmanın devamı için destek olacaklardır.

Karşılıklı olarak alt yapının üst yapıyı, üst yapısında alt yapıyı ilerleme konusunda sıkıştırması ve etkilemesiyle de oldukça hızlı bir iyileştirme süreci yaşanacak, toplum ve yönetimlerin AB ideolojisi ve ekonomik, siyasal, hukuksal sistemine fikren ve madden katılım oranları artacaktır.

Buradaki sıkıntı ise bahse konu devletlerin yapıları incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukla tarıma dayalı ya da az gelişmiş endüstriyel bir yapıya sahip ekonomileri olduğu görülen bu devletlerde, devleti idare eden ve ekonomik anlamda gücü elinde bulunduran üst yapıdaki grup sonuç itibari ile genellikle aynı zümrenin insanlardır.

Bu ülkelerin halkları ise oldukça karışık bir yapıya sahiptirler ve ülkelerin her yöresi aynı gelişmişlik düzeyinde değildir.

Bu konuyu biraz açmak gerekirse; bir Krallık olan Fas'ın halkının yüzde elli dokuzunu Ortadoğu'dan gelmiş Araplar, yüzde kırkını ise bölgeye daha önce yerleşmiş berberiler teşkil etmektedir (Sipahioğlu ve Cansu,2011:2). Fas halkı, hem Arap hem de Afrika halklarının kültür özelliklerini taşıdıklarını düşünürken, kendilerini araba-berber olarak nitelendirmektedirler. Yerleşik çiftçilerin oturduğu Diş Bölgesinde klan bağları son derece güçlüdür. Garp bölgesinde ise Burberry çobanlarla, Arap tahıl üreticileri ve sığır besiciliği ağırlıktadır. Çöl koşullarının etkisini hissettirdiği Doğu Fas'ta ise göçebelik hala devam etmektedir. Sanayi ve yönetim hizmetlerinin toplandığı kentler yoksul kenar mahalleler ile çevrilidir (Sobutay ve Bertrán,1997: 169). Tüm bu yoğun yapıya karşın Arap Baharı sürecinde kralın elindeki yetkililerden ciddi kazanımlar elde edilmiştir (Birleşmiş Markalar, 2012:9).

Anayasal hükümlere göre, Tunus bağımsız ve egemen bir devlet olup, devletin dini İslam, dili Arapça, yönetim şekli Cumhuriyettir. Anayasada "laiklik" ifadesine yer verilmemekle birlikte, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı tutulmasına yıllar içerisinde hükümet tarafından büyük özen gösterilmiştir. Anayasal hükümlerle siyasi partilerin temel ilkelerinin, amaçlarının, faaliyetlerinin ve programlarının din, dil, ırk, cinsiyet ve bölge unsurlarına dayandırılması yasaklanmaktadır. Ülke başkanlık sistemi ile yönetilmektedir (Sezgin,2011:3).Tunus'un bağımsızlığını kazandığı 1956'dan 1987 yılına kadar Cumhurbaşkanlığı görevi ülkenin tarihi lideri Habib Burgiba tarafından yürütülmüştür.

Habib Burgiba'nın 7 Kasım 1987 tarihinde, bozulan sağlık durumu ve yaşlılık nedeniyle görevinden uzaklaştırılmasının ardından, Cumhurbaşkanlığı, Başbakan olan Zine El Abidine Ben Ali tarafından üstlenilmiştir. 2009 Küresel krizi öncesi Tunus, birçok Batılı uzman tarafından bir model ülke olarak gösterilmekteydi. Hem politik hem de ekonomik açıdan Bin Ali rejiminin kademeli açılım sergilemesi bir model olarak algılanmaktaydı. Ancak Tunus'ta da, birçok baskı rejiminde olduğu gibi, iktidar sahibi kişiler ve onların çevresindeki elitler bu refahtan daha çok faydalanmaktaydı (Diriöz, 2011: 82).

Cezayir ise başkanlıkla yönetilen bir sisteme sahiptir. Cezayir Anayasası çoğulculuğu destekler niteliktedir fakat uygulamada 1992'den bu yana süren acil durumun neden olduğu sorunlar mevcuttur. Acil durum siyasi kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının etkin şekilde çalışmalarını engellemektedir (EU Commission, 2014b: 6).

Libya'da ise 22 Ağustos 2011 tarihine kadar süren Kaddafi rejiminin demokratikleşme hareketine sahip çıkarak yeni yasalar yapması son derece hayali bir temenni olacaktı.

Bölgenin bir zamanlar lideri olan Mısır ise Enver Sedat'ın, 1973 Savaşı sonrasında Kudüs'e giderek İsrail ile görüşmelere başlaması ve bu görüşmelerin sonunda Camp David anlaşmasını imzalaması ile Batı Bloğuna giriş yapmıştır. Amerika ile yakın temaslarda bulunan Sedat'ın yaratmaya çalıştığı, yeni liberal ekonomi ne yazık ki Mısır halkına refah getirmemiştir. Envar Sedat sonrası Hüsnü Mübarek zamanında ise Amerika ve Batı ile ilişkiler daha da geliştirilmiştir. Mübarek'in yaşlılığının son dönemlerinde kendine varis olarak oğlu Cemal Nasırı göstermeye başlaması ve bu kapsamda oğluna daha fazla imkânlar sağlaması, Mısır halkında ciddi bir memnuniyetsizliğin doğmasına neden olmuştur (Ateş, 2012: 118-121).

1963'te Baas Partisi'nin tek başına iktidara gelmesinden bu yana Suriye'de tek partili yönetim devam etmektedir. Suriye askeri bir rejimle yönetilmektedir ve yürütme yetkisini elinde bulunduran güçlü bir başkanlık sistemine sahiptir. Haziran 2005'te İktidardaki Baas Partisi'nin onuncu kongresinde birçok siyasi reformla ilgili karar alınmış olmasına rağmen uygulamalar konusunda kesin tarih belirtilmemiştir (EU Commission, 2006:5). Yönetimdeki Esad ailesi bir takım demokratik uygulamaların yapılması

konusunda adımlar atacağını söylese de fiiliyatta bunun gerçekleşmesi çok sınırlı kalmıştır. Göreve gelişinin ardından Başkan Beşar Esad, konuşma özgürlüğünün sağlanmasına yönelik girişimlerde bulunmuş ve insan hakları eylemcileri, entelektüeller ve siyasi muhalefet tarafından tartışma forumları oluşturulmuştur. Fakat söz konusu forumlar bir yıl sonra kapatılmıştır (EU Commission, 2006:5). Ülkedeki yönetime karşı hoşnutsuzluk seviyesinin yüksekliği sayesinde ve bölgedeki diğer etkenlerle beraber iç savaşa sürüklenen Suriye, Komşuluk Politikası'nın en başarısız olduğu ülkelerden biri olmuştur.

Ürdün anayasal bir monarşidir. Parlamenter rejimin birtakım özelliklerine sahip olmakla birlikte anayasa Kral'a yasama ve yürütme alanlarında yüksek yetkiler vermektedir (EU Commission, 2004c: 5). Kral ve Kraliyet ailesini olumsuz yönde eleştirmek kanunla yasaklanmıştır ve suç sayılmaktadır. Bu suçu isleyenlere hapis cezası dahi verilmektedir. Fakat hükümet mevcut reform programında bu alanda daha fazla özgürlük sağlanacağını açıklamıştır (EU Commission,2004c:8).

Filistin Temel Kanunu parlamenter demokrasi için gerekli yapıya zemin hazırlasa da Filistin daha çok yarı başkanlık sistemi olarak tanımlanmaktadır. Filistin Ülke Raporu'nda kamu hizmeti ile ilgili olarak görev ayrımının, iş tanımlamasının ve raporlamaların açık şekilde yapılmadığına ve kamu hizmetinin etkin olmadığına değinilmektedir (EU Comimission, 2004d: 7). İnsan hakları örgütlerine göre güvenlik güçleri insanları kasıtlı olarak gözaltına almakta ve gereksiz şiddet uygulamaktadır (EU Comimission, 2004d: 9).

Tüm bu devletlerdeki ortak sorunlar yetkileri kuvvetli monarşiler, devrim yolu ile başa geçmiş otoriter idareciler, seçimle yönetime gelmiş olsalar bile, bir şekilde sonraki seçimlerden hiçbirini kaybetmeyerek yönetimden gitmeyen yöneticilerdir. Bu durumun devamının sağlanması için muhalefetin bastırılması, bürokraside vafına bakılmaksızın yönetime yakın kişilerin atandırılması, yolsuzluk, rüşvet ve ötekine karşın duyulan umarsızlıktır.

Üst yapıyı bu şekilde olmasına karşın gene de Komşuluk Politikası bazı ülkelerde, bazı alanlarda başarılı olmuştur. Bu başarılar her ne kadar sınırlı olsa da kanaatimizce önemlidir. Demokrasi kültürünün yerleşmediği bir coğrafyada, tüm kazanımların bir anda

elde edilmesi zaten beklenemezdi. Burada sorulması gereken soru elde edilenlerin fazlasının mümkün olup olmayacağıdır

Alt yapı da yani toplumlarda ise problemler daha büyüktür. İsrail hariç tüm ülkelerde toplumda gelir dağılımında çok ciddi bir eşitsizlik, genç nüfusta büyük bir işsizlik oranı hâkimdir. Örgütlenme ve sivil toplum ise pek çok ülkede devlet otoritesinin izin verdiği ölçüdedir. Bu sebeple ideolojinin güçlü bir alt yapı tarafından bir anda benimsenip üst yapıya sağlıklı bir şekilde dikte ettirilmesinin pek çok ülkede imkânı yoktur. Bu ülkelerdeki pek çok halk Tunus, Mısır ve Cezayir haricinde daha millet olma inancını bile tam olarak geliştirememiştir.

Avrupa Birliği, ideolojisini belirledikten sonra bu ideoloji ortaya koyan sınıf olarak kendini ön plana çıkartmaktan ziyade bahse konu ülkelerdeki yapıları, ideolojiyi ortaya koyan sınıf olarak ön plana çıkartmayı tercih etmiştir. Bu yapılar devlet yönetimini elinde bulunduran bürokratlar ve yöneticilerden oluşan üst ve halktan oluşan alt yapılardır. Üst yapı, özellikle orta düzey yöneticiler, devletteki değişimi sağlayacak, alt yapı ise her alanda yakaladığı değişimle yarattığı sinerji ile de bürokratların ortaya koyacakları değişime katkıda bulunacaklardır. Aynı şekilde alt yapının değişimi de üst yapıda bir etki yaratacak sonuçta karşılıklı bir etkileşimle oluşacak sinerji ile tarihsel blok oluşumu için geçecek sürenin kısılacacağı değerlendirilmiştir.

Birlik, bu sayede ideolojiyi sadece tek bir sınıf tarafından ortaya konularak, uzun vadeye yayılması beklenen hegemonyaya ulaşma sürecini kısaltmayı ve altyapı ile üstyapının birbirlerini tetikleyerek etkileşime girmelerini ve bu şekilde Birliğin ideolojisinin fikren ve madden daha kolay bir şekilde yayılarak bir tarihsel blok oluşturmayı uygun görmüştür.

Birliğin bu noktadaki hatası ise hem altyapının hem de üstyapının sınıfsal katmanlarının, bu değişim ve etkileşime müsait olmadığını fark edememesidir. Bahse konu ülkelerdeki alt yapıyı oluşturan halk, bazı ülkelerde bir millet olma olgusuna dahi erişemez, kabile ve yöresel anlayışlar son derece yaygınken, devlette çalışan bürokratların büyük bir kesimi ise yönetimi elinde bulunduranların yandaşı, yakını ya da yol arkadaşıdır. Bu sebeplerle Birliğin ideolojisinin bu ülkelerde kabul görmesi halinde, alt ve üst yapıdaki

toplum liderleri ve bürokratlar, elde ettikleri kazanımları kaybedeceklerinin bilincindedirler. Birliğin altyapı ve üstyapı içindeki katmanlar arasındaki bu dağınıklığa karşın izlediği, her iki yapının birbiriyle olan etkileşimi sonucu ortaya çıkacağı değerlendirilen sinerjinin, değişimi hızlandıracağı konusundaki inancı, her şeye rağmen doğru bir yaklaşımdır.

Sonuç olarak ideolojinin belirli bir sınıf tarafından tam olarak ortaya konulması gerekliliği Birlik tarafından mecburen ihmal edilmek zorunda kalmıştır. Birliğin karşısında ideolojisini tam anlamıyla tüm yönleriyle savunacak bir taraf yoktur. Üst sınıf ideolojiyi savunur gibi yaparak kendi çıkarına olan yönlerini kullanırken, alt yapının üst yapıya çoğu yerde biad kültürü ile yaklaşımı, ideolojiyi içselleştirip üst yapıyı etkileyici bir hale sokmasını engellemiştir.

Birliğin, ideolojisini onu savunması gereken sınıflara empoze ederken çift taraflı bir yol izlemesi bu noktada oldukça makul bir çözümdür. Bu çözüm ne Gramsci de ne de Cox'ta anlatılmamış bir yöntemdir. Politikaların sonucunda yaşanan “Arap Baharı” süreci, bu uygulamaların ve iletişim imkânlarının gelişmesi ile bölge insanının dünyadan daha çok haberdar olmasının bir sonucudur. Komşuluk Politikası ve öncesinde Birliğin bölgedeki uygulamaları ile gelişen ticaret ve diğer ilişkilerle, artık Avrupa ve onun refahı, bölge insanları için hayal olmaktan çıkmış ve somut örnekler olmaya başlamıştır. Bu sebeple de yaşanan sıkıntılara isyan edilmesi ve hakların aranması anlayışı gelişmiştir. Burada yapılan bir zamanlama hatasıdır. Alt yapıdan gelen bu talep Gramsci'nin de dediği gibi çok erken gelen bir tepkidir. Değişim iletişimin gücü ile bir anda yaşanmak istenmiş bu da sorunlara yol açmıştır. Bu durumun önüne geçilmesi, alt yapı ile üst yapının arasındaki uyumun yeniden tesis edilmesi ve ileride Birliğin ideolojisi etrafında bir tarihsel blok oluşturmalarına bağlıdır.

4.3. İdeolojinin Aydınlar ile Halka Anlatılması

Gramsci aydınları üst yapıyı temsil eden taşradaki tüm doktorlar, mühendisler, öğretmenler, vb devlet memurları olarak belirli bir mesleğe sahip işçi ya da köylü olmayan ancak köylünün köyünde görerek saygı duyduğu ve imrendiği, üst yapının ideolojisine

hakim ve onu her hareketi ile topluma empoze eden/etmeye çalışan zümre olarak tarif eder. Bu aydın kesiminin en başına da gazetecileri oturtturur. Bu noktada basının gücüne inanır.

Cox ise aydını daha çok uluslararası şirketlerde iyi koşullarda çalışan, muhtemelen ideoloji sahibinin eğitim sisteminden geçmiş, iyi maaşları olan, o ülkenin okumuş kişileri ya da bu şirketlerde çalışan işçi sınıfı ve hegemonyanın sürdürülmesinde kilit rol oynayan belirli devlet kurumlarında (Maliye Bakanlığı, Başbakanlık Müsteşarlığı, vb.) çalışan bürokratlar olarak görür. Özellikle zaman içerisinde, kolonyal teorideki sav benzeri, yabancı şirketlerde göreceli olarak mevkidaşlarına nazaran daha iyi şartlarda çalışan bu sınıfın, şirketlerin orijinal hallerinde çalışan, yabancı ülkelerdeki işçilerle aynı ya da onlara yakın hak ve şartları talep etmeye başlayacaklarını ancak kapitalist düzenin bu konuda orta yolu bularak bu işçilerin direnişlerini kıracağından bahseder.

Her ikisi de eleştirel teorinin hegemonya kavramı kapsamında aydınları; üst yapı ile alt yapı arasındaki ilişkiyi sağlayan, alt yapıya, üst yapının değerlerine inanarak, üst yapının değerlerini aşılamaaya çalışan kurum olarak görür.

Avrupa Birliği, Komşuluk Politikasında kendi aydınlarını yetiştirmek, sistemini ve ideolojisini üye devletlere yayabilmek adına birkaç farklı yol izlemiştir. Bu yollarda direkt kendisinin bürokratik sistem içerisindeki bürokratlara müdahale etmesi ve eğitimle desteklenmiş yetiştirme ile gençlere yön vermesidir. Birlik kendi ideolojisini savunacağını inandığı aydınlarını oluşturduğu Twinning, TAIEX, ve SIGMA programları ile sağlama amacındadır. Twinning, hükümetler ve Birlik arasındaki uyumu sağlayabilmek adına, bir uzmanın en az on iki ay boyunca devletin bir biriminde, belirli projelerde danışman olarak çalışmasını içermektedir (European Commission, 2011a). 2005-2011 yılları arasında uygulanan Twinning Projeleri aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 1: 2005-2011 Yılları Arasında Uygulanan Twinning Projeleri

Ülke	2005 – Aralık 2011 Yürürlüğe Konan/ Tamamlanmış Devam eden	2005 – Aralık 2011 Hazırlık Aşamasında Tanımlanmış/Proje Fikri	Toplam
Cezayir	8	7	15
Mısır	15	18	33
İsrail	5	5	10
Ürdün	16	7	23
Lübnan	7	5	12
Fas	21	11	32
Tunus	39	7	46
Ermenistan	12	4	16
Azerbaycan	18	10	28
Gürcistan	13	3	16
Moldova	10	5	15
Ukrayna	32	8	40
Toplam	186	90	286

Kaynak: Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2011 Statistical Annex[IoENP2011SA], 2012: 83

Twinning Projeleri kapsamında finans ve iç pazar konusunda 66 adet, ticaret ve endüstri konusunda 44 adet, sağlık ve tüketici haklarında 23, istihdam ve sosyal konularda 20, çevre hakkında 14, taşımacılık konusunda 17, enerji konusunda 14, tarım hakkında 13, telekomünikasyon konusunda 8 ve diğer alanlarda 28 adet uygulama yapılmıştır. Toplamda gerçekleştirilen proje sayısı 286 iken bunlardan sadece 39 adedi adalet ve içişleri hakkındaki uygulamalardır (IoENP2011SA, 2012: 84).

1996 yılında uygulamaya konulan ve sonrasında Komşuluk Politikası kapsamında da devam ettirilen TAIEX Programı ise Twinning projelerinden farklı olarak, daha kısa vade de üye devletlere teknik destek sağlamak adına uygulanan bir projedir. TAIEX, Üye devletlerin memurlarına verilen seminerler ve eğitim programlarını kapsar (EU Commission, 2011b). 2007-2011 Yılları arasında yapılan TAIEX çalışmaları aşağıdaki tabloda verilmiştir;

Tablo 2: 2007-2011 Yılları Arasında Yapılan TAİEX Çalışmaları

Ülke	2007	2008	2009	2010	2011
Cezayir	-	-	16	38	14
Ermenistan	7	29	20	22	23
Azerbaycan	12	6	8	20	26
Belarus	1	11	24	35	64
Mısır	31	22	22	26	10
Gürcistan	15	24	54	56	48
İsrail	18	36	30	22	9
Ürdün	7	25	17	29	33
Lübnan	3	7	6	14	9
Libya	-	-	8	43	1
Moldova	42	39	30	62	74
Fas	27	10	26	26	27
Filistin	-	4	12	14	19
Rusya	25	14	18	25	116
Suriye	-	5	1	-	12
Tunus	7	15	18	12	-
Ukrayna	22	41	139	172	11
Toplam	217	288	449	616	496

Kaynak: IoENP2011SA, 2012: 76

1992 yılında uygulanmaya konulan SIGMA ise yönetim ve yürütmenin geliştirilmesini destekler. 2008 yılına kadar Politikaya üye devletler de uygulanmıştır. SIGMA kısa vadeden orta vadeye kadar, yüksek seviyedeki karar alıcı devlet memurlarının ve sivil toplum önderlerinin desteklenmesini kapsar (EU Commission, SIGMA, undated'den aktaran Wesselink ve Boschma, 2012: 11)

Aşağıdaki tabloda 2008 - Aralık 2011 Tarihleri Arasında Gerçekleştirilen SIGMA Programları gösterilmiştir;

Tablo 3: 2008-Aralık 2011 Tarihleri Arasında Gerçekleştirilen SIGMA Programları

Ülke	Sektör	Destek Sayısı
Ermenistan	Yasal çerçeve, sivil hizmetler ve adalet	3
	Finansal kontrol ve dış denetim	4
	Kamu ihalesi	3
	Politika yapımı	1

Tablo 3'in Devamı

Ülke	Sektör	Destek Sayısı
Azerbaycan	Yasal çerçeve, sivil hizmetler ve adalet	1
	Kamu ihalesi	2
	Finansal Kontrol ve dış denetim	1
Mısır	Yasal çerçeve, sivil hizmetler ve adalet	6
	Politika yapımı	6
Gürcistan	Yasal çerçeve, sivil hizmetler ve adalet	5
	Finansal Kontrol ve dış denetim	3
	Kamu ihalesi	1
Ürdün	Yasal çerçeve, sivil hizmetler ve adalet	2
	Finansal Kontrol ve dış denetim	3
	Politika yapımı	3
Lübnan	Yasal çerçeve, sivil hizmetler ve adalet	1
	Finansal Kontrol ve dış denetim	1
	Kamu ihalesi	1
Fas	Yasal çerçeve, sivil hizmetler ve adalet	7
	Finansal Kontrol ve dış denetim	1
	Kamu ihalesi	1
Tunus	Yasal çerçeve, sivil hizmetler ve adalet	5
	Finansal Kontrol ve dış denetim	1
	Kamu ihalesi	1
Ukrayna	Yasal çerçeve, sivil hizmetler ve adalet	4
	Finansal Kontrol ve dış denetim	2
	Kamu ihalesi	2

Kaynak: IoENP2011SA,2011:76

Yukarıda verilen 2008-2011 yılları arasında icra edilen SIGMA programları çerçevesinde, üst düzey devlet görevlilerini odak noktasına alan 77 adet SIGMA programının 38 adedi yasal çerçeve, sivil hizmetler ve adalet konularındadır.

Bu üç programın sonuçlarına göre Birlik, SIGMA programlarının %50'sini yasal çerçeve, sivil hizmetler ve adalet konularına ayırırken, orta seviyedeki devlet memurlarına hitap eden TAİEX projelerinin sadece % 25'i adalet ve iç işlerine ayırmıştır. Bizzat Birliğin görevlendirdiği bir uzmanın danışmanlığı olan Twinning Projeleri'nde ise proje sayısı 286 iken bunlardan sadece 39 adedini, yani yaklaşık olarak % 20'sini, adalet ve içişlerine ayırmıştır.

Buradan yola çıkarak birliğin, demokrasi ve hukuk konusunda devletin üst düzeyinde bulunan karar alıcıları özellikle etkilemeye çalıştığı, Birliğin aydın olarak daha çok devlet kademelerinde yer alan bürokratları gördüğü sonucuna varabiliriz. Burada Birliğin hatası, bu bürokratların da esasında bahse konu ülkelerin içerisinde bulunduğu bir durumun sonucu olarak, rejim/hükümet/devlet yanlısı bir profil sergilemeleri ve sistemin devamını savunan, kemikleşmiş bir grup olmaları gerçeğinin göz ardı edilmesidir.

Tüm bu olumsuzluklara karşın Birlik, eğitim desteği verdiği bu üst yapı zümresini hedef kitle seçmekte haklıdır. Her ne kadar yaşlı bürokratların sistemin şiddetli bir şekilde taraftarı olacağı değerlendirilse de, genç bürokratların ideoloji çerçevesinde ikna edilmeleri daha kolay olacaktır. Zaten birlik, bu noktada orta düzey yöneticilere eğitim programlarında ağırlık vermiştir.

Birliğin kendi aydınlarını yetiştirmesinin diğer bir bacağı olan eğitim konusundaki uygulamalarına ise ilerleyen sayfalarda değinilecektir.

4.4. Sivil Toplumun Desteklenmesi

Sivil toplum konusunda Gramsci ve Cox'un görüşleri farklı yönlerdedir. Gramsci sivil toplumu devlet dışında kalan tüm toplum kesimleri olarak görürken, Cox sivil toplumdaki bahsetmez bile... Cox sivil toplum yerine, toplumun üretim yapısından doğan ve gücü ile devletin içinde yönetimde ve hatta bazen devletin dışında uluslararası arenada söz sahibi olabilecek sosyal kuvvetlerden bahseder. Bu sosyal kuvvetler arasında toplum içindeki bir ya da birden fazla sınıfın tek ya da bir araya gelerek oluşturdukları yapılarıdır.

Sanayi devriminde üretimi elinde tutan kesim, sosyal kuvvetleri oluştururken ilerleyen dönemlerde sayıca ve güç olarak artış gösteren işçi sınıfı yeni sosyal gücü oluşturmuştur. Cox'a göre günümüzde ise Amerika önderliğinde kurulan ekonomik sistemde özellikle uluslararası şirketler yeni sosyal kuvvetleri oluşturmaktadır.

Her iki şekilde de hem Gramsci hem de Cox, toplum içerisinde, elinde bulundurduğu maddi ya da manevi güç ile ilişkili bir sınıftan bahsetmektedir. Bu sınıf, günümüz inanışında ve Avrupa Birliği'nin anlayışında, daha çok herhangi bir konuda bir

araya gelerek örgütlenmiş ve sendikalar ile desteklenmiş, yönetimleri etkileyebilecek sivil toplumdur.

İnsanların toplumu ilgilendiren çeşitli konularda bir araya gelerek devletten ayrı veya eşgüdüm içerisinde çözüm arayışı içerisinde girmelerine ve kendilerini ifade edebilmelerine bu örgütlenmeler; bireye, topluluk kimliği kazandırarak müsaade etmektedirler. Gene Cox'taki uluslararası güce kavuşan sosyal kuvvetler gibi bu örgütlenmelerin uluslararası olan diğer örgütlerle eklemlenmeleri, ülkenin toplum ya da topluluklarını, dış dünyaya açabilmekte, diğer ülkelerde insanlar neler yapmakta, ne şartlarda yaşamakta, vb. konularda fikir sahibi olmalarını, kıyas yapabilmelerini sağlamaktadır.

Her türlü belgesinde sivil topluma verdiği önemi Birlik ısrarla belirtmektedir. Liberal bir demokraside bireyin, hukuk şartları içerisinde haklarını savunması, iyileştirme istemesi liberal felsefeye son derece uyumlu bir süreçtir. Toplumun "iyiye" olan evriminin en temel koruyucularından biri bu durumun sürmesidir.

Birlik sivil toplumu bu anlamda destekleyerek alt yapıda bir farkındalık yaratmayı ve üst yapıya bir baskı unsuru kurabileceğini düşünmüştür. Ancak tüm bunların bilincinde Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası çerçevesinde, sivil toplum konusunda uyguladığı politikalar, tam anlamıyla büyük bir fiyaskoyla sonuçlanmıştır.

Bu sonuca ulaşmak için çok büyük bir literatür taraması ya da saha çalışması yapmaya da gerek yoktur. Çünkü bu tamamıyla Birliğin kendi itirafıdır. Birlik her zaman yaptığı gibi hatası olduğuna inandığı bir konuda üst düzeyde olmayan bir organına yaptırdığı açıklamada bu itirafta bulunmaktadır. "Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin Euromed Bölgesinde Temsilci Sivil Toplumların Desteklenmesi ile İlgili Görüşü" başlığı altında Brüksel'de, 21 Eylül 2011'de açıklanan bu metinde her ne kadar "Komitenin kendi görüşüdür" notu olsa da belge son kertede Birliğin resmi bir belgesidir (European Economic and Social Committee, 2011;REX/341 - CESE 1395).

Avrupa Birliği Komşuluk Politikası ile alakalı hemen her metinde; sivil toplum, demokratik haklar ya da insan haklarının gelişmesine vurgu yapsa da, otoriter rejimlerin

sağlayacağı baskı ile bahse konu ülkelerdeki, özellikle, İslam taraftarı grupları kontrol altında tutabileceğini hesaplamış ancak bu konuda çok büyük bir hata yaptığını en başta Mısır örneğinde anlamıştır.

Bahse konu belge, bu hatanın itirafı ve telafisi için neler yapılacağını anlatmaktadır. Belgede daha ilk sayfada yer alan “Arap ayaklanmasından önceki AB politikaları tahayyülden uzak olduğu gibi, yerel toplumların kendilerine özgü hususiyetlerini de anlayamamış; yerel örf, adet, gelenek ve görenekleri gözden kaçırmıştır.” (European Economic and Social Committee, 2011:REX/341- CESE 1395,1) ifadesi oldukça ciddi bir itirafken devamında gelen “Geçmişteki Avrupa Birliği Faaliyetlerinin Eleştirel Analizi” başlığı altında yer alan ifadeler daha da çarpıcıdır (European Economic and Social Committee, 2011:REX/341 - CESE 1395,4);

“2.1.1 Birkaç istisna hariç demokratik ortamın bulunmaması, AB’yi pragmatizme dayalı politikalar benimsemek ve hiçbir şekilde halklarının demokratik temsilcisi olarak tanımlanamayacak kişileri muhatap almak zorunda bırakmıştır ki bu da her zaman savunulabilir bir durum olmamıştır.

2.1.2 Avrupa’nın resmi politikaları, AB kurumlarının Kuzey Afrika ve Orta Doğu’daki mevcut hükümetlere karşı benimsedikleri tavırlar, Barselona Süreci’nin ekonomik kılavuz ilkeleri ve çok kısıtlı bir bütçe ile hareket etmekte zorlanan AESK, pragmatik bir konum benimsemiş ve her zaman yeterince demokratik meşruiyet taşımayan ve sivil toplumu gereğince temsil etmeyen ekonomik ve sosyal konseyler ve resmi sivil toplum örgütleriyle işbirliği yapmıştır.

2.1.3 Barselona Süreci’nin tamamı boyunca AB, hükümetler tarafından onaylanmayan sivil toplum örgütleriyle çok az iletişim ve işbirliğinde bulunmuş, dolayısıyla da siyasi ve sosyal gelişmeler üzerinde etki yaratma fırsatını kaçırmıştır. Buna karşılık AB; barışın sağlanması, demokratik özgürlüklerin hayata geçirilmesi ve sağlamlaştırılması ve yerel ekonomilerin desteklenmesi için yerel toplumların umut bağladıkları yegane büyük güç olma niteliğini sürdürmüştür.

2.1.4 Arap ayaklanmasından önce AB Üye Ülkelerindeki karar vericilerin Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleriyle ilgili görüşleri pragmatik olmakla birlikte kopuk ve birbirinden uzaktı. Dolayısıyla da karar vericiler siyasi, ekonomik ve sosyal düzeydeki kritik süreçleri anlayamamış ve bu öngörülemez değişimlere yol açan olayların yoğunluğu ve boyutu karşısında tamamen şaşkınlığa uğramışlardır.”

Bu satırlarla Birlik hem kendi politika yapıcılarına hem de politikalarına ciddi eleştiriler getirmiştir. Dolayısıyla Birliğin Komşuluk Politikası kapsamında sivil toplum uygulamaları ister Gramsci ister Cox’un anlayışında olsun başarılı olamamıştır.

Birlik itirafında da yer aldığı gibi daha çok hükümetler ve hükümetlerin desteklediği sivil toplum örgütleri ile görüşerek tek ve yönetim yanlısı olan bir sivil toplumla ilişki kurmuştur. Birlik böylelikle yanına çekeceği hükümetler ve onların uzantıları ile toplumun diğer kesimlerini kontrol altında tutulabileceği hesabını yapmıştır. Öngöremediği ise bu ülkelerdeki toplumların diğer kesimlerinin zaten hükümetlerin ve onların yandaşları ile beraber oluşturdukları üst yapılar tarafından ezildikleriydi. Toplumların çoğunluğunda bu sebeple bir tarihsel blok oluşmamıştı. Bu durumda ideolojinin benimsenmesinde büyük zorluklar yaratmakla kalmamış aksine toplumların ideolojiye şüphe ile yaklaşmasına sebep olmuştur.

Desteklenmeyen gerçek sivil toplum zamanla kendi yolunu bulmak zorunda kalmıştır. Bu yol her zaman Birliğin istediği doğrultuda olmadığı gibi, Birliğe ve onun ideolojisine düşmanlık besleyen ve günümüzde Birliğe en büyük sorunları yaşatan çevreler bile içinde geliştikleri bu yapı içerisinden çıkmıştır.

4.5. İdeoloji ve Eğitim

Hegemonya kavramı içerisinde Gramsci eğitime büyük vurgu yapmaktadır. Özellikle “Hapishane Mektupları” nda eğitim konusunu okullar düzeyinde en ince ayrıntısına kadar anlatmış, İtalyada var olan ve var olması gereken eğitim sistemini ortaya koymaya çalışmıştır. Cox'ta ise eğitim Gramsci'de olduğu kadar önemli değildir.

Bir toplumun topyekûn bir ideoloji içerisine konulmasından ziyade sadece bir şekilde toplum ile devletin beraber, ülke olarak kontrol edilmesinin püf noktalarını anlatmaya çalışan Cox'un eğitimden anlayışı büyük ölçüde “devletin uluslararasılaşması” diye tanımladığı kavramı idame ettirecek teknokrat sınıfının uluslararası bir eğitim sisteminden geçmesinin gerekliliğidir.

Komşuluk Politikası, eğitimle ilgili, Gramsci'nin okul hayatındaki ideolojinin yerleştirilmesine verdiği önemi ve Cox'un teknokrat ya da yabancı şirketlerde çalışan sistem savunucusu işçi ve beyaz yakalıların yetiştirilmesi, konularındaki her iki yaklaşımı da benimsemiştir. Birlik, üst yapıdaki aydın kesimini Twinning, TAIEX ve SIGMA programları ile biran önce Cox'un görüşlerine uygun olarak eğitmeye çalışırken,

ideolojisini gelecek kuşaklara aktarmak ve geleceğin aydın tabakasını kendi ideolojisi içerisinde bizzat eğiterek yetiştirmek adına, Avrupa'daki okullarda çeşitli adlar altında öğrenci değişim programları açmış, diğer yandan da üye ülkelerin yüksek öğrenimlerini geliştirmeleri konusunda destek sağlamıştır.

Bu kapsamda Birliğin uygulamaya koyduğu başlıca projeler Tempus (Trans-European Mobility Scheme for University Studies) ve Erasmus Mundus'tur. Tempus, üye ülkelerdeki yükseköğrenimi insan odaklı bir şekilde, Avrupa'da gelişen yükseköğrenim kriterlerine uygun olarak, kurumlar arası bir uyumda geliştirmeye yönelik bir projedir. Oldukça eski bir proje olan Tempus'un dördüncü fazı 2007-2013 yılları arasında uygulamaya konulmuştur. 2007- 2013 yılları arasında yıllık 35-39 milyon Avroluk bir bütçe öngörülmüştür (ENPI Info Center, EDUCATION WRAP UP, <http://www.enpi-info.eu/files/publications/Education%20wrap%20up.pdf>)

Tempus projesinin temel amaçları ise Avrupa Komisyonunun kendi sitesinde şu şekildedir (Avrupa Komisyonu, Erasmus Programı, http://eacea.ec.europa.eu/tempus/programme/about_tempus_en.php#objectives);

- Taraf ülkelerdeki yükseköğrenimdeki reform ve modernizasyonu desteklemek,
- Yükseköğrenimdeki kalite ve ilgiyi dünyadaki iş ve toplum seviyesine yükseltmek,
- Üye ülkelerin yükseköğrenim kurumlarının Birlik ile uluslararası iş birliğine olan kabiliyetini geliştirmek ve onları topluma, iş dünyasına ve daha geniş bir dünyaya açılmaları konusunda desteklemek,
- İnsan kaynaklarının karşılıklı gelişimini teşvik etmek,
- İnsanlar ve kültürler arasındaki karşılıklı anlayışı geliştirmek.

Bu noktada özellikle son madde de yer alan “İnsanlar ve kültürler arasındaki karşılıklı anlayışı geliştirme” anlayışı tamamen konumuz olan hegemonyanın kurulması ile alakalıdır. Buradaki “insanlar” kavramını açmak gerektiğini düşünüyoruz. Esasında Birliğin bu ülkelerden kendi okullarına gelerek, eğitim alacak öğrencileri anlamak, onların kültürlerini tanımak ya da Birlik üyesi devletlerin vatandaşlarının böyle bir çaba içerisine gireceğine dair bir çalışması yoktur. Burada kast edilen “karşılıklı anlayışı geliştirme”

Birlik okullarında eğitim alan bu öğrencilerin Birliğin kültürünü anlamaları ve içselleştirmeleridir. 2011 yılında Tempus IV projesi kapsamında ülke bazında yapılan çalışmalar aşağıda olduğu gibidir.

Tablo 4: 2011 Yılında İcra Edilen Tempus IV Çalışmaları

Ülke	Toplam Proje	Ulusal Projeler	Çok Ülkeli Projeler	Birleşik Projeler	Yapısal Ölçümler	Büyük Değişikliler
Cezayir	3	1	2	3	0	0
Ermenistan	2	0	2	2	0	0
Azerbaycan	5	1	4	4	1	0
Belarus	3	1	2	2	1	0
Mısır	4	2	2	4	0	0
Gürcistan	5	0	5	4	1	1
İsrail	1	0	1	1	0	0
Ürdün	3	0	3	3	0	1
Lübnan	2	1	1	1	1	1
Libya	0	0	0	0	0	0
Moldova	1	1	0	1	0	0
Fas	3	1	2	2	1	0
Filistin	2	1	1	2	0	0
Suriye	3	1	2	3	0	0
Tunus	3	1	2	2	1	0
Ukrayna	9	1	8	8	1	0

Kaynak: (IoENP2011SA, 2012: 75)

Birleşik Projeler yükseköğrenim kurumları arasındaki çok yönlü ortaklıklardır. Yapısal ölçümler ise ulusal seviyede taraf ülkelerin eğitim kurumlarına gelişim ve değişim konularında katkı sağlama yönünde yapılan arayışlardır.

Erasmus Mundus ise daha çok “yükseköğretim öğrencilerinin yüksek lisans ve doktora programlarına, burslarda dâhil olmak üzere, Avrupa’da katılmaları, Avrupalı olmayan yükseköğrenim kurumları ile kurulacak ortaklıklar, Avrupa yükseköğrenimini dünya çapında yükseltecek projeler geliştirmek olarak” tanımlanabilir (ENPI Info Center; EDUCATION WRAP UP:3).

2007 – 2011 yılları arasında Erasmus Mundus programı kapsamında Güney Akdeniz Bölgesinden yaklaşık 2000 öğrenci ve akademik personel Avrupa

üniversitelerinde öğrenim görme imkânına kavuşmuştur. Öğrenci ve akademik personelin değişimi fikir ve bilgi alış verişine, karşılıklı anlayışa, demokratikleşme sürecine, uzman gelişimine ve istihdama hizmet ettiğinden, Avrupa Komisyonu Erasmus Mundus projelerinin kaynağını arttırarak Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan daha fazla öğrenciye burs vermek istemektedir (EU Commission, 2011c).

2004 – 2011 yılları arasında Akdeniz Havzasında bulunan ülkelerden yaklaşık 280 öğrenciye Erasmus Mundus Projesi kapsamında doktora bursu verilmiştir.

Erasmus Mundus kapsamında 2009-2013 yılları arasında aşağıdaki programlar uygulanmıştır (AB, Erasmus Mundus Programı: http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/programme/about_erasmus_mundus_en.php);

- Action 1: Bu program esasında bir burs programıdır. Yüksek lisans burslarını kapsayan Action 1 A ve doktora burslarını kapsayan Action 1 B olmak üzere iki basamak içermektedir.
- Action 2: Bu program ise Erasmus Mundus üyesi tüm ortakların, Avrupa ve üçüncü taraf olan diğer devletlerin yükseköğrenim kurumları arasındaki burs ve ikili ilişkileri tüm seviyelerde desteklemektedir.
- Action 3: Son program olan Action 3 ise Avrupa'daki yükseköğrenimi, projeler bazında destekleyerek, Avrupa'nın, dünyada eğitim alanında mükemmel bir çekim merkezi olmasını sağlamak amacını güdmektedir.

2008'den bu yana Erasmus Mundus Projesi ile Akdeniz Havzasındaki yükseköğrenim kurumlarının 200'den fazlasına gelişmesine yönelik katkıda bulunulmuştur. 2011'deki Arap Baharı'ndan sonra Proje, 4 üniversite ile yeni ortaklıklar geliştirirken 560 civarında öğrenciye burs verilmesini sağlamıştır (EU Neighbourhood Info Center, 2014, 5).

Birlik bu noktada gene değişik bir uygulamaya giderek Güney ve Doğu komşuları arasında bir ayırma gitmiştir. 2007-2013 yılları arasında Erasmus Mundus kapsamında doğudaki üye devlet vatandaşlarından 5000'den fazlasına, eğitim ve araştırmalarını Avrupa'da devam ettirmeleri için yaklaşık 115 milyon Avro kaynak tahsil edilmiştir. Gene

doğudaki komşularda 160 adet üniversite bu değişimden yararlanmıştır (EU Neighbourhood Info Center, 2014: 5)

Bu değerler Akdeniz Havzasındaki ülkelerle kıyaslandığında ve nüfusa oranlandığında aradaki korkunç fark gözler önüne serilmekte ve Birliğin günümüzde yaşadığı sorunların esas kaynağı olan Bölgeye ilişkin bu tutumu, sorunların kanaklarından bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hegemonyasını kurduktan sonra ideolojisine temel olacak kendi eğitim sisteminden geçmiş aydınları yaratmada Birlik ne yazık ki bir kez daha ikircikli tutumu sebebiyle başarısız olmuştur.

Sonuç olarak Birlik tamamen kendi değer ve ideolojisini anlatmakla kalmayarak onu yaşamasına olanak sağlayacağı, ülkesine döndüğünde edindiklerinin halkına yaşantısı, söylemleri ve yönetimde alacağı pozisyonlarla anlatacak bir aydın sınıfı yaratmak isterken içine düştüğü Doğu-Güney ikileminden dolayı başarısız olmuştur.

4.6. Halkın Değişiminin Zamanlaması

Gramsci burjuva değerlerinden oluşan sistemle mücadele için iki farklı yöntem ortaya koymuştur ve bu yöntemleri savaş taktikleri ile açıklamaya çalışmıştır. Bu yöntemlerden ilki uzun sürecek bir mücadeleyi anlatmak için kullandığı “Mevzii Savaşı”, ikincisi ise kısa bir sürede gerçekleşecek bir devrimi anlatmaya çalıştığı “Cephe Savaşı” dır.

Sovyetleri yaptıkları Bolşevik Devrimi sebebiyle eleştiren Gramsci, böylesine kısa sürede halkı hazırlanmadan yapılacak olan bir devrime, kanlı olmasının kaçınılmaz olması sebebiyle karşı çıkmıştır. Ona göre bu durum kalıcı bir çözüm olamayacak, toplumun her sınıfı ya da her ferdi burjuva değerleri ile mücadeleyi içine tam anlamıyla sindiremeyecektir. Bu içselleştirme gerçekleşmediği içinde uzun vadede devrimin kazanımları kaybedilecek, hegemonya çökecektir.

Fertleri ve onların oluşturduğu sınıfları kazanmak ise Gramsciye göre ancak uzun süreli bir mücadele ile gerçekleşebilir. Bu da ancak Birinci Dünya Savaşı'na damgasını vuran “mevzii savaşı” ile olacaktır. Hayatın her alanında eğitimde, basında, iş hayatında,

politikada bu savaş verilecek, liderler topluma örnek olacak, aydınlar bu yeni düzeni halka anlatacak ve sonuçta halk bir kabullenme ile bir arada örgütlenerek düzeni yıkacak ve yeni değerler yükselecektir.

Cox ise özellikle Amerikan hegemonyası üzerinden açıklamaya çalıştığı dünya düzeninde II. Dünya Savaşı'nı başlangıç noktası alır. Cox'a göre Savaş sonrasında galip gelen tarafın başat aktörü olan Amerika Birleşik Devletleri, dünya üzerinde ciddi bir itibar kazanmış bu itibarı kurduğu ekonomik sistem aracılığı ile bir bağımlılığa dönüştürmeyi başarmıştır. Cox'un bu tezini 80'li yıllarda ortaya koyduğunu ve Amerika'nın da dünya üzerindeki hegemonyasını 50'li yıllardan itibaren kurmaya başladığı düşünülürse bu durumda bahsedilen zaman dilimi yaklaşık 30-35 yıl olacaktır.

Bu zaman dilimi içerisinde Amerika'nın tek başına sadece sahip olduğu değerler üzerinden bu düzeni kurmadığı, iki kutuplu sistemden fazlasıyla faydalandığı Cox tarafından yapılan önemli bir saptamadır. Bir şekilde Sovyetlerden beslenen ya da Amerika tarafından desteklenen bir korku da Amerika'ya hegemonyasını kurma konusunda yardımcı olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Almanya, Japonya, Avusturya ve İtalya'nın, ABD'nin etkisi altında liberal bir demokrasi oluşturmaları ve bu suretle kalkınmaları sağlanmıştır. Bu ülkelerin yanı sıra Güney Kore, Filipinler, Küba, Nikaragua, Panama gibi ülkelere ABD, direkt ya da dolaylı askeri harekâtlar icra ederek, demokratik rejimler kurma çabası içine de girmiştir. Amerika'nın sadece Latin Amerika ve Uzak Doğu bölgelerine değil, aynı zamanda diğer coğrafyalara da rejim ihracında bulunarak hegemonyasını kurma çabaları zaman içerisinde görülmektedir. Afrika kıtasına da demokrasi ihraç etme teşebbüsüne rağmen, liberal demokrasi hiçbir Afrika ülkesinde tam olarak neticelenmemiştir (Arslan ve Arı, 2004: 128).

Amerika Birleşik Devletleri hegemonyasını kurma konusunda sadece ikna yolunu izlememiş yeri geldiğinde devletlerin hükümetlerine ya da yönetim biçimine dolaylı ya da direkt müdahalelerde bulunmaktan da çekinmemiştir. Bu müdahale listesi baş döndürücüdür (Fuller,2010:283'den aktaran Aval, 2012: 88);

“Kore (1950-1953), İran (1953), Guatemala (1954), Kosta Rika (1955), Suriye (1957), Endonezya (1958), Dominik Cumhuriyeti (1960), Peru (1960), Ekvador (1960), Kongo (1960), Vietnam (1961-1973), Küba (1961), Brezilya (1964), Şili (1972), Angola (1975), Nikaragua (1981), Lübnan (1982-1984), Granada (1983), Panama (1989), Irak/Kuveyt Körfezi (1991), Somali (1993), Bosna (1994-1995), Kosova (1999), Afganistan (2001-devam ediyor) ve Irak (2003- devam ediyor).”

Dolayısıyla takip edilen yolun Gramsci'nin tarif ettiği rızaya dayalı bir hegemonya oluşumu olduğunu iddia etmek çok doğru olmasa da sonuç itibarı ile yarı başarılı bir hegemonyanın tesis edildiği söylenebilir. Günümüzde ya da geçmişte Amerika'nın hegemonyasına karşı çıkan pek çok devletin olduğu bunun en güzel kanıtıdır.

Bu noktada unutulmamasında fayda bulacağımız bir diğer nokta da dünya çapında bir hegemonya tesis edilmesinin zorluğu olacaktır. Bu denli büyük bir sistemin sadece rızaya dayalı tüm tarafların çıkarını en ideal şekilde koruyabilen bir sistem olması son derece güçtür. Sonuç olarak bir bütün olarak bakıldığında, ABD kurulduğu günden bu yana geleneksel stratejisi olan siyasal ve kültürel değerleri yaymak ve geliştirmek bağlamında hedef seçilen ülkelerde demokrasi ve özgürlüklerin geliştirilmesine ağırlık vermiştir (Hoehn ve diğerleri, 2007: 5-6).

Avrupa Birliği ise uluslararası ilişkilerinde, sahip olduğu çıkarların karşılıklı korunmasına dayalı sisteminin bir getirisi olan uzlaşma kültürü içerisinde, yumuşak bir güç olmayı seçmiştir. Buradaki önemli nokta, Birliğe üye devletlerin, Birlik dışı devletlerle olan ilişkilerinde farklılıklar bulunmasıdır. Gerek ticari, gerek stratejik, gerekse tarihi sebeplerle Birlik üyesi ana devletler, farklı devletlere farklı yaklaşımlar sergilediklerinden Birliğin uluslararası arenada tam anlamıyla oturmuş, belirgin bir tutumu uzun yıllar saptanamamıştır. Bu durumun aşılmasına insan haklarına saygılı ve hukuk normları içerisinde olan devletlerle ağırlıklı ilişkiler kurulması kararının alınmasının ardından çalışılsa da günümüzde ve yakın bir gelecekte Birliğin tam anlamıyla ortak bir dış politika oluşturması kanaatimizce zor görülmektedir.

Birliği dış ilişkilerindeki bu kararsız tutumu Komşuluk Politikası'na da yansımıştır. Uzun yıllar önce başlayan Akdeniz Havzası'ndaki komşularla ilişkiler, yıllar içerisinde evrilerek Komşuluk Politikası halini alsa da her defasında denenilen yöntemler başarısızlıklarla sonuçlanmıştır. Birliğin, gene de Akdeniz Ülkeleri ile ilişkileri dâhilinde

zaman içerisinde uyguladığı yöntemlerde, Gramsci'nin betimlediği bir Mevzi Savaşı şeklinde, uzun vadeli bir değişim içerisinde, halkın inandırılması ve biçimlendirilmesi yöntemi ile tarihsel bloğun oluşturulmasını seçtiği söylenebilir.

İlk yıllarda özellikle ekonomi odaklı olan ikili ilişkiler yıllar içerisinde siyaset, bürokrasi, eğitim, alt yapı, enerji, güvenlik gibi alanlara da yayılmıştır. Birliğin ilk yıllarda bu ülkelerle kurmaya çalıştığı ilişki daha çok yakın pazarlarda rekabet gücünü arttırmaya, kendini ekonomik faaliyetler aracılığıyla adeta kabul ettirme izlenimi uyandırmaktadır.

Pek çok Güney ve Doğu Akdeniz ülkesinin koyu bir feodal yapılanma içerisinde olması sebebiyle liberal politika temelli bir ekonomi sisteminin, bireyi ön plana çıkaran insan hakları odaklı yönetimlerle birleşmesi Birliğin istediği ölçüde gerçekleşmemiştir. Birlik esasında uzun yıllar boyunca bu birleşmenin gerçekleşmesini de istememiştir. Yukarıda da anlatıldığı üzere 11 Eylül saldırıları sonrasında ortaya çıkan güvenlik tesisindeki ihtiyaç, birliğin bu ülkelerde bulunan anti-demokratik yönetimlerle, sadece toplumlar kontrol altında tutulabilsin diye, yaptığı ortak hareketler, halklara güven vermemiş tam tersine Birliğin farklı amaçları olduğu varsayımı hemen hemen tüm coğrafyada kabul görmüştür.

Esasında Avrupa, Mevzi Savaşı'nı politikalarında ilk başlarda ön görmemiştir. İlişkilerin başlangıcından itibaren ilerleyen yıllarda uyguladığı politikaların çeşitli sebeplerle başarısızlığa uğraması ve amaçlarının her defasında değişmesi sonucunda bu uzun soluklu ilişkiye adeta kendini mahkûm etmiştir.

Gramsci için hegemonya, bir sınıfın veya sınıf ittifakının sınırlı ortak çıkarlarını aşması, alt sınıfların çıkarlarının en azından bir kısmını kendi bünyelerine dâhil etmeleri ve böylece tüm toplumun çıkarlarını temsil etmeleri ya da ediyormuş gibi görünmeleri anlamına gelmektedir (Crehan, 2006: 141). Hegemonya fikirsel birlik sağlayan bir sınıf iktidarı anlamına gelmektedir (Vergin, 2003: 79). Buradan hareketle Gramsci'nin hegemonya kavramının başlıca iki biçimi vardır: ilki, egemen sınıfın ahlaki ve kültürel liderliği yoluyla diğer sınıflar üzerinde kontrol sağladığı sivil toplumdaki süreçtir. Diğeri ise egemen sınıfın, dünya görüşünü topluma genel kabul olarak yerleştirmek için siyasal,

ahlaki ve kültürel önderliğini kullanarak, diğer sınıfların çıkar ve isteklerini şekillendirmeye dair girişimleridir (Carnoy, 2001: 257).

Sonuç olarak hegemon gücün diğer tarafların taleplerini en azından yeter miktarda karşılaması gereklidir. Böylelikle karşılıklı çıkar birliği sağlanacaktır. Akdeniz Havzasındaki ülkelerin vatandaşların büyük bir çoğunluğu hayat standartları olarak adlandırılan ve Avrupa vatandaşlarının yüksek oranda erişim hakkına sahip oldukları hizmetlere, kendi ülkelerinde eser miktarda sahiptirler.

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini sadece kişi başına düşen milli gelir ile ölçmek son derece yanlış bir yöntem olacaktır. Bir ülkede kişi başına düşen milli gelir çok yüksek olmasa da ülkedeki vatandaşların sahip oldukları yaşam standardı yüksek olabilir. Bunun tam tersi bir durumda da kişi başına düşen gelir son derece yüksekken insanların yaşam standartları düşük olabilir. Bu durum daha çok gelirin dağılımında problem yaşayan ülkelerde görülür. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirlemek içinse hayat standardı, eğitim ve sağlık gibi bazı göstergelere de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu göstergeler dâhilinde yapılan hesaplamalar bize ülkelerdeki İnsani Gelişme Endeksini verir.

Tablo 5: 2005 ile 2012 Yıllarında Ülkelerin İnsani Gelişme Endeksleri

Ülke	2005	2012
Azerbaycan	–	0.734
Beyaz Rusya	0.730	0.793
Fas	0.558	0.591
Filistin	–	0.670
Gürcistan	0.713	0.745
İsrail	0.885	0.900
Libya	0.746	0.769
Lübnan	0.714	0.745
Mısır	0.625	0.662
Moldavya	0.636	0.660
Suriye	0.618	0.648
Tunus	0.679	0.712
Ukrayna	0.718	0.74
Ürdün	0.684	0.700

Kaynak: Ballı ve Pehlivan,2013:520

2005 yılında İnsani Gelişme Endeksi dünya ortalaması 0,666 iken 2012 yılında 0,694 tür. Komşuluk Politikası kapsamındaki ülkelerden İsrail, Beyaz Rusya ve Libya en yüksek İnsani Gelişme Endeksine sahipken, Fas, Suriye ve Mısır ise en düşük endekslere sahiptir.

Birliğin savunduğu liberal bir ekonomi ile desteklenmiş, demokratik ve insan haklarına saygılı yönetimlerle insanların daha rahat ve huzur dolu bir ortamda yaşayabilecekleri tezidir. Tablodan da anlaşılacağı üzere Avrupa Birliği Komşuluk Politikasına dâhil olan ülkelerde bulunan toplumların yaşam kalitelerinde belirgin bir artış olmamıştır. Bu sonuç bizlere, Birliğin muhatabı olan ülkelerdeki vatandaşlara paylaşabileceği bir çıkar birliğini tam olarak sunamadığını göstermektedir.

Hükümetler ile yapılan anlaşmalarda ise bu ülkelerde yönetimde bulunan anti-demokratik anlayışları törpüleme konusunda ciddi adımlar atılmamıştır. Özellikle 90' lı yıllar boyunca ve 2000'lerin başlarında uygulanan politikalarda, Filistin Sorunu'nun çözümünün ana tema olarak algılanması ve bu konuda Arap ortakların İsrail'e ciddi yaptırımlara gidilmediğine dair görüşleri sonucunda, Birliğin politikalarına eleştirel bakışları bu yakada da Birliğin ortaklarına sunduğu çıkar birliğini desteklememiştir.

Sonuç olarak Birlik, Politikaya dâhil ülkelerin açık pazar ekonomisine geçmeleri sonucunda, Birlik pazarına rahat dâhil olacaklarını ortaya atmıştır. Ancak Politikaya dâhil olan ülkelerde, Birlikle rahat ticaret yapma anlayışı bu ülkelerdeki zengin, yönetimde söz sahibi olan çevrelere yaramaktan ve onları daha da zengin ederek gelir dağılımını daha da kötü bir hale getirmekten başka bir işe yaramamıştır. Ne toplum ne de yönetimler Birlikle demokratikleşme konusunda tam anlamıyla ortak bir çıkar birliği kuramadıkları için Gramsci'nin alt yapı ile üst yapı arasında kurulmasını öngördüğü bir tarihsel blok kurularak bu ülkelerde Birliğin felsefesinin ya da ideolojisinin yerleşmesi için yeterli zemin sağlanamamıştır.

4.7. Sistemin En Büyük Destekçisi Olan Orta Sınıfın İkna Edilerek Kazanılması

Gramsci burjuvanın en büyük destekçisi olarak orta sınıfı ve KOBİ'leri görür. Sermayenin yoğun olarak toplandığı burjuva, ara mamül üretimini veya ithalatını orta ve küçük ölçekli firma ya da üreticilere yaptırır. Bu sayede hem küçük işlerle uğraşarak harcayacağı zaman ve maddi külfetten kurtulur hem de ürettiklerini satabileceği birikime sahip bir kitle yaratır.

Gramsci'ye göre bu küçük/orta ölçekli işletmelerin bazılarının bir üst kademe olan burjuva sınıfına yükselme şansı her zaman geçerlidir. Ayrıca her iki tarafta bu alış verişten kazançlı çıkmaktadır. Tamamen bir çıkar ilişkisine dayanan bu yapı bir tarihsel blok oluşturur. Devletten maaş alan memurların ya da hizmet yaratarak düzenden para kazanan diğer sınıfların da bu yapıya katılmasıyla bir orta sınıf yaratılır. Yaratılan bu yeni sınıf düzenin devamını bir gereklilik olarak görür ve burjuvanın hegemonyasını devletin iradesi olarak algılar. Böylelikle burjuvanın ve onun sisteminin en köklü savunucuları bu yaratılan orta tabaka olur.

Cox, orta sınıf için Gramsci kadar detaylı bir analiz vermese de tüm sistemin esasen hedef aldığı, üretilen mal ve hizmetler karşısında alım gücü olan bu sınıfı yok sayamaz. Cox'un sosyal güç olarak tanımladığı yapı esasen orta sınıfın dünya üzerindeki uygulanmasından başka bir şey değildir. Ona göre "yabancılar" diye tanımladığı orta sınıf, hegemon gücün etnik olarak vatandaşı olmayan, Güneydoğu Asya'daki Çinliler, Doğu Afrika'daki Hintliler veya Batı Afrika'daki Lübnanlılardır. İngiliz Emperyalizmi döneminde ise orta sınıf, büyük sermayenin mümessilleri olarak ya da büyük sermaye ve geleneksel lokal üretim arasındaki çatlakları doldurarak, daha küçük işler de yer alacak lokal toplumlarda önemli roller oynamaya başlayan kişilerden olmuştur.

Cox, kolonyal yönetimde, metropol tabanlı işletmelerde ya da lokal küçük işlerde az ve küçük pozisyonları işgal eden bir yerli küçük burjuvazinin de geliştiğini anlatır. Cox'a göre kolonyal topraklarda gelişen bu küçük burjuvazi ve yeni onun yarattığı sosyal kuvvetler, çağdaş bir devlet aygıtının amacı olabilecek kontrolörlerin, sömürgeci yönetim tarafından sunulmasına zaman içerisinde karşı çıkmaya başlamışlardır. İkinci Dünya

Savaşı'ndan sonraki dünyada sömürgecilik karşıtı ayaklanmanın da temelini bu oluşturmuştur. Emperyalist dönemdeki İngiliz emperyalizmine karşı Amerikan hegemonyasındaki dünyada hegemonya altındaki devletlerinin sosyal kuvvetlerinden kaynaklanan bu karşı koyuşun önüne geçebilmek için yeni düzende kurumlar tesis edilmiştir.

Bu kurumları temel fonksiyonu bir dünya ekonomisi sisteminin talepleriyle iç sosyal baskıları uzlaştırmaktır. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kurumlar iç sosyal kuvvetlerin hegemon güce karşı duruşlarına azaltmak için gerekli tedbirleri almakla görevlidirler. Sonuç olarak zaman içerisinde, orta sınıfın güce karşı çıkan durumunun önüne geçilebilmesi hegemonya düzenindeki en önemli faktörlerden bir tanesi olmuştur.

Hayat standardı yükselen, ana kara diyeceğimiz hegemon ülkedeki eşitlerine yakın bir gelire sahip olan bu yeni sosyal kuvvet zamanla daha bağımsız olmak istemekte ya da ana karada sahip olunan her şeyi kendi ülkesinde de görmek istemektedir. Burada bahsedilen sadece maddi yeterliliklere sahip olma durumu değildir. Küreselleşen dünyada bugün, Amerika ya da Avrupa'da bulunan hemen her türlü mal ya da hizmet diğer dünya ülkelerinde de karşılığı ödendiğinde mevcuttur. Bahse konu olan yaşam standardıdır. İyi yönetim, güvenlik, insanın kendini huzurlu hissetmesi, gelecek kaygısı olmaması, toplumun bir kesiminin ne olursa olsun çok az maddi yeterliliğe sahip olmasının yarattığı toplum içerisindeki zorlanma bunlara örnek olabilir.

Cox bu noktada Dünya Bankası'nın devletlere büyük alt yapı çalışmaları, Uluslararası Para Fonu'nun ise toplumdaki gelir dağılımındaki eşitsizliğin giderilmesi ve hazine harcamalarının finansmanı konusunda yardımcı olduğunu belirtir. Bu sayede de toplumların sisteme karşı patlamaları engellenmiş ve hegemonik düzenin devamlılığı sağlanmış olur.

Hegemonik düzenin sürdürülebilir olması için mikro seviyeden makro seviyeye doğru ilerleyen bir yol haritası çizilecek olursa, toplum içerisindeki sosyal kuvvetleri oluşturan bireylerin öncelikle hayatlarını sürdürebilecekleri bir işe sahip olmaları önem kazanmaktadır. Bireylerin iş sahibi olabilmelerini sağlamak için yaratılacak istihdamın başlıca kaynağı küçük işletmelerin desteklenmesi olacaktır. Küçük işletmelerin

desteklenmesi ise onların üretim ve hizmetleri ile destek verdikleri büyük sanayi kuruluşlarının yatırımlarının artırılması, altyapı çalışmalarının hızlandırılması ile sağlanabilecektir. Büyük yatırımların olabilmesi de üretilen malların ihraç edilmesi noktasında hâsıl olabilecektir.

Avrupa Birliği, Komşuluk Politikası kapsamında Akdeniz Havzasındaki ülkelere yaklaşımında altyapı, enerji, güvenlik, ticaret ve sanayi yatırımları gibi konularda işbirliği yapmaya gayret etmiştir. Bu işbirliği ve desteklerle ülkelerin ticaret hacminin artması, yatırımın teşvik edilmesi, küçük işletmelerin desteklenmesi ve dolayısıyla da istihdamın artırılması hedeflemiştir.

Bahse konu ülkelerin sosyal yapıları birbirlerine çok benzese de ekonomik yapıları ciddi farklılıklar içermektedir. İsrail hariç neredeyse bütün ülkeler ciddi bir genç nüfusa sahiptirler. Arap toplumlarının yapısında bulunan geniş aile kavramı ailedeki bireylerden bir ya da birkaçının iş sahibi olmalarının ailenin geçimini sağlamada yeterli olmasını doğurmaktadır. Ancak bu geçim oldukça düşük bir gelir düzeyinde neredeyse açlık standartlarının biraz üzerinde bir durumda olmaktadır.

Birlik ile ilişkiler geliştikçe, dünyanın küreselleşmesi, iletişimin yüksek seviyelerde seyretmesi, pek çok Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkesinde, Libya ve Suriye gibi bazı ülkelerin dışında, turizm faaliyetlerinin artması sonucunda yerel toplumlar dünyanın geri kalanında, özellikle en yakın komşu olan Avrupa'da diğer insanların nasıl yaşadıklarını görerek kendi şartlarıyla mukayese etmeye başlamışlardır.

Bu mukayesede başı, bu ülkelerin kanayan yarası haline gelen genç nüfus çekmektedir. Genç nüfusa istihdam yaratılamaması bu ülkelerdeki en önemli sorunların başında gelmektedir. Özellikle Mısır, Libya, Fas, Suriye, Tunus ve Cezayir'de genç nüfusa istihdam yaratmakta sıkıntılar çekilmektedir. Bu durumun nüfus artış oranlarının yüksek olması, ekonomilerin sağlıklı işleyen bir yapıda bulunmaması, eğitim ve öğretimin yeterince istenen seviyede bir kalitede bulunmaması gibi pek çok sebebi bulunmaktadır. Birliğin ya da diğer sistem yardımcısı kurumların (Dünya Bankası, IMF, vb.) öngördükleri yapısal değişiklikler, teşvikler ve yardımlarla bu durumun önüne geçilmeye çalışılsa da pek başarılı olunamamıştır.

Genel istihdamda ise hemen hemen tüm ülkelerde 2010 yılına kadar bir iyileşme görülmesine rağmen 2011 Arap Baharı'nın da etkisi ile ilerleyen yıllarda işsizlikte bir artış ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki tabloda genç nüfus ve genel nüfus içerisindeki 2005-2010 yılları arasındaki işsizlik oranları verilmiştir.

Tablo 6: Ülkelerin Genel ve Genç Nüfus İçerisindeki İşsizlik Oranları

Ülke		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Cezayir	Toplam İşsizlik	15,3	12,3	13,8	11,3	10,2	10	10	11	9,8
Cezayir	15-24 yaş arası işsizlik	30,6	23,9	27,5	23,9	21,7	22,2	22,5	26,3	24
Mısır	Toplam İşsizlik	11,2	10,6	8,9	8,7	9,4	9	12	12,7	12,7
Mısır	15-24 yaş arası işsizlik	33,7	31,4	26,1	25,8	27	26,3	35,5	38,2	38,9
Libya	Toplam İşsizlik	19,8	19,6	19,4	19,1	18,9	18,8	18,2	19,6	19,6
Libya	15-24 yaş arası işsizlik	44,4	44,3	44,3	44,2	44,1	44,1	43,2	52,7	51,2
Lübnan	Toplam İşsizlik	8,2	8,4	9	7,2	6,2	6,2	6,2	6,2	6,5
Lübnan	15-24 yaş arası işsizlik	21,3	21,8	22,8	20,4	20,9	20,9	20,8	19,9	20,6
Fas	Toplam İşsizlik	11	9,7	9,8	9,6	9,1	9,1	8,9	9	9,2
Fas	15-24 yaş arası işsizlik	15,7	16,6	17,2	18,4	18,1	17,7	17,8	18,5	18,5
Suriye	Toplam İşsizlik	9,2	8,2	8,4	10,9	8,1	8,4	11,5	11,4	10,8
Suriye	15-24 yaş arası işsizlik	18,9	18,4	19	21,9	16,1	19,3	33,7	32,3	29,8
Tunus	Toplam İşsizlik	14,2	12,5	12,4	12,4	13,3	13	18,3	14	13,3
Tunus	15-24 yaş arası işsizlik	30,5	27,5	27,8	28,3	30,5	29,4	42,7	32,4	31,2
İsrail	Toplam İşsizlik	9	8,4	7,3	6,1	7,5	6,6	5,6	6,9	6,3
İsrail	15-24 yaş arası işsizlik	17,8	18,3	16,1	12,7	14,5	13,6	11,6	12,3	10,7

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası

İstihdamın artışını engelleyen temel faktörler ülkelere göre değişiklik arz etmektedir. Ekonomik olarak doğal kaynaklara sahip Libya, Cezayir gibi ülkeler daha çok bu kaynakların ihracına yönelik bir ekonomik politika izlerlerken imalat sanayilerini çeşitlendirmemişlerdir. Örneğin 2005- 2008 yılları arasında Libya'da imalat sanayi alt sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içerisindeki payı ortalama olarak %4.6'dır. Bu oran, Libya'da mevcut durumda ekonominin çeşitlendirilmesi için uygun bir sanayi alt yapının olmadığı anlamına gelmektedir (Öztürkler, 2012a:85). Cezayir'de ise geleneksel olarak, hidrokarbonlar sektörü ihracatı toplam ihracatın yaklaşık %96'sını oluşturmaktadır.

Ancak, son yıllardaki petrol fiyatları nedeniyle bu oran %98'e yükselmiştir, bu ihracat GSYH'nın %46'sına yakınına sağlamaktadır (İstanbul Ticaret Odası,2013:4)

Tunus, tarım, madencilik, turizm ve birçok imalat sanayi dalında uluslararası nitelikte mal ve hizmet üretebilen, iktisatçıların çeşitlendirilmiş adını verdikleri bir ekonomiye sahiptir. Tunus'un ihracatının GSYH'ya oranı ortalama olarak yaklaşık %49.335, ithalatının GSYH'ya oranı ise %52.3'dür. Bu iki oran Tunus'un dışa açık bir ekonomiye sahip olduğunu yansıtmaktadır. Ürettiği pek çok malı yurt dışına satabilmektedir. Cari işlemler açığı hızla düşerken, tasarruf etme oranı oldukça yüksektir. Gelişmiş bir ekonomide olması gereken bu değerleri sergileyen Tunus'ta yaşanan tek sıkıntı 2006'da % 10.2'ler seviyesinde olan tarım istihdamının zaman içerisinde sadece % 8'lere gerilemesidir. Buna karşın sanayi sektörünün ise gelişmiş ülkelerde GSYH'ya oranı %20'ler seviyesinde iken Tunus'ta bu seviye yaklaşık olarak % 32'dir (Öztürkler, ,2012b:53-59). Tüm bu iyi göstergelere karşın Tunus genç nüfusuna istihdam yaratmada yetersiz kalmıştır.

Mısır'da ise Tunus'tan daha farklı bir tablo görülmektedir. Mısır ekonomisi Suudi Arabistan'dan sonra Arap dünyasının ikinci büyük ekonomisidir. Mısır nüfusunun %20'si yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bugün gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün GSYH içerisindeki payı % 2-3, sanayi sektörünün payı ortalama olarak % 20 iken tarımın Mısır GSYH'sına ortalama katkısı %13.8, sanayi sektörünün katkısı ise %37'nin üzerindedir. Mısır'da işgücüne katılım oranı yaklaşık olarak %48 ken, tarım sektörünün istihdam içerisindeki payı yaklaşık olarak %45'dir. Bu oran AB'de yalnızca %6 düzeyindedir. AB'de hizmetler sektörünün istihdam içerisindeki payının %66.7 olduğu göz önüne alındığında, Mısır'da hizmetler kesiminin istihdam içerisindeki payının AB'dekinin yaklaşık olarak üçte biri kadar olduğu görülmektedir. Mısır'ın sanayileşmesini sürdürmesi ve genç nüfusuna istihdam yaratabilmesi için ulusal tasarruf oranını yükseltmesi gerekmektedir. Ülkedeki yüksek enflasyon düzeyi tüketimi özendirirken, tasarruf yapılmasını caydırmaktadır. Tasarrufun az olması sonucu yatırımlar için dış kaynak bulunması önem kazanmaktadır. 2006-2010 döneminde Mısır'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH'sına oranı yaklaşık olarak %6'dır. Dış borcunda oldukça yüksek olduğu Mısır'da kamu borcunun GSYH'ya oranı yaklaşık olarak %80'dir (Öztürkler,2012c:51-57).

Dünyanın en zengin fosfat rezervlerine sahip olan Fas'ta ekonomik faaliyetler, özellikle tarım, tarıma dayalı sanayi, ara mallar üretimi, balıkçılık, el sanatları ve madencilik alanlarında yoğunlaşmıştır. Hizmetler sektörü; GSYH'nın %45,7'sini oluşturmaktadır. Hizmetler sektörünün istihdam içerisindeki payı göz önünde bulundurulduğunda, turizm, ülkenin temel döviz kaynağı olmaya devam etmektedir. Daha çok kimya, gıda, tekstil ve hazır giyim ile deri sanayi ağırlıklı üretim yapmakta olan sanayi sektörü, GSYH'nın %37'lik bölümünü meydana getirmektedir. Tarım ve balıkçılık sektörünün payı ise %17,3 olarak belirlenmektedir (Konya Ticaret Odası,2008:7).

2008'de, faal nüfusun %40'ından fazlasını, kırsal kesimde çalışan işgücünün ise % 80'ini barındıran tarım sektörü, ülkenin en önemli işvereni konumundadır. 2012 senesine gelindiğinde de fazla bir değişiklik olmamış, GSYH'nın % 17,1 dilimini kapsayan tarım sektörü, iş gücünün % 44,6'sını elinde tutmaya devam etmektedir. Buna karşın GSYH'nın % 31,6'sı olan sanayi sektörü ile % 51,4'ü olan hizmetler sektörü 2012 senesinde ülkedeki iş gücü olan 11.44 milyonun sırasıyla % 19,8 ve % 35,5'ini kapsamaktadırlar (Sipahioğlu ve Ayтуğ,2011:3).

Görüldüğü üzere sektörel olarak istihdamın dağılımın ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de büyük oranda ortaya çıkan durum esasında bu ülkelerin istihdamda yaşadıkları çarpıklığı ortaya koymakta ve onların gelişmemiş sanayi, tarım ve hizmetler sektörlerine sahip olduklarını göstermektedir.

Gelişmekte olan ekonomilere sahip olan bu ülkelerde durum böyle iken hegemonyasını kurmak için ideolojisini ortaya koyan gelişmiş Avrupadaki duruma bakarsak göreceğimiz; Avrupa Birliği'nde 2010 yılından tarım, sanayi ve hizmetler kesiminin GSYH içerisindeki paylarının ortalama olarak sırasıyla %1.8, %25 ve %73.8 olduğudur (United States of America, Central Intelligence Agency, The World Fact Book, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ee.html>.) Bu yüzdeler dilimler gelişmiş ekonomilerin yaklaşık olarak sahip olmaları gereken sektörel dağılımı göstermektedir.

İstihdamın bu şekilde dağılımı sağlıklı ekonomilerde adaletli bir gelir dağılımını da beraberinde getirmekte ve toplumun refah seviyesi bu şekilde yükselmektedir. Tarımdaki

gelişmiş teknolojik uygulamalarla insan gücü gereksinimi gelişmiş ülkelerde aşağıya çekilirken aynı durum sanayide de geçerlidir. Otomasyonun yaygınlaşması bu sektörde de işgücü gereksinimini azaltmıştır. Buradan artan işgücü gelişmiş toplumlarda hizmetler sektörüne kaydırılmıştır. Aşağıdaki tabloda bazı gelişmiş Avrupa Birliği üyesi ülkelerin, sektörler bazında, istihdamlarının GSYH içerisindeki yüzdesel dağılımları gösterilmektedir.

Tablo 7: Sektörlerin GSYH'dan Aldıkları Pay Oranları

Ülke	Sektör	2000	2005	2010
Fransa	Hizmet Sektörü	69,6	72	74,4
	Sanayi sektörü	26,3	24	22
	Tarım Sektörü	4	3,6	3
Danimarka	Hizmet sektörü	71	73	78
	Sanayi sektörü	25	24	20
	Tarım sektörü	3,5	3	2,3
Almanya	Hizmet Sektörü	64	68	70
	Sanayi sektörü	34	30	28,5
	Tarım sektörü	2,5	2,3	1,5
İtalya	Hizmet sektörü	63	65	68
	Sanayi sektörü	32	31	29
	Tarım sektörü	5	4	3,6
İngiltere	Hizmet	73	76	79
	Sanayi sektörü	25	22	19
	Tarım sektörü	1,4	1,3	1,1

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası

Tablodan da anlaşılacağı üzere tarım sektöründeki verimliliği artıran Avrupa ülkeleri bu sektörde yarattıkları istihdamı en alt seviyelere çekerek, neredeyse yok sayılacak, tek haneli rakamlara indirmeyi başarmışlardır. Bunun en büyük sebeplerinden bir tanesi tarımın bu ülkelerde ileri teknoloji ve bilimsel metotlarla yapılmasıdır. Sanayi sektörü bu ülkelerde belki de gelişmişlik seviyelerine bakıldığında en fazla istihdam yaratması beklenen sektör olması gerekirken, ikinci büyük sektör olmuştur. Sanayi sektörünün aldığı pay yüzde yirmi ila otuzlar seviyesinde bir konuma oturmuştur. Tüm bu ülkelerde en fazla istihdamın sağlandığı sektör ise hizmet sektörü olmuştur. Bu sektörün genel içerisindeki payı yüzde altmışların üzerine çıkmaktadır.

Gelişmiş kabul ettiğimiz, gelir dağılımlarının adaletli, refah seviyelerinin yüksek olduğunu değerlendirdiğimiz bu ülkelerde durum böyle iken Komşuluk Politikası dâhilindeki bazı ülkelerdeki sektörlere göre dağılan istihdam oranları aşağıda olduğu gibidir.

Tablo 8: Komşuluk Politikası Ülkelerinin Sektörel Bazda İstihdam Oranları

Ülke	Sektör	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Cezayir	Sanayi sektörü	30,9
	Tarım sektörü	10,8
	Hizmet sektörü	58,4
Mısır	Sanayi sektörü	21,5	22	22,1	23	23,7	25,3	23,5	24,9	24,1
	Tarım sektörü	30,9	31,2	31,7	31,6	29,9	28,2	29,2	27,1	28
	Hizmet sektörü	47,5	46,6	46	45,3	46,2	46,3	47,1	48,1	47,9
Ürdün	Sanayi sektörü	20,7	20	20	19,3	19,5	17,5	18,2	18,7	18,1
	Tarım sektörü	3,4	3,1	2,7	2,6	2,8	2	1,7	2	2
	Hizmet sektörü	76	76,9	77,4	78,3	77,7	80,5	80,1	79,3	79,9
Libya	Sanayi sektörü
	Tarım sektörü
	Hizmet sektörü
Fas	Sanayi sektörü	19,5	20,3	21,1	21,7	21,7	22,1	21,8	21,4	..
	Tarım sektörü	45,4	43,3	42,1	40,9	40,5	40,2	39,8	39,2	..
	Hizmet sektörü	35	36,3	36,7	37,2	37,7	37,6	38,3	39,4	..
Suriye	Sanayi sektörü	..	28,3	29,1	31,7	32,5	32,9	31,4
	Tarım sektörü	..	19,6	19,1	14,5	15,2	15,2	13,2
	Hizmet sektörü	..	52,1	51,8	52,9	52,3	53	55,3
Tunus	Sanayi sektörü	32,2	32,9	31,7	32,7	33,5	32,9	33,3
	Tarım sektörü	18,3	17,7	18,1	17,6	16,2	15,9	15,5
	Hizmet sektörü	48,5	48,5	49,3	48,8	49,6	50,8	50,9

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası

Bu ülkelere ait tablo incelendiğinde Avrupa'daki oranlardan çok farklı oranlar karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'da en az istihdam payına sahip tarım sektörü Fas'ta yüzde kırklara kadar yükselirken, Mısır'da yüzde otuzları görmektedir. Diğer ülkelerde ise sadece Ürdün'de ilginç bir şekilde A.B. normlarına yaklaşırken diğer ülkelerde yüzde yirmiler seviyesinde gezinmektedir.

Gelişmiş ülkelerde ikinci en yüksek orana sahip olan sanayi sektörü bu ülkelerde; Fas ve Mısırdaki tarım sektörünün öne çıkması sonucunda en alt düzeyde istihdam yaratan

sektör olurken, diğer ülkelerde bu yerini korumuştur. Sahip olduğu oranlar ise neredeyse Birliğe yakın seviyelerdedir.

Hizmet sektörü incelendiğinde ise gene ilginç bir şekilde Ürdün'ün sahip olduğu oran sanki gelişmiş bir ülke izlenimi vermektedir. Diğer ülkeler ise Fas'ın sahip olduğu yüzde otuz – kırk aralığındaki oran haricinde, gelişmekte olan bir ülkenin sahip olacağı oranlarda bir istihdamı hizmet sektöründe göstermektedirler.

İstihdamın sektörler arasında dağılmasının, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki bu dengesiz oranları esasında bu ülkelerdeki geçmişten gelen pek çok sorunun temel kaynaklarının bir göstergesi olmaktadır. Tek bir sanayi sektörüne yatırım yapılması, ekonominin çeşitlendirilememesi, tarımın çok ilkel şartlarda çok fazla işgücüne dayalı olarak yapılması, büyük yatırımların ülkeye gerektiği kadar çekilememesi sonucunda ağır sanayinin toplam üretim sürecinde az yer alması, ağır sanayinin eksikliğinin onu destekleyecek kobilerin güçlenmesini engellemesi, eğitimin üretim süreci ile paralellik arz etmemesi gibi sebepler ve daha fazlası tüm bu az gelişmişliğin temellerini oluşturmaktadır.

Biz kabaca Akdeniz Havzasındaki ülkelerin orta sınıfının ekonomik açıdan yeterli olmamasının sebeplerini ortaya koymaya çalışırken birlikte kendi öz eleştirisini yapmış ve tüm bu bölgedeki ekonomik geri kalmışlığın gerekçelerini sıralamıştır.

2014 senesi sonunda Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan “The EU's Southern Neighbourhood: Macroeconomic Performance and Equity” isimli çalışmada Akdeniz Havzası'nda bulunan ülkelerin ekonomi ve öz kaynak alanlarındaki başarısızlıklarının sebepleri şu şekilde sıralanmıştır (European Commission, 2014a:6-14).

- Maliye politikası eksiklikleri,
- İşgücü piyasasında ve eğitim sistemindeki karşılıklı eksiklikler/uyumsuzluklar,
- Ticaret ve yatırım alanında eksiklikler,
- Finansal alandaki eksiklikler,
- Ekonomik çeşitlendirmedeki yetersizlikler,
- Resmi olmayan ya da yeraltı ekonomisi,
- Kamu maliyesi yönetimi ve istatistik sistemlerindeki zayıflıklar,

- Kamudaki maaşların çok yüksek olması,
- Maaşların yüksek olması sebebiyle beyin göçünün özel sektörden kamuya yönelmesi,
- Yüksek enerji sübvansiyonları,
- Vergi sistemindeki zayıflıklar,
- Bölgedeki çatışmaların yarattığı işsizlik,
- Kadın haklarının yetersizliği,

Bunların çözümüne yönelik olarak gene aynı yayında çeşitli öneriler getirmiştir. Düzgün ve sürdürülebilir bir vergi sistemi, hazineye ciddi bir külfet getiren enerji sübvansiyonlarında kademeli olarak hane halkı ve çeşitli sektörler üzerinde indirime gidilirken desteklenmesi önerilen, yatırım yapılmasına ihtiyaç duyulan alanlarda devamına gidilmesi, kamu sektöründe maaşların kademeli olarak düşürülmesi ve ağırlıklı olarak istihdam edilen sosyal bilimler mezunu olan üniversite mezunlarının sisteme zarar verdiği, hâlbuki mühendislik ve temel bilimler alanında mezunlara yatırımlar açısından daha fazla ihtiyaç duyulduğu gibi...

Yayında ayrıca eğitim sistemindeki ara kademedeki ihtiyaç duyulan teknik personele yönelik daha fazla öğretim kurumunun olmasının gerekliliği, ciddi bir eğitim reformunun olmazsa olmaz şartlardan bir tanesi olduğu gibi daha pek çok tavsiyede bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretime karşı ciddi bir yöneliş vardır. Bunun sebebi bu ülkelerdeki gençlerin içlerinde bulunan bilim yapma isteği değildir. Daha ziyade teknik sınıfın aldığı maaşla yaptığı iş arasındaki orantısızlıktır. Buna karşın üniversiteyi bitirdiğinizde kazancınızın yüksek olacağına ya da iş bulacağımıza dair herhangi bir garanti yoktur ancak gene de az gelirli mavi yakalı olmaktansa, az gelirli beyaz yakalı olmak bu ülkelerde gençlerin tercih sebebidir.

Yayındaki en önemli tavsiye ise, kanaatimizce konumuz açısından, tüm bu radikal değişikliklerin gerekliliklerinin orta ve fakir sınıflara, gerekirse, rakamlarla ciddi bir şekilde anlatılarak onların rızalarının alınması yönündeki tavsiyedir.

Birlik uyguladığı Komşuluk Politikası kapsamında tüm bu konularda kullanılması için esasen büyük seviyelerde olmasa da ciddi yardımlarda bulunmuştur. Aşağıdaki tabloda

Birliğin 2007-2012 yılları arasında Komşuluk Politikası kapsamında yaptığı yardımlar yer almaktadır.

Tablo 9: AB'nin 2007-2012 Yılları Arasında Yaptığı Yardımlar

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Toplam	Ortalama
Cezayir	57	32.5	35.6	59	58	84	326.1	54.4
Ermenistan	21	24	24.7	27.7	43.1	75	215.5	35.9
Azerbaycan	19	22	20	7	31	19.5	118.5	19.8
Belarus	6	5	10	10	17.07	22.3	70.37	11.7
Mısır	137	149	140	192	92	250	960	160
Gürcistan	24	90.3	70.9	37.2	50.7	82	355.1	59.2
İsrail	2	2	1.5	2	2	2	11.5	1.9
Ürdün	62	65	68	70	111	110	486	81
Lübnan	50	50	43	44	33	92	312	52
Libya	2	4	0	12	10	25	53	8.8
Moldova	40	62.3	57	66	78.6	122	425.9	71
Fas	190	228.7	145	158	156.6	207	1086.2	181
Filistin	452.7	387	352.6	377.9	413.7	224	2207.9	368
Rusya	13	5	18	26.5	4	0	66.5	11.1
Suriye	20	20	40	50	10	48.4	188.4	31.4
Tunus	103	73	77	77	130	130	590	98.3
Ukrayna	142	138.6	116	126	135	149	806.6	134.4
Toplam	1340.7	1358.4	1219.3	1343.2	1375.77	1642.2	8279.57	1379.9

Kaynak: (EU Commission, 2013: 34) Rakamlar Milyon Avro'dur.

Bu yardımların dağılımı genelde üç ana başlık altında olmaktadır. Bu başlıklar; adalet reformu, kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi, ekonomik büyüme ile istihdam, demokratik gelişme ve iyi yönetim, sosyo-ekonomik reformların desteklenmesi, enerji, ulaşım, çevre konularındaki reformların desteklenmesi, ekonomideki verimliliğin artırılması çabalarının desteklenmesi, insan ve doğal kaynakların verimliliğinin artırılması gibi alanlarda olmaktadır. Alanların seçimi her ülkede aynı olmamakta ülkelerin önceliğine göre belirlenmektedir. Örneğin Cezayir için tahsis edilen ödeneğin %54.6'sı ekonomik büyüme ve istihdam yaratılmasına ayrılırken %36.2'si kamu hizmetlerinin iyileştirilmesine, %9.2'si ise adalet reformuna ayrılmıştır (EU Commission, 2013:37). Mısır için tahsis edilen ödeneğin ise %44.8'i Mısır ekonomisinin verimliliğini arttırmaya ayrılırken, %48.9'u sürdürülebilir kalkınmanın insan ve doğal kaynak yönetiminin iyi bir şekilde yapılmasına, %6.3'ü adalet, insan hakları ve demokrasi alanında yapılan reformları desteklemekte kullanılmıştır (EU Commission, 2013:46)

Ekonomi alanında yapılan bu iyileştirme çalışmaları hukuk, demokratikleşme ve iyi yönetim alanlarında da yapılan ya da yapılmaya çalışılan reformlarla desteklenmeye çalışılmıştır. Bu son derece akıllıca bir yaklaşım olmakla beraber Birlik bu konularda yukarıda anlatıldığı üzere hükümetlere ciddi baskılar yapmaktan kaçınmıştır. Yönetimlerdeki bu zafiyet kamu maliyesine, vergi sistemlerine, gelirin eşit ve hakkaniyetle dağılımına sekte vurmuş, sonuç itibarıyla da sosyal alanda bir istikrarın kurulamamasına sebep olmuştur. Eğitim sistemlerindeki sorunlar ise istihdam için gerekli iş gücünün yaratılmasına izin vermemiştir.

Tüm bu olumsuzluklar orta sınıfın yaratılması konusundaki en büyük destek olması beklenen yatırımların yapılmasını engel olmuştur. Ülkelerdeki iç tasarrufun enflasyonist ortamda yeterli miktarda yaratılamaması, ülke dışından çekilmesi gereken dış yatırımlar devreye girmek zorundaydı. Her türlü alanda yapılan reform çabaları ile yıllar içerisinde artması beklenen ticaret hacimlerine paralel olarak gelir düzeylerindeki artışla beraber, normal şartlarda bir ülkenin orta sınıfının güçlenmesi ve dış yatırımı kendine çekmesi öngörülür. Aynı durumun Komşuluk Politikası kapsamında bulunan ülkelerde de görülmesini beklemek ekonomi bilimine ters düşen bir durum olmayacaktı.

Tablo 10: 2005-2013 Yılları Arasında Ülkelerin Çektikleri Yabancı Yatırımlar

Ülke	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Cezayir	1.155.9	1.841.00	1.686.73	2.638.60	2.746.93	2.300.36	2.571.23	1.500.40	1.691.88
Ermenis.	292.07	466.531	667.671	943.733	760.040	529.321	653.219	496.636	379.854
Azerbaycan	4.476.3	4.485.966	4.594.234	3.986.80	2.900.03	3.352.99	4.485.12	5.293.25	2.619.43
Mısır	5.375.6	10.042.80	11.578.10	9.494.60	6.711.60	6.385.60	4.825.70	2.797.70	4.192.20
İsrail	4.818.4	15.295.50	8.798.100	10.874.1	4.438.10	5.509.60	8.727.60	8.467.60	12.448.1
Ürdün	1.984.4	3.544.005	2.622.144	2.826.74	2.413.09	1.650.56	1.473.52	1.497.32	1.748.56
Libya	1.038.0	2.064.000	4.689.000	4.111.30	1.371.00	1.784.00	..	1.425.00	702.000
Fas	1.619.7	2.366.000	2.806.642	2.466.28	1.970.32	1.240.62	2.521.36	2.841.95	3.360.90
Tunus	7.127.1	3.239.909	1.515.345	2.600.67	1.525.24	1.334.49	432.666	1.554.26	1.058.62
Ukrayna	7.808.0	5.604.000	10.193.00	10.700.0	4.769.00	6.451.00	7.207.00	8.175.00	4.509.00

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası (milyon dolar)

Tablodan da anlaşılacağı üzere yabancı yatırımlar 2009 senesinde dünyada baş gösteren ekonomik kriz sebebiyle ciddi bir düşüş sergilemiştir. Buna karşın gene de yıllar içerisinde inişli çıkışlı bir seyir içerisinde olan yatırımlarda, süregelen ciddi bir artış ülkeler bazında yaşanmamıştır. Yabancı yatırımların zayıf kalması zaten tasarruf oranları sıkıntılı, öz kaynak yetersizliği yaşayan bu ülkelerde büyük sanayi yatırımlarının yapılmasını engellemiş, dolayısıyla da KOBİ'lerin ve orta sınıfın gelişmesini ve kök salmasını ötelemiştir.

Birliğin yaptığı iyi yönetim, ekonomilerin düzeltilmesi, verimliliğin artırılması ve finans sistemlerinin kontrol altına alma yardım ve desteklerine karşın yaklaşık on yıl içerisinde ekonomik anlamda ciddi bir atılım bu ülkelerde gerçekleşmemiştir.

Birliğin yaptığı yardım ve yatırım desteklerinin yanı sıra tüm politikanın başından beri ana unsuru olan serbest ve rahat ticaret kapsamında bu ülkelerle olan ticaretini geliştirmesi de beklenenler arasında olacaktır. Aşağıdaki tabloda birliği Mağrip ve diğer bölgelerdeki ülkelerle olan ticareti yıllar içerisinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tablo 11: 2005-2014 Arasında Ülkelerin Avrupa Birliği ile Ticaret Dengeleri

Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	İhracat Değeri 2014	İthalat Değeri 2014
Cezayir	15,248	17,419	12,605	21,200	3,340	8,344	14,088	15,394	16,551	13,346	40,295	26,949
Libya,	19,178	25,773	23,380	33,104	17,134	24,261	11,776	34,258	20,981	9,974	16,243	6,268
Fas	-2,516	-2,730	-5,477	-9,088	-7,432	-6,361	-7,602	-8,290	-8,483	-7,615	14,446	22,062
Tunus	-582,7	-526,3	-26,56	264,627	-734,59	-1,183	198,994	-562,12	-761,68	-341,82	11,956	12,298
İsrail	-5,702	-5,410	-5,244	-5,463	-5,435	-5,456,	-7,214	-7,227	-6,473	-5,350	16,504	21,855
Mısır	-863,2	148,7	-1,165	-4,423	-6,530	-7,164	-7,740	-11,449	-11,443	-11,917	6,969	18,887
Lübnan	-3,407	-3,120	-3,741	-4,640	-5,353	-5,124	-6,275	-7,145	-7,129	-7,307	325,19	7,632
Ürdün	-2,271	-2,351	-2,851	-2,911	-2,722	-2,602	-3,131	-3,032	-3,888	-3,627	267,33	3,894
Suriye	2,803	2,487	2,330	2,569	905,44	792,4	428,7	-1,006	-601,3	-589,08	77,395	666,47
Filistin	-41,33	-30,77	-205,09	-268,2	-320,45	-323,67	-425,2	-424	-405,5	-435,02	19,502	454,53

Kaynak: Trademap, (milyon Dolar)

Tabloya göre Cezayir, Libya ve Suriye gibi hidrokarbon ihraç eden ülkeler Birlik ile ticaretlerinde fazla verirken diğer tüm ülkeler açık vermektedirler. Bu durum son derece doğaldır tek başına Cezayir Avrupa Birliğinin doğal gaz ihtiyacının yaklaşık %30'unu karşılarken, Avrupa kıtasına en yakın petrol ihraç eden ülke olarak Libya sahip olduğu avantajı yıllar içerisinde çok iyi bir şekilde kullanmıştır.

Birlik ile ticarete açık veren ülkelerin durumları incelendiğinde Mısır'ın durumu dikkat çekmektedir. Mısır, 2007 yılından itibaren Birlik ile ticaretinde çok ciddi oranlarda bir artışla açık vermiştir. Yatırımlar konusundaki tablo incelendiğinde de bunun tam tersi olarak ülkeye yapılan doğrudan yabancı yatırımlarının bir azalış trendine girdiği görülmektedir. Yatırım-Ticaret dengesi bu noktada Mısır'da çok net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu durum ülkedeki enflasyon ile de desteklenmektedir. 2007'de %9.3 olan enflasyon 2008'de %18.3 olarak gerçekleşmiştir.

Libya ve Cezayir gibi ülkelerde ise ticaret dengesinin bu ülkeler lehine ciddi artışlar gösterdiği dönemlerde tüketim arttığı için enflasyonda bir artış olmuştur. Her iki ülkenin de 2008 yılında ticaret dengelerinde ciddi artış gözlemlenmiş Cezayir 21 milyar dolar, Libya 33 milyar dolar fazla vermişlerdir. Buna karşın enflasyon oranları 2007'de %3.7 olan Cezayir'de 2008'de %4.9'a, 2007'de %6.3 olan Libya'da ise 2008'de %10.4'e yükselmiştir. Yatırımların zayıf kaldığı bu ülkelerdeki enflasyon durumları ise aşağıda yüzde olarak verilmiştir.

Tablo 12: Ülkelerin Enflasyon Oranları

Ülke	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Cezayir	3,9	1,4	2,3	3,7	4,9	5,7	3,9	4,5	8,9	3,3
Mısır	11,3	4,9	7,6	9,3	18,3	11,8	11,3	10,1	7,1	9,4
İsrail	-0,41	1,3	2,1	0,5	4,6	3,3	2,7	3,5	1,7	1,5
Ürdün	3,4	3,5	6,3	5,4	15	-0,7	5	4,4	4,8	5,5
Lübnan	1,2	4	5,5
Fas	1,5	1	3,3	2	3,7	1	1	1	1,3	1,9
Tunus	3,6	2	4,5	3,4	5	3,5	4,4	3,5	5	5,8
Libya	-2,2	2,7	1,5	6,3	10,4	2,5	2,8	15,5	6,1	2,6

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası

Enflasyon konusundaki ülkelere göre değişen bu istikrarsız durum yatırımların hızlı bir şekilde gerçekleşmesini engellerken, hane halkının direkt olarak yaşam standartlarını etkilemekte, birikim yapılmasının önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Sonuç olarak da bu durum sürdürülebilir bir kalkınmanın ve istihdam yaratılmasının önüne geçmektedir.

Son olarak orta tabakanın güçlenebilmesi için gerekli olan ülkelerin Gayri Safi Milli Hasıllarına ve kişi başına düşen gelir seviyesine bakmak gereklidir. Aşağıdaki tablolarda ülkelerin GSYH'ları milyar dolar ve kişi başına düşen G.S.Y.H'ları dolar olarak verilmektedir.

Tablo 13: Ülkelerin GSYH'ları

Ülke/ Yıl	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Cezayir	85.324	103.198	117.027	134.977	171.000	137.211	161.207	200.013	209.047
İsrail	135.418	142.837	154.511	179.564	216.760	208.068	234.321	261.764	259.613
Ürdün	11.407	12.588	15.056	17.110	21.971	23.818	26.425	28.840	30.937
Libya	33.122	47.334	54.961	67.516	87.140	63.028	74.773	34.607	81.905
Lübnan	20.955	21.287	21.796	24.577	28.829	35.139	38.009	40.078	43.205
Fas	56.948	59.523	65.640	79.041	92.507	92.897	93.216	101.370	98.266
Filistin	4.327	4.834	4.914	5.508	6.673	7.268	8.913	10.465	11.262
Suriye	25.086	28.858	33.332	40.405	-	-	-	-	-
Tunus	31.183	32.273	34.378	38.908	44.856	43.454	44.051	45.876	45.131
Mısır	78.845	89.685	107.484	130.478	162.818	188.982	218.888	236.001	262.824
Türkiye	392.166	482.979	530.900	647.155	730.337	614.553	731.168	774.754	788.863

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası

Tablo 14: Kişi Başına Düşen GSYH

Ülke/Yıl	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Cezayir	3102	3109	3167	3179	3176	3233	3262	3304	3330
Mısır	1196	1256	1322	1392	1430	1475	1470	1470	1467
Ürdün	2326	2458	2600	2728	2814	2818	2827	2839	2855
Libya	8158	8534	8909	8989	8795	9153	3458	7078	6136
Fas	1931	2059	2092	2185	2262	2315	2398	2428	2499
Suriye	1591	1617	1648	-	-	-	-	-	-
Tunus	3217	3366	3542	3672	3764	3847	3782	3920	3979

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası

İlk tablo incelendiğinde 2004 yılından 2012 yılına kadar Cezayir, Mısır, Libya, Fas, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Filistin'in GSYH değerlerini yüzde yüzün üzerinde arttırdığı görülmektedir. Tablodaki Türkiye parametresi karşımızda bulunan ekonomilerin büyüklüklerinin kıyaslanabilmesi açısından verilmiştir. İç savaş sebebiyle veri akışı sağlıklı olmayan Suriye başarısız gözükmeyle birlikte tablodaki GSYH'sını başarılı bir şekilde yükseltmeyen tek ülke Tunus olmaktadır.

Komşuluk Politikası kapsamındaki Akdeniz Havzasında yer alan ülkeler GSYH'larını yükseltmede bu kadar başarılı olmuşlarken bunun topluma yansımalarının nasıl olduğunu gösteren ikinci tabloda kişi başına düşen gelirler incelendiğinde aynı iyimserlik ortaya çıkmamaktadır. Artışlar genel yüzde olarak %10 - %30 aralığında kalmaktadır. Bu durum ancak ülkelerin nüfuslarının çok ciddi oranda artması söz konusu olduğunda ya da gelir dağılımında çok ciddi bir adaletsizlik varsa mümkün olabilir. Bu ülkelerde bilinen bir göç dalgası ile bahse konu yıllarda ülke nüfusuna dâhil olan büyük kitleler mevcut değildir. Ülke nüfus artış oranları elbette Birliğin nüfus artış oranına görece yüksektir ama bu artış nüfusu bu kadar kısa bir zamanda bu denli büyütecek bir aşırılıkta da değildir. Aşağıdaki tabloda Komşuluk Politikası dâhilindeki Akdeniz Havzasında bulunan ülkelerin 2005-2014 yılları arasındaki toplam nüfusları milyon olarak verilmiştir.

Tablo 15: Ülkelerin 2005-2014 Yılları Arasındaki Nüfusları

Ülke/Yıl	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Cezayir	32.914	33.491	34.134	34.814	35.380	35.977	36.717	37.492	38.298	-
Mısır	70.672	72.144	73.689	75.268	76.969	78.728	80.592	82.616	84.706	86.854
Libya	-	5.349	5.451	5.555	5.660	5.765	5.869	5.973	6.076	-
Fas	30.171	30.508	30.849	31.194	31.543	31.894	32.245	32.422	32.948	33.305
Tunus	9.980	10.078	10.225	10.328	10.439	10.547	10.673	10.777	10.886	11.015
İsrail	7.180	7.331	7.485	7.623	7.765	7.910	8.059	8.215	-	-
Ürdün	5.536	5.725	5.915	6.046	6.181	6.318	6.459	6.602	-	-
Filistin	3.560	3.665	3.745	3.826	3.936	4.050	4.169	4.294	4.421	4.550
Suriye	18.233	18.689	19.176	19.642	-	-	-	-	-	-

Kaynak: Eurostat

Nüfuslarına ilişkin sayılar incelendiğinde 2005-2014 yılları arasında Mısır, Cezayir, Ürdün, Filistin gibi ülkelerde %20'ler seviyesinde bir artış görülürken diğer ülkelerde %10'lar seviyesinde artışlar kaydedilmiştir. Milli gelirin yüzde yüzlerin çok üzerinde

arttığı bu ülkelerdeki kişi başına düşen gelirin de daha yüksek oranda artması beklenirken bu durum rakamlara yansımamıştır.

Bu durumun tek açıklaması gelir dağılımında bir adaletsizlik olmasıdır. Eğer bir ülkede zengin tüm milli servetten artan bir oranda pay alır ya da yıllar içerisinde aldığı pay değişmez ya da aldığı pay aynı kalırken ülkenin para birimi değer kaybedip enflasyonist bir ortam oluşursa artan milli gelirin topluma yansımaları beklenen oranda olmayacaktır.

Ülkelerin gelir dağılımları incelenirken zengin, orta ve fakir sınıflar ile onların alt grupları incenerek bir sonuca varılmaya çalışılır. Toplumun tüm tabakaları ülkenin sahip olduğu zenginlikten aynı derecede pay alamayacağı için böylesine detaylı bir değerlendirme bize bahse konu ülkenin sınıfsal analizi açısından daha iyi sonuçlara sahip bir veri tabanı sunar. Bu veri tabanının incelenmesi sonucunda da en zenginle fakir arasındaki uçurum net olarak ortaya çıkacaktır.

Her ülkede en zenginle en fakir arasında doğal olarak bir açık ara olacaktır. Bizim için önemli olan esas konu orta kesimin durumudur. Bir devlet ülkesindeki vatandaşların ne kadar fazlasını orta kesime çekip çıkartabilirse o denli dengeli bir gelir dağılımına ve iyi bir ekonomiye sahip demektir. Aşağıdaki tabloda bazı Avrupa ülkelerinin gelir dağılımları ile üzerinde çalıştığımız ülkelerin gelir dağılımları yüzde olarak verilmiştir.

Tablo 16: Ülkelerin 2005-2012 Yılları Arasındaki Gelir Dağılımları

Ülke	Grup	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Mısır	En zengin % 10	26,57
	En zengin %20	40,32
	En fakir % 10	3,96
	En fakir %20	9,25
Ürdün	En zengin % 10	..	27,49	..	26,57	..	27,45
	En zengin %20	..	42,46	..	41,66	..	42,41
	En fakir % 10	..	3,33	..	3,57	..	3,45
	En fakir %20	..	8,03	..	8,42	..	8,19
Fas	En zengin % 10	33,1
	En zengin %20	48,04
	En fakir % 10	2,64
	En fakir %20	6,54

Tablo 16'nın Devamı

Ülke	Grup	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tunus	En zengin % 10	29,07	27,03
	En zengin % 20	44,66	42,92
	En fakir % 10	2,52	2,6
	En fakir % 20	6,44	6,73
Danimarka	En zengin % 10	21,1	21,98	22,24	21,7	22,17	22,79	23,23	23,47
	En zengin % 20	35,39	36,18	36,36	36,28	36,71	37,2	37,58	37,75
	En fakir % 10	3,41	3,17	3,48	1,28	1,96	2,39	2,26	2,84
	En fakir % 20	9,3	9,03	9,31	7,24	7,7	7,98	7,87	8,48
İngiltere	En zengin % 10'un	26,19	26,8	28,03	26,44	26,65	26,88	25,47	24,66
	En zengin % 20'nin	41,43	42,06	43,07	41,71	41,83	41,98	40,92	40,07
	En fakir % 10	2,41	2,54	2,52	2,62	2,6	2,62	2,57	2,94
	En fakir % 20	6,72	6,9	6,8	7,07	6,98	7,08	7,08	7,51

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası

Tablo incelendiğinde Fas'taki gelir dağılımının açık ara önde olduğu görülecektir. Fas'ta en zengin yüzde yirmilik dilimin milli gelirin neredeyse yarısına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Danimarka ve İngiltere'de bu oran yüzde kırklar seviyesinde iken Tunus, Ürdün ve Mısır'da da benzer oranlarla karşılaşmaktayız. En fakir yüzde on ve yirmiler karşılaştırıldığında da çok büyük farklılıklar göze çarpmamaktadır. Burada önemli olan verilerin pek sağlıklı olmadığıdır. Bazı ülkeler ile ilgili Dünya Bankası Veri Bankasında hiçbir kayıt bulunamamıştır. Verisine ulaşılabilen ülkeler ise tablodan da anlaşılacağı üzere sınırlı bir bilgi içermektedirler. Buna karşın elimizdeki verilere dayanarak söyleyebileceğimiz artış gösterse de milli gelirin yetersiz olduğudur.

2008 yılında Mısırın nüfusu 75.268 bin, milli geliri 162.818 milyon dolardır. Buna göre en zengin yüzde yirmilik dilim milli gelirin yüzde kırkına sahipse yaklaşık 15 milyon insan milli gelirin 67.527 milyon dolarını almaktadır. Geriye kalan 60 milyon insana 95.291 milyon dolar düşmektedir. En fakir yüzde onluk dilim, yani 7.5 milyon insan ise gelirden 6.5 milyar dolar almaktadırlar.

Danimarka ise 2008 senesinde 5.493 bin nüfusuna karşın (Dünya Bankası Veri Bankası Nüfus Verileri) 352.591 milyon dolar milli gelire sahiptir. Danimarka'daki en fakir yüzde onluk dilim, yani yaklaşık 550 bin kişi ise %1.28 lik oran ile milli gelirden 4.5 milyar dolar almaktadırlar. İngiltere'de ise 2008 senesindeki 61.806 bin olan nüfusun en

fakir yüzde onluk kesimi, yani 618 bin kişi 2.799 milyar dolarlık milli gelirden %2.6lık oranla yaklaşık 72 milyar dolar almaktadır.

Sonuç olarak 2008’de İngiltere’de 618 bin kişi 72 milyar dolar, Danimarka’da 550 bin kişi 4.5 milyar dolar, Mısır’da ise 7.5 milyon insan 6.5 milyar dolar gelirden pay almışlardır. Birlik içerisindeki devletlerin sosyal yardım politikaları değerlendirildiğinde tüm dağılımın ötesinde fakirlerin hayat standartları da birbirlerinden çok farklı bir görünüm sergilemektedir. Avrupa’daki toplumların içerisinde çıkması muhtemel olaylar, bu sosyal yardım politikaları ile önlenirken aynı durum Komşuluk Politikası’nın geçerli olduğu bu ülkelerde söz konusu bile değildir.

Tüm bu verilerin ışığında Birliğin kendi ideali olan demokratik, insan haklarına ve hukuka saygılı yönetimlerle desteklenmiş, açık pazara dayalı liberal bir ekonominin toplumda istikrarın sağlanmasındaki en büyük etken olacağı savı, bu rakamlar ile sistemin en büyük savunucusu olacak orta sınıfa yansımamıştır. Orta sınıfa bu idealin yansımaları bir kenara bırakırsak yapılan tüm desteklere rağmen bir orta sınıf bile tam anlamıyla yaratılamamış, pek çok ülkede tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş dahi sağlanamamıştır.

2011’de yaşanan, sonuç itibarı ile mevcut durumdan memnun olmayan bir kitlenin ortaya çıkmasıyla oluşan Arap Baharı yönetimlerden reform taleplerinde bulunmuştur ancak talep edilenler tam anlamıyla Birliğin talep edilmesini bekledikleriyle uyumlu değildir. Taleplerin en başında gelen işsizliğe ve gelir dağılımındaki adaletsizliğe çare bulunması, tam olarak Birliğin ortaya koyduğu ideal ya da ideoloji değildir. Sadece bu ideale toplumu götürecek bir araçtır. Demokrasinin filizlenmesi, serbest ticaretin gelişebilmesi ve en önemlisi olan Birliğin sınır güvenliğinin sağlanması için oluşturulacak düzende insanların evlerine götürecek ekmeği sağlayacak olan iş bulamama sorunu bu ülkelerde halen ana sorun olarak karşımıza çıkmaya, toplumları derinden etkilemeye devam etmektedir.

4.8. Kurulacak Kurumlar ile Başat Aktör ya da Sınıf Gücünü Kaybetse Dahi Sistemin Sürmesinin Sağlanması

Gramsci'ye göre hegemonya başat bir sınıfın varlığını sürdürebilmesi için çıkarına olan değerleri, tüm toplumun çıkarlarına uygun olduğunu savunarak, toplumun diğer kesimlerine kabul ettirmesi ile oluşacak bir süreçtir. Bu noktada Gramsci hegemonya kurabilmek için başat toplum aktörünün belirli bir siyasal ve düşünsel altyapıya da sahip olması gerektiğini söyler. Bu düşünsel ve siyasal altyapıya sahip olmadığı sürece sadece ekonomik gücü elinde bulundurduğu için her burjuva sınıfının hegemonya kuramayacağına vurgu yapar.

Toplumun içerisinde bulunan çeşitli alt topluluklarca ulaşılan öz farkındalık, türdeşlik ve örgütlenme kabiliyetleri aynı meslek erbaplarının birbirleriyle olan dayanışmasını artırır. Küçük alt gruplar da ortaya çıkan bu dayanışma bir süre sonra diğer alt gruplarının dayanışmalarıyla bir çıkar dayanışmasına girer ve oluşan etkileşimle grupların bilinçleri değişmeye başlar. Bu gruplar arasından zamanla yükselen ya da yükselenler egemen grupları oluşturmaya başlarlar. Bu yükselen grup ya da gruplarda güçlendikçe devlet içerisinde eşit bir şekilde temsil edilme, yasama ve yürütme sürecine katılma, hatta değiştirme hakkı talep eder. Zaman içerisinde grupların çıkarlarının diğer grupların çıkarları haline geldiği ya da gelebileceği fark edilir. Bu durum artık yapıdan karmaşık üstyapılar alanına geçiş demektir.

Gramsciye göre içerisinde bulunan ideolojiler bu evrede "Parti" haline gelirler. Bu partiler çıkar ve ideolojileri farklı olduğu ölçüde çatışma yaşarlar. Tüm çatışmalar sonucunda örgütlenmesi ve ideolojisi güçlü olan partilerden biri ya da birkaçı ön plana çıkar. Bu öne çıkış partinin, toplumsal alanın her yerinde kendisini kabul ettirene, diğer bir deyişle toplumun her alanına yayılana dek sürer. Gramsci'ye göre bu yayılma, toplumda bir birliktelik oluşturacak ve bu birliktelik sadece ekonomik değil siyasal, düşünsel ve ahlak açısından da bir beraberliği sağlayacaktır.

Sonuçta partiler sorunları sadece kendi sorunları olarak değil tüm toplumun sorunları olarak halka sunmaya ve böylelikle bir dizi bağımlı grup üzerinde hegemonya

kurmaya başlayacaklardır. Devleti bir grubun çıkarları doğrultusunda hizmet eden bir temelde değerlendiren Gramsci ona çok fazla güvenilemeyeceğini düşünmektedir.

Sonuç olarak toplumda esas olan Gramsci'ye göre partidir. Hegemon düzeni kurmaktaki esas unsur olan parti, düzenin devamını sağlayıcılığı ve şekillendiriciliği açısından en önemli unsurdur.

Partiler arasındaki çekişme toplumdaki alt unsurların arasındaki çekişmeyi göstereceğinden devamlı bir devinim sergilemektedir. Başat partinin bir başkası ile yer değiştirmesi Gramsci'nin teorisinde, hegemonyanın devamlılığını sağlayan bir durumdur. Gramsci'ye göre başa yeni gelen parti kendi hegemonyasını toplumun tüm ya da çoğunluğuna kabul ettirdiği için o noktada olabileceğinden, Gramscici hegemonya kavramında ideolojik olarak değişkenlik söz konusudur.

Eski başat partinin idealleri toplum açısından kabul görmemeye başladığı için yerini yeni idealleri şekillendirmiş, bir başka partiye devredeceğinden, hegemonya sabit olarak kalmaya devam edecek ancak hegemonyanın etrafında şekillendiğini ideal değişim gösterebilecektir.

Cox'ta ise durum farklıdır. Cox, Amerika Birleşik Devletleri'nin hegemonyası üzerinden anlatmaya çalıştığı hegemonya tezini bir önceki yüzyılda İngiliz sisteminden farklı olarak Amerika'nın seçtiği yöntemin bakış açısının değişikliğine dayandırır. Ona göre İngiliz hegemonyası; merkezi Londra olan, tüm kurumları ile İngiliz İmparatorluğu'na dayanan bir hegemonya iken, Amerikan hegemonyası, kurulan Dünya Bankası, IMF gibi kurumlar ile yönetilen bir sisteme dayanmaktadır.

Sistemin güvenliğinin ve devamlılığını sağlayan bu kurumlar her ne kadar Amerika tarafından desteklense ve yönlendirilse de başat aktör olan Amerika, bir önceki yüzyılda başak aktör olan İngiltere gibi ön plana fazlası ile çıkmamaktadır.

Sistem içerisinde toplumsal ekonomik faaliyetlere IMF, büyük ekonomik faaliyetlere Dünya Bankası aracılığı ile müdahale edilirken tüm devletler arası ilişkiler hemen her alanda kurulan büyük örgütler aracılığı ile düzenlenmektedir. Dünyada

meydana gelen çatışma ve krizler ise Birleşmiş Milletler üzerinden alınan kararların uygulanması, sistem dâhilindeki diğer devletlerin rızası alınarak yapılan müdahaleler ile çözümlenmektedir. Bölgesel olarak kurulan örgütler ise bir şekilde diğer bölgelerde kurulan eş değerdeki örgütlerle eklemlendirilmekte, bu yöntemle sistem devam ettirilmektedir.

Amerika'nın kurduğu bu sistemin başat aktör olan ABD'nin bir gün sistemden çekilmesi durumunda devam edip etmeyeceği tartışılabilir bir konudur. Kurulan örgütlerin hemen tamamının en büyük mali destekçisi olan ABD'nin bu mali desteği kesildiği durumda örgütlerin varlıklarının devam ettirmesi elbette güç bir hal alacaktır ancak dünyadaki pek çok devlet bu örgütlenme sistemine alışmış görünmektedir. ABD'nin içinde yer almadığı örgütlerin de kurulması bu durumun en önemli ispatlayıcısı olmaktadır. Bu durum Amerika'nın kurduğu sistemin dünyada büyük oranda ideolojik olarak olmasa bile pratik alanda kabul görmüş olduğunu göstermektedir.

Birlik ise kurumsal anlamda kendini ön plana çıkarmaktadır. Komşuluk Politikası kapsamında yapılmak istenen esasen, Birliğin düşünce yapısı ve kurumlarının işleyiş biçimlerinin politikalar aracılığı ile diğer ülkelere ihracından başka bir şey değildir (Del Sarto, 2016: 216). Birlik bu ihracını çeşitli yöntemler ve araçlar kullanarak pekiştirmekte, adeta tüm uygulamaları ile ilgili ülkenin içine nüfus etmektedir. Bu anlamda Komşuluk Politikasını bir “benzetim projesi” olarak nitelendirebiliriz. Pek çok düşünür literatürde bu durumu “Avrupalılaştırma” (Europeanization) olarak değerlendirmektedir (Freyburg ve diğerleri, 2009: 916–934; Radaelli, 2000; Featherstone, 2002: 13–20; Olsen, 2002; Lavanex, 2004:680–700; Lavanex ve Schimmelfenning, 2009: 791–812).

Birlik yaptığı eylemler ile ki bu eylemleri; Birliğin, Komşuluk Politikası dâhilindeki devletlerle yaptığı anlaşmalar, eğitim, ticaret ya da güvenlik alanındaki uygulamaları ve bir çırpıda saymakta zorlanacağımız tüm ikili ilişkiler olarak tanımlayabiliriz, karşı taraftaki devletleri bir noktada kendine benzetmekte ve adeta bir dış yönetim (external governance) sergilemektedir.

Sandra Lavanex, S. ve F. Schimmelfenning (2009), Birliğin bu dış yönetişimini üç ana başlık altında sergilediğini anlatırlar. Buna göre bu başlıklar hiyerarşik yönetim, ağ ve

pazar ekonomisidir. Hiyerarşik yönetim bir reçete halinde yapılacakları karşı tarafa sunma şeklinde kendini gösterir. Modern devlette bu duruma kanunları düzenlemek yoluyla varılır. Kanunların düzenlenmesinde kuralları koyana karşı kuralları uygulayarak kanunları yapan arasında rızaya dayalı bir kabullenme vardır (Benz, 2007: 36-57; Börzel, 2007: 61-91). Bundan dolayı bu dikey ilişki asimetriktir. Kabullenilerek uygulamaya konulacaklar tartışmaya açık değildir. Hiyerarşik yönetim Birliğin kendi içinde de uyguladığı bir Birlik kanun yapma yöntemidir. Hiyerarşik yönetim kısaca ulus üstü değer ve normların ortaya konularak bunların benimsenmesi olarak değerlendirilebilir.

Birlik üçüncü ülkelerle ilişkilerinde onlara tam bir egemenlik hakkı gösterir ya da bu haklarına saygı duyar. Ancak zamanla dış yönetim, hiyerarşik bir yapıya döndüğünde, yani devletler Birlik liderliğinde yaptıkları yeni kanuni düzenlemelerle, kendi içlerine yerleşen Birlik değerleri sebebiyle egemenliklerini Birlik yönünde kaybetmeye başlarlar. Hiyerarşik yapıda tepeden aşağıya doğru bir politika transferi söz konusudur. Bu transfer kesin kurallar koyma, dış teşviklerle etkin koşulluluğun izlenmesi ve desteklenmesi şeklinde kendini gösterir (Schimmelfennig ve Sedelmeier 2004: 664-665, Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2005: 1-20).

Lavanex, hiyerarşinin aksine ağ sisteminde ilişkiler açısından tarafların eşit olduğunu ileri sürer. Bu eşitlik, tarafların güç anlamında eşit olduğu anlamına gelmez, buradaki eşitlik kavramı kurumsal anlamda tarafların eşit haklara sahip olduğu, bir tarafın, diğerinin rızasını almadan, onu herhangi bir konuda bağlayıcı değerlendirmeler yapamayacağı anlamına gelmektedir (Börzel, 2007: 67). Bu sebeple ağ sistemine pazarlıklar sistemi de denilmektedir. Dış ilişkilerde ise ağ sistemi daha yatay bir sistem olarak ön plana çıkar ve ulusal yasaların Birlik yasalarına uyarlanması ile gerçekleşir. (Magen 2006: 365) Komşuluk politikası kapsamında ülkeler bazında hazırlanan Eylem Planlarının hazırlanması ve değerlendirilmesi için hazırlanan ortak komisyonlar, alt komiteler ile sektörel bazda iletişimin sağlanması ve sektörel uzmanların Birlik kurum ve programlarında yer alması gibi konular ağ yönetim sisteminin, politika içindeki örnekleridir. Bu üç örnekte Birliğin politika dâhilindeki ülkelere kendi iç dinamiklerinde yer alan ağ sisteminin birer uzantısıdır.

Bu noktada rızaya dayalı bir şekilde gerçekleşen ağ sistemi, son derece çekici bir şekilde sosyalleşme temelli, öğrenim ve iletişim mekanizması oluşturur. Lavanex'göre ayrıca ağ sistemi taraflara rahat bir manevra alanı yarattığından bahsederken, dış yönetişimin, uluslararası ortak değerler, ortak müzakere kuralları gibi konularda da kendini gösterdiğini söyler.

Son sistemimiz “Pazar” sistemidir. Lavanax'e göre pazar sistemi esasında, müşteri taleplerine göre en iyi ürün ve hizmeti üretmek amacıyla ortak düzenleyici kurallar koyma ve bu ortak düzenleyici kuralları karşılıklı tanıma olarak tanımlanabilir. Avrupa pazarına girmek isteyen firmalardan ve ülkelerden Avrupa Birliği'nin kurallarına uyması beklenir.

Tüm bu yönetişim sistemleri aracılığı ile iş dünyası ve yönetimler Avrupa'dan etkilenirler. Avrupa Birliği de böylelikle diğer bölgeler, devletler ve toplumsal aktörler açısından ileri sürdüğü politikalar ile sorunlarının çözümünde bir rol model haline gelebilir.

Avrupa Birliği uyguladığı bu rızaya dayalı yöntemler ile Cox'un tanımladığı şekilde sistemin düzenlemesinde sürekliliği sağlayan kurumlar ya da Gramsci'nin anlattığı parti anlayışından çok farklı bir yöntem izlemektedir. Komşu ülkelerdeki kurumları ve yasal sistemi kendine benzetme ve burada görevli insan gücünün eğitilmesi şeklinde politikalarıyla hegemonyasının devamlılığını sağlamayı bu şekilde de etrafında kendisi ile pek çok alanda uyumlu bir güvenlik halkası oluşturmayı hedeflemektedir.

Birlik bu noktada her ne kadar sanki kendini merkeze koyuyor gözükse de esasında Birlik zaten kendisi bir ideolojinin ürünü olduğu için bir değerler temsilidir. Dolayısıyla da bu değerler yani “ideoloji” merkezdedir. Birlik kendi vatandaşlarına ve etrafına bu ideoloji sayesinde var olarak, bu seviyede bir gelişmişlik ve medeniyete sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Yukarıda anlatılanlarda bunu doğrulamaktadır. Birliğin kendi içinde yaptığı her türlü müzakere, anlaşma ya da tartışma bu değerler manzumesi etrafında olmaktadır. Burada bahsedilen değerler manzumesi, Birlik Müktesebatı da denilen o ağır kanun külliyatı değil onun yaratılmasında referans alınan ideolojidir.

Bahsedilen yönetim şekilleri de bu ideolojinin bir başka boyutudur. Özellikle içte yaşanan her sorunun, anlaşmazlığın bir şekilde ideoloji çerçevesinde çözülmesi, bunu herkesin yapması ve kabullenmesi gerekliliği de bu ideolojinin bir parçasıdır. İdeoloji adeta bir şeriat vazifesi görmekte Ortaçağ boyunca etkisinde kaldığı kilise öğretisi yerine Birlik bu ideolojiyi koymuştur. İdeoloji öyle bir hale gelmiştir ki Birlik için var olması gerekirken Birlik, ideoloji için var olmaya başlamıştır.

Komşuluk Politikası ile kurulmak istenen hegemonyada sonuç itibatı ile bu ideolojinin hegemonyasıdır. Avrupa'da bu ideoloji tarihsel süreçte Avrupa'nın yaşadıkları sonrasında kendine yer bulabilmiştir. Ancak Avrupa ile aynı tarihsel süreçte aynı olayları yaşamamış bölgede yer bulması zaman alacaktır. Ne varki bu ideolojinin gücü ileride evrilsen de kanaatimizce günümüz tüketim ve refah toplumunda oldukça fazladır. Basit bir şekilde birey kültürel ve maddi anlamda küreselleşmenin de etkisi ile zenginleştikçe devletten daha fazla özgürlük isteyecektir. Bu ideolojide bunu bireye vermektedir.

Hegemonya bu bölgede kurulabilirse ideoloji bölgeye yerleşmiş olacağı için artık Birliğin etkisine ve yardımına ihtiyacı kalmayacaktır. Bugün tüm dünyada binlerce sene savaşçı derebeyleri tarafından yönetilen Japonya'nın Amerikan hegemonyasına girdikten ve liberal demokrasiye dayalı ideolojiyi içselleştirdikten sonra eskiye döneceğine dair en ufak bir tereddüt yoktur. Oluşan tarihsel blok Japon halkı tarafından gönüllü bir şekilde içselleştirilmiştir ki bu halkın derbeyi ve imparatorlarına olan ölesiye bağlılıkları belkide hiçbir millette bulunmamaktadır.

4.9. Tüm Bunların Rıza ile Topluma ya da Devletlere Onlarında Çıkarına Olacağı Fikri ile Kabul Ettirilmesi

Gramsci yazılarında bir toplumu fikren dönüştürmek için uygulanacak yöntemi anlatırken Bolşeviklerin yaptığı Sovyet Devrimi'ni eleştirmektedir. En büyük eleştirisi ise devrimin oldukça kanlı oluşudur. Ona göre Bolşevikler topluma biraz zaman vererek, onlara yapmak istediklerini güzel bir şekilde anlatmış olsalardı, altyapıyla üstyapının birleşimi rızaya dayalı olarak gerçekleşebilirdi.

Burada uygulanan süreci eleştiren Gramsci, yapılanların çok kısa bir zamana sığdırıldığından, ideolojinin topluma tam olarak anlatılmadığından, halka değişebilmesi için gerekli zamanın tanınmadığından şikâyet eder. Sürecin kısalığı sebebiyle toplumun bir kesimine adeta dayatılan devrim; sonuçları oldukça ağır ve tam anlamıyla tüm toplumun içine sindiremediği bir halde gerçekleşmiştir. Hegemonya konusunda parti anlayışını ön plana çıkartan Gramsci, başat partinin fikirlerini toplumun tüm kesimlerine, onların taleplerini de dikkate alarak, bu dikkate alışlarla zaman içerisinde belki de kendi içinde de evrilerek, kabul ettirmesini önemli bir unsur olarak değerlendirir.

Bu noktada parti ve onun etrafında birleşen aydınlar, ideolojiyi toplumun tüm kesimlerine ve onların kurdukları partilere adeta kendi fikirleri gibi anlatarak kabul ettirmelidirler. Bu kabul edişte birey ideolojinin kabulü halinde çıkarlarının parti ile partilerde çıkarlarının tüm partiler ile örtüşeceğine inanmalıdır. Bireylerin parti, partilerinde başat parti ile bütünleşmesi sonucunda da toplumda rızaya dayalı bir tarihsel blok kurulmuş olacaktır.

Cox'un ortaya koyduğu hegemonya düzeninde ise Amerika Birleşik Devletleri esasen İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurduğu düzende, diğer devletlere kendi yanında olma ayrıcalığını vererek, bunun getirisi olan güvenlik ve refah toplumunu vaat eder. Gramsci'de toplum, başat partinin ideolojisini kabul ettiği takdirde sömürülmekten ve yoksulluktan kurtularak refaha erişirken, Cox'ta dünya devletleri, Amerikan hegemonyası altına girerek Sovyet tehdidinden kurtulup, dünya çapında kurulu bir ekonomik sisteme üye olmanın avantajlarını elde edeceklerdir.

Her iki düşünürde de var olan bu ödülleri, hegemonyanın kurulmasında ideolojinin, topluma ve devletlere çeşitli ödüllerle sunulmasının önemli olduğunu gösterir. Bu ödüllerin topluma ya da devlete her anlamda iyi geleceğine dair vaatler, ikna kabiliyetlerinin etkinliği ölçüsünde toplumda destek görecektir ve altyapıyla üstyapının birleşerek tarihsel blok oluşturmasını sağlayacaklardır.

Buradan çıkartılacak sonuç ideolojinin içeriğinin çok ta önemli olmadığıdır. Esas önemli olan ideolojinin vaat ettikleridir. Zaten Gramsci, bu durumu hegemonyanın sürekli olduğunu söylerken belirtmiştir. Başat partinin ortaya koyduğu ideoloji, toplumun bu

ideolojinin kendisine faydasına olan inancını kaybettiği ölçüde güç kaybedecek ve yerine yeni ideolojiler dolayısıyla da başat partiler gelebilecektir. Bu durum biraz Atatürk'ün "İnkılapçılık" fikrine benzemektedir. Eskiyen, geçerliliğini, toplum tarafından kabulünü kaybeden kanunların yenilenmesi olarak en öz şekli ile tarif edilebilecek inkılapçılık, esasen etkisini yitiren ideolojisi kapsamında gözden düşen başat partinin, kendini yenileyerek toplumun çıkarları ve beklentileri ile kendi vaatlerini yeniden uyumlu hale getirmesi sonucunda başatlığını kaybetmeme halidir.

Vaatlerin önemini aydınlar konusunda da görebiliriz. Aydınların görevi esasında topluma tam olarak ideolojiyi anlatmak değil onun faydalarından bahsederek toplumun ideolojiyi ortaya koyan partinin etrafında birleşmesine yardımcı olmaktır.

Tüm bu açıklamaların ardından Avrupa Birliği ve onun uygulamalarına gelirsek, Pernille Rieker (2014) makalesinde, Komşuluk Politikası'nın esas amacının, 1990'lı yıllardan beri uygulanan; demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne inanın ödüllendirildiği Avrupa Birliği politikalarının bir devam projesi ile Birlik etrafında güvenli bir kuşak yaratmak olduğunu belirtirken bu durumun her ülkede başarılı olamadığını söylemektedir. Ona göre tam üyelik vaat edilen ülkelerde başarı yakalanmış ve güvenlik tesis edilmişken, vadin bu denli güçlü olmadığı komşuluk politikası ülkelerinde başarı sınırlı kalmıştır. Politika dâhilindeki ülkelerden güneyde Tunus ve Cezayir'de başarı kazanılırken doğuda neredeyse sadece Moldova'da başarılı olunmuştur. Tüm bu başarısızlığa karşın Birlik komşuluk politikasından vazgeçmeyerek ona olan inancını korumaktadır.

Rieker, bu noktada politikanın iki ayağının geleceği için önemini tartışmaya açmaktadır. Bunlardan birincisi tam üyelik vaadi olmaksızın politikaya taraf olan ülkelerin, Birlik ile belirli bir seviyede bütünleşme sağlayıp sağlayamayacağıdır. İkincisi ise taraf ülkelerin Birliği, süreç içerisinde diğer bölgesel güçlere göre daha çekici görmesi gerekliliğidir. Reiker makalesinde, ele aldığı Tunus ve Cezayir'i bu noktada "Avrupa Güvenli Toplumu" ile tam bir bütünleşme sergilemekten oldukça uzak olmakla beraber gene de bu konuda kayda değer ilerlemeler göstermiş ülkeler olarak değerlendirmektedir.

Bütünleşmenin seviyesini ölçmek için gerekli verileri; karşılıklı anlaşmaların içerikleri, Birlik norm ve kanunlarına gösterilen adaptasyon ve Birlik içindeki katılım seviyesi olarak tanımlayan Reiker, toplamda yerel kapasite ve kurumların Birlik ile bütünleşmeyi kolaylaştırıcı bir tutum sergilemeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır. Birliğin çekim gücü ise Reiker'e göre Birliğin ve diğer rekabetçi merkezlerin vaatlerine yerel desteğin ne seviyede olduğunu ile alakalıdır.

Reiker, Birliğin, Komşuluk Politikası kapsamında Güney ve Doğudaki komşularına aynı yaklaşımı sergilemediğinden bahsederken, güneyde kendisine rakip olabilecek kuvvette yerel bir bölgesel rakibin olmadığını da belirtir. Doğudaki komşularla henüz bir birleşme durumu, Avrupa Birliği'nin sınırlarının tam olarak neresi olacağı tartışmaları sonuçlanmadığı için tam olarak kesinleşmemiştir. Ancak bu güneydeki, “kesinlikle üye olamazlar”, durumuna nazaran daha esnek bir halde olduğundan doğu komşularının ve Birliğin bütünleşmeye yaklaşımları daha kuvvetlidir.

Akdeniz Havzası'ndaki ülkelere komşuluk politikasının sonucunda üyelik vaat edilmediği takdirde bu ülkelerin iç dinamiklerinin neden Birlik ile uyumlu hatta Birliği içselleştirme derecesinde bir bağlılıkla, Birlikle bütünleşmeye gidecekleri sorusu karşımıza çıkmaktadır. Hatta bu soruyu, “Birliğin insan haklarına, demokrasiye, hukukun üstünlüğüne saygılı yönetimlerle şekillenmiş, serbest pazar ekonomisi ile desteklenmiş ideolojisi bu ülkelerdeki toplumlara ne vaat etmektedir?” ya da “Birliğin vaadini gerçekleştirme yolunda attığı adımlar nelerdir? “ şeklinde açmakta mümkündür.

Birlik bölgesel bir çekim gücü olmasını iki noktada ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki zaten Birliğin kendisidir. Birlik dediklerini zaman içerisinde kendisi de yapmıştır ve hali hazırda da yapmaya devam etmektedir. Bu koşullar altında Birliğin refah ve gelişmişlik seviyesi ortadadır. Ayrıca ideolojisini ortaya koyduğu yaşam ve yönetim tarzı uygulandığında, Birlik içerisinde yer alınmasa dahi müreffeh bir toplum ve gelişmiş bir ülke olunabileceği ispatı, Birliğin en büyük kozudur. Avrupa Kıtası'nda ya da dünyanın diğer yerlerinde Birlik üyesi olmadığı halde, Birliğin de benimsediği ideolojiyi sahiplenerek gelişmiş pek çok devlet vardır. Norveç, Avustralya, Kanada gibi pek çok ülke bu konuda örnek olabilir. O halde ideoloji ve vaatleri ampirik olarak sergilenebilmektedir. Ancak bu seviyelere ulaşabilmek için illa Birliğin müktesebatına uygun kanun ve

uygulamalar yapmak gerekli midir? Sonuç olarak Kanada ya da Avusturalya, Birlik ile komşuluk politikasına dâhil ülkeler değildir. Yaptıkları kanunlar temelde söz konusu ideolojiye uygundur ama sonuçta bu ülkeler Birliğin sahip olduğu yapı ya da yönetim anlayışı ile aynı yapıda ya da anlayışta değildir. O halde Birliğin kendini çekim merkezine koyabilmesi için ideolojisinin güçlülüğünü gösteren delillerden daha keskin motivasyon unsurlarına ihtiyacı vardır ki bu noktada da Birlik ikinci hamlesini yapar: bu hamle Politikanın içerisinde yer alan yardım paketleridir.

Politika dâhilindeki ülkelerin büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerdir. Bu konudaki ekonomik verileri önceki başlıklarımız altında incelemiştik. Ülkelerdeki ekonomik sıkıntılar, kaynak yetersizlikleri ya da kaynakların verimli kullanılamaması bu ülkelerin gelişmiş ülkeler seviyesine çıkmaları için gerekli hamleleri yapmaları konusunda en önemli engellerdir. Birlik bu noktada devreye politika enstrümanlarını sokmaktadır. Yapılan yardımlarla teşvik edilen değişimler bu ülkeleri birliğe yakınlaştırırken adeta alınan yardımların, her ne kadar yetersizde olsalar, sarhoşluğu ile bir sonraki değişime yelken açılmaktadır.

Birlik 2011 yılına kadar uyguladığı yukarıdan aşağı hiyerarşik yönetim anlayışı içindeki tutumunu bu yıldan sonra aşağıdan yukarıya olacak şekilde değiştirmiştir. Üst yapının değişiminin güvenlik açısından daha önemli olacağını düşündüğü ilk yıllarda Birlik durumun bu kadar basit olmadığını ve hata yaptığını 2011 de yaşanan Arap Baharı ile anlamış ve karşı tedbir olarak alt yapıyı daha aktif hale getirmek için 2011 sonrasındaki politikalarını değiştirmiştir. 2014-2020 arasında Birliğin komşuluk politikasını desteklemek için ayırdığı bütçe %27'lik bir artışla 15.4 milyar Avroya çıkmıştır (EU Neighbourhood Info Centre,<http://www.enpi-info.eu/ENI>).

Birlik ona mal satmak ya da ondan mal almak için sırada bekleyen komşuları için refah konusunda gösterdiği istikrar ve yaşam kalitesindeki yüksek seviye ile her zaman bir çekim merkezi olacaktır. Bu konuda şüphe duymak anlamsızdır, ancak “Akdeniz Havzası ülkelerinin toplumlarının gözünde bu istikrar ve kalite her zaman yeterli olmakta mıdır ya da olacak mıdır?” konusu ayrı bir tartışmaya yol açacaktır.

Geçmişte sömürgecilik anlamında kötü sicilleri olan Birliğin başat aktörlerine karşı, bölge halkları tarafından hissedilen güvensizlik, zaman içerisinde yükselen ve alçalan bir grafikte kendini göstermektedir. Ne yazık ki Birlikte geçmişte uyguladığı politikalarla bu durumu desteklemektedir. Sadece güvenlik kaygısı ile demokrasiyi getireceğim derken Birlik, bölgedeki diktatörlerle işbirliği yapmış, serbest piyasa ekonomisi ve benimle yapacağınız anlaşmalarla refahınız artacak derken daha çok kendine yeni pazarlar yaratmıştır. Her ne kadar onun amacı tam olarak bu olmasa da geçmişte Filistin meselesinin Birlik katkısı ile çözüleceğini düşünen bölge halkları Birliğe bu konuda çok inanmış ancak kendi yanlış anlamalarının faturasını Birliğe, güvensizlik olarak çıkarmışlardır.

Birliğin zamana göre değişen şartlarda uyguladığı yanlış politikalar ve bölge halklarının bazı uygulamaları yanlış okuması sonucunda oluşan güvensizlik ile yapılanların, bölge ülke ve halklarının yararına olacağını kabulü kanaatimizce çok kısa bir süre sonunda gerçekleşmeyecektir. Tüm bu olumsuzluğa rağmen Birliğin bir çekim merkezi olması durumunun değişmeyeceğine olan inanç oldukça yüksektir. Bölge halklarının hali hazırda Birliğe karşı göç etme isteğinde bir azalış ya da Birliğin istikrarında olumsuz anlamda bir gelişme yoktur. İdeolojisini vaatleri ile destekleme konusunda, karşı ülke ve halklarında çıkarına bir çaba olduğu noktasında Birliğin eli hiçte zayıf değildir. Bu durum belki de Birliğin en güçlü olduğu yanıdır.

Temelde yatan güvensizlik sebeplerinin en güçlüsü olan Birlik çıkarlarının en üst seviyede tutulduğu yapının değişim göstermesi gerekliliği, Birlik tarafından şimdikinden daha net anlaşıldığı takdirde Birliğin, bölgedeki ülke ve halkların gönlünü kazanarak, yapılanların ve yapılacakların tüm zorluklara rağmen onların da çıkarına olacağı inancını yerleştirmesi son derece kolay olacaktır. Birlik bu yolla Gramsci'nin izinden giderek, başat partinin diğer partilerinde talepleri konusunda tavizler vermek suretiyle ideolojisini geliştirmesi şeklinde, kendi ideolojisini değiştirmekten öte, vaatlerini geliştirmeli ve çıkarlarını ikinci plana atabilmelidir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sınırlar coğrafik olarak taşıdıkları “yaşam alanı” kavramından çok daha derin bir anlama gelirken, içerilerinde oluşan kültür birliğiyle milletlerin oluşumuna katkı sağlamışlardır. Sınır güvenliği konusunda ise, zamanla korunan “şey” fiziksellikten uzaklaşarak, esasında adına bir nevi kimlik denilen, tüm kültür birikiminin ve onun getirisi olan refahın, hangi seviyede olursa olsun korunmasına dönüşmüştür. İnsanoğlu ulaştığı maddi kapasiteye karşın günümüzdeki terör ve kitlesel göç gibi sorunlara karşın fiziken sınırlarını konvansiyonel anlamda koruyamamaktadır.

Günümüzde hiçbir fiziki sınır güvenliği önlemi ya da uluslararası ilişkiler teorisi; hayatı boyunca Fransa’da yaşayan bir kişinin, belki de hiç gitmediği ya da gittiğinde birkaç gün kaldığı bir başka ülkede kurulu olan, farklı milletlerden insanların katılmasıyla oluşan bir düzene, Fransa’daki dışlanmışlığını bahane ederek kendini ait hissetmesiyle, Fransa özelinde Avrupa’ya karşı tepki vermesine ya da yüzbinlerce kişinin ölümü göze alarak Avrupa’ya göç etmesine çare olamamaktadır.

Her teori kendi yorumunu var olduğu tarihteki gerçeklerinin ışığında ortaya koymaktadır. Soğuk Savaş döneminde var olan devlet merkezli realist güvenlik anlayışına ilerleyen yıllarda yaşananlar ışığında yeni tanımlar, tanımlamalar ya da eklemeler getirilmesi ihtiyacı doğmuştur.

Sovyetlerin çöküşü sonrasında yaşanan küreselleşme süreci, etnik ayrılıkların ortaya koyduğu kargaşa, Avrupa Birliği’nin büyüme çabaları ve 11 Eylül saldırıları sonrasında terörizmle küresel boyutta girilen mücadele gibi ortaya çıkan yeni sorunların, düşünsel altyapısını oluşturma çabaları ile güvenliğin tanımını yukarıda anlatıldığı üzere hem derinleştirilme hem de genişletilme ihtiyacı ile bir kez daha değişime uğramıştır.

Uluslararası ilişkilerdeki güvenlik çalışmaları, güvenlik konusunu, tabii oldukları teorilerin iz düşümünde ele alırlar. Bu sebeple asıl teorinin çıkış noktasındaki tarihsel gerçeklik, sadece teoriyi belirlemekle kalmaz onun her konudaki davranışına da yön verir.

Bu çalışmada ise son yıllardaki güvenlik algılamasının; 11 Eylül saldırıları sonrasındaki süreçte yaşananlardan, Avrupa Birliği'nin metinlerinde geçenlerden, Akdeniz Havzası'nda yaşanan kitlesel göç olaylarından ve Avrupa'da yaşanan terör faaliyetlerinden yola çıkarak "sınır güvenliğine" dönüştüğü değerlendirilmiştir.

Güvenlik sadece devletin bekası olarak algılanmamalıdır. Güvenlik; bireyin, toplumun, toplumun oluşturduğu devletin ve tüm bunlara ait maddi kapasite ve sahip olunan tüm ortak değerlere, sınırların ötesindeki bir kaynaktan fiziken ya da düşünsel boyutta ya da sınırların ötesindeki kaynaktan düşünsel boyutta gelip ancak sınırların içerisinde içselleştirilerek fiziki tehtide dönüşen her türlü duruma karşın sağlanması gereken bir kavramdır.

Mevcut tüm sınır güvenliği sistemlerinin ve düşünce alt yapısının günümüzde yaşananlara cevap veremediği ve sınırların tam olarak korunamadığı değerlendirildiğinden, çalışmada, sınır güvenliğine yeni bir yaklaşım geliştirebilmek hedefi güdülmüştür. Tehdidi yok etme ya da engelleme noktasında uygulanan tüm yaygın yöntemlerin başarısız olmalarının sebebi sınırları korumaya ya "0" noktasında başlamaları ya da bunu güç kullanarak yıkıcı bir şekilde farklı coğrafyalarda yapmalarındır. İlk yöntem çok düşük bir yüzdede işe yararken ikinci yöntem uzun vadede dengeleri bozarak devletin düşman sayısını arttırmakta ve sınırların güvenliğini geleceğe dönük olarak daha ciddi tehlikelere gebe bırakmaktadır.

Bu çalışmada çözüm için yapılması gerekenin; tüm teori ya da yaklaşımların, toplumları olumsuz reaksiyon vermeye itecek yanlarının törpülenerek, geriye kalanlardan oluşan bir düşünce sistemi ve buna ilişkin bir yol haritası oluşturmak olduğu değerlendirilmiştir.

Bahse konu düşünce sistemini ve yol haritasını oluşturabilmek adına; çözümün, bizzat sorunun kendisi olduğunu tarif etmeye çalışan Gramsci'den ve onun hegemonya

kavramından faydalanılmıştır. Bu yeni düşünce yapısı her şeyden önce belirli bir ideolojiye sahip olmalıdır. Bu ideolojinin kesinlikle tüm kimliklerden arındırılmış evrensel değerler içermesi ve ideolojinin diğer toplumlara anlatılabilmesi için diğer toplumlarla ortak paydada buluşma yollarının aranması gerekmektedir. İdeolojiyi ortaya koyanların da söyledikleri ve yaptıkları ile tutarlı bir hal izlemeleri, rol model olarak kabul görmeleri açısından dışarıya aykırı bir izlenim vermemeleri gerekir. Kalp ve gönüllerin (minds and hearts) kazanılması ile karşı toplumların gönül rızaları ile sisteme dâhil olmaları sağlanmalıdır. Başat aktör asla kendini ön planda göstermemeli; yapı, bir üst yapının kontrolünde yönetilmelidir. Eğitim ve kültür faaliyetleri ile toplumlar üzerinde ideolojinin devamlılığı sağlanmalıdır. Tüm bunları yaparken de tarafların toplam kazanç ve faydalarının olması gerekir ki refah dağılımı adaletli olsun ve sistemin rıza odağının kaybedilmesinin önüne geçilebilsin.

İdeolojinin toplumca kabul edilmesi bir anda olacak bir gelişme değildir. Toplumun her kesiminin, ideoloji üzerinde onayının alınması ile gerçekleşebilecek hegemonya tesisi ciddi bir çabanın zamana yayılmasını gerektirir. Geçen sürede, ideolojinin halk üzerinde yaygın kabulüne ulaşabilmek için ortaya çıkan fikir çatışmalarının üstesinden ustalıkla gelmek gerekir. Bu durumda ancak ideoloji içindeki bazı fikirlerin yumuşaması ve karşı fikirlerden etkilenecek onların da bir kısmını ideoloji içine dahil edilmesiyle olur.

Bireylerin ya da toplulukların karşılıklı anlayış göstererek fikirlerinden taviz vermeleri ve karşı tarafın fikirlerinden kendi fikirlerine ekleme yapmaları sonucunda ideoloji yeni bir şekle bürünür ve toplumun büyük çoğunluğunun rıza ile desteğini alır. Bu rızanın sağlanması da iktidara açılan kapıyı aralar.

Ancak bu altyapı ile üst yapının birleşmesinden doğacak tarihsel blok ve rızaya dayalı hegemonya kesinlikle tarafların karşılıklı çıkar ilişkilerinin yüksek seviyede olması gereken bir düzende olmak zorundadır. Gelişmiş devletler artık sınır güvenliklerini sağlayabilmek istiyorlarsa ellerinde bulundurdukları refah seviyelerinden taviz vererek, bunları esasen kazandıkları diğer devletlerle ve o devletlerin milletleri ile paylaşmak zorundadır. Bu paylaşım tabiatıyla eşit seviyede olmak zorunda değildir. Ancak eskiye nazaran daha yüksek bir seviyede olması gerektiği aşikârdır.

Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisi'nin Hegemonya kavramının açıklanması konusunda yerli ve yabancı hemen hemen tüm yazarlar Cox'la Gramsci'yi yazılarında ard arda açıklarlar. Çalışmada bu iki düşünürün, fikirleri dokuz ana başlıkta özetlenmiş ve formülize edilmiştir. Bu dokuz başlığı bir yol haritası sayarak, uygulandıkları takdirde, rızaya dayalı bir hegemonyanın bölgesel anlamda kurulabileceği ve günümüz koşullarında sınır güvenliğini sağlamak konusunda, fiziki önlemlere bir destek unsuru olup olmayacağı araştırılmıştır. Bu konuda da Avrupa Birliği'nin kendi ilan ettiği olan Komşuluk Politikaları ile etrafında bir güvenlik halkası yaratıp yaratamadığını, sebepleriyle birlikte araştırılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu sayede de “Eleştirel Uluslararası İlişkiler Teorisi'nin rızaya dayalı hegemonya kavramı, mevcut konvansiyonel sınır güvenliği yöntemlerine bir alternatif ya da destekleyici olacak şekilde kullanılarak “sınır güvenliği” tesis edebilir mi?” sorusuna cevap aramaya çabalanmıştır.

Komşuluk Politikası bir “benzetim” projesi ya da genel tabiriyle “Avrupalılaştırma” olarak değerlendirilebilir. Birlik, herhangi bir şekilde tam üyelik vadi bulunmadan, bu devletleri, yapacakları değişim sonunda kazançlı çıkacaklarına ikna ederek, kendine benzetmeye çalışmaktadır. Birlik, karşıdaki devletleri bir noktada kendine benzetmekte ve adeta hiyerarşik bir dış yönetim sergilemektedir. Sergilenen bu yönetim modeli, Birliğe uyum sağlama konusunda, karşı tarafa neler yapacaklarını göstermekten ibarettir.

Bu durum, Gramsci'deki ideolojinin, diğer ideolojilerle çatışması konusunda Parti'nin, karşı taraftaki fikirleri de kendi himayesine alarak, onlara yeni dönemde kendilerine bir yer bulacaklarını göstermeye çalışan, Mevzi Savaşı'ndan farklıdır. Burada yapılan şey Birliğin herhangi bir taviz vermeden, karşı tarafın fikir ve yapısını değiştirmek istemesidir. Bu tutum yanlıştır. İdeolojinin tek taraflı olarak dayatılması uzun vadede ne yapılırsa yapılsın tepki alacaktır.

Günümüz Akdeniz Havzası ve Ortadoğu'sunun büyük bir kesimi zayıf veya diktatör rejimlerle yönetilmektedir. Amerika'nın kendi hegemonyasını kurarken dünya üzerinde olan düzen ve bu düzende rol alan güçlü aktörler artık tarihte kalmıştır. Soğuk Savaş döneminde de aynı zayıf veya diktatör yönetimler mevcuttur, ancak bu yönetimler taraf oldukları blok tarafından himaye edildiklerinden asıl güç Amerika ve Sovyetlerdir. O

yıllardaki terörist faaliyetler bile blokların desteğinde gerçekleşirken, ülkelerdeki iç karışıklıklar ya da istikrarsızlıklar belirli bir amaca hizmet etmektedir.

Günümüzde ise durum farklıdır. Küreselleşme etkisi ile yaşanan iletişim teknolojisindeki gelişmeler ve dünyadaki tüm insanlığın birbirinden haberdar olma durumu toplulukları etkilemektedir. Toplumlar bu etkileşimi iki yönlü yaşamaktadırlar. Değişimin iyiye doğru yaşandığı toplumlarda küreselleşmenin faydaları yaşanmaktayken, değişimin kötüye gittiği toplumlarda ise sonuçlarının nerelere kadar varacağı kestirilemeyen kargaşalar yaşanabilmektedir.

Soğuk Savaş zamanındaki ortam, günümüzdeki duruma göre nispeten toplumları ve devletleri ikna etme konusunda daha kolay bir haldeydi. Cox'un anlattığı İngiltere ve Amerika'nın kurduğu hegemon dünya düzenlerine günümüzde aynı metodlarla ulaşmanın imkânı yoktur. İngiltere dünya üzerinde karşısında durabilecek bir güç yokken hegemonyasını kurarken, Amerika bir düşman korkusu karşısında hegemonyasını kuvvetlendirmiştir.

AB ise kendisine çok da sempatiyle yaklaşmayan, güçlü yönetimlere veya yönetim geleneklerine sahip olmayan, karmaşık yapıli toplumlara karşı hegemonyasını kurmak istemektedir. Üstelik bunu yaparken de İngiltere ve Amerika gibi güç kullanmaktan da kaçınmaktadır. Bir yandan sınırlarının güvenliğini sağlamaya çalışırken, diğer yandan etrafında bir pazar yaratmak isteğindedir. Böylesine karmaşık yapılar dünyanın diğer bölgelerinde de mevcuttur.

Bu sebeplerle artık yeni bir çağa girilmiştir. Bu yeni çağda hegemonya kurulması için büyük devletlerin “herşeyin iyisi, fazlası bana; kalanı size” anlayışından vaz geçmeleri, bir şirketin kazancı sonucunda çalışanlarına kardan prim vermesine benzer bir şekilde yıllarca kazanan bu devletlerin, kazançlarından diğer toplumlara pay vermeleri gerekmektedir.

Uzun vadede liberal ekonominin yaratmak istediği ve kapitalist sistemin de mallarını satabilmek adına desteklediği “güçlü orta sınıfın” batı toplumlarında yaratıldığı gibi üçüncü dünya ülkelerinde de orta sınıf ülkelerin sayısının artırılması gerekmektedir.

Bu yeni yaklaşım büyük bir ihtiyaçtan doğmaktadır. Liberal sistemde geçerliliği kanıtlanmış “orta sınıfın güçlülüğü ekonomiyi canlandırır” savının uluslararası sistemde de güvenlik yaratılması adına uygulanması gerekir.

Avrupa Birliği özelinde eğer bir devlet sınır güvenliğini hegemonya tesis ederek sağlamlaştırmayı düşünüyorsa karşısındaki muhatabına vaadler vermek yerine öncelikle ona refahı göstermek zorundadır. Toplum refaha bir kez ulaştığı takdirde ondan vazgeçmemek için gerekli her önlemi almaya gönüllü olacaktır. Bu gümrük vergilerini kaldırarak o ülkenin mallarını kolaylıkla size satmasını sağlamakla, o ülkenin varsa size olan borçlarını tamamen silmek ya da azaltmakla, doğrudan yatırımlar konusunda o ülkenin hedef gösterilmesiyle ya da direkt yapılacak koşullu ciddi miktardaki yardımlarla olabilir.

İş ve aş imkânına kavuşan toplum bunun hegemon gücün yardımları ile olduğunu bildiğinde, ideolojik olarak da başat aktöre yakınlaşacaktır. Amerika bu durumu esas hegemonyasını kurduğu Japonya ve Almanya’da ciddi bir şekilde uygulamıştır.

Hegemonya tesis etmek fedakarlık gerektiren ancak sonucunda iktidar olan bir süreçtir. Başat aktör olmak isteyen devlet ya da devletler topluluğu bu niyetlerini gerçekleştirmek için uzun vadede düşünmelidirler. Gramscide ideolojilerin yumuşaması ile kendini gösteren ilk başlarda kaybedilmiş gibi gözükkenler, esasında karşı tarafın da içselleştirilip kazanılması ile uzun vadede, iktidara giden yolda kazanca dönüşür.

Hegemonya tesisinde beyin olan devletle, kalp olan halkın her ne kadar aynı anda kazanılması en uygun şart olsa da kalbin beynin çalışması için gerekli olduğu unutulmamalı ve uzun vade de halkın kazanılmasının gerekliliği daha önemli olarak görülmelidir.

Sonuç olarak hegemonya tesisi için yol haritası olarak belirlenen dokuz ana başlığın uygulandığı takdirde, yukarıda son olarak eklenenlerin de dikkate alınması ile hegemonyanın diğer devlet ve halklar üzerinde tesis edilebileceği, karşılıklı çıkardan diğer devlet ya da toplumun aldığı payın büyüklüğü ölçüsünde de bu hegemonik sistemin her anlamda başat aktör lehine süreceği, başat aktörün, ideolojisine yaklaştırdığı diğer devlet

ve halkların da kendisi ve sınırları için bir tehlike yaratmayacağı, dolayısıyla sınır güvenliğini tesis etmede hegemonyanın yardımcı bir güç olarak kullanılabilceği değerlendirilmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Acun, Fatma (2002), “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması”, **Türkler**, 9, 899-908, http://yunus.hacettepe.edu.tr/~facun/Klasik_donemde_timar_sistemi.pdf (13.05.2015).

Ağır, Bülent Sarper (2003), “Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Düzenine Kurumsal Bir Bakış”, **Avrasya Dosyası**, 9 (2), 125.

_____ (2015),”Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme, Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 11 (22), 100, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/guvenlikstrtrj/article/view/5000148026/5000134763> (02.02.2016).

Anderson, Malcolm ve Borth, Eberhart (2001), **The Frontiers of the, European Union**, New York: Palgrave.

Andrew, Linklater (1996), “The Achievements of Critical Theory”, Steve Smith ve diğerleri (Ed.), **International Theory: Positivism and Beyond içinde** (279-298), Cambridge: Cambridge University Press.

Almond, Gabriel ve Powell, G. Bingham (1966), **Comparative Politics: A Developmental Approach**, Boston: Little Brown.

Altunışık, Meliha Benli (1997), “Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye”, Eralp, Attila (Ed.), **Türkiye ve Avrupa içinde** (351-383), Ankara: İmge Kitabevi

Arı, Tayyar (2010), **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Bursa: MKM Yayıncılık.

- Arıboğan, Deniz Ülke (2005), **Tarihin Sonundan Barışın Sonuna: Nefretten Teröre**, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Arslan, Okan ve Arı, Selçuk (2004), **Amerika: Özgürlük Havarisi mi Yoksa Günah Keçisi mi?**, Ankara: Platin Yayınları.
- Ashcroft, Bill ve diğerleri (1998), **Key Concepts in Post-Colonial Studies**, Londra ve New York: Routledge Press.
- Ashley, R. K. (1981), "Political Realism and Human Interests", **International Studies Quarterly**, Symposium in Honor of Hans J.Morgenthau, 25(2), 204-205.
- Atalar, Ömer (2002), **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları Uzmanlık Tezi**, Ankara: Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı.
- Ateş, Davut (2009), "Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm/Realizm Tartışması ve Disiplinin Özerkliği", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 10 (17), 11-25.
- Ateş, Ahmet (2012), **1952-2011 Yılları Arası Mısır Dış Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Attina, Fulvio (2003), "The Euro-Mediterranean Partnership Assessed: The Realist and Liberal Views", **European Foreign Affairs Review**, 8 (2), 11.
- Aval, Burhanettin Selçuk (2012), **Saddam Hüseyin ve Bin Ladin'in Ele Geçirilmesinin Uluslararası Kamuoyuna Sunumunun Hegemonya Kavramı Kapsamında Karşılaştırılması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Avrupa Birliği (2015), **Erasmus Mundus Programı**, http://eacea.ec.europa.eu/erasmus_mundus/programme/about_erasmus_mundus_en.php (12.03.2015).
- Avrupa Atom Enerjisi Topluluğunu Kuran Antlaşma (1957), <http://www.ikv.org.tr/images/files/A3-tr.pdf> (12.12.2014).

Avrupa Ekonomik Topluluğunu Kuran Antlaşma (1958), <http://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf> (12.12.2014).

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (1995), **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Barcelona Bildirgesi, Çalışma Programı, Avrupa-Akdeniz Konferansı**, Ankara

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (1999), **Akdeniz’de Barış, Refah ve İstikrara Yatırım: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı**, Ankara.

Ayvaz, Mukaddes (2009), **Avrupa Komşuluk Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydın, Mustafa ve Açıkmeye, Sinem (2008),”İslam Örneğinde Küreselleşen Dünyada Kimliğe Dayalı Güvenlik Tehditleri”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi, Güvenlik Özel Sayısı**, 5 (18), 205.

Bahadır, Gürhan (2009), “Dokuzuncu ve Onuncu Yüzyılda Bizans-Abbasi Sınırı”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, 28 (46), 163-179.

Bakan, Ayşe Zerrin (2007), “Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Güvenlik Teorileri ve Türkiye’nin Güvenlik Algılamaları”, **21. Yüzyıl Dergisi**, Ekim-Kasım-Aralık Sayısı, 40.

Baldwin, D.A. (2003), “Güvenlik Kavramı”, **Avrasya Dosyası**, Yaz, 9 (2), 5-35.

Ballı, Esra ve Pehlivan, Gülçin Güreşçi (2013), “Avrupa Komşuluk Politikası’nın Ülkeler Üzerindeki Ekonomik Etkileri”, **International Conference On Eurasian Economies 2013, Session 7b: Uluslararası Ticaret III**, 518-523.

Balzacq, T. (2003), **Qu’est-ce que La Sécurité Nationale**, **Revue Internationale et Stratégique**, 4 (52), <http://www.cairn.info/revue-internationale-et-strategie-2003-4-page-33.html> (03.03.2015)

Baran, Paul A (1957), **The Political Economy of Growth**, New York: Monthly Review Press.

Baylis, John (2001), “International and Global Security in the Post-Cold War Era”, John Baylis ve Steve Smith (Ed.), **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations içinde** (255), Oxford: Oxford University.

Baysal, Başar ve Lüleci, Çağla (2015),”Kopenhag Okulu ve Güvenikleştirme Teorisi”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi, Harp Akademileri Yayınları**, 11 (22), 68-69. http://www.harpak.edu.tr/saren/gsd/oncekisayilar/GSD_sayi_22_TRliste.html (02.03.2016).

Belâzurî (2002), **Futûhu'l-Buldân**, (Çev. Mustafa Fayda), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Benz, A. (2007), “Entwicklung von Governance im Mehrebenensystem der EU”, Ingeborg Tömmel (Ed.), **Die Europäische Union içinde** (36-57), Almanya: VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Berber, Seçkin (2009), **Ortadoğu'nun Demokratikleşmesi Bağlamında Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Beutler, Bengt (t.y.), **The Significance of Fundamental Rights in the Process of European Integration and in the European Union, Human Rights Education and Practice in Turkey in the Process of Candidacy to the EU**, (5), İstanbul: Marmara University European Community Institute Publication.

Bhabba, Homi K. (1994), **The Location of Culture**, Londra ve New York: Routledge Press.

Birdişli, Fikret (2014), “Eleştirel Güvenlik Çalışmaları Kapsamında Frankfurt Okulu ve Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Sorunlarına Eleştirel Bir Yaklaşım: Galler Ekolü”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, (20), 229-256, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Bilge, Sadık Müfit (2000), “Macaristan'da Osmanlı Hâkimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve**

Uygulama Merkezi Dergisi, (11), 33 - 81, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1267/14566.pdf> (13.05.2015)

Bilgin, Pınar (2012), “Turkey and EU/rope: Discourses of Inspiration/Anxiety in Turkey’s Foreign Policy”, **Review of European Studies**, 4 (3), 111-112.

Birkenhead, The Rt. Hon. The Earl of Birkenhead, Lord Rector of Glasgow University (1923), **Idealism in International Politics**, Glasgow: Peterborough Press Limited.

Birleşmiş Markalar (2012), **Fas Ülke Raporu**, <http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Fas.pdf> (12.08.2015).

Birleştirme Antlaşması (Merger Treaty) (1965-1967), (1987), Treaties Establishing the European Communities; Treaties Amending These Treaties Single European Act içinde (823-875), http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act/treaties_establishing_the_european_communities_single_european_act_en.pdf (12.12. 2014).

Brewer, Anthony (2011), **Marksist Emperyalizm Teorileri: Eleştirel Bir Analiz**, (Çev. Cansu Aksu), İstanbul: Kalkedon.

Brzezinski, Zbigniew (1998), **Büyük Satranç Tahtası**, İstanbul: Sabah Kitapçılık Yayınları.

Booth, Ken ve diğerleri (1991),”Security and Emancipation”, **Review of International Affairs**, 17 (4), 313-326.

Bozkurt, Enver ve diğerleri (2008), **Avrupa Birliği Hukuku**, Ankara: Asil Yayınları.

Börzel, T. (2007), **European Governance – Verhandlungen und Wettbewerb im Schatten der Hierarchie**, 61-91, http://www.diss.fu-berlin.de/docs/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDOCS_derivate_000000000862/2007-1_Boerzel.pdf (12.03.2016).

Buchanan, Paul G. (2000), “Note sulla ‘Escuela Italiana: Using Gramsci in the Current International Moment””, **Contemporary Politics**, 6 (2), 105.

Bukharin, Nikolai I. (2009), **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**, (Çev. Uğur S. Akalın), İstanbul: Kalkedon.

Bull, Hedley (1977), **Anarchical Society: A Study of Order in International Politics**, Basingstoke: Macmillan Press.

Buzan, Barry (1983), "People, States & Fear", **The National Security Problem in International Relations**, Brighton: Harvester Books.

_____ (1987), "An Introduction to Strategic Studies: Military", **Technology and International Relations**, Londra: Macmillan.

_____ (1991), "People, State and Fear", **An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era**, Londra: Harvester Wheatsheaf.

_____ (1997), "Rethinking Security after the Cold War", **Cooperation & Conflict**, 32, (1), 5-28.

_____ (2004), **From International to World Society: English School Theory and the Social Structure of Globalization**, Cambridge: Cambridge University Press.

Buzan, Barry ve diğerleri (1998), **Security: A New Framework for Analysis**, Londra: Lynne Rienner.

Buzan, Barry ve Ole Wæver (1997), "Slippery? Contradictory? Sociologically Unstable? The Copenhagen School Replies", **Review of International Security**, 23 (2), 143-152

Buzan, Barry ve Lene Hansen (2007), **International Security**, Londra: Sage Publications.

Cansever, Meltem (1987), **Avrupa Tek Senedi**, No.43, İstanbul: İKV Yayınları.

Cardoso, Fernando H. ve Enzo, Faletto (1979), **Dependency and Development in Latin America**, (Çev. Marjory M. Uriguidy), California: University of California Press.

Cardwell, P. J. (2011) ,” EuroMed, European Neighbourhood Policy and the Union for the Mediterranean: Overlapping Policy Frames in the EU’s Governance of the Mediterranean”, **Journal of Common Market Studies**, 49 (2), 219-241, http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-5965.2010.02119.x/epdf?r3_referrer=wol&tracking_action=preview_click&show_checkout=1&purchase_referrer=onlinelibrary.wiley.com&purchase_site_license=LICENSE_DENIED (01.05.2016)

Carnoy, Martin (2001), “Gramsci ve Devlet”, **Praksis**, (3), 252-278.

Carvalho, Benjamin ve diğ erleri (2011), “The Big Bangs of IR: The Myths That your Teachers Still Tell You about 1648 and 1919”, **Millennium: Journal of International Studies**, 39 (3), 735-758.

Caşın, M. H. ve diğ erleri (2007), **Küreselleşmenin Avrupa Birliğ i Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi**, **Avrupa Birliğ i**, 1. Baskı, İstanbul: Nokta Kitapevi.

Childs, Peter ve Williams, Patrick (1997), **An Introduction to Post-Colonial Theory**, Londra: Prentice Hall.

Commission of The European Communities [CoEC] (2004), **European Neighbourhood Policy Strategy Paper**, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0373&from=EN> (02.06.2015).

Corradetti, Claidio (t.y.), **The Frankfurt School and Critical Theory**, http://papers.ssm.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2211197 (06.11.2013).

Cox, Robert W (1981), “Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory”, **Millenium**, 10 (2), 127-155.

_____ (1987), **Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History**, New York: Colombia University Press.

Crehan, Kate (2006), **Gramsci Kültür Antropoloj i**, (Çev. Ümit Aydoğ muş), İstanbul: Kalkedon.

- Çakmak, Tülay (2003), “Çin’in Han Hanedanlığı’nın Hsiung-nulara (Hun) Yönelik Sınır Stratejisi”, **Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, (22), 209.
- Çalık, Nuray (2013), **Amerika Birleşik Devletleri’nin 11 Eylül Sonrası Asya Pasifik Politikası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çalış, Şaban ve Özlük, Erdem (2007), ”Uluslararası ilişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (17), 225-243.
- Çayhan, B.Esra (2002), ”Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye: European Security and Defence Policy and Turkey”, **Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (3), 42-55.
- Çavuşoğlu, Naz (1997), **Anayasa Notları**, İstanbul: Beta Yayınları.
- Çelenk, Hakan (07 Ocak 2016), **Can pazarında göçmen rantı**, Posta Gazetesi <http://www.posta.com.tr/turkiye/YazarHaberDetay/Can-pazarinda-gocmen-ranti.htm?ArticleID=320819> (12.12.2016).
- Çetinkaya, Şeref (2012-2013), ”Güvenlik Algılaması ve Uluslararası İlişkiler Teorilerinin Güvenliğe Bakış Açıları”, **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler Dergisi**, (2), 255-256.
- Çiftçi, Kemal (2010), **Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası**, 1. Baskı, Ankara: Siyasal Kitapevi.
- D. Twitchett ve J. K. Fairbank (2008), “The Qin and Han Empires (221 B.C.-A.D. 220.)”, **The Cambridge History of China (Volume I)**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dağı, İhsan ve Polat, Necati (2004), **Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara: Liberte Yayınları.

- Dedeoğlu, Beril (2008), **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.
- Del Sarto, Raffaella A. (2016), "Normative Empire Europe: The European Union, its Borderlands, and the 'Arab Spring'", **JCMS**, 54 (2), 216.
- Derisbourg, Jean-Pierre (1997), **The Euro-Mediterranean Partnership since Barcelona, The Euro-Mediterranean Partnership: Political and Economic Perspectives**, Richard Gillespie (Ed.), Londra ve Portland.
- Devetak, Richard (2005), "Critical Theory", Scott Burchill ve diğerleri (Ed), **Theories of International Relations içinde** (137-160), New York: Palgrave MacMillan.
- Diener, Alexander C. ve Hagen, Joshua (2010), **Borderlines and Borderlands: Political Oddities at the Edge of the Nation-State**, Maryland: The Rowman & Littlefield Publishing Group, Inc.
- Diriöz, Ali Oğuz (2011), "Bağımsızlığından Günümüze Tunus'a Kısa Bir Bakış", **Ortadoğu Analiz**, 3 (36), 82.
- Doğan, B. B. (2010), "Klasik Liberal Teoride Bireyciliğin Yeri ve Önemi İle Bireycilik ve Kalkınma Sorunsalı Arasındaki Etkileşimler", **Mevzuat Dergisi**, <http://www.mevzuatdergisi.com/2010/08a/01.htm> (02.02.2013).
- Dougherty, James E. ve Pfaltzgraff, Robert L. (1990), **Contending Theories of International Relations**, 3. Baskı. New York: Harper Collins Publishers, Inc.
- Dunne, Tim (1998), **Inventing International Society: A History of the English School**, Londra: Macmillan.
- _____ (2001), "Liberalism", Baylis, J. ve Smith, S. (Ed.), **The Globalization of World Politics**, London: Oxford University Press.
- Duparc, Christiane (1992), **The European Community and Human Rights**, Lüksemburg: Office for Official Publications of the European Communities.

Dünya Bankası Veri Bankası (2015), **Tablo 6**, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=jobs#> (05.08.2015).

Dünya Bankası Veri Bankası (2015), **Tablo 10**, <http://databank.worldbank.org/data/report.aspx?source=world-development-indicators#> (08.08.2015).

Dünya Bankası Veri Bankası (2015), **Tablo 12**, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (08.08.2015).

Dünya Bankası Veri Bankası (2015), **Tablo 13**, http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?Code=NY.GDP.MKTP.KD.ZG&id=af3ce82b&report_name=Popular_indicators&populartype=series&ispopular=y# (06.08.2015).

Dünya Bankası Veri Bankası (2015), **Tablo 14**, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=jobs#> (05.08.2015).

Dünya Bankası Veri Bankası (2015), **Tablo 16**, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators#> (12.08.2015).

Dünya Bankası Veri Bankası Nüfus Verileri (2015), http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?Code=SP.POP.TOTL&id=af3ce82b&report_name=Popular_indicators&populartype=series&ispopular=y (12.08.2015).

Düşünce Platformu, http://www.felsefe.gen.tr/ludwig_andreas_feuerbach_kimdir.asp (25.10.2014)

Düşünce Platformu, http://www.felsefe.gen.tr/georg_wilhelm_friedrich_hegel_kimdir.asp (25.10.2014)

Düzgüt, Senem Aydın (2013), “Avrupa Birliği Genişlemesi ve Komşuluk Politikası”, Ayhan Kaya (Ed.), **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz: Avrupa Birliği’ne Giriş**, 1. Baskı içinde (63-75) , Ankara: Hiperlink Yayınları

Düzgüt, Senem Aydın ve Beşgül, Özge Onursal (2013), “Avrupa Birliği’nin Tarihsel Gelişimi” Ayhan Kaya (Ed.), **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz: Avrupa Birliği’ne Giriş**, 1. Baskı içinde (21-35), İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Edizioni Plus (t.y.), **Lungarno Pacinotti**, Pisa: Pisa University Press.

Efe, Haydar (2007), “AB’nin Gelişen “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası” ve Türkiye”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9 (3), 127–145, <http://iibfdergisi.gazi.edu.tr/index.php/iibfdergisi/article/viewFile/135/126> (12.12.2014).

_____ (2010), “Avrupa Birliği ’nde İnsan Haklarının Gelişimi: Evolution of Human Rights in the European Union”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (5), 47-67 <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sbedergi/article/viewFile/5000120161/5000110836> (02.06.2013).

Eken, Mehmet Evren (2014), “Feminizm, Maskülnitive Uluslararası İlişkiler Teorisi: Uluslararası Siyasetin Toplumsal Cinsiyeti”, Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı içinde (443-492), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Ekşi, Muhammet, **AB’nin Akdeniz Güvenlik Stratejisi: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Küresel ve Bölgesel Çalışmalar**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

El Fegier, Moataz, (t.y.), **Human Rights and The European Neighborhood Policy: Europe Retreats, Southern Mediterranean States Hostile to Human Rights in The Ascendant**, www.ecfr.eu/page/-/.../el%20fegier%20paper.pdf, (01.12.2015)

Emerson, Michael ve Noutcheva, Gergena (2003), **Linking Economic, Institutional and Political Reform: Conditionality within the Euro-Mediterranean Partnership**, Lisbon: Euromesco Paper.

_____ (2005), **From Barcelona Process to Neighbourhood Policy assessments and Open Issues**, CEPS Working Document, 220, 3.

Engels, Friedrich (1959), **Anti-Dühring: Herr Dühring’s revolution in science**, Foreign Languages Pub. House.

- Embel, Ersin (2004), **Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ENPI (2014), **Avrupa Birliği Komşuluk Politikası**, http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm (12.02.2014).
- Erdenir, Burak (2005), **Avrupa Kimliği**, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Erdkamp, Paul (2007), **A Companion to the Roman Army**, Blackwell Publishing.
- Erdoğan, İbrahim (2013), “Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı”, **Gazi Üniversitesi Dergisi Akademik Bakış Dergisi**, 6 (12), 265-292.
- Ersoy, Eyüp (2014), “Realizm”, Ramazan Gözen (Ed), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı içinde (159-188), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Erkan, Kamil Efkan (2011), **Kimlik-Güvenlik İlişkisinin Bir Örneği Olarak Avrupa Komşuluk Politikası ve Avrupa Birliği Güvenliği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EuroMeSCo Report (2005), **Barcelona Plus: Toward a Euro-Mediterranean Community of Democratic States**, Lizbon, http://www.euromesco.net/euromesco/media/barcelonaplus_en_fin.pdf (02.02.2014).
- European Commission (1995), **Barcelona Declaration adopted at the Euro Mediterranean Conference**, Brüksel.
- European Commission (2002a), **CARDS Assistance Programme to the Western Balkans: Regional Strategy Paper 2002-2006**, http://www.mathra.gr/files/regional_strategy_paper_en.pdf (22.08.2012).
- European Commission (2002b), **Towards Integrated Management of the External Borders of the Member States of the European Union**, COM (2002) 233, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52002DC0233> (25.03.2012).

- European Commission (2003a), **A Simple and Paperless Environment for Customs and Trade**, COM(2003) 452, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52003DC0452\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52003DC0452(01)) (03.08.2013).
- European Commission (2003b), **The Role of Customs in the Integrated Management of External Borders**, COM (2003) 452, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=URISERV:l11019> (03.08.2013).
- European Commission (2003c), **Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours**, Brüksel, COM 104 final,2003, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com03_104_en.pdf (02.05.2014).
- European Commission (2004a), **‘Eurobarometer 62’, Standard Eurobarometer**, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb62/eb62_en.htm (03.16.2014).
- European Commission (2004b), **European Neighbourhood Policy Strategy Paper**, COM (2004) 373Final, http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm (02.05.2014).
- European Commission (2004c), **European Neighbourhood Policy Country Report Jordan,(Staff Working Paper)**,COM (2004) 373, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/jordan_enp_country_report_2004_en.pdf (06.01.2015).
- European Commission (2004d), **European Neighbourhood Policy Country Report Palestinian Authority of the West Bank and Gaza Strip, (Commission StaffWorkingPaper)**,COM (2004) 373, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/pa_enp_country_report_2004_en.pdf (16.07.2013).
- European Commission (2006), **European Neighbourhood and Partnership Instrument Syrian Arab Republic Strategy Paper 2007-2013 and National Indicative Programme 2007-2010**, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_israel_en.pdf (05.05.2012).
- European Commission (2010a), **Implementation of EU Neighbourhood Policy in 2009: Progress Report Tunisia**, Brüksel, http://aei.pitt.edu/39591/1/SEC%282010%29_514.pdf (31.03.2015).

European Commission (2010b), **Implementation of EU Neighbourhood Policy in 2009: Progress Report Egypt**, Brüssel, http://aei.pitt.edu/39591/1/SEC_%282010%29_517.pdf (31.03.2015).

European Commission (2010c), **Implementation of EU Neighbourhood Policy in 2009: Progress Report Morocco**, Brüssel, http://aei.pitt.edu/39591/1/SEC_%282010%29_521.pdf (31.03.2015).

European Commission (2011a), **Boosting Twinning Co-operation in the Neighbouring Countries?** Retrieved from, http://ec.europa.eu/enlargement/taiox/what-istaiox/index_en.htm (06.01.2015).

European Commission (2011b), **What is TAIEX?** Retrieved from, http://ec.europa.eu/enlargement/taiox/what-is-taiox/index_en.htm (26.08.2015).

European Commission (2011c), **The European Commission boosts the number of Erasmus Mundus scholarships for South Mediterranean students**, MEMO/11/637, Brüssel, [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-11-637_en.htm?locale=en](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-11-637_en.htm?locale=en) (12.03.2015).

European Commission [IoENP2011SA] (2012), **Joint Staff Working Document: Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2011 Statistical Annex**, [http://aei.pitt.edu/39656/1/SWD_\(2012\)_122.pdf](http://aei.pitt.edu/39656/1/SWD_(2012)_122.pdf) (12.03.2015).

European Commission (2013), **Joint Staff Working Document, Implementation of the European Neighbourhood Policy in 2012 Statistical Annex**, Brüssel, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/strategy/statistical_annex_enp_implementation_2012_en.pdf (12.03.2015).

European Commission (2014a), **The EU's Southern Neighbourhood: Macroeconomic Performance and Equity**, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/economic_briefs/2014/eb38_en.htm (18.01.2016).

European Commission (2014b), **European Neighbourhood and Partnership Instrument Algeria Strategy Paper 2007-2013 and National Indicative Programme 2007-**

2010, http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/country/enpi_csp_nip_algeria_en.pdf (02.12.2015).

European Commission (2015), **Towards a new European Neighbourhood Policy, joint consultation paper: Join (2015) 6 final**, Brüksel, <http://ec.europa.eu/enlargement/neighbourhood/consultation/consultation.pdf> (02.05.2016).

European Commission (2016), http://ec.europa.eu/economy_finance/international/neighbourhood_policy/indexen.htm (02.05.2016).

European Commission (t.y.), **SIGMA, undated. Strengthening Governance Systems in Neighbouring Countries**, <http://infoeuropa.md/files/strengthening-governance-systems-in-neighbouring-countries.pdf> (16.09.2015).

European Commission (t.y.), **Eylem Planları**, ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm-164k (12.01.2014)

European Commission (t.y.), **Erasmus Programı**, http://eacea.ec.europa.eu/tempus/programme/about_tempus_en.php#objectives (02.08.2012).

European Council (1993), **Conclusions of the Presidency, Kopenhag**, Brüksel: General Secretariat of the Council.

European Council Presidency Conclusions (1994), **Essen**, www.europarl.eu.int/summits/ess1_en.htm (19.08.2015).

European Council (2000), **Schengen Sözleşmesi Uygulama Anlaşması**, OJ 22.9.2000, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2000.239.01.00.01.01.ENG&toc=OJ:L:2000:239:TOC (03.08.2013).

European Council (2001), **Presidency Conclusions European Council Meeting in Laeken 14 and 15 December 2001**, http://ec.europa.eu/governance/impact/docs/key_docs/laeken_concl_en.pdf (02.03.2012).

- European Council (2002a), **External Borders Control, Removal and Readmission, Recommendations and Best Practices**, Brüksel, <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/catalogue20EN.pdf> (25.03.2012).
- European Council (2002b), **Schengen Information System, SIRENE, Recommendations and Best Practices, 2**, Brüksel, <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Cat.Sch.Vol.2EN.pdf> (25.03.2012).
- European Council (2002c), **Issuing of Visa, Recommendations and Best Practices 3**, Brüksel, <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Cat.Sch.Vol.3EN.pdf> (25.03.2012).
- European Council (2002d), **Police Co-Operation, Recommendations and Best Practices, 4, EU Schengen Catalogue**, Brüksel, https://www.google.com.tr/?gws_rd=cr#q=Police+Co-Operation%2C+Recommendations+and+Best+Practices%2C+Vol.+4%2C+%09EU+Schengen+Catalogue (25.03.2012).
- European Council (2003), **A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy**, Brüksel, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> (02.04.2016).
- European Council (2004a), **The Hague Programme: Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union**, OJ C 53/1, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52005XG0303\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52005XG0303(01)) (25.03.2012).
- European Council (2004b), **Establishing a European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union**, OJ L 349, <http://www.refworld.org/docid/4847e8022.html> (25.03.2012).
- European Council (2006), **Establishing a Community Code on the Rules Governing the Movement of Persons Across Borders (Schengen Borders Code)**, 562/2006 OJ L 105/1, http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2006.105.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2006:105:TOC (25.03.2012).

European Council (2009), **The Stockholm Programme - An Open and Secure Europe Serving and Protecting the Citizens**, 17024/2009, https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-policy/stockholm-programme-open-and-secure-europe-serving-and-protecting-citizens_en (10.08.2015).

European Economic and Social Committee (2011), **OPINION of the European Economic and Social Committee on Promoting representative civil societies in the Euromed region (own-initiative opinion, Rapporteur: Mr Dimitriadis)**, REX/341 - CESE 1395/2011, Brüksel, www.eesc.europa.eu/resources/docs/f_ces9131-2011_tcd_tr.doc (16.09.2015).

European External Action Service (2015), **Strengthening dialogue between Civil Society from the Southern Neighbourhood and the EU**, http://eeas.europa.eu/top_stories/2015/280515_2nd_civil_society_forum_eu-southern_neighbourhood_en.htm (02.04.2016).

European Migration Network (2006), **Impact of Immigration on Europe's Societies**, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/legal-migration/pdf/general/emn_immigration_2006_en.pdf (12.12.2015).

European Neighbourhood Info Centre (t.y.), <http://www.enpi-info.eu/ENI> (01.09.2015).

European Neighbourhood Info Center (t.y.), **EDUCATION WRAP UP Tempus and Erasmus Mundus: Supporting education in the EU Neighbourhood Countries**,³, <http://www.enpi-info.eu/files/publications/Education%20wrap%20up.pdf> (12.03.2015).

European Neighbourhood Info Center (2014), **Learning Without Borders, Education and Training Presspack**, http://www.enpi-info.eu/list_type_med.php?id_type=3 (12.03.2015).

European Neighbourhood Info Centre (2014), **Projects in Action 3: the human face of EU Neighbourhood cooperation**, https://issuu.com/actionglobalcommunicationsltd/docs/magazine_south_en_-_final?e=6346130/9350362 (02.04.2016).

European Parliament (1977), **Joint Declaration by the European Parliament, Council and the Commission concerning the protection of fundamental rights and the ECHR**, Luxemburg, <http://www.cvce.eu/content/publication/2005/6/16/9b6086c8-9763-4355-bf66-3699f1d78b79/publishableen.pdf> (02.06.2013).

European Parliament (2015), **Irregular immigration in the EU: Facts and Figures, Briefing, April 2015**, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/554202/EPRS_BRI\(2015\)554202_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/554202/EPRS_BRI(2015)554202_EN.pdf) (02.04.2016).

Eurostat (2015), **Tablo 15**, http://ec.europa.eu/eurostat/web/european-neighbourhood-policy/enp-south/data/database?p_p_id=NavTreeportletprod_WAR_NavTreeportletprod_INSTANCE_cxr0JVdpB0y2&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-&p_p_col_pos=1&p_p_col_count=2 (05.08.2015).

Evans, Graham ve Newnham, Jeffrey (2007), **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.

Falk, Richard (2004), **Dünya Düzeni Nereye: Amerikan Emperyal Jeopolitikası**, (Çev: Neşenur Domaniç ve Nusret Arhan), 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

Featherstone, Kevin (2002), **Europeanization in Theory and Practice, In Europeanization of Security and Defence Policy**, E. Davidson, ve diğerleri (Ed), Stockholm: Swedish National Defence College.

Forgacs, David (2010), **Gramsci Kitabı: Seçme Yazılar 1916-1935**, (Çev. İbrahim Yıldız), 2. Baskı, Ankara: Dipnot Yayınları.

Frank, Andre G. (1969), **Latin America: Underdevelopment or Revolution**, New York: Monthly Review Press.

_____ (1971), "The Development of Underdevelopment", Robert Rhodes, (Ed.), **Imperialism and Underdevelopment: A Reader içinde** (4-17), New York: Monthly Review Press.

Freyburg, Tina ve diğeri (2009), “EU Promotion of Democratic Governance in the Neighbourhood”, **Journal of European Public Policy**, 16 (6), 916–934, https://www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/european-politics-dam/documents/People/Publications/Democracy_Promotion/EU_Promotion_Freyburg.pdf (11.03.2016).

Frontex (2016), **Mission and Task**, <http://frontex.europa.eu/about-frontex/mission-and-tasks/> (10.02.2016).

Fuller, Graham E. (2010), **İslamsız Dünya**, (Çev. Hasan Kaya), 2. Baskı, İstanbul: Profil Yayıncılık.

Geuss, Raymond (2013), **Eleştirel Teori Habermas ve Frankfurt Okulu**, İstanbul: Kayhan Matbaacılık.

Gözen, Ramazan (2014a), “Önsöz”, Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı içinde (11-14), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

_____ (2014b), “İdealizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ramazan Gözen (Ed.), 1. Baskı içinde (67-120), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Gramsci, Antonio (1971), **Selections from Prison Notebooks**, New York: International Publishers.

_____ (1989), **Selections From the Prison Notebooks**, (Çev. ve Ed. Quintin Hoare ve Geoffrey N. Smith), 10. Baskı, New York: International Publishers.

_____ (2014), **Modern Prens; Machiavelli, Siyaset ve Modern Devlet Üzerine**, (Çev. Pars Esin), Ankara: Dipnot Yayınları.

_____ (24 Aralık 1917), “Kapital’e Karşı Devrim”, **Avanti! Gazetesi**.

Grant C. (2011), **A New Neighbourhood Policy for the EU, Policy Brief**, London: Centre for European Reform, http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/pb_grant_neighbourhood_11march11-170.pdf (14.10.2014)

Guy de Bosschere (1967), **Les Deux Versants de l'histoire**, Paris: Edition Paris.

Güler, Narin (2010), **Barselona Süreci & Akdeniz İçin Birlik**, İzmir: İzmir Ticaret Odası
http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/barselona_sureci_25.06.2012_%2012-37-42.pdf (19.08.2015).

Gümüşçü, Osman (2010), "Siyasi Coğrafya Açısından Sınırlar ve Tarihi Süreç İçinde Türkiye'de Sınır Kavramı", **Bilig Kış**, (52), 79-104.

Güngörmüş Kona, Gamze ve Özonur, Zeynep (2006), **EU Borders and the Problem of Enlargement, "Changes and Transformations In The Socioeconomic and Political Structure of Turkey Within the EU Negotiations"** Kütahya: Stiftung Zentrum Für Türkeisstudien – Universitat Essen Duisburg ve Dumlupınar Üniversitesi, <http://gamzegungormuskona.blogspot.com.tr /2007/08/avrupa-birlii-genileme-sreci-ve.html> (23.02.2015).

Brauch, Hans Günter (2008), "Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü", **Uluslararası İlişkiler**, 5 (18), 1-47.

Haftendorn, Helga (1991), "The Security Puzzle: Theory-Building and Discipline-Building in International Security", **International Studies Quarterly**, 35 (1), 3-17.

Hallet, Edward (1939), **The Twenty Years' Crisis, 1919–1939**, Londra: Macmillan.

Harmand, Jules (2009), **Methods of Colonial Rule**, Brest: Edition Paris.

Harvey, David (2004), **Yeni Emperyalizm**, (Çev. Hür Güldü), İstanbul: Everest yayınları.

_____ (2005), **A Brief History Neoliberalism**, Oxford: Oxford University Press

_____ (2012), **Sermaye Muamması: Kapitalizmin Krizleri**, (Çev. Sungur Savran), İstanbul: Sel yayınları.

Hassner, Pierre (2002), "Fixed Borders or Moving Borderlands?", Jan Zielonka (Ed.), **Europe Unbound: Enlarging and Reshaping the Boundaries of the European Union içinde** 38-50, New York: Routledge.

Hélène, Jorry (2006), “Construction of a European Institutional Model for Managing Operational Cooperation at the EU’s External Borders: Is the FRONTEX Agency a decisive step forward?”, **Research Paper No.6, Challenge Training Seminar on Security, Technology and Borders: EU Responses to New Challenges.**

Hilferding, Rudolf (1995), **Finans Kapital**, 1.Cilt, (Çev. Öner Yılmaz), İstanbul: Belge.

Hobbing, Peter (2005), “Integrated Border Management at the EU Level”, **CEPS Working Document**, (227), Brüksel: [CEPS Publications, http://www.cepspublications.europa.eu/publicat/files/1.26419!menu/standard/file/Klar_Stockholmsprogram.pdf](http://www.cepspublications.europa.eu/publicat/files/1.26419!menu/standard/file/Klar_Stockholmsprogram.pdf) (15.02.2013).

Hobbes, Thomas (2008), **Leviathan**, Forgotten Books.

Hoehn, Andrew R. ve diğerleri (2007), **A New Division of Labor, Meeting America’s Security Challenges Beyond Iraq**, Santa Monica: Rand Corporation, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2007/RAND_MG499.pdf (12.03.2013).

Hollis R. (2012),” No Friend of Democratization: Europe’s Role in the Genesis of the ‘Arab Spring’”, **International Affairs**, 88 (1), 91.

Horvarth, Ronald J. (1972), **A Defination of Colonialism**, *Current Anthropology*, 13 (1), 46.

İktisadi Kalkınma Vakfı (t.y.), **Demokrasi ve İnsan Hakları**, No: 147, İstanbul: İKV.

Iriye, Akira (2002), **Global Community: The Role of International Organizations in the Making of the Contemporary World**, California: University of California Press.

Ishiyama, John (2004), “Does Globalization Breed Ethnic Conflict?”, **Nationalism and Ethnic Politics**, 9 (3), 3.

İpek, Volkan ve Oyman, Çağlar, (2014), “Postkonolyal Teori ve Uluslararası İlişkiler”, Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı içinde (405-442), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

İpşirli, Mehmet (1992), “Beylerbeyi”, **İslam Ansiklopedisi içinde**, 6, (69), İstanbul.

_____ (1994), “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi**, içinde, 1, (225), İstanbul.

İstanbul Ticaret Odası (2013), **Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti Ülke Raporu**, İstanbul: İTO yayınları, www.ito.org.tr/itoyayin/0002421.pdf (12.08.2015)

Jackson, Robert (2000), **The Global Covenant: Human Conduct in a World of States**, Oxford: Oxford University Press

Jackson, Robert H. (t.y.), “The Evolution of International Society”, John Baylis ve Steve Smith (Ed.), **The Globalization of World Politics**, Oxford: Oxford University Press.

Joffe, George (2000), “Europe and the Mediterranean: The Barcelona Process Five Years On”, **The Royal Institute of International Affairs, 2000, Briefing Paper New Series**, (16), <https://www.ciaonet.org/attachments/8445/uploads> (02.08.2014).

Kardaş, Tuncay ve Erdağ, Ramazan (2014), “Postyapısalcılık ve Uluslararası İlişkiler”, Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı içinde (379-404), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Karlık, S. Rıdvan (1998), **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 5. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Kaya, Mehmet Ali (2005), “Anadolu’da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, (38), 11-30, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/35/282.pdf> (05.06.2014)

Kınacıoğlu, Müge (2015), “Eski Şarap Yeni Şişe?: Bölgedeki Son Gelişmeler Işığında A.B. Dış Politikasında Akdeniz Havzası ve Orta Doğu”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 33 (1), 137-156.

Kızılc¸elik, Sezgin (2008), **Frankfurt Okulu**, Ankara: Arı Yayıncılık.

Kızılsümer, Deniz (2005),”Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve İlk Derece Mahkemesi”,
Dokuz Eylül Üniversitesi Journal of Faculty of Business, 5 (2), 26-48.

Koç, Yıldırım (2002), “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası”, **Jeopolitik Dergisi**, Yaz,
(3), www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1325534489a.pdf (19.08.2015).

Konya Ticaret Odası (2008), **Fas Krallığı Ülke Raporu**, Konya: Konya Ticaret Odası
Etüd-Araştırma Servisi, www.kto.org.tr/d/file/fas--ulke-raporu.doc (12.08.2015).

Koyuncu, Çiğdem Aydın (2011),” Dış Politikada Karar Verme Mekanizmalarında Kadının
Yeri”, **Amme İdaresi Dergisi**, 44 (4),100-101.

Köktaş, Arif (2000),”Avrupa Birliği’nde Polis ve Yargısal İşbirliği”, **Polis Bilimleri
Dergisi**, 2 (5-6), 135-150.

Köktaş, Arif ve Yılmaz, Ömer (2010), “Avrupa Birliği Entegre Sınır Yönetimi Modeli:
Schengen Sözleşmesinden Stockholm Programına”, **Polis Bilimleri Dergisi**, 12
(2),1-22.

Krahmann, Elke (2005), **New Threats and New Actors in International Security**, New
York: Palgrave Macmillan.

Krell, Gert (1981), “The Development of the Concept of Security”, Egbert Jahn ve
Yoshikazu Sakamoto (Ed.), **Elements of World Instability: Armaments,
Communication, Food, International Division of Labour içinde** (238–254),
Frankfurt: Campus.

Krause, Keith (1998), “Critical Theory and Security Studies: The Research Programme of
‘Critical Security Studies’”, **Cooperation and Conflict**, 33 (3), 298-333

Ku, Pan ve Shu, Han [HS] (1973), **Han Tarihi: Chung Hua Shu-chü**, Pekin.

Kubalkova, Vendulka ve Cruicksank, Albert (1980), **Marxism-Leninism and the Theory
of International Realitions**, Londra: Routledge.

_____ (1989), **Marxism and International Realitions**, Oxford: Oxford University Press.

Kurtbağ, Ömer (2003),”Avrupa-Akdeniz Ortaklığı: Barcelona Süreci”, **Avrupa Çalışmaları Dergisi**, 3 (1), 73-92, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/1120/13194.pdf> (16.08.2015)

Küçük, Mustafa (2014), “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı içinde (325-378), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Lavanex, S. (2004), “EU External Governance in “Wider Europe””, **Journal of European Public Policy**, 11 (4), 680–700, http://scholar.google.com.tr/scholar_url?url=http://archive-ouverte.unige.ch/unige:77032/ATTACHMENT01&hl=tr&sa=X&scisig=AAGBfm3xsbM6HZPrhwtL8uHrGirbAEZcgQ&nossl=1&oi=scholar&ved=0ahUKewiXpar688LMAhVFthQKHS6TBmIQgAMIJSgAMAA (12.03.2016).

Lavanex, S. ve F. Schimmelfenning (2009), “EU Rules Beyond EU Borders: Theorizing External Governance in European Politics”, **Journal of European Public Policy** 16 (6), 791–812, <https://www.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/european-politics-dam/documents/People/Publications/Europeanization/Rules.pdf> (12.03.2016).

Le Goff, Jacques (2008), **Avrupa'nın Doğuşu**, 1. Baskı, İstanbul: Literatür Yayınevi.

Lenin, Vladimir İlyiç (2009), **Emeryalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, (Çev. Cemal Süreyya), Ankara: Sol yayınları.

_____ (2013), **Karl Marx ve Marksizim Üzerine**, (Çev. Mazlum Beyhan) 1. Baskı, İstanbul: Yordam Kitap.

Levick, Barbara (1999), **Vespasian**, Routledge Press

Livius, Periochae (t.y.), **Tito Livio**, 51-55, <http://historicodigital.com/download/periocas.pdf> (03.03.2016).

_____ (t.y.) **Tito Livio**, XCIII, 91-95, <http://historicaldigital.com/download/periocas.pdf> (03.03.2016).

Lizbon Antlaşması (2007), <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:full:en:pdf> (20.04.2014).

Lu, Rucai (2008), “The Great Wall past and present”, **China Today** <http://china.org.cn/english/culture/238548.htm> (26.03.2014).

Luxemburg, Rosa (2004), **Sermaye Birikimi**, (Çev. Tayfun Ertan), İstanbul: Belge Yayınları.

Maastricht Antlaşması (Treaty) (1992,1993), http://europa.eu/eu-law/decision-making/treaties/pdf/treaty_on_european_union/treaty_on_european_union_en.pdf (12.12.2014).

Magen, A. (2007), “Transformative Engagement Through Law: The Acquis Communautaire as an Instrument of EU External Influence”, **European Journal of Law Reform**, 9 (3), 361-392.

Marchetti, Andreas (2005), **Barcelona, Neighbourhood and Beyond**, Bonn: Center for European Integration Studies, http://www.uni-bonn.de/~uzswac/marchetti_barcelona_neighbourhood.pdf (02.06.2012)

Martinez, Carlos Herrero (2006), **Limes Romanus: Modern Historiography about the Roman Frontier**.

Marx, Karl (1976), **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, (Çev. Sevim Belli), 4. Baskı, Ankara: Ilgaz Yayınevi.

Marx, Karl ve Engels Friedrich (1974), **On Colonialism**, Moskova: Progres Publication

_____ (1979), **Ausgewählte Werke in sechs Bänden**, Band III., Leinen: Deutliche Gebrauchsspuren.

_____ (2014), **Komünist Manifesto**, (Çev. Celal Üster ve Nur Deriş), 17. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.

Mathews, Jessica (1998), “Redefining Security”, **Foreign Affairs**, 68 (2), 62-177.

Mazlum, Burcu (2007), **Avrupa Komşuluk Politikası: Avrupa Birliği İçin Etkin Bir Dış Politika Aracı mı?**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Bölümü.

Meinecke, Friedrich (1924), **Die Idee der Staatsrä in der Neuren Geschichte**, Viyana: R.Oldenbourg.

Mehmet, Öz ve diğerleri (2013), **Osmanlı Merkez ve Taşra Teşkilatı**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2708, <http://www.nevoku.com/osmanli-merkez-ve-tasra-teskilati--e-kitap--osmanli-merkez-ve-tasra-teskilti/viewdeck/61a920b3-b613-42df-8b74-6f8909065c18> (19.03.2015).

Mid-Term Euro-Mediterranean Conference (2003), **Orta Dönem Avrupa-Akdeniz Konferansı**, Crete, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/er/75950.pdf (22.08.2015)

Millar, Fergus (1993), **The Roman Near East 31 BC-AD 337**, Cambridge: Cambridge University Press.

Miller, Benjamin (2001), “The Concept of Security: Should it be Redefined?”, **The Journal of Strategic Studies**, 24 (2),18.

Milner, Helen (1993), “The Assumption of Anarchy in International Relations Theory: A Critique”, David Baldwin (Ed.), **Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate içinde** (143-169), New York: Columbia University Press.

Mirapeix, Eudaldo (2002), “The Barcelona process: Critical Assessment and Challenges Ahead”, Bo Hultdt ve diğerleri (Ed.), **Euro-Mediterranean Security and The Barcelona Process**, Stockholm: Swedish National Defence College, <http://www.gbv.de/dms/sub-hamburg/376508817.pdf> (02.05.2014).

M. Carnay (1984), **The State and Political Theory**, Princeton: Princeton University Pres.

Mogherini, Federica (2015), **ENP Review: stronger partnerships for a stronger neighbourhood**, http://eeas.europa.eu/top_stories/2015/181115_enp_review_en.htm (02.04.2016)

Møller, Bjørn (2001) ,”National, Societal and human Security: General Discussion with a Case Study from the Balkans”, UNESCO (Ed.), **First International Meeting of Directors of Peace Research and Training Institutions. What Agenda for Human Security in the Twenty-first Century içinde** (41-62), Paris: UNESCO.

_____ (2003), “National, Societal and Human Security: Discussion – A Case Study of the Israeli-Palestine Conflict”, Brauch et. al. (Ed.), **Security and Environment in the Mediterranean. Conceptualising Security and Environmental Conflict içinde** (277–288), Berlin, Heidelberg.

Monshipouri, Mahmood (1998), **Islamism, Secularism and Human Rights in the Middle East**, Londra: Lynne Rienner Publishers.

NATO Dergisi (1994), No.1,30, Brüksel: NATO Yayınları.

Nozick, Robert (2006), **Anarşi, Devlet, Ütopya**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Nye Joseph E. ve Lynn-Jones Sean M. (1998),” “International Security”, Studies: A Report of a Conference on the State of the Field”, **International Security**, 12 (4), 5-27.

Oğuzlu, H.Tarık (2007),” Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor Mu?”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 6 (14), 7-42.

_____ (2014), “Uluslararası Siyasal Teori”, Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı içinde (189-216), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Okay, Bülent (1993),”Çin Seddi’nin Yapılış Nedeni Hakkında Değişik Bir Görüş”, **Belleten**, C.LVII, Nisan, 27-39.

- Okday, F. Tanrısever (2005), “Güvenlik”, Atilla Eralp (Ed) **Devlet ve Ötesi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okur, Mehmet Akif ve Ongur, Hakan Övünç (2014),”Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Teori”, Ramazan Gözen (Ed), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı *içinde* (291- 324), İstanbul: İletişim Yayıncılık ,
- Olsen, J.P. (2002), **The Many Faces of Europeanization, Arena Working Papers 1**. Oslo: Arena.
- Ongur, Hakan Övünç ve Yavçan, Başak (2014), Uluslararası İlişkilerde Marksist Yaklaşımlar, Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı *içinde* (257-290), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Özdilek, Sibel Elif (2009), **Avrupa Komşuluk Politikası, Hegemonya Projesi: Ukrayna Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkural, Nergiz (2010), **Avrupa Komşuluk Politikası: Neorealist ve Konstrüktivist Yaklaşımlar**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özpek, Burak Bilgehan (2014), “Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler”, Ramazan Gözen (Ed), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı *içinde* (121-158), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Öztürk, Mustafa (2010), “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi”, **History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı**, 325-352.
- Öztürkler, Harun (2012a), “Libya Ekonomisinin Genel Özellikleri”, **Ortadoğu Analiz**, 4 (39), 85, <http://www.orsam.org.tr/tr/Yayinlar/OrtadoguAnalizMakaleler.aspx?ID=39> (18.10.2015).

_____ (2012b), “Tunus Ekonomisinin Genel Özellikleri”, **Ortadoğu Analiz**, 4 (37), 53-59, <http://www.orsam.org.tr/tr/Yayinlar/OrtadoğuAnalizMakaleler.aspx?ID=36> (18.10.2015).

_____ (2012c), “Mısır Ekonomisinin Genel Özellikleri”, **Ortadoğu Analiz**, 4 (38), 51-57, <http://www.orsam.org.tr/tr/Yayinlar/OrtadoğuAnalizMakaleler.aspx?ID=38> (18.10.2015)

Özveri, Derya (2004), “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Güvenlik Yaklaşımı”, **Stratejik Öngörü**, 1 (2), 44-45

Pace, Michelle (2005), “EMP Cultural Initiatives: What Political Relevance?”, Haizam Amirah Fernandez ve Richard Youngs (Ed.), **The Euro-Mediterranean Partnership: Assessing the First Decade içinde** (103-122), Madrid: Real Instituto Elcano, Fride.

Page, John (2002-2003), Structural Reforms in the Middle East and North Africa, Peter K. Cornelius (Ed.), **The Arab World Competitiveness Report 2002-2003 içinde** (62-79), Cenevre: Dünya Ekonomik Forumu.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993), **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II-III**, Ankara.

Palabıyık, Mustafa Serdar (2014), “İngiliz Okulu”, Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı içinde (217-256), İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Paris Antlaşması (1951), <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/Treaty%20constituting%20the%20European%20Coal%20and%20Steel%20Community.pdf> (12.12.2014).

Parfitt, Trevor (1997), Europe’s Mediterranean Designs: An Analysis of the Euromed Relationship with special reference to Egypt, **Third World Quarterly**, 18, 28-35.

- Radaelli, C.M. (2000), "Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change", **European Integration online Papers (EIoP)**, 4 (8), <http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-008a.htm>. (11.03.2016).
- Rieker, Pernille (2014), "Importance of the European Neighbourhood Policy: A Role for Norway?", **Norwegian Institute of International Affairs, Policy Brief 1/2014** <https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/277899/3/NUPI+Policy+Brief-1-14-Rieker.pdf> (31.03.2015).
- Richmond, O. P. (2008), **Peace In International Relations**, New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Roland P. (2001), "Human Security - Paradigm Shift or Hot Air?", **International Security**, 26 (2), 97.
- Roma Antlaşması (1957), http://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf (12.12.2014).
- Romano, Prodi (2004), "Speech: A Wider Europe-A Proximity Policy as the Key to Stability", **Peace, Security and Stability: International Dialogue and the Role of the EU içinde**, Brüksel: Sixth ECSA-World Conference.
- Rose, Gidon (1998), "Review: Neoclassical Realism of the Theories of Foreign Policy", **World Politics**, 51 (1), 146.
- Rostow, Walt W. (1960), **The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto**, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sancak, Kadir (2013), "Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (6), 123-134.
- Sander, Oral (2011), **Siyasi Tarih, İlkçağlardan 1918'e**, Ankara: İmge Kitapevi.
- Sandıklı, Atilla (2012), **Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, İstanbul: Bilgesam Yayınları.

Sandıklı, Atilla ve Emekler, Bilgehan (2011), “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, **Uluslararası Balkan Kongresi: 21. Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları ve Balkanlar’ın Güvenliği**, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-81-2014040746sandikli_emekler.Pdf (12.02.2014).

Sandıklı, Atilla ve Kaya, Erdem (2013), “Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi**, 12 (23), 59-79.

Savaş, Menent (2003), **Avrupa Birliği: Derinleşme – Genişleme Sorunları**, www.stradigma.com/mayıs2003,sayı4 (23.02.2015).

Saybaşıllı, Kemali (1985), **Siyaset Biliminde Temel Yaklaşımlar**, 1. Baskı, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Schimmelfennig, F. ve Sedelmeier, U. (2004), “Governance by conditionality: EU rule transfer to the candidate countries of Central and Eastern Europe”, **Journal of European Public Policy**, 11 (4), 669–687, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.586.2017&rep=rep1&type=pdf> (12.03.2016).

_____ (2005), **The Europeanization of Central and Eastern Europe**, Ithaca, NewYork: CornellUniversityPress, https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=YYvXpCR_YFj8C&oi=fnd&pg=PR7&dq=The+Europeanization+of+Central+and+Eastern+Europe&ots=dE0QzhQkWq&sig=T6v-HogZ7qeiYGepbIIIfAXVhZ5g&redir_esc=y#v=onepage&q=The%20Europeanization%20of%20Central%20and%20Eastern%20Europe&f=false (12.03.2016).

Sezgin, Tarhan (2011), **Tunus Ülke Raporu**, Ankara: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, www.een.kso.org.tr/up/dene/Tunus_ulke_raporu_2011.pdf (02.02.2014).

Shepherd, L. (2006), “Veiled References: Construction of Gender in the Bush Administration Discourse on the Attacks on Afghanistan Post 9/11”, **International Feminist Journal of Politics**, 8 (1),19-41.

- Sipahioğlu, Oya ve Aytuğ Cansu (2011), **Bilgi Notu: Fas Krallığı ve Fas'ın Türkiye ile İlişkileri**, İstanbul: Güney Marmara Kalkınma Ajansı Yayınları, www.gmka.org.tr/uploads/downloads/dosya/fas_bilgi_notu.pdf (02.02.2014).
- Skinner, Quentin (1999), "Ambrogio Lorenzetti's Buon Governo Frescoes: Two Old Questions, Two New Answers", **Journal of the Warburg and Courland Institute**, 62 (4),1-28.
- Smith, Karen E. (2005), "The Outsiders: the European Neighbourhood Policy", **International Affairs**, 81, (4), 757-773.
- Smith, Steve ve diğerleri (2007), "Introduction: Diversity and Disciplinary in International Relations Theory", Tim Dunne ve diğerleri (Ed.), **International Relations Theories: Discipline and Diversity**, Oxford-New York: Oxford University Press.
- Sobotay, Tülay ve Bertrán Roca, Derya (1997), **Fas Ülke Etüdü**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Stein, Mark (2007), **Osmanlı Kaleleri ve Avrupa'da Hudut Boyları**, (Çev. G. Ç. Güven), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Stiftung, Friedrich Ebert (1998), **Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Türkiye**, İstanbul: Ekonomi Forumu.
- Strassler, Robert B. (Ed). (1996), **The Landmark Thucydides: A Comprehensive Guide to the Peloponnesian War**, New York: Free Press.
- SWD (2013) 87 final, http://eeas.europa.eu/enp/pdf/pdf/strategy/statistical_annex_enp_implementation_2012_en.pdf (08.10.2015).
- Şahbazov, Rövsen (2009), **Avrupa Birliğinde Genişleme Stratejisi Çerçevesinde Yeni Komşuluk Politikası (Güney Kafkasya Ülkeleri Yönünden Bir Değerlendirme)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Şen, Mehmet Emin ve Türkmenoğlu, Mehmet Ali (2012), “Avrupa Feodalitesi ile Osmanlı Tımar Sistemi Üzerine Bir Mukayese”, **International Journal of Social Science**, 5 (4), 189-204, <http://www.jasstudies.com/DergiTamDetay.aspx?ID=83> (13.05.2015)
- Tezcan, Ercüment (2002), **Avrupa Birliği Hukuku’nda Birey**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tickner, J. Ann (1992), **Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving International Security**, New York: Columbia University Press.
- Tokuzlu, Lami Bertan (2013), “Avrupa Birliği Hukuku”, Ayhan Kaya (Ed.), **Avrupa Birliği Hakkında Merak Ettikleriniz, Avrupa Birliği’ne Giriş**, I. Baskı içinde (89-100), İstanbul: Hiperlink Yayınları, <http://eu.bilgi.edu.tr/media/files/yetiskinler-icin-avrupa-birligi.pdf> (02.02.2014).
- Topakkaya, Arslan (2009),”Tarihsel Materyalizm ve Diyalektik”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (27), 65-77, http://sbedergi.erciyes.edu.tr/sayi_27/5-%2065-77.%20syf._.pdf (23.02.2014).
- Torreblanca, J.I. (2012), **Tunisia is a Strategic Opportunity for the EU**, Brüksel: European Council on Foreign Relations, http://ecfr.eu/blog/entry/tunisia_is_a_strategic_opportunity_for_the_eu (14.10.2014).
- Trademap (2015), **Tablo 11**, http://www.trademap.org/Country_SelProduct_Country_TS.aspx (12.08.2015).
- Türk Dil Kurumu (2014), **Büyük Türkçe Sözlük**, http://www.Tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5235ac80e8ce05.65318533, (23.02.2014).
- Türker, Nurcan (2013), “He Qin Politikası Çerçevesinde Hun-Çin İlişkileri ve Wang Zhao Jun”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, 2 (2), 215-219.

- Türkmen, Füsün (2003), **Avrupa Birliği ve İnsan Hakları: Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Beril Dedeoğlu (Ed.), İstanbul: Boyut Kitapları.
- Ullman, Richard H. (1983), “Redefining Security”, **International Security**, 8 (1), 129-153.
- United States of America Central Intelligence Agency, **The World Fact Book**, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ee.html> (18.01.2016).
- UNESCO, **The Great Wall**, <http://whc.unesco.org/en/list/438> (20.08.2014).
- Vergin, Nur (2003), **Siyasetin Sosyolojisi**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yalvaç, Faruk (2014), “Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar”, Ramazan Gözen (Ed.), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 1. Baskı içinde (31-66), İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yergin, Daniel ve Stanislaw, Joseph (2002), **The Commanding Heights: The Battle for World Economy**, New York: Simon and Schuster.
- Yıldırım, Ercüment (2013),”Roma İmparatorluğu’nun Doğu Sınırını Korumak İçin Fırat Nehri Boyunca Kurulan Lejyonlar”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 13 (4), 167-182.
- Yıldız, Ayselin Gözde (2012), **Avrupa Birliği Göç Politikasının Dış Boyutu ve Transit Ülkeler Üzerindeki Uygulamaları: Türkiye ve Fas Karşılaştırması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yiğit, Dilek (2008), **Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikasının Gelişimi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Young, Iris Marion (2003), “The Logic of Masculinist Protection: Reflections on the Current Security State, Signs”, **Journal of Woman in Culture and Society**, 29 (1), 1-25.

Youngs, Richard (2004), “Europe’s Uncertain Pursuit of Middle East Reform”, **Carneige Papers No. 45, Carneige Endowment for International Peace.**

Yüksel, Ahmet (2012), “II. Abdulhamid Döneminde Bilimsel, Kültürel ve Turistik Amaçlarla Osmanlı Ülkesine Gelen Almanlar”, **The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science**, 5 (5), 413-433, <http://docplayer.biz.tr/922700-Ii-abdulhamid-doneminde-bilimsel-kulturel-ve-turistik-amaclarla-osmanli-ulkesine-gelen-alman-lar.html> (13.05.2015).

Wallerstein, Immanuel (1974), **The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteen Century**, New York: Acedemic Press.

_____ (2004), **Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş**, İstanbul: Bgst.

Walt, Stephen M. (2002), “The Enduring Relevance of The Realist Tradition”, Ira Katznelson ve Helen V. Milner (Ed.), **Political Science: State of the Discipline**, New York: W.W. Norton.

Waltz, Kenneth N. (1959), **Man, the State and War: A Theoretical Analysis**, New York: Colombia University Press.

_____ (1979), **Theory of International Politics**, Long Grove: Waveland Press.

Weber, Cynthia (2005), **International Relations: A Critical Introduction**, 2. Baskı, Londra: Routledge.

Webster, Graham (1998), **The Roman Imperial Army of the First and Second Centuries A.D.**, Oklahoma: University of Oklahoma Press.

Wesselink, Edzard ve Boschma, Ron (2012), **Overview of the European Neighbourhood Policy: Its History, Structure, and Implemented Policy Measures, WP1/04 Search Working Paper**, Hollanda: EU Search Yayınları.

Wight, Martin (1977), **Systems of States**, Leicester: Leicester University Press.

_____ (1991), International Theory, Gabriele Wight ve Brian Porter (Ed), **The Three Traditions**, Leicester: Leicester University Press.

Williams, Howard ve diğlerleri (Ed.) (2007a), “Kant”, **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme içinde** (165-179), Ankara: Siyasal Yayınevi.

_____ (2007b), “Cox”, **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme içinde** (391-430), Ankara: Siyasal Yayınevi.

Victor D. Cha (2000), “Globalization and the Study of International Security”, **Journal of Peace Research**, 37 (3), 391-403.

Viotti, Paul R. ve Kauppi, Mark V. (2012), **International Relations Theory**, United States: Pearson.

Yergin, Daniel (1997), **Shattered Peace: The Origins of the Cold War and the National Security State**, Boston: Houghton Mifflin Co.

Zhussipbek, Galym (2009), “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Tanımı ve Düşünsel Arka Planı”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, 5, (19), 71-88, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/zhussipbekmakale.pdf> (02.06.2014)

Vth Euro-Mediterranean Conference Of Foreign Ministers (2002), Presidency Conclusions **Valensiya Eylem Planı**, http://europa.eu/rapid/press-release PRES-02-112_en.htm (22.08.2015)

ÖZGEÇMİŞ

23 Nisan 1975 tarihinde İstanbul'da doğan Cemhan KOCABAŞ, ilk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamlamıştır. 1994 yılında Deniz Lisesi'nden, 1997 yılında ise Deniz Harp Okulu Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü'nden Deniz Subayı olarak mezun olmasının ardından, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı bünyesinde görev almıştır. 2008-2010 yılları arasında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimini tamamlamıştır.

Cemhan KOCABAŞ evli olup bir kız çocuğu babasıdır. İngilizce bilmektedir.